

BƏXTİYAR VAHABZADƏ

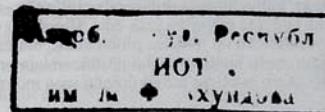
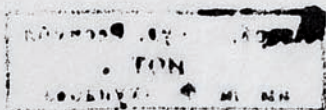
NƏN VƏ ZAMAN

БӘХТІҢҖАР
ҜАҜАБЗАДӘ

Ш6
V-27

ZAMAN
VƏ
MƏN

213371

AZƏRBAYCAN DÖVLƏT NƏŞRİYYATI
BAKİ - 1999

BBK S(2)AZ
V13TOPLAYANI VƏ TƏRTİB EDƏNİ:
MAIL DƏMİRLİ
filologiya elmləri namizədi, professorElmi redaktorları: Şirməmməd Hüseynov
tarix elmləri namizədi, professor
Şamil Səlimanov
filologiya elmləri doktoru, professor

Nəşriyyat redaktoru: İslam Sadiq

Rəssamı: M. Taleh

V13 Bəxtiyar Vahabzadə
Zaman və mən. Azərnəşrin qrifi ilə nəşr olunub. B.; 1999. 252 səh.

Zəmanəmizin böyük sənətkarı, xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə son illərdə publisistika sahəsində daha fəal və fasiləsiz çalışır. Onun hər bir publisist çıxışı, istər mətbuatda olsun, istərsə də Milli Məclisin iclaslarında, - dərhal diqqəti cəlb edir, cəmiyyətimizdə böyük əks-səda doğurur. Bu, həmin publisist çıxışlarda dövrümüzün, indiki sosial və siyasi gerçəkliyimizin canlı məsələlərinə toxunulması ilə bilavasitə bağlıdır. Poeziyasında, dramaturgiyasında, digər bədii əsərlərində olduğu kimi, publisistikasında da Bəxtiyar Vahabzadə xalqımızın əsrin sonundakı taleyi və gələcəyi ilə bağlı müasir problemlər üzərində düşünür, bu məsələləri şair və mütəfəkkir kimi təhlil edir, onların həlli yollarını axtarır. O da çox önəmlidir ki, bütün bu məsələləri şair milli müstəqilliyimiz, milli istiqlalımız işığında qoyur və izah edir. Həyatımızın, mübarizəmizin, Qarabağ ideyamızın ən mühüm problemləri, bununla yanaşı milli mədəniyyətimizin, milli bədii və sosial düşüncəmizin ən canlı qayğıları və məsələləri şairin publisist təfəkkürünün əsas mövzudur.

ÖN SÖZ

Zəmanəmizin böyük sənətkarı, xalq şairi, görkəmli ictimai xadim Bəxtiyar Vahabzadə bu gün haqlı olaraq müasir Azərbaycan poeziyasının bütün xalq tərəfindən, türk dünyası tərəfindən e'tiraf olunan yaradıcılarından biri kimi tanınır və sevilir. Onun poeziyası, bütün bədii yaradıcılığı dövrümüzün, gerçəkliyimizin, əsrimizin həyəcan və sarsıntıları ilə, mübarizələri və ziddiyyətləri ilə, bəşərin əsrin sonlarındakı ciddi və miqyaslı problemləri və axtarışları ilə, böyük ümidləri və xəyalları ilə aşılanmışdır. Müharibələr və nəhəng elmi kəşflər əsrinin drammatizmi, fəlsəfəsi və mə'nəvi dəyərləri ilə yüklüdür və bu, şairin yaratdığı poeziyanın üstünlüyü, insani nəəcibliyidir ki, əsrin məhrumiyyətlərinə, çətinliklərinə, ağrılarına və iztirablarına baxmayaraq insan, bəşəriyyət poeziyada öz mə'nəvi, tarixi dəyərlərini və ləyaqətini itirməmişdir, sivilizasiyaya inamını, gələcəyə ümidlərini qoruyub saxlamışdır. Minlərlə oxucunun B.Vahabzadə poeziyasına dərin və sonsuz marağını, bu poeziyaya daimi müraciətini də onun əsərlərinin dərin insani keyfiyyətləri ilə izah etmək olar və lazımdır. B.Vahabzadə poeziyası məhz bu göstərilən xüsusiyyətləri ilə polifonik, çoxrəngli və çoxsəsli sənətdir; burada ümid də var, dünyanın sabahı üçün təbii insan qorxusu da; fikir də var, duyğuların zərif qövsi-qüzehi də; sərt bir realizm də var, buxovsuz bir romantika da; lirizm də var, epik bir dərinlik də; özünü ifadə tərzində də var, publisistika da. Və sonuncu bədii istiqamət xüsusilə son illərdə onun bütün ədəbi fəaliyyətində ən əsas xətlərdən birini təşkil etmişdir ki, bu da tamamilə təbii və önəmlidir. B.Vahabzadə əvvəlki dövrlərdə də publisistika ilə maraqlanmış, bu cəhətdə əsərlərlə çıxış etmişdir. Lakin son dövrlərdə, əsrin sonlarında o, ədəbi və bədii yaradıcılığın bu sahəsində daha fəal və fasiləsiz çalışmaqdadır. Belə ki, əvvəlki mərhələlərə nisbətən publisistika şairin yaradıcılığında, sənətində daha öncül mövqelərdən birini tutmaqdadır; hətta belə demək mümkündür ki, onun yaradıcılığında bir növ əsas janr olmuşdur. Onun hər bir publisist çıxışında, televiziya və mətbuatdakı müraciətlərində, Milli Məclisdəki alovlu nitqlərində, müsahibə və məktublarında biz onun bir vətəndaş, bir xadim, bir sənətkar kimi

gerçəkliyimizin ən kəskin məsələlərinə dərhal cavab verməsini görmüşük. Poeziyasında, səhnə əsərlərində, digər bədii əsərlərində olduğu kimi, publisistik əsərlərində də B.Vahabzadəni böyük və ciddi həyat, cəmiyyət problemləri, xalqımızın çağdaş qayğıları və vəzifələri düşündürür; şair bu məsələlər, problemlər üzərində nəinki düşünür, onları təhlil edir, həm də mütəfəkkir sənətkar kimi ondan çıxış yollarını axtarır. Ən başlıca cəhət isə-şair, həyəcan və ümidlərini öz xalqı ilə bölüşür, xalqın dərdi ilə, iztirabı ilə həmdərd olduğunu hiss etdirir. Bu kitabə daxil edilən publisistik əsərlərində - məqalələrin, müsahibələrin, dialoqların, məktublarnın əsas, bədii və mə'nəvi məzmununu belə tə'yin etmək olar.

Publisistikasında B.Vahabzadə siyasi-ictimai məsələlərlə yanaşı ədəbiyyat, sənət məsələlərinə də böyük və önəmli yer vermişdir. Bu da təbii və məntiqidir. Çünki müasir dövrdə ədəbiyyat və sənət əhatə olunduğumuz mürəkkəb, dramatik gerçəkliyimizin ən məsul sahələrindən birini təşkil edir. Xalqın fikri və hissi həm də sənətdə, poeziyada mərkəzləşmişdir. Güman edirik ki, bu xüsusiyyətlərinə görə şairin publisistik əsərləri oxucular tərəfindən maraqla qarşılanacaqdır.

MAIL DƏMİRLİ,
filologiya elmləri namizədi,
professor

PROBLEMLƏR

ANA DİLİ — DÖVLƏT DİLİ

Tünzələ Qasımovanın "Azadlıq" qəzetinin 18 dekabr sayında (1992) çap olunan "Zəka axını necə azaltmaq olar?" məqaləsində qaldırdığı məsələyə mən də öz münasibətimi bildirmək istəyirəm.

Müəllif rus təhsilli azərbaycanlıların ölkədən getməsinin səbəbini əsasən ana dilinin dövlət dili ilə edilməsində görür və bizi "hövsələsizlikdə", "tələsməkdə" günahlandırır və əlavə edir ki, "Ahıl yaşında dil öyrənmək, deryada balıq sevdasıdır".

Bu fikirlə şərikəm. Dili ahıl yaşında öyrənməzlər. Amma bunu yad dil haqqında demək olar, ana dilini sonradan deyil, körpəlikdən - ananın öz dilindən öyrənərlər. Sonradan öyrənilən dil yalnız özgə dil ola bilər. Çünki:

Anasının dilində dil açmayan kəs,
Millətinin dərini anlaya bilməz.

Necə yə'ni, özün bu millətə mənsub olasan, bu millətin cərəyini yeyib, bu millətin suyunu içəsən, amma onun dilini bilməyəsən? Əgər xalqın dilini bilmirsənsə, demək millətin ruhuna, mə'nəviyyatına, tarixinə yadsan, demək bu millətə övlad deyilsən.

Dünən "mənim övladım ana dilini bilməsə də olar" hökmü ilə rusca təhsilin daha vacib olduğunu bizə sübut etməyə çalışanlar bu gün övladını rus məktəblərindən çıxarıb Azərbaycan məktəblərinə verir. Ay gidi dünya! Demək rus dili hakim dil olanda övladına rus təhsili, Azərbaycan dili hakim olanda Azərbaycan təhsili verən bu adamlar özünü havaya uğunlaşdırən əqidəsizlərdir. Təəssüf ki, belələri indi də vəzifə atını çapmaqdadır.

İndi keçək əsas mətləbə. Mən rus təhsillilərin Vətəndən xarici ölkələrə köçmələrinin səbəbini dil bilməməkdə görmürəm. Ona görə ki, rusdilli ziyalıların əksəriyyəti Türkiyəyə gedir. Bu gün Azərbaycanda dövlət dili olan türk dilindən qaçan bu ziyalılar bəs görəsən, pənah apardıqları Türkiyədə hansı dildə danışacaqlar? Amerikaya, Fransaya gedənlər necə? Məgər bu ölkələrdə onların ana dili hesab etdikləri rus dili dövlət dilidir? Rus dilini ana dili hesab edən ziyalılar, bəs niyə Rusiyaya üz tutuydular? Əgər səbəb dil məsələsidirsə, bu cənablar Rusiyaya üz tutuydular. Demək, Rusiyada xoş güzəran tapmayacaqlarını bildiklərindən onlar xoş güzəran arxasında Türkiyəyə və Amerikaya gedirlər.

İkinci tərəfdən, məqalə müəllifi Azərbaycan dilini

bilmədiyinə görə vəzifəsindən çıxarılan bir nəfərin adını çəkə bilermi? Azərbaycanlılar bir yana, Azərbaycan dilini bilməyən minlərlə rus məgər bu gün Azərbaycanda yaşamırmı? Onlara "gözün üstə qaşın var" - deyən varmı?

Beləliklə, Vətəni dar gündə qoyub firavan həyat dalınca qaçmağı, ana dilini bilməməklə əsaslandırmaq fərariliyə haqq qazandırmıqdan başqa bir şey deyil.

Mən belə bilirəm: Vətənin dilinə, tarixinə, mə'nəvi dünyasına dodaq büzənlər, onu "otstaly" damğası ilə damğalayıb bəyənənlər Vətəni dar gündə tərk etməli idilər. Bunun belə olacağını hələ o zamanlardan bilirdik. Çünki əqidəsizin torpaq sevgisi də ola bilməz.

Bir polkovnik tanıyıram. Yeganə qızını rus məktəbinə vermişdi. Ailədə yalnız rus dilində danışdılar. Buna görə qız bir kəlmə də ana dilini bilmirdi. Hərbi hissə ilə bərabər Almaniyaya köçüb orada 2 il yaşadılar. Vətənə dönəndə qız təmiz alman dilində danışdı. İki ilə alman dilini öyrənən qız ömrü boyu ana dilini bilmədi. Çünki bu dil ona həyatda lazım deyildi. Belələri üçün həyatda lazım olmayan şey ruhda, mə'nəviyyatda da lazım deyil. Belələri ana dilinin qeyrət və namus işi olduğunu hardan bilsin? Belələri üçün dil də yalnız rahat güzəranə çatmaq vasitəsidir, vəssalam!

Belələrinin onsuz da xalqa, vətənə heç bir faydası olmayıb, olmayacaq da. Belələri qoy hara istəyirlərsə getsin. Allah qoysa müharibə qələbəmizlə qurtarandan sonra Vətənin ne'mətlərinə sahib çıxmaq üçün geri dönməklərinə əminəm.

Bəs indi bunlar nə harayhəşir salıblar? Ana dilinin hörmətə minməsinə niyə dözmür, həyəcan signalı çalırlar?

Respublikamızda rus dilinin hakim olduğu zamanlar rus təhsillilər vəzifə kürsüsünün başında, bizi güncə basıb meydan oxuyurdular. Biz isə rus dilini onlar qədər bilmir, iclaslarda aksentlə danışdığımız zaman bu "**savadlıların**" bizə güləcəklərindən qorxub susurduq. Haqqımız hər addımda tapdanırdı. O zaman biz dözüb Vətənimizi məhz Vətən olduğuna görə tərk etmədik. Bəs indi bunlara nə olub? Niyə bu xalqın haqq işinə dərhal e'tiraz edir, bizi "hövsələsizlikdə" günahlandırırlar?

"Azadlıq" qəzeti, 29 dekabr, 1992

QATIQ QARA OLA BİLMƏZ

Qabiliyyətinə və qələminə dərin hörmət bəslədiyim dilçi alim Musa Adilovun "Aydınlıq" qəzetində (30 yanvar, 1993) çap olunan "İki dilin bir adı" məqaləsini oxuyub "Doğrudanmı, bu məqaləni dilçi yazmışdır?" —deyə təəccüb etdim. Məqalənin adından mə'lum olur ki, müəllif bizim dilimizi bir dil, türk dilini isə tamamilə başqa dil hesab edir. Deməli, bizim dilimiz türk dilləri qrupuna da mənsub deyilmiş! Mən bu mənasız fikirlə mübahisəyə girişmək fikrində deyiləm. Çünki aksiomanı müzakirə etməzlər.

Lakin müəllifə öz sözləri ilə müraciət etmək istəyirəm. O, özü həmin məqaləsində yazır: "Azərbaycan dili zəngin daxili ifadə vasitələri sistemində sahiblik baxımından türk dilləri içərisində xüsusi yer tutur".

Soruşmaq ayıb olmasın, əgər dilimiz türk dili deyilsə, niyə Adilov onu türk dilləri içərisinə daxil edir? Bir qədər sonra isə müəllif özü də dilimizin türk dili olduğunu açıqcasına e'tiraf edərək yazır: "İki müstəqil türk dili vardır... Dilimiz yaşayacaqdır, lakin "türk dili" adı ilə yox".

Müəllifin dediyi kimi, dilimiz iki müstəqil türk dilindən birdirsə, bəs niyə "türk dili" adlanmasın? Beləliklə, hörmətli alim dilimizin türk dili olduğunu təsdiq edir. Amma heç demə, iki türk dili varmış! İndi sual olunur: Dünyanın hansı millətinin iki dili var? İki rus, iki ingilis, iki fransız, iki alman və s. dili varmı ki, türk dili də iki olsun? Bəlkə müəllif ləhcələri nəzərdə tutur? Bəli, Amerikada yaşayan ingilislərin dili ilə, İngiltərədə yaşayan ingilislərin dili arasında müəyyən ləhcə fərqi var. Amma ikisi də ingilis dili adlanır. Eləcə də ərəb dili. Əlcəzair, İraq, Səudiyyə Ərəbistanı, Misir və s. ölkələrin hamısında

müəyyən ləhcə fərqləri ilə danışılan dil ərəb dili adlanır. Lakin heç kəs bu dili Əlcəzair, İraq, yaxud Misir dili adlandırmır.

Müəllif əgər dilimizi Azərbaycan türkcəsi adlandırsaydı, onunla razılaşmaq olardı. Lakin o, bunu da qəbul etmək istəmir. Zorla boğazımıza yeridilən "Azərbaycan dili" istilahını müdafiə edir. "Aydınlıq" qəzetinin tərtibçisi elə bil qəsdən Adilovun "dilimizin adı Azərbaycan dilidir" fikrini sübuta çalışan məqaləsinin yanında (eyni səhifədə) bu fikri qətiyyətlə inkar edən Hamlet Əsgərsöylünün "Qatıq qara da ola bilər?" məqaləsini vermişdir. Görəsən bunu tərtibçi qəsdən eləmiş, yoxsa bu təsadüf Allahın işidir? Paradoksa baxın! Dilimizi "Azərbaycan dili" adlandıran dilçi professora Neft

Akademiyasının müəllimi nə gözəl cavab verir:

"Qatıq qara ola bilərmi?".

Adilov bəlkə soyadının sonundakı "ov"u da millətimiz üçün doğma hesab edir? Əgər dilçilim "ov"u da bizə doğma hesab edirsə, vay bizim halımıza!

"Aydınlıq" qəzeti, 30 yanvar, 1993

DİNİ SAVADSIZ MOLLALARDAN QORUMALI

"Yeni Azərbaycan" qəzetinin 3 iyul, 1996-cı il tarixli sayında dərc edilən "Beləmi olur islamı qayıdıq?!" - (B.Mirzə) sərlövhəli məqaləni böyük maraqla oxudum. Yazı ürəyimdən tikan çıxartdı.

...Cəmiyyətin tərəqqisində, həyatın sosial-iqtisadi yüksəlişində dinin əvəzədlənməz rol oynaması, bəzən adama elə gəlir ki, qədim dövrlərdən bəri hamıya gün kimi ayaqdır. Amma tarixə öləri nəzər salanda və günümüzün hadisələrini diqqətlə təhlil edəndə görürsən ki, bu aydınlıq heç də həmişə yüksək səviyyədə olmayıb.

Şəkiddə axund Fərəculla Pişnamazzadə adlı son dərəcə savadlı bir din xadimi vardı. Türkiyədə, İranda mükəmməl dini təhsil almışdı. Xeyrixahlığı, müdrikliyi hamıya bəlli idi. Onun bir moizəsinə qulaq asmaq, cild-cild maraqlı, məzmunlu kitab oxumağa bərabər idi. Axundu dinləmək mənə də qismət olmuşdu. Onun danışdığı bir rəvayəti tez-tez xatırlayıram:

Bir ərəb yaraqlanıb ova çıxmışdı. Onun ailəsinin axşam azuqəsi bugünkü uğurundan asılı imiş. Ərəb səhranı o baş-bu başa dolaşır, rastına ov keçmir. Axşamçağı evə kor-peşman qayıtmaq istəyən vaxt uzaqdan gözüne bir qaraltı dəyir. Yaxınlaşanda görür ki, bir müsafir su qırağında əl-üzünü yuyur, yüklü dəvəsi də kənarda otlayır. Ovçu müsafiri öldürüb, onun dəvəsinə sahib çıxmaq istəyir. Yayını müsafirə tərəf çevirəndə yuxudan ayılan kimi olub öz-özünə deyir: "Onu öldürsəm, bu cinayəti heç kəs bilməyəcək. Amma Allah hər şeyi görür. Öz bəd əməlimi ondan gizlədə bilməyəcəyəm. Allahın qəzəbinə düşər olmaqdansa, axşam ac yatsaq yaxşıdır. Xalığ özü bizə ruzi yetirər".

O, əliboş evə qayıdır. Eşidir ki, məsciddə Məhəmməd Peyğəmbərin düşməni olan dairələrdən bir təmsilçi gəlib. Ovçu da məsciddə gedir. Görür ki, minbərdə bir kişi oturub. Allahın, peyğəmbərin, Qur'anın, islamın əleyhinə danışır. Dinləyicilərini də öz fikirlərinə yavaş-yavaş inandırır. Ovçu görür ki, bu adam bir qədər əvvəl onun səhrada öldürmək istədiyi adamdır. Minbərə yaxınlaşır, qonağa bir az əvvəl başına gələn əhvalatı danışır deyir:

— Əgər mən Allaha, Qur'ana inanmasaydım, sən çoxdan ölmüş olardın. Mən Allahdan qorxub xəli öldürmədim. İndi əleyhinə danışdığın Allah-taala və Qur'an səni islah elədi. Allah xofu böyük nə'mətdir. Gəl, sən onu bizim ürəyimizdən çıxartma. Yoxsa dünyanı qətl, cinayət, pis əməllər bürüyür.

Molla Fərəculla Pişnamazzadənin vaxtilə söylədiyi bu pritça

mənim Allaha olan e'tiqadımı birə min artırdı. Mən başa düşdüm ki, cəmiyyətin sağlam olması üçün hər bir adamın qəlbində Allah xofu olmalıdır. Belə xofu, qorxunu isə din xadimləri yaratmalıdır.

Təkcə elə bu, dinin cəmiyyətdə oynaya biləcəyi rol aydın göstərir. Son dövrün hadisələri içərisində dinə qayıdış təqdirəlayiq hadisədir. Yeni qəbul etdiyimiz Ana yasamıza görə din və vicdan azaddır. Bunun nəticəsidir ki, son zamanlar yeni məscidlər tikilir, dini ayinlər icra olunur, ziyarətgahlar təmir edilir, Azərbaycanın hər bir vətəndaşı mənsub olduğu dinə xidmət göstərir.

Mən Allaha indi deyil, lap uşaqlıqdan ailə tərbiyəsinin nəticəsi olaraq həmişə inanmış, valideynlərimin tutduğu yolu sözsüz qəbul etmişəm. Hələ o zamanlar dinin hörmətdən düşməsinə qəbul eləyə bilmirdim. Yeri gəlmişkən, buna e'tirazımı da bildirdim. İstiqlalımızda qovuşanda mən, milli azadlığımızla yanaşı, dini azadlığımızı da alqışlamışam.

Bayaq adını çəkdiyim molla Fərəculla Pişnamazzadə (müharibə illərində Şeyxülislamın müavini idi) deyirdi ki, "dinimizi savadsız mollalardan qorumalıyıq". Mən o zaman həmin sözlərin mənasını tam açıqlığı ilə qavraya bilməmişdim. Lakin indi, din azadlığı əldə edildəndən sonra, o rəhmətliyin sözlərinin həqiqi mənasını anladım.

Din, hər şeydən əvvəl əxlaq təmizliyi, mə'nəviyyat ucalığıdır. Uəmiyyətdə mə'nəvi təmizliyi və ruhaniliyi təbliğ etmək missiyasını boynuna götürən ruhanilərimiz bu vəzifəni necə yerinə yetirirlər? Axı, təmizliyi, ruhaniliyi təbliğ etmək istəyən adamın özü ilk növbədə ruhani aləmə qulluq etməli, özü mə'nən təmiz olmalıdır. Peyğəmbərimizin müqəddəs məzarını ziyarət edib "haci" rütbəsi almaq üçün ətək-ətək pul tökən, rüşvət verən adamın "haci"lığına necə hörmət eləyərk? Heç müqəddəs adı da pulla qazanarlar? Əgər o, Allah adamidirsə, görək bu işi tutmaya. Çünki Allah hər şeyi görəndi, biləndi. Deməli, Allah sənin haram yolla halala çatmaq istədiyini də görür. Əgər belədirsə, haram yolla həccə getməyinin Allah yanında heç bir dəyəri yoxdur. Bundan çıxan məntiqi nəticə belədir ki, haramlıqla həccə gedən adam Allahın verəcəyi dəyərin deyil, tam başqa dəyərin yolçusudur.

Qəzetlərdə ara-sıra oxuyuruq: "Filankəs maaşı hesabına filan yerdə məscid tikdirir". Buna necə inanaq? Axı, indi maaş hesabına heç quş hini də tikdirmək olmaz. Haram pulla Allah evi tikdirmək günah deyilmi? Müqəddəs Qur'an nüsxələrinin astronomik qiymətə satılması, qəbir yerlərinin hərraca qoyulması, Qur'anın pulla oxunması, Bakının hər tininə bir nəzir qutusu qoyub dinlə, ruhani dəyərlərlə alver edilməsi islamı həqiqətən hörmətdən salmırmı?

Oxuduğum məqalənin müəllifi B.Mirzənin dediyi kimi, "Din bizim günlərin ən böyük biznes sferasına çevrilib. Budurmu islam? Beləmi olur islama qayıdış?!"

Lakin onu da qeyd etməliyəm ki, ruhanilərin də maddi ehtiyacları var. Onlara da pul, ərzaq, paltar, ev, yanacaq lazımdır. Bu ehtiyacları ya dövlət ödəməli, ya da yetişməkdə olan sahibkarlar. İndi dövlətimizin imkanı çox məhduddur. Ona görə sahibkarlar qəlbən din xadimlərinin ehtiyaclarını ödəməlidirlər. Bu məsələ həll olunsa, dəfn mərasimlərini aparən, Qur'an oxuyan, kitab açan, kəbin kəsən, dua yazan mollalar öz din qardaşlarından haqq almazlar. Onda dinin nüfuzu da yüksələr.

Hümr məclislərinin başında oturan molla bilməlidir ki, indiki millət artıq 70-80 il bundan əvvəlki millət deyil. Uamaat tükü-tükdən seçir. Buna görə də molla məclisə uyğun danışmağı bacarmalıdır. Məclisi ələ almaq üçün molla məclis səviyyəsində olmalıdır. Amma çox vaxt belə olur. Hümr məclisləri aparən molla çox zaman ağla batmayan, çağdaş adamlarda gülüş doğuran nağıllar danışır, cəfəng fikirlər söyləyir. Bununla da öz cahilliyini, avamlığını, savadsızlığını göstərir. Buna görə də heç kəs ona qulaq asmaq istəmir. Məclisdəkilər öz aralarında söhbət etməyə başlayırlar. Onda molla hirsələnir, məclis əhlini dinə, Allah kəlamına hörmətsizlikdə günahlandırır. Amma öz günahını görmür. O, müasir səviyyədə durub öz elmi, dini, fəlsəfi görüşüylə məclisi ələ almağı bacarmalıydı. Bunun üçün mükəmməl savad, bilik lazımdır.

E'tiraf etməliyik ki, erməni kilsəsi dini mərkəz olmaqla yanaşı, həm də milli mərkəzdir. Bəs bizdə vəziyyət necədir? Hansı məclisimizdə elmi əsaslarla milli məsələlərdən söhbət gedir? Hansı məclisimizdə bugünkü məğlubiyyətimizin səbəbləri təhlil olunur? Hansı məclisimizdə ümmətdən kənara çıxıb millətin dərdlərindən bəhs olunur?

Məqalə müəllifi ürək ağrısı ilə xəbər verir ki, son zamanlar 12 min azərbaycanlı gənc boynuna xaç taxıb. Bəs məscidlərimiz nə ilə məşğuldur? Din xadimləri çox zaman bunun səbəbini varlı missionerlərin bizim cavanları pulla ələ almasında görürlər. Hacı Sabir Həsənlı bir məqaləsində haqlı olaraq yazır ki, bə'zi gənclərin xaçpərəstliyə meyl etməsinin səbəbləri bir çox ruhanilərimizin zəifliyi və savadsızlığından irəli gəlir.

Hacı Sabir haqlıdır. Xarici filmlərdə və Moskvanın televerlişlərində xristian din xadimləri ağıllı və savadlı moizələr oxuyurlar. Heç bir dini savadı olmayan müasir gənc, bu moizələri bizim hümr məclislərimizdə mollalarımızın elədiyi dayaz, ikrah doğuran söhbətlərlə müqayisə edir, üstünlüyü xaçpərəst din xadimlərinə verir, nəticədə o dinə meyl edir.

Yaralı məsələlərdən biri də son zamanlar xarici ruhanilərin əhali arasında apardıqları məzhəb ayrılığı təbliğatıdır. Belə təbliğat çox təhlükəlidir. Bizim ruhanilər bu ayrılığın mənasızlığını elmi dəlillərlə sübut eləyən mühazirələr oxuya bilmirlər. Əksinə, hərəsi bir məzhəbə qulluq edən qonşu ölkələrdə təhsil alır, Vətənə dönəndə onların xeyli hissəsi məzhəb ayrılığının təbliğatçılarına çevrilir.

Atamdan eşitdiyim bir əhvalat yazıma düşür. O deyirdi ki, 1912-ci ildə Şəkidə sünnilərlə şiələr arasında çox mənasız bir iş üstə dalaşma olmuşdu. Ertəsi gün axund Pişnamazzadə şəhərin ən hörmətli adamlarıyla görüş keçirir. Ora sünnilərin ruhanisi çox savadlı, ləyaqətli bir şəxsiyyət olan Nurməmməd əfəndini dəvət edir. Axundla əfəndinin əmmamələri bir-birindən seçilmiş. Görüşə toplaşanların gözləri qabağında axund öz əmmaməsini götürüb əfəndinin başına qoyur, əfəndinin əmmaməsini isə özü örtüb, deyir:

- Bundan sonra şəhərin bütün sünniləri dini işlərcün mənəm yanıma, şiələr də əfəndinin yanına getsin.

Axund bununla demək istəyirdi ki, məzhəb ayrılığı boş şeydir. Hər ikisi islama xidmət edir. Atam danışdı ki, həmin əhvalatdan sonra şəhərdə sünnişə anlaşılmazlığına son qoyuldu. Bax, indi bizə belə ağıllı, tədbirli, elmi ruhanilər lazımdır. Belələrini xalq sevir. Heç təsadüfi deyil ki, Molla Fərəculla Pişnamazzadəyə xalq onun öz sağlığında da böyük məhəbbət bəsləyirdi, indi də bəsləyir. Bir-iki il bundan əvvəl şəhərin böyük küçələrindən birinə axundun adı verilib. Şəkililər Nurməmməd əfəndini də böyük ehtiramla xatırlayırlar.

Bütün mədəni ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycan Respublikasında da din dövlətdən ayrılır. O, dövlət işlərinə qarışmır və qarışa da bilməz. Bununla belə, din cəmiyyət hadisələrindən, xalqın taleyiylə bağlı olan problemlərin həllindən kənarda durmamalıdır. Ümumiyyətlə, həyatdan təcrid olunmuş şxolastik din yoxdur. O, hər bir ictimai-siyasi hadisəyə öz təsirini göstərməlidir.

Din sovet hakimiyyətinə qədər ictimai-siyasi, sosial həyatda fəal iştirak edirdi. Müsəlman Şərqiin çox yerində Uümə məscidləri tikilirdi. Burada həm ibadət keçirilirdi, həm də hər həftənin cümə günləri din başçıları, el ağsaqqaları məsvərətə yığılırdı. Onlar camaatın dər-dərindən danışır, qarşıya çıxan çətinlikləri aradan qaldırmaq yollarını götür-qoy edirdilər. İndi həmin ənənəni bərpa etmək çox zəruridir.

Mənə belə gəlir ki, bu qaydalar əsasında müəyyən dini proqram hazırlanmalı, dini işlər həmin proqramla idarə olunmalı, onun həyata keçirilməsinə nəzarət edilməlidir.

Dindarlıqla əlaqədar mən öz mülahizələrimi bildirdim. Söz

yox ki, qəzetin başqa oxucularının da mülahizələri ola bilər. Ona görə də arzu edərdim ki, "Yeni Azərbaycan" qəzeti B.Mirzənin "Beləmi olur islama qayıdışı?" məqaləsi ətrafında müzakirə açsın. Yaxşı olar ki, müzakirəyə dindarlar, alimlər, yazıçılar, filosoflar, ümumiyyətlə, fəal oxucular cəlb olunsun, dini işlər üzrə əsaslı həyati gücə malik proqram hazırlansın.

Şəki, 5.07.1996 "Yeni Azərbaycan" qəzeti, №39(137)

20 iyul, 1996

MƏKRİLİ YALAN VƏ BÖHTAN KİMƏ GƏRƏKDİR¹

Azərbaycan Respublikası Ali Sovetinin orqanı "Azərbaycan" qəzetinin 29 oktyabr tarixli nömrəsində "Xoruzun quyruğu görünür" sərlövhəli yazı dərc olunmuşdur.

Bizi nə müxalifət qəzeti, nə də onunla söz savaşına qoşulan rəsmi orqanın növbəti atəşi maraqlandırır. Bizi təəccübləndirən elmi-siyasi, ictimai və hətta nəzəri mükəlliminin, mübarizənin yalan və böhtanlarla müşayiət olunmasıdır. Ən dəhşətli isə qeyrət və namusla yaşayıb, Azərbaycan dövlətçiliyi və həqiqi istiqlaliyyət uğrunda fədakarlıqla mübarizə aparan, bu yolda həyatını belə əsirgəməyən Məhəmməd Əmin Rəsulzadənin ünvanına ədalətsiz və gərəksiz deyilən sözlərdir.

"Azərbaycan" imzası ilə dərc olunmuş yazıda deyilir: "Elçibəy və onun komandası Azərbaycanın var-dövlətini xaricə daşımaqda babaları M.Ə.Rəsulzadənin yolu ilə hərəkət etmişlər". Anonim donosçunun M.Ə.Rəsulzadə haqqında bu prokuror ittihamı və məhkəmə hökmünü andıran qarayaxması vaxtilə kimlər, hansı orqanlar tərəfindən uydurulduğu, xaricdəki agentlərə ötürülüb Azərbaycanın istiqlalı uğrunda mübarizəni davam etdirən mücahidləri və onların liderlərini gözədən salmaq məqsədinə "xidmət" etdiyi tarixdən xəbəri olanlara məlumdur. KQB-çilərin bu uydurmasını yenidən siyasət meydanına gətirmək istəyənlər gərəksiz bilsinlər ki, o vaxtlar M.Ə.Rəsulzadənin Azərbaycanı kiminlə birlikdə tərk etdiyinin üstü vurulmurdu.

M.Ə.Rəsulzadənin "Azərbaycanın var-dövlətini xaricə daşmasına" gəldikdə isə bu uydurma və böhtanı yazan və yayanlara xatırlatmaq lazımdır ki, 1920-ci il aprelin 27-də Azərbaycanın istiqlalına son qoyulduqdan sonra M.Ə.Rəsulzadə gizli iş keçmişdi. 3 aydan artıq Lahıc və İsmayıl rayonunun müxtəlif kəndlərində qeyrətli və qədirlən kişilərin evlərində qalmış, hətta "Əsrimizin Səyavuşu" əsərinin bir neçə fəslini orada yazmışdır. Sonralar Qaraməryəmdə həbs olunub, Bayıl həbsxanasına salınmışdı. Onu ölüm hökmü gözləyirdi. Bu arada, yəni 1920-ci ilin noyabr ayının əvvəllərində İ.V.Stalin Bakıya gəlmişdi. Hətta noyabrın 6-da Oktyabr inqilabının 3-cü ildönümünə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda məruzə ilə çıxış da etmişdi.

¹ Məqalə prof. Şirməmməd Hüseynovla birgə yazılmışdır

Həmin günlərdə İnkilab komitəsinin və Azərbaycan hökumətinin başçısı N.Nərimanov M.Ə.Rəsulzadənin həbsdə olduğunu İ.V.Stalinə xəbər vermişdi. Stalin onu Bayıl həbsxanasından çıxarıb, öz vaqonunda Moskvaya aparmışdı. Birinci rus inkilabı dövründən M.Ə.Rəsulzadəni yaxşı tanıyan Stalin beləcə, kişicəsinə hərəkət etmişdi. O, M.Ə.Rəsulzadəni namuslu, qeyrətli, əqidəli bir adam kimi tanıyırdı.

M.Ə.Rəsulzadə təxminən ilyarım Moskvada nəzarət altında işləyəndən sonra 1922-ci ilin payızında Peterburqa elmi e'zamiyyətə getmiş və oradan Finlandiyaya qaçmağa müvəffəq olmuşdu. Əliboş, cibi boş... Apardığı Azərbaycanın dörd-qəmi, milli qeyrəti, istiqlal məfkurəsi, xalqın gələcəyinə inam və inancı idi. Axı M.Ə.Rəsulzadə "Azərbaycanın var-dövlətini" qaçqın çağında, həbsxanalarda özü ilə necə daşıya bilirdi? Fövqəladə komissiyanın nəzarəti altında olan Stalinin şəxsi vaqonundamı?

Təəssüf, qəzəb və nifrət doğuran budur ki, Şərq və Qərb M.Ə.Rəsulzadəni həqiqi demokrat, Azərbaycanın istiqlal məfkurəsinin yaradıcısı, ADR-in tanınmış lideri kimi tanıyır, onun öz vətəninə isə adına qara yaxılır.

Bircə nümunə: 1990-cı il, iyun ayının 14-də Tehrandə nəşr olunan "Keyhani-həvayə" qəzeti yazırdı: "Rəsulzadəni tanıyanlar onu böyük inkilabçı, Şərqi mütəfəkkir və ağıllı, hətta bənzəri olmayan bir şəxsiyyət kimi tərif ediblər. Mə'lumatı çox, istidlaldə (nəticə çıxarmaqda) qüdrətli, hövsələli və hər məsələdən intiqad edəndə (danışanda) insaflı olub, demək olar ki, tamam ömründə bir dəfə də yalan danışmamışdır. Həmişə sabitqədəm olmuş və heç vaxt acıqlanmaz idi. Heç vaxt mübaligə etməz idi. Xalq məfkurələrini aydınlaşdırmaqda, yəni ruznaməçilik yaratmaqda və başqa xidmətləri, o cümlədən məsrutə inkilabında etdiyi yardımlar yaddan çıxan bir şey deyildir".

Bu Tehrandə verilən qiymət, bu da Bakıda Ali Sovetin orqanında totalitar recim dövründə uydurulmuş saxtakarlığın təkrarından ibarət olan böhtan!

Xəcalət çəkilişi, təəssüf edilişi deyilmi?

"Aydınlıq" qəzeti, 5 noyabr, 1993

TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏRİ SİYASİ OYUNLARA QATMAYAQ¹

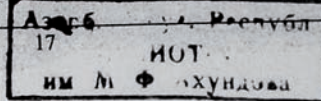
Siyasi və milli e'yforiyadan uzaq durub tariximizi az-çox tədqiq edən hər bir mütəxəssisə bəllidir ki, istiqlaliyyətimizi itirdiyimiz son neçə əsrdə Azərbaycan güclü siyasət və dövlət xadimləri sarıdan korluq çəkmişdir. Əlbəttə, bunun obyektiv və subyektiv səbəbləri vardır. Lakin bu çətin və məşəqqətli dövrlərdə belə xalq tarixi yaddaşına, qüdrətli dilinə, zəngin ədəbi irsinə, torpağına, güclü məişət mədəniyyətinə, inam və inancına söykənərək öz milli mövcudiyyətini hifz edə bilmişdir.

Dünyanın siyasi xəritəsini, bəşəri tərəqqi və inkişafın məcrasını dəyişən XX əsr bütün dünya kimi Azərbaycanı da milli intibah, siyasi oyanış, müstəqillik və istiqlal yoluna cəlb etmişdir. Əsrin birinci iki onilliyində sürətlə cərəyan edən milli istiqlal hərəkəti öz öndərlərini, görkəmli xadimlərini tarix səhnəsinə çıxartmışdı. Bütün varlığı ilə xalqına bağlı, dövrün tələbləri səviyyəsində duran bu istedadlı dövlət və siyasət adamları iftixar mənbəyimiz, nümunə məktəbimiz, hətta səcdəgahlarımızdır. Onlar vətəni, milləti, torpağı hifz edib, bizə tapşırıb dünyalarını dəyişiblər.

Varislik millətin yetkinlik əlamətidir. Tarixi sərişətsizlərin əlinə vermək, tarixi şəxsiyyətləri, hakimiyyət hərislərinin siyasi oyunlarına cəlb etməyə imkan yaratmaq çox böyük xatadır. İman və inanc, milli birlik və bütövlük əsrlərin və nəsillərin vəhdətindən yaranır. Tarixi yaddaşsızlıq, keçmişə təftiş və inkar bizə çox baha başa gəlmişdir. Böyük təəssüf və həyəcan hissi ilə qeyd edirik ki, belə cəhdlər indi də özünü göstərir. Son vaxtlar Azərbaycan milli qurtuluş hərəkatının tanınmış ideoloqu və lideri M.Ə.Rəsulzadə haqqında yazılan və yayılan məkrli yalan və böhtanlar bunu açıqca göstərir. Anlaşılması çətin olan müəmma isə budur ki, rəsmi dövlət qəzeti sayılan, əslində bu funksiyanı yerinə yetirmək səviyyəsindən çox-çox aşağıda dayanan "Azərbaycan" qəzeti bu şərəfsiz "missiyanı" öz öhdəsinə götürmüşdür.

Bir neçə vaxt bundan əvvəl, M.Ə.Rəsulzadəni riyakarcasına Azərbaycanın var-yoxunu oğurlayıb aparmaqda günahlandıran Ali Sovetin orqanına "Aydınlıq" qəzeti səhifələrində layiqli cavab verilmişdi.

¹ Bu məqalə prof. Ş.Hüseynov və prof. C.Həsənovla birgə yazılmışdır.

Mə'lumdur ki, bundan çox keçməmiş görkəmli ictimai-siyasi xadim M.Ə.Rəsulzadənin anadan olmasının 110 illiyini qeyd etmək haqqında Azərbaycan prezidentinin fərmanı elan edildi. Yubiley komissiyası M.Ə.Rəsulzadə irsinin dirçəldilməsi, tədqiqi və təbliği ilə bağlı tədbirlər planı hazırlayıb təsdiq etdi. Bütün şüurlu həyatını Azərbaycanın müstəqilliyi, milli varlığımızın qorunması və bəşəri dəyərlər səviyyəsinə yüksəldilməsi işinə sərf etmiş M.Ə.Rəsulzadənin təvəllüd gününün ilk dəfə öz doğma vətəninə qeyd edilməsi ictimaiyyət tərəfindən rəğbətlə qarşılandı. Buna hamımız sevindik. Axı, sün'i surətdə, hətta tarixi şəxsiyyətlərin də "qarşdurmasını" yaratmaq milli birlik və həmrəyliyə ziyan vura biləcək hərəkətdir.

Lakin rəsmi dövlət qəzetində özlərinə yuva salmış meydan qızısqırdanlar bu dəfə də heç bir əxlaqi-mə'nəvi əndazəyə sığışmayan üsula əl atdılar. Fevralın 3-də "Azərbaycan" qəzetində M.Ə.Rəsulzadə ilə bağlı bir-birini inkar edən iki iri yaz - M.Ə.Rəsulzadənin anadan olmasının 110 illiyinə həsr olunmuş yubiley gecəsində Azərbaycan Respublikası baş nazirinin müavini Elçin Əfəndiyevin məruzəsi və mütəxəssis tarixçilər üçün kimliyi bəlli olmayan Namiq Fərəc Sığırli adlı birisinin "Eksprezident Ə.Elçibəy cənablarına açıq məktub"u dərc olundu.

Əgər şəriştəsiz, mövzu ilə əlaqədar ədəbiyyatdan və tarixi həqiqətlərdən uzaq olan məktub sahibinin cizma-qarası məsləki və sahibi bəlli olmayan qəzətciklərdə dərc olunsaydı, ona baş qoşmağa dəyməzdi. Lakin Ali Sovetin orqanı olan rəsmi dövlət qəzetində, həm də mə'lum rəsmi sənədlərdən və yubiley şənliklərindən sonra belə bir məkrli yazının dərc olunması M.Ə.Rəsulzadə irsinə, şəxsiyyətinə qarşı köhnə kin-küdrətin yaşadığından və yenidən dirçəldilmək meyindən və təhlükəsindən xəbər verir. Bu, ciddi məsələdir, yalan və böhtanı isə cavabsız qoymaq olmaz.

Sığırli öncə M.Ə.Rəsulzadəni "ziddiyyətlərlə dolu həyat sürmüş bir xadim", "müxtəlif cərəyanlar içində bulunmuş", "sərgüzəştlərlə mali bir həyat yaşamış", "bir firqeyi-siyasiyyəni təmsil etmiş" adam kimi təqdim etməyə cəhd göstərir. Həm də inandırıcılıq üçün Ə.Hüseynzadəyə istinad edir. M.Ə.Rəsulzadənin 1920-1922-ci illərdə Moskva sürgünü dövründə yazdığı və 1923-cü ildə İstanbulda nəşr etdirdiyi "Azərbaycan cümhuriyyəti" əsərinə Hüseynzadənin əvvəlcədən yazdığı və adı çəkilən kitabda verilmiş rə'yindən bir "ittiham çələngi" düzəltmək istəyir. Əvvəla, M.Ə.Rəsulzadə "ziddiyyətlərlə dolu həyat sürmüş bir xadim" deyildir. Bu, müəllifin kimlərsə xoş gəlmək üçün uydurduğu məkrli yalan və böhtandır. 40 ilə yaxın bir müddətdə M.Ə.Rəsulzadəni

tanıyan, onunla inqilab və milli istiqlal mücadiləsi məktəbi keçmiş İranın məşhur ictimai-siyasi xadimi S.H.Tağızadə yazmışdır: "Rəsulzadəni tanıyanlar onu böyük inqilabçı, Şərqi mütəfəkkir və ağıllı, hətta bənzəri olmayan bir şəxsiyyət kimi tərif ediblər. Mə'lumatı çox, istidlaldə (nəticə çıxarmaqda) qüdrətli, hövsələli və hər məsələdən intiqad edəndə (danışanda) insafli olub, demək olar ki, tamam ömründə bir dəfə yalan danışmamışdır. Həmişə sabitqədəm olmuşdur".

Görünür, Sığırli Ə.Hüseynzadənin M.Ə.Rəsulzadəyə müraciətlə "Siz ... sərgüzəştlə mali (dolğun) bir həyat yaşamısınız!" sözlərinin mə'nasını ya anlamayıb, yaxud bilərəkdən təhrif edir. Axı, "sərgüzəştlə mali bir həyat" dedikdə söhbət macəralı, ziddiyyətli həyatdan getmir, söhbət "fəal bir mücahidlik", tə'qib, təhdid və başına gətirilən əhvalat və hadisələrdən gedir.

Sığırli Ə.Hüseynzadənin "Siz Azərbaycanda bir tərəfi, bir firqəyi, bir firqəyi-siyasiyyəyi təmsil edirsiniz" sözlərindən bərk yapıb M.Ə.Rəsulzadəni ümummilli zəmindən qopartmağa təəbbübs edir, onu istiqlal hərəkətinin digər xadimləri ilə qarşı-qarşıya qoymağa cəhd göstərir. Lakin digər siyasi firqə və qüvvələrin kimlərdən ibarət olduğunu, nə istədiklərini, kimlərə və nəyə qulluq etdiklərini açıqlamır. Halbuki, bu sualların cavabı elə "Azərbaycan cümhuriyyəti" kitabında M.Ə.Rəsulzadənin yazdığı "Müqəddimə"də vardır. Bu, hər şeydən əvvəl Azərbaycanın müstəqilliyinə, istiqlal məfkurəsinə, müsavətçiliyə balta çalanlar, onu yenidən imperiya boyunduruğuna çəkən bolşeviklər, Azərbaycan kommunist partiyası idi. Təəssüf ki, 20-ci illərin əvvəllərində Ə.Hüseynzadə kimi bir mütəfəkkir belə gəlişigözlə şüarlara, müstəqil Sovet Azərbaycanı barədəki yalanlara uymuşdu. M.Ə.Rəsulzadə məhz belələrini nəzərdə tutaraq 1923-cü ildə adı çəkilən kitabında yazırdı: "Milli Azərbaycan ilə şimdiki Azərbaycan arasındakı fərqi bir çoxları idrak etmirlər. Azərbaycanın müstəqil ikən get-gedə bütün hüququnu Rusiyaya nədən tərk edildiyini, azərbaycanlıların buna nə üçün razı olduqlarını soranlara rast gəldik. Bolşeviklərin Azərbaycan milləti tərəfindən çağırılmış olduqlarına inanırlar var. Bolşeviklərə qarşı çıxarılan üsyanlar nəsil anlaşılmış, nəsil tələqqi (qiymətləndirmə) edilmiş?... Bu da pək fəci (faciəli) bir hekayə. Bolşevik idarəsində bulunan Azərbaycanı mə'sud görənler də yox deyil. Xülasə cəhlidən müqəvvəliq (bilməzlikdən hasil olan) bir çox sui təfəhhümlər, yanlış təəvvürlər... Sonra: "Vətanım, Azərbaycan xəlqi dəxi bolşevik istilası altında inləməkdə ikən Türkiyənin mö'cüzeyi-zəfərini mənimsəməklə sevinmişdir".

Tarixi hadisələrin və şəxsiyyətlərin qiymətini "qələm

pəhləvanları" deyil, zaman özü verir. M.Ə.Rəsulzadənin müdafiə etdiyi "bir tərəf" bütöv Azərbaycan, onun xalqı, istiqlaliyyəti, gələcəyi idi.

Müəllif iddia edir ki, "Azərbaycançılıq məfkurəsini" Məmməd Əmin deyil, M.F.Axundov, H.Zərdabi, M.Şaxtaxtinski, Mirzə Cəlil yaratmışdır. Əvvəla, biz Azərbaycanın işıqlı adamlarının qarşı-qarşıya qoyulmasını yolverilməz hesab edirik. Daha sonra isə milləti yaşatmaqla, milli ideologiya yaratmaq arasındakı fərqi görərk edəsən. Q.Zakir də, M.P.Vaqif də, M.F.Axundov da, H.Zərdabi də, M.Şaxtaxtinski də, Mirzə Cəlil də, M.Ə.Sabir də və onlarca digər tanınmış ədib və şairlərimiz, publisistlərimiz millətin, xalqın ruhunu, mə'nəviyyatını yaşadan şəxslərdir. Dövləti olmayan millətin mövcudluğunun başlıca təminatı tarixi yaddaş, dil və ədəbiyyatdır. Yə'ni bu adamların böyük xidməti ondadır ki, onlar milləti ölməyə qoymadılar, bu böyük xəzinə zəminində tarix səhnəsinə çıxmış Məmməd Əminin böyüklüyü ondadır ki, o, millətə qurtuluş yolunu göstərdi. Azərbaycançılıq da daxil olmaqla bitkin bir istiqlal məfkurəsi, milli bir ideologiya yaradı. Başçılıq etdiyi Milli Şura tərəfindən Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti e'lan edilməklə "Azərbaycan kəlməsi sadə coğrafi, etnoqrafik və linqvistik bir kəlmə olmaqdan çıxaraq siyasi bir amal oldu" ("İstiqlal" qəzeti, 28 may, 1933).

Bayraq məsələsini də Sığırılı çox qarışdırır. Gərək bu məsələdən söhbət açanda "bitərəf demokrat" unutmayaydı ki, üçrəngli, əyüldüzlü bayraq indi bizim parlament tərəfindən təsdiq edilmiş dövlət simvolumuzdur və onu təhqir etməyə, onun haqqında cəfəngiyat danışmağa heç kəsin haqqı yoxdur. Buna "Azərbaycan" qəzeti icazə versə də, dövlət simvolları və rəmzləri haqda qanun icazə vermir. Tarixi həqiqətə gəldikdə isə Sığırılının "Azərbaycanın istiqlal bayraqları daim berrəngli olmuşdur" fikri yanlışdır və yanlış olduğu qədər də məkrlidir. Gərək ki, əlinə qələm alan hər kəs bilməmiş deyildir ki, qırmızı bez deyəndə hansı bayraq nəzərdə tutulur və bunun qırmızı türk bayrağına və eləcə də bayrağı qırmızı olan digər xalqlara qətiyyənlə daxil yoxdur. Bayrağı rənglərlə qiymətləndirmək məsələni çox bəsitləşdirmək deməkdir. Bayraq elə bir dövlət simvolidir ki, orda millətin keçmiş tarixi deyil, gələcək inkişaf perspektivləri, yə'ni taleyi də təcəllil tapmalıdır. M.Ə.Rəsulzadə yazırdı: "Yüzillik əsarət dərsi ilə ikiillik hüriyyət qovğası bizi özümüzə tanıtdı. Birlik və istiqlaliyyətimizin işarəsi olaraq əlimizdə türklüyümüzü, müsəlmançılığımızı və çağdaş bir xalq olduğumuzu göstərən istiqlal bayrağı vardı... Yazıqlar olsun ki, ... canımız və malımız qorxusundan bu istiqlal bayrağını bir bezə dəyişdirdik". Bax bu bez qırmızı da ola bilərdi, sarı da, göy də və s.

Lakin bizim bəxtimizə onun qırmızısı düşmüşdü. Digər tərəfdən "Difai"-nin gizli hərbi birləşmələri tərəfindən Gəncədə ilk müstəqil Azərbaycan Cümhuriyyətinin - "Difai"-nin gizli hərbi birləşmələrinin əldə etdiyi istiqlaliyyət nəticəsində e'lan edildiyini yazmaq və belə yazını nəşr etmək bisavədlilikdən başqa bir şey deyildir. Azərbaycan Cümhuriyyəti hökuməti öz qərarı ilə 1918-ci ilin iyun ayının 21-də dövlət bayrağı haqqında qərar qəbul etdi. Bu, qırmızı rəngli, ay—ulduzlu bayraqdan ibarət idi. Bu bayraq 1918-ci ilin 9 noyabrına qədər simvol kimi qaldı. Lakin bu məsələ tarixilik, millilik, müasirlik baxımından ətraflı şəkildə öyrənilərək, 1918-ci il, noyabr ayının 9-da Azərbaycan Cümhuriyyətinin dövlət bayrağı haqda hökumət qərarı e'lan edildi. Yə'ni hələ Sığırılının general Tomsonun ayaqları altına atdığı qırmızı rəngli Azərbaycan bayrağı Tomson Bakıya gəlməmişdən bir həftə əvvəl göy, qırmızı və yaşıl rəngli, üzərində aypara və səkkizbucaqlı ulduz işarəsi olan üçrəngli dövlət bayrağı ilə əvəz edilmişdi. Az sonra Azərbaycan parlamenti də bu bayrağı dövlət simvolu kimi təsdiq etdi (bax: Azərb.Resp. MDUTA f.895, s.1.ış 14.v.78). O ki qaldı, Sığırılının "al bayraq" haqqında Ə.Cavadın eyni adlı şe'rinə istinad etməsinə, burada da müəllif saxtakarlığa yol verib. Hər halda heç kəsin rəngləri öz istədiyi kimi yazmağa haqqı çatmır və "al" ifadəsi "parlaqlıq" mə'nasını daşıyır. Al qırmızı da ola bilər, al yaşıl da, al mavi də. Yə'ni hər bir rəngin parlağı da var, tutqunu da. Azərbaycan bayrağında hər üç rəngin parlaq çalarlarından istifadə edildiyi üçün bir sıra yazılarda buna al bayraq deyirlər. Və Əhməd Cavad da 1919-cu ilin iyulunda yazdığı "Al bayraq" deyəndə məhz bunu nəzərdə tuturdu. Əgər Sığırılı zəhmət çəkib Ə.Cavadın "Al bayraq" şe'rindən üç ay əvvəl 1919-cu ilin aprelində yazdığı "Azərbaycan bayrağına" adlı şe'rinə oxusaydı, böyük istiqlal şairimizi öz saxta fikirlərinə şerik etməyə cəhd göstərməzdi. Ə.Cavad 1919-cu ilin aprelində yazırdı:

Türküstan yelləri öpüb alınını,
Söyləyir dərdini sana, bayrağımı!
Üçrəngli əksini quzğun dənizdən,
Ərmağan yollasın yara, bayrağımı!

Rəsulzadə bayrağında qüsurlu axtarmaqla "müəllif" və onun arxasında duranlar nə demək istəyirlər? Bunun arxasında gizlənən təsəvvüf imperiyasına yarımaq həvəsidir və bizi narahat edən də budur.

Sığırılı yoldaş V.Çıraqlıyev kitabından yekə bir iqtibas gətirməklə sübut etmək istəyir ki, "istiqlal bəyannaməsini" e'lan edənlər arasında M.Ə.Rəsulzadənin adı yoxdursa, deməli, Xalq

Cümhuriyyətinin yaradıcısı kimi onu qəbul etmək olmaz. O yazır: "Göründüyü kimi, məhz "Məmmədəmin Rəsulzadə" adı bu tarixi qətnamənin mətnindən kənarda qalmışdır. Bunu bilərək, indi məhz Məmmədəmini milli istiqlal hərəkətimizin şəriksiz liderinə çevirmək nə dərəcədə insaflıdır?".

Bizə belə gəlir ki, tarixə nəbələdlə yanaşı, hələ bir çoxumuzun təfəkkürünün Rəsulzadənin milli istiqlal ideologiyasını dərk etmək səviyyəsindən çox uzaq olması da bu məsələdə az rol oynamır. Sığırılı zəhmət çəkib M.Ə.Rəsulzadənin nəzəri irsini və əməli fəaliyyətini öyrənsəydi, liderlə onu əhatə edənlərin arasındakı fərqi özü üçün ayırd edərdi. O ki qaldı, M.Ə.Rəsulzadənin adının İstiqlal bəyannaməsində olmamasına, tarixdən mə'lumdur ki, hadisələrin gedişini əvvəlcədən görən M.Ə.Rəsulzadə bu ərəfədə istiqlal bəyannaməsini imzalayan şəxslərin təkidli nüfuzlu bir siyasi xadim kimi, Osmanlı imperatorluğu ilə Batumda danışıqlar aparırdı. 1918-ci il, iyun ayının 4-də bəyannamədən 6 gün sonra M.H.Hacınski ilə birlikdə M.Ə.Rəsulzadə Azərbaycan Cümhuriyyəti adından Batum müqaviləsinə imza atdı. Bu müqavilə əsasında alınan əsgəri yardımın Azərbaycan xalqının taleyində necə böyük rol oynadığı, Azərbaycanın azad edilməsində nə kimi faydalı bir iş olduğu danılmaz həqiqətdir.

Əgər Sığırılın, "Azərbaycan" qəzetinin və bə'zi dairələrin Ə.Elçibəylə ədavəti varsa, bunun üçün M.Ə.Rəsulzadəyə hücum çəkməyə, onun ruhuna toxunmağa həcət yoxdur.

M.Ə.Rəsulzadə Azərbaycan milli ideologiyasının böyük yaradıcısı, milli hərəkətimizin fədakar öndəri olmuşdur. Gəlin tarixi şəxsiyyətlərimizi müasir siyasi oyunlara cəlb etməyəək.

"Aydınlıq" qəzeti, 25 fevral, 1994

ANA DİLİ, YENƏ ANA DİLİ

Milli şüurun formalaşmasında və özünüdərkini yetkinləşməsində anadilli təhsilin əhəmiyyətini sübut etməyə ehtiyac yoxdur. Bir vətəndaş kimi fərdin yetişməsində anadilli təhsilin zəruriliyi barədə dünyanın ən böyük filosof və pedaqoqları cild-cild kitablar yazmışlar. Bunların arasında böyük rus pedaqoqu K.D.Uşinskiyin "Ana dili" kitabı xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Ana dilimiz uğrunda apardığım 50 illik mübarizəmdə həmişə bu kitabı sөykənmiş, mənə olan hücumlarda bu kitabdan qalxan kimi istifadə etmişəm. K.D.Uşinski yazırdı: "Əgər uşağın danışdığı dil onun anadangəlmə milli xarakterinə yaddırsa, bu dil uşağın mə'nəvi inkişafına ana dili qədər güclü tə'sir göstərə bilməz".

Sovet hakimiyyəti illərində rus dilini rus kimi bilməyənlərə iş verilmədiyindən valideynlər övladlarını rus məktəblərinə verir, anadilli məktəblərimizin sayı İldən-İlə azalırdı. Rusdilli məktəblərdə isə milli şüurdan məhrum, özünü kiçik, özgəni böyük sayan manqurtlar yetişirdi. Həmin manqurtlar bu gün keçmişin nostalgiyası ilə yaşayaraq özlərini "bakinets" adlandırırlar, Bakıdan rusların, ermənilərin, yəhudilərin köçməsinə onların əvəzinə "yerazlar"ın və kəndlərdən gələnlərin artmasına təəssüflənir, keçmiş "beynəlmiləl" Bakını itirdiklərinə görə vay-şivən qoparırlar. Soy-kökündən uzaqlaşmış, dilindən və dinindən ayrı düşmüşlər istiqlalımızı qəbul etmir, yenə gözlərini Şimala dikir, çoxmillətli, kosmopolit və simasız Bakının xiffətini çəkirlər. Bu, mənim özünü ziyalı adlandıran "bakinets"lərimin əqidəsi, o da Ermənistanın təkmillətlə respublikaya çevrilməsi ilə öyünən və 1996-cı ilin martunda erməni balalarının rus dilində təhsilini qadağan edən erməni ziyahısının öz milli varlıq yolunda mübarizəsi.

"Müxalifət" qəzetinin 25 dekabr, 1996-cı il sayında C.C.Bəydidlinin "Bakinets" in nostalgiyası" məqaləsi məhz bu baxımdan xoşuma gəlirdi. Məqalədəki fikirlərə əlavə olaraq demək istəyirəm ki, bu gün özünü "bakinets" adlandıran, dilinə və dininə yabançı adamların xiffətini çəkdiyənlər rus, erməni və yəhudi qardaşları Bakıya mədəniyyət gətirmədikləri kimi gedəndə də bir şey aparmadılar. Qoyub getdikləri isə ruslaşdırılmış yerli qardaşları oldu. İndi biz bunun acısını yaşayırıq. Böyük problemlərin həllindənsə, manqurt təfəkkürün yaratdığı yaraları sağaltmaqla məşğuluq.

Mən Türkiyədə müalicə zamanı belə bir prosesin şahidi oldum. Sovet dövründə Azərbaycanda gedən ruslaşdırma siyasəti nəticəsində rus dilində təhsil öne çəkildiyi kimi, Türkiyədə də uzun

zamandır ki, ingilisdilli təhsil millətin gələcək bələlərinin əsasını qoyur. Allah bizi ikinci belə bir bələdən qorusun!

Türkiyənin prezidenti hörmətli S.Dəmirəl əvvəlcə xəstəxanaya mənə baş çəkməyə gəldi. Müalicəm bitdikdən sonra isə öz yanına Çankaya köşkünə çağırırdı. Hər iki görüşümüz zamanı mən ona dünyanın müxtəlif yerlərində yaşayan türk xalqları arasında ortaqlıq anlaşıma dili ilə bağlı fikirlərimi bildirdim. Süleyman bəy də ortaqlıq türk ədəbi dili, bütün türk xalqlarının anlama biləcəyi danışıq dilinin zərurətini və bu sahədə lazımı addımların atılmasını vacibliyini söylədi. Biz bu işin ağırlığını öz üzərimizə götürən mərkəzin yalnız Bakıda yaradılması fikrinə gəldik. Həm elmi-intellektual potensialı, həm də digər türkdilli xalqlarla əlaqə yaratmaq imkanı baxımından Bakı daha əlverişlidir.

Əlbəttə, bu, ağır və çətin bir işdir. Lakin bu gün türkdilli xalqların ziyalıları, millətin gələcəyini düşünən hər bir şəxs bu işin vacibliyini dərk edərək qüvvələri birləşdirməlidir.

Türkiyədə olduğum müddətdə "Aydınlıq" qəzetində professor Oqtay Sinanoğlunun geniş bir yazısını oxudum. Bu yazıda Oqtay Sinanoğlu Türkiyədə açılan və açılmaqda olan ingilis məktəblərinin gələcəkdə türk ruhunu, türk mə'nəviyyatını zədələyəcəyinə zəmin olduğunu bildirir.

Mən ingilis və qeyri-avropa dillərinin öyrənilməsinin əleyhinə deyiləm. Amma uşaqları formalaşdığı dövrdə milli kökdən və milli ruhdan ayırmağın, onları özgə ruhda böyütməyin təhlükəli olduğunu cümhur başqanına öz timsalımızda izah etdim. Sinanoğlunun qaldırdığı bu məsələnin törətdiyi ağır nəticələri 2 əsrə yaxın müstəmləkə həyatı keçirən biz əsir türklər yaxşı bilirik.

O.Sinanoğlunun məqaləsinin surətini S.Dəmirələ verdim. İndi həmin məqaləni bizim oxuculara təqdim edirəm:

PROFESSOR OQTAY SİNANOĞLU: "BİR ÖLKƏNİ KÖLƏLƏŞDİRMƏK İSTƏSƏNİZ, TƏHSİLİNİ YABAŇÇILAŞDIRIN!"

Tanıtma: Oqtay Sinanoğlu 34 il Türkiyədən kənarda, Amerikada və Avropanın tanınmış elm və təhsil ocaqlarında çalışmış, görkəmli fizik alimdir. Uzun illərdir ki, təhsilin yabaŇçılaşdırılmasına qarşı ardıcıl mücadilə aparır. Türkiyədə Özəl İşıq Universitetinin açılışı zamanı prezident S.Dəmirəli tələbələrin ingilis dilində şüarlarla qarşılamasından qayğılandığını bildirdi. O.Sinanoğlu Tansu Çillərlə bağlı özgə bir əhvalatı xatırladı:

O.Sinanoğlu: T.Çillər Yaponiyaya səfəri zamanı yaponiyalı həmkarına "Mən ingiliscə danışacağam" demişdir. Bundan yaponlar çox mə'yus olmuşlar. Orada yaxşı türkoloqlar, tərcüməçilər var. Yaponiyada ingiliscə təhsil yoxdur. Keçən əsrin sonlarında üç il İngiltərədə oxumuş bir yapon "Elm dili yaponca deyil, ingiliscə olmalıdır" demiş, ertəsi səhər onun meyidi evindən tapılmışdır. Heç vaxt heç bir şeyin ingiliscə olmadığı Yaponiyada Tansu xanım ingiliscə danışmışdır. İki aylıq Baş Nazirlik dövründə Xarici İşlər Nazirliyinə gələrək "mənə ingiliscə brifinq verin" deyə tələb etmişdir. Fikrimizcə, xarici işlər naziri Mümtaz Soysalın istə'fasına bunun da tə'siri olmuşdur.

Bunlar təsadüfi hallar deyil, bir mərkəzdən planlanan və yönəldilən işlərdir. Amerikada çeşid-çeşid türk-amerikan dərəcələri var. İki il öncəyə qədər bunların hamısında bülletenlər, açıqlama və toplantılar türkcə idi. Artıq hamısı ingiliscədir. Bunun səbəbini soruşdum, dedilər ki, böyük elçi Nüsrət Kantemirdən yazılı göstəriş var: "Bundan sonra bütün görüşlərinizi, söhbətlərinizi ingiliscə aparacaqsınız".

Bundan bir müddət əvvəl dünya Nəsrəddin Xoca həftəsi keçirirdi. Almaniya'dakı türk dərəcələri və konsulluq tədbirlər təşkil etmişdi. İştirakçıların hamısı türk idi, bir də Yaponiyadan türkoloq bir xanıma Baş konsul "Çıxışınızı ingiliscə edəcəksiniz" buyurmuşdu. Hamı ingiliscə çıxışa başladı. Baş konsul "ingiliscə danışın" dedikdə yaponiyalı xanım "Nəsrəddin Xoca ingiliscə anladılarını? söyləyərək türkcə çıxışını bitirdi.

Bəllidir ki, türk dilini yox etmək üçün planlı bir iş görülür. Dövlətin təhsil siyasətinə görə hər kəsin ingiliscə bilməsi vacib sayılır. Romalılardan üzü bəri ölkələrin işğalında ən yaxşı istila yolu hər b yolu deyil, bir ölkəni kölələşdirmək istəsən, təhsilini

yabancılaşdır. Aşağı məktəblərindən dilini yabancılaşdırdığını nəsillə hər işi görmək olar.

Mən 20-30 ildir qorxuram ki, bizdə də belə ola bilər. İndi olur! Bunu da başlayan mister Doğramacıdır. Aşağı məktəblərdə aparılan bu təhsil siyasəti sayəsində uşaqlar ana dilini bilmir, fransızlar da Əlcəzairdə belə etdi, ərəb dili aradan getdi, indi hər şey fransızcadır!

Mən yabancı dil öyrənməyi çox sevirəm, çeşidli dilləri bilmək insan üçün qazandır. 20 il öncə əlimə gizli bir raport keçdi. Amerika dövləti bir təhqiqat şirkətinə neçə milyon dollar verib araşdırma aparmışdır ki, 20 il sonra aşağı məktəblərdən tutmuş bütün təhsil ocaqlarında tədris ingiliscə olduğu zaman amerikan kitab şirkətləri üçün Türkiyə nə boyda bazar ola bilər. Mən o zaman "Belə şey ola bilməz!" düşündüm. Amma 20 il keçdi və bu, oldu. İndi dərs kitabları İngiltərədən, Amerikadan gətirilir. Son rəqəmə görə 48 min 320 tələbə xaricdə oxuyur, ildə bunlara 5 milyardla 12 milyard dollar arasında xərc çəkilir. Bəs Türkiyədə bütün universitetlərin xərci nə qədərdir? 1 milyard dollardan az!

Qərb Türkiyənin yerini bilir. Onları qayğılandıran gənc nəsilirdi ki, bu nəsil baş qaldırsa, Qərbin halı pis ola bilər. İndi Türk dünyasının müsəlman dünyası ilə bütünləşməsi gedir. Bu, Qərb ölkələrini narahat edir. Bunlar bizim ölkələrimizi sömürərək yaşayır, qaynaqlar, bazarlar buralardadır. Bu qaynaqları birçə dəfə kəssən, Qərb ölkələrinin halı pərişan olar.

Türkiyədə ilk dəfə yabancı dildə təhsil 1954-cü ildə Oksford Universitetinin əməkdaşı mister Braun tərəfindən başlandı. O vaxta qədər ingiliscə təhsil verən məktəb yox idi. Zətən Atatürk də buna qarşı olmuşdu. Mister Braun Ankara kollecində yaptığı işinə görə 20 il sonra İngiltərə kraliçasının əlindən medal aldı - Türkiyəyə ingiliscə təhsili sırdığına görə! Ondan sonra yüzlərcə Anadolu litseyi açıldı. Nədir Anadolu litseyi? "Anadolu" türkçə deyil, kökü "Anatoliya" olub. Qərbin Türkiyəyə verdiyi bir əcnəbi addır.

Heç yanda öz dilində deyil, özgə dilində təhsil verən bir sistem yoxdur. Dünyanın heç yerində hazırlıq sinfi deyilən bir şey yoxdur. Burada qayə satqın və xəfiyyə qafallılar yetişməkdədir. Türkiyədə ilk dəfə bu addımı Robert kolleci atmışdır ki, ölkəmizin bir çox rəhbərləri, nazirləri bu kollecin məzunudur.

Dünyada iki cür kapitulyasiya (təslimat) var, biri iqtisadi kapitulyasiyadır, ondan daha qorxuncu təhsil kapitulyasiyasıdır! Bu gün təhsil sistemi xaricilərə təslim edilir. Hər bir milli təhsil nazirinin yanında görünməz bir yabancı nazir, yabancı mütəxəssis var. Təhsil təslimçiliyi ilə yanaşı, ölkənin sənayesi, toprağı sömürülür. Qərb

buranın işini 2000-ci ildə bitirməyə qərarlıdır. Bunların niyyəti Türkiyəni dünyadan silməkdir. Bunun üçün də öncə dilimiz gəlir...

Buna qarşı nə edə bilərik? Ağıllı və ürəkli adamlar bu "olum və ölüm" davasında təhsil imperializminə qarşı birləşməlidir. Atatürk deyirdi: "Təhsil bütünlükdə milli olmalıdır!" O zaman Atatürk missioner məktəblərinin çoxunu bağlamışdı, təkcə Ankara kollecini saxlamışdı. İndi "Atatürkçülük" deyənlər Anadolu litseyi kollecini açır. "Milliyyətçiyəm" deyənlər Anadolu İmam Xatib litseyi açır müsəlmanlığı ingiliscə kitabdan öyrədir, "imperializmə qarşıyam" deyənlər hərbi litseyləri kollece çevirməyə çağırır.

Ürəkli insanlar qalxıb artıq bunlara qarşı mücadiləyə başlamalıdırlar.

(Türkiyə, "Aydınlıq" qəzeti,

8 aralıq 1996-cı il sayında

(Dilək Uğuzun müsahibəsindən ixtisarla)

DİNİ DƏYİŞMƏK NƏ DEMƏKDİR?

Hörmətli redaktor,

Qəzetinizin 11 aprel tarixli sayında "İslamı təhlükə gözləyirmi?" başlığı altında 3 din xadiminin qeydlərini oxudum. Mən də bu məsələyə, xüsusən din xadimlərinin fikirlərinə öz münasibətimizi bildirmək istəyirəm. Çünki son dərəcədə yaralı olan bu məsələ axır illərdə məni çox düşündürür.

Son illərdə Krişnaçılıq Azərbaycanda yayılmışdır. Mən Krişna cəmiyyətinin sədri Ağaəli Qasımova belə bir sualla müraciət edərdim:

Əgər Krişna Siz dediyiniz kimi Allahı idrak elmidirsə (mən buna şübhə etmirəm) onda bəs islam nədir? Fəlsəfəsi və təlimi nədən ibarətdir? Siz yəqin ki, Allahı idrak etmək məqsədilə Krişnanı qəbul etmişiniz. Çox yaxşı, onda belə bir sualım var: Məgər İslam dini vasitəsilə Allahı dərk etmək mümkün deyildimi ki, siz özgə dinə pənah aparmısınız?

Əlbəttə, Ana yasamıza görə bizdə din və vicdan azaddır. Bu, vətəndaşın öz işidir. Ancaq daim bilmədiyini öyrənməyə can atan bir ziyalı kimi, bilmək istərdim: siz öz dedə - babanızın e'tiqad etdiyi İslamı və ondan doğan müxtəlif təriqətləri, xüsusən təsəvvüfü kifayət qədər bilirsinizmi? Siz bilirsinizmi ki, bu gün Sizin başqa dinlərdən üstün sayıb qəbul etdiyiniz Krişna təlimi təsəvvüfə nə qədər yaxındır?

Təsəvvüfə görə Allahı idrakın özünün idrakdan keçdiyini bilirsinizmi? Əgər bilirsinizsə evin içini qoyub çölündə həqiqət axtarmaq nə dərəcədə doğrudur?

Bu ağırlı məsələdə mən pravoslav kilsəsinin ruhanisi müqəddəs ata Alekseyin və Bakı İslam Universitetinin rektoru Hacı Sabir Həsənlinin fikirləri ilə tam razıyam.

Din dəyişmək hadisəsinə tarixin müxtəlif dövrlərində rast gəlmişik. Lakin mənim müşahidəmə görə son zamanlar rastlaşdığım bu hadisə savadsızlıqdan və əqidəsizlikdən qaynaqlanır. Din dəyişən adamdan hər iki dini müqayisə edib sonra nəticəyə gəlmək üçün dərin bilik tələb olunur. O, vaxtilə olduğu və sonra qəbul etmək istədiyi dinlərin bütün incəliklərini, mahiyyətini və fəlsəfəsini bilməlidir. Buna görə də mən dinini dəyişənlərdən sormaq istəyirəm: sən qəbul etdiyin dinin hansı üstün cəhətini və inkar etdiyin dinin hansı cəhətinin səni qane etmədiyini bilirsənmi?

Şəkidə bir məclisdə müsəlman dinini qəbul edən bir mühəndis rusla tanış oldum. Ona dinini dəyişdirməsinin səbəbini və

seçdiyi islam dinini dərindən bilib-bilmədiyini sordum. O, mənə islam dininin mahiyyətini elə anlatdı ki, ona heyran qaldım. Yaxud mənim 35 illik alman dostum Əhməd Şmide islam dinini nə üçün qəbul etdiyini mənə elə gözəl açıqlamışdı ki, mən onun bütün varlığı ilə müsəlman olduğuna inanmışam.

Hamımıza gün kimi aydındır ki, son illər sərhədlərimizin şəffaflaşmasından yararlanan missionerlər respublikamıza dolmuş, bir ata və bir anadan doğulmuş vahid milləti müxtəlif din və məzhəblər vasitəsilə parçalamaq məqsədini güdürlər. Müqəddəs ata Aleksey çox gözəl deyir ki: "azad vicdan siyasəti baxışlardan mütləq azad olmalıdır". Xaricdən gələn din dəllallarının təbliğatına uyub din dəyişmək və bunu Allahı idrakla bağlamaq 5 yaşlı uşağı aldatmağa bənzəyir. Əslində yalnız Krişna deyil, bütün dinlər Allahı dərk etmə yolu deyilmi?

Mən Hacı Həsənlinin bir fikrinə tam şərikəm ki, islamı təbliğ edən din xadimlərimizin elmi biliklərinin zəif olması, son zamanlar başqa ölkələrdən gəlmiş hərtərəfli təhsilə malik din mübəlliglərinin savadı və bu savaddan doğan məntiqli mülahizələri ölkəmizdə başqa dinlərin yayılmasına səbəb olmuşdur. Hüzr məclislərini aparən ruhanilərimizin söhbətlərinin aşağı səviyyədə olması, elmdən çox xurafata bənzəməsi, hətta yas sahibləri ilə qiymət sövdələşməsi, ziyalılarda onlara qarşı ikrah hissi oyadır, müqəddəs dinimizi gözəndə salır.

Son 4-5 ayda mənə poçtla 2 "İncil" göndərilmişdir: birini Şamaxıdan Saşa adlı tanımadığım bir nəfərdən, ikincisini isə Bakıdan namə'lum bir ünvandan almışam. Amma öz Qur'anımızın bazarda çox baha qiymətə satıldığını necə başa düşək?

Mənim bütün müqəddəs kitablar, o cümlədən də "İncil"ə böyük hörmətim var və onu çoxdan oxumuşam. Göndəriblər, sağ olsunlar. Ancaq ... onun tanımadığım namə'lum mənbələrdən gəlməsi və bunun arxasında duran məqsəd bizi düşündürməlidir.

Hörmətli redaktor, Siz çox yaxşı eləyib bu lazımlı məsələyə qəzetinizdə yer vermişiniz. Arzu edərdim ki, bu məsələni başlamısınız, davam etdirəsiniz. Qoyun hər kəs öz fikrini desin, geniş müzakirə açılsın. Məncə bu məsələ dövlət səviyyəsində müzakirə olunmalı, hələ yetkinləşməmiş gənclərimizin dini və milli əqidə tərbiyəsinin istiqaməti barədə dərindən düşünməliyə.

"7 gün" qəzeti, 16 aprel, 1996

BİZİM KİMİMİZ VAR?

Son zamanlar bəzi qəzetlərdə Türkiyə və türklər haqqında xoşagəlməz söz-söhbətlər baş alıb gedir. Bu daşların haradan və nə məqsədlə atıldığı mə'lumdur. Lakin bu daşın haradan və nə məqsədlə atıldığı bilməyən, ümumi axına qoşulub danışanlar olmasaydı, mən bəlkə də bu məsələyə öz münasibətimi bildirməzdim.

Mən həmişə el-obada Türkiyə türklərinə dərin rəğbət və minnətdarlıq sədaları eşitmişəm. Dədəmin, babamın, əmilərimin dilindən "türk" sözü düşmürdü. Dədəm o zamankı erməni-müsəlman davasında Əsgəranda qılçasından yaralanmışdı. O deyirdi ki, 1918-ci ildə türklər köməyimizə gəlməseydi, ermənilər bizim axırımıza çıxacaqdı. Mən uşaqlığımda bütün yaşlılardan bu sözü eşidirdim və bu söz mənim və mənim yaşlılarımla üreyinə Anadolu türklərinə rəğbət və məhəbbət toxumu səpmişdi. İndi Türkiyə ilə aramızda sərhəd recimi yumşalandan və gediş-gəliş başlandıqdan sonra Türkiyə türklərinə qarşı yaranmış bu xoşagəlməz söz-söhbətlər məndə çox böyük təəssüf hissi oyadır. Arada-bəzə eşidirik: "Türklər filan fabriki, filan müəssisəni, filan oteli aldılar". Yaxud "türklər sərvətimizi daşıyır". Bu cahilənə söhbətə adam məəttəl qalır. Əvvəla, türk bizdən heç nəyi müftə almır, öz pulu ilə alır. Aldığı fabrik və otelləri bizimlə şərik işlədəcək, qazandığını isə tən yarı böləcəkdir. Dünya standartları səviyyəsində tikəcəyi fabriki və zavodlarla, təmir edəcəyi otellərlə bizi dünya bazarına çıxaracaq.

Əgər biz doğrudan da bu qədər öz mülkiyyətimizin və sərvətimizin qədrini bilənliklə, 5-10 il əvvəl nəinki sərvətimizə, milli varlığımıza, dinimizə, dilimizə, imanımıza, namusumuza, vicdanımıza, bir sözlə, bütün mə'nəviyyatımıza müftəcə sahib çıxan sovet imperiyasının talançılığına qarşı niyə çıxmır, köləliyimizə şükr eləyib otururduq? Çünki bunları bilə-bilə qorxumuzdan susurduq. İndi isə qazandığımız azadlıqdan istifadə edib düşmənimizə yönəltməli olduğumuz nifrətimizi, qəzəbimizi bizim bütün dərdlərimizə ortaqlıq olan doğmaca qardaşımızın üstünə tökürük. Bəs ayıb deyil?

Dünən bir yas məclisində yaşlı bir kişi mənə deyir ki, Siz bir deputat kimi dilimizin və əlifbamızın dəyişib türkləşməsinə niyə e'tirazınızı bildirmədiniz?... Soruşuram: "Siz hansı əlifbadan və hansı dildən danışırınsız?" Mə'lum olur ki, bu nədən 1939-cu ildən bizə sırıdılan kiril əlifbasını doğmaca əlifbamızı, son zamanlar işlətdiyimiz "çağdaş" kimi doğmaca sözlərimizi isə yad sözlər sanmış. İlahi, adam da doğması ilə ögeyini bir belə çaş sala bilermiş?

İndi belələrindən soruşuram: sən ki, özünü bu qədər vətənpərvər hesab edirsən, bəs 5-10 il əvvəl allahın ərizəsini də özge'nin dilində yazanda, iclaslarda hamı bülbül kimi rus dilində ötəndə niyə bir dəfə e'tiraz səsinə ucaldıb deəsədin ki, "axı, bu yazıq millətin öz dili var?" Əksinə, sən o zaman bunu adicə qayda bilirdin. Bəs indi niyə bu özünəqaydıyı xor görürsən? Adam da bu qədər xeyir-şərinə, doğmasını-yadını, özünü-özge'sini tanımayıb, nadanlığı ucundan özünə düşməni olarmı?

İndi belə sözlər də eşidirik: "sovet hökuməti bizə yaxşılıqdan başqa nə eləmişdi?" Xudaya, bu boyda unutanlıq olar? İndi mən belələrində üzümlü tutub deyirəm: sovet imperiyası səni qul eləmişdi. Öz sərvətinin sahibi deyildin. Dinini, imanını, məzhəbini, dilini, milli varlığını əlindən almışdı. Sənin müstəqil demokratik dövlətini yıxıb, yerində diktatura, totalitar rejim yaratmışdı. 1930-cu illərdə kolxoz hərəkatına qarşı çıxan Şamaxı, Gəncə, Şəki üsyanlarını qan dənizində boğmuşdu, 1937-ci ildə 50 minə qədər ziyalı Sibir buzlaqlarında məhv olmuşdu. İkinci cahın müharibəsində yarım milyona yaxın gəncini Rusiya torpaqlarının müdafiəsində həlak etmişdi. Nəhayət, lap dünən, 1990-cı il, 20 yanvar millətini tankların altında əzmədimi? 1986-cı ildən bu günə kimi erməninin Qarabağ iddiasını dəstəkləməmişmi? Erməni ilə birləşib səni qırmırmı? Bunları nə tez unutduq?

İndi isə Türkiyə türklərinin bizə elədiklərindən danışaq. Yuxarıda dediyim kimi, 1918-ci ildə özü üç dövlətin basqınına məruz qalmasına baxmayaraq, Azərbaycana qoşun göndərdi və bu torpaqda yüzlərlə şəhid verdi. Həmin adamlara demək istərdim: "Şirvan tərəfə gedəsi olsan, Şamaxı ilə Mərzə arasında, yolun sol tərəfindəki türk zabitanın məzarına bax. O, Anadoludan bura gəlmişdi və sənin torpağın yolunda şəhid oldu. Heç olmasa o məzardan utan! 1920-ci ildə bolşeviklər sənin respublikanı dağıdanda həmin hökumətin böyük liderlərinə öz qoynunda sığınacaq verdi. Məmməd Əmin Rəsulzadələr, Mirzəbəlalılar, Əli bəy Hüseynzadələr, Əhməd bəy Ağayevlər endirilən bayrağımızı Ankarada dikəldilər. Son günlərə qədər Kəngərliyə, Ə.Qaracaların, C.Ünalların dəyanəti sayəsində mühacirətdə milli ideologiyamızı yaşatdılar. İkinci cahın müharibəsi illərində Almanıyanın ölüm düşərgələrində can verən əsirlərimizə sahib çıxdılar. Nəhayət, 1991-ci ildə milli dövlətçiliyimiz yenidən bərpa olunanda onu birinci tanıyan Türkiyə oldu. Ermənilərin Qarabağ iddiası meydana çıxanda bizim haqq səsimizi dünyaya Türkiyə çatdırdı. Ağ evdə bizdən ötrü ruslarla, Klintonlarla döş-döşə gələn yənə də Türkiyədir. Nəhayət, 20 yanvar hadisəsi baş verəndə Türkiyənin bütün məscidlərində şəhidlərimizin ruhuna xütbə oxudub

ehsan verən, bütün islam dünyasını ayağa qaldıran türklər deyildimi? Təmənnəsiz göndərdikləri taxıl və başqa ərzaq məhsulları, nəhayət, keçən ay faizsiz 250 milyon dollar borc verdilər.

Keçən ildən 2000 tələbəmizi, 300 ata-anasız şagirdimizi, hələ üstəlik təqaüd verərək öz məktəb və universitetlərimdə oxutmurmu? Bəs adam da bu qədər haqqı danıb, nəşükür olarmı?

Bu ağzıgöyçəklər bəlkə də istəyirlər ki, bu gün türklər gəlib bizim cəbhədə bizim əvəzimizə vuruşsunlar? Yox! Bəylər, hər xalq öz torpağını özü qorumağı bacarmalıdır. Bəlkə bu ağzıgöyçəklər istəyir ki, tarlalarda tənbelliyimiz ucundan çürüyən pambığımızı gəlib türklər yığsın? Sovet rejimi dövründə hər il imperiyaya 700 min ton pambıq verən xalq keçən il özümüz üçün 300 min ton pambıq yığa bilmədi. Bəs bunun günahı kimdə idi?

İstanbulda Qapalı Çarşıda bir Azərbaycan türkü türk tacirindən bir köynəyi istədiyi qiymətə ala bilmirsə, tacir qiymət üstündə çənə döyürsə, məgər bu, türkün yamanlığına dəlalət edir? Gəlin, küçə-bazar münafişəsini ümumiləşdirib, böyük bir millətə şamil etməyək.

Sözümü bu məsələ barədə mənimlə həmfikir olan qələm sahibi Nurəngiz xanımın sözləri ilə bitirmək istəyirəm: "Bu gün dünyanın bütün türk məskənləri içərisində Qərbin məkrələrinə qalxan ola biləcək yeganə güc varsa, o, Türkiyə dövlətidir. Bu gün sayılan dövlətlər sırasında durur Türkiyə və bu gün bütün zavallı türklərin ana qapısında ayaqları üstündə möhkəm duran bir qüdrətin labüdlüyü ilə fəxr etməyə dəyər. Məgər bu sabitlik bizim üçün də təsəlli deyil? Onlardan başqa bizim kimimiz var?"

Aprel, 1993

ALLAH FƏRYADIMIZA ÇATSIN

Şair İsmayılzadənin "Ekran-efir" qəzetinin 13-19 sentyabr (1993) tarixli sayında çap olunan "O yanda qan tökülür, bu yanda ..." məqaləsində düşdüyümüz faciəli vəziyyətdən, milli varlığımıza biganəliyimizdən ürək ağrısı ilə söhbət açılır.

Qələm dostumun qarşılaşdığı biganəliklə mənim də bir neçə gün əvvəl qarşılaşdığım yadıma düşdü: Füzuli, Cəbrayıl rayonlarının işğalından bir gün sonra boynumda çox böyük haqqı olan, hörmət elədiyim bir dost məni oğlunun toyuna çağırdı. Rədd edə bilmədim. Amma belə şərtləşdik ki, bir saatdan artıq oturmayaçaqam.

Toy, nə toy! "Bala nərgiz" kimi bayağı məhənlər və əttökən rəqslər! Cavandan tutmuş qocaya, uşaqlardan tutmuş böyüyə qədər toy əhli çırtıq çalıb oynayır. Onluq, yüzlük əskinaslar da göydən yağış kimi yağır. Xəzəl kimi yerə səpələnmiş əlvan əskinasların üstündə adamlar çatısı qırılmış dana kimi tullanıb düşür. Hətta bir dəliqanlı iki ədəd yüzlüyü şama tutub yandırır.

Gözlərimə inanmadım. Elə bil dünən işğal olunmuş torpaqlarımızın bu adamlara heç bir dəxli yoxdur. "Qeyratlı" kişilər arasında paçkaları cırıb pulları göyə sovurmaq yarışı gedirdi. Elə bil bununla hər kəs öz qeyrətini və kişiliyini nümayiş etdirmək istəyirdi. Onluq paçkasını səpələyən bir cavanı "məğlub etmək" üçün mənim qarşımda əyləşən ağ saçlı bir kişi dərhal ayağa qalxıb iyirmi beşlik paçkasını səpələməyə başladı.

Məəttəl qalmışdım. Doğrudanmı, bu bizik? Doğma torpaqları yad ayaqlarda tapdanan, bir milyon didərgini olan, vətəninə balaları Bakı küçələrində gedib-gələnlərə əl açan bir millətin oğlu beləmi olmalıdır? Bu, hərinliqmi, yoxsa biganəlikmi? Yəni biz öz dərdimizə, öz faciəmizə bu qədəmi laqeydik? Əgər belədirsə, vallah, billah, biz millət deyilik!

Dözə bilmədim. İyirmi beşlikləri göyə səpələyən yaşlı kişi töyşüyə-töyşüyə qarşımda oturanda ona dedim:

- İndi sən göyə pul səpələməklə nə demək istəyirdin?

Heyvan məni başa düşmədi. İzah etməyə məcbur oldum:

- Pulun artıqdı? (Demək istəyirdim ki, arpan artıq düşüb?)

Yenə başa düşmədi.

Dedim:

- Sən göyə pul sovura bilirsən, amma mən yox! İndi demək istəyirsən ki, sən məndən artıqsan? Onluq paçkasının qarşısında iyirmi beşlik çıxartmaqla sən cavandan artıq olmaq istədiyini deyirsən? Ayıb deyil? Bəs dünən Cəbrayıl, Füzuli rayonlarının

əlimizdən getməsi səni ağrıtmır?

Mənə nə desə yaxşıdır?

- Toyda oynayırlar, yasda ağlayırlar.

Dedim:

- Bəs axı, sənin millətin yas içindədir, o yası niyə görmür, küçələrə tökülən qaçqınların halına ağlamırsan?

Susdu... Mən də susdum və dərhal toyu tərk elədim. Yolda düşündüm: millətimizdəki bu soyuqcanlığı ərimizin əvvəlində Sabir də görmüş, "Bizdə bu soyuq qanları neylərdin ilahi?" - deyə nalə təpmişdi. 1967-ci ildə yazdığım "Mənə nə var?" şe'rimdə təbiətimizdəki bu soyuqcanlılığa üsyan etmişdim:

Demə, daş yayınıb qardaşa deydi,

Mən elə bildim ki, daş daşa deydi.

Yurdun obasında yıxılan kəsin

Ağrısı qəlbində görək göynəsin.

M.Araz da bu fikri dəstəkləyən "Məndən ötdü, qardaşa deydi" şe'rini yazdı. Bu gün də İsmayılzadə yenə həmən məsələyə toxunur.

Görünür, qardaş dərdinə biganəlik bizdə xroniki xəstəlikdir. İndi ki, belədir, Allah özü bizim fəryadımıza çatsın!

"Ekran-efir" qəzeti, oktyabr, 1993

DİLDƏ, ƏMƏLDƏ, FİKİRDƏ BİRLİK!

Uzun illər türk dünyasından ayrı yaşasaq da, bir zaman mütləq doğma qardaşlarımıza qovuşacağımıza inanırıq. Çünki biz bilirdik ki, su axdığı yerdən bir də axmalıdır. Sovet imperatorluğu dövründə qazax, özbək, tatar, türkmən, qırğız, başqır qardaşlarımızla az-çox əlaqələrimiz vardı. Lakin türk dünyasının mərkəzi hesab etdiyimiz Türkiyə ilə heç bir ilişgimiz yox idi. O zamanlar biz Türkiyə türklərinin həsrəti ilə yaşayırdıq. Heç bir azəri türkünün dilinə belə gətirə bilmədiyi qovuşmaq, qaynaşmaq arzusu, indi ulu Tanrıya min dəfə şükür olsun ki, həqiqətə çevrilmişdir. İndi Bakının küçələrini gəzərkən addımbaşı Türkiyə türklərinə rast gəlir, bir-birimizlə salamlaşır, hal-əhval tuturuq. Biz bu gün nail olduğumuz bu həqiqətə sevinməli, lakin yerimizdə saymamalı, bizi birləşdirəcək böyük amallara doğru yürüməliyik.

Mən indiki münasibətlərimizi yetərinə saymıram. Mən yuxarıda dedim ki, biz Türkiyəni türk dünyasının paytaxtı hesab edirik. Əgər bu, doğrudan da belədirsə, görək təşəbbüsü və işgüzarlığı Türkiyə öz əlinə ala. Təəssüflə deməliyik ki, mən türk qardaşlarımızda bu təşəbbüskarlığı görə bilmirəm. Sovet imperatorluğu çökəndən sonra da türk qardaşlarımız "Batı", "batı" deyər durur. Batılşma xülyası artıq bitmədimi? Mənə elə gəlir ki, artıq Türkiyə üzünü Batıdan Doğruya çevirməli, üzünü rus əsarətindən qurtarmış doğma qardaşlarına tutmalıdır. Türkiyə bilməlidir ki, o, yalnız 65 milyondan ibarət deyildir, onun ətrafında böyük türk dünyası var.

Türk dünyasının mövcudluğunu, daha böyük gələcəyini istəyiriksə, mədəni və elmi əlaqələrimizi genişləndirməliyik. Mən anlama bilmirəm, nə üçün türk teatrları gəlib bizdə tamaşalar verməsin, nə üçün bizim teatrlarımız Türkiyənin böyük şəhərlərində qastrol verməsin? Mən arzu edirəm ki, bizim dəqiq elmlər sahəsində çalışan alimlərimiz Türkiyə alimləri ilə müştərik işlər aparsın, kəşflər eləsinlər. Türk yazarlarının əsərləri Azərbaycanda, Azərbaycan yazarlarının əsərləri Türkiyədə nəşr edilsin.

Mən Türkiyə Dövlət Teatrlarının repertuarları ilə tanışam. Türk teatrları ildə 15-20 əsəri tamaşaya qoyur. Amma bunların 90 faizi rus və qərb dramaturqlarının əsərləridir. Niyə Türk teatrları bütün Şərqi aləmində dramaturgiyanın əsasını qoyan M.F.Axundzadənin, dramaturgiyanı Şekspir və Şiller səviyyəsinə qaldıran C.Cabbarlının, türkçülüyi təbliğ edən H.Cavidin mənzum pyeslərini tamaşaya qoymasın?

Mən 2 il bundan əvvəl ümumi atalarımız olan Göytürklerin böyük dövlətçiliyindən bəhs edən "Göy türklər" pyesimi Türkiyə Kulturu Bakanlığının teatrda məşğul olan şöbəsinə təqdim etdim. Amma ordan heç bir səs-sorag gəlmədi.

Bir neçə il bundan əvvəl təklif verdik ki, Böyük Türk dünyasının Elmlər Akademiyasını yadaaq. Bu akademiya bütün elmləri tədqiq edən sahələr daxil edilsin və hər türk dövlətindən sahələr üzrə alim və tədqiqatçılar cəlb etməklə elmlərin ortaq terminoloji lüğətini hazırlayaq. Təkliflərimizi böyük rəğbətlə qarşılayan türk qardaşlarımız sonra təklifi tamam unutdular.

Əgər bu gün arzularımızın bünövrəsini qoymasaq, sabah gec olacaq. Türk dünyasının iftixarı olan İsmayıl Kaspıralı hələ o zaman "Dildə, əməldə və fikirdə birlik" şüarını ortaya atmışdı. Bu şüar hələ də arzu olaraq qalır. Bütün bunlara rəğmə, mən gələcəyimizə nikbinliklə baxıram. Bizim həyata keçirə bilmədiyimiz idealları bu gün olmasa da, gələcəkdə nəvələrimiz əl-ələ verib, yerinə yetirəcəklər.

"Zaman" qəzeti, 3 aprel, 1998

ƏSRİN GÖRÜŞÜ

Dünyamız yeni bir əsrə qədəm qoymaq üzrədir. Ömrünü başa vurmaqda olan XX əsr bəşəriyyət tarixində humanizmdən çox, dəhşətli müharibələri, kütləvi insan qırğınları, ideologiyaların toqquşması, nəhəng imperiyaların dağılması, müstəqil milli dövlətlərin yaranması, zamanın axarını dəyişən böyük kəşfləri, ilk atom bombasının partladılması, kosmosun fəthi ilə xatırlanacaq. Beləliklə, XX yüzilliyin elmi nailiyyətləri bəşəriyyəti xoşbəxtlikdən çox, bədbəxtliyə düçar etdi.

Əsrimizin böyük yazıçısı Çingiz Aytmatov sovet imperiyası dağılandıqdan sonra bir yazısında demişdi ki, kommunizm və kapitalizm ideologiyalarının mübarizəsi Sovetlər İttifaqının çökməsi ilə sona yetdi. Bundan sonra mədəniyyətlərin qarşıdurmasını gözləmək olar.

Biz bunun əlamətlərini Yuqoslaviyada müsəlman türklərlə xristian serblər, müsəlman albanlarla xristian serblər, müsəlman çeçenlərlə xristian ruslar, yəhudilərlə müsəlman ərəblər və nəhayət, azəri türkləri ilə xristian ermənilər arasında gedən müharibələrdə görməkdəyik. Bu isə bəşəriyyəti daha böyük fəlakətlərə apara bilər.

Belə bir zamanda dinlər arasında sülhə, barışa körpü ola biləcək hər bir təşəbbüsə alqışlamaq gərəkdir. İnsanlığa barış və hüznür gətirən dinlərarası dialoqun başlanılması məhz bu zərurətdən doğmuşdur.

Bu gün dünyada mövcud olan 3 səmavi dinin hər birinin əsas qayəsi, özünü idrakdan keçən Allahı idrak düşüncəsidir. Bu düşüncə dinləri birləşdirən böyük amildir. Biz bu gün dinləri bir-birindən ayıran cəhətləri deyil, ortaq dəyərləri birləşdirməkdə əbədi sülhə, əbədi əmin-amanlığa qovuşmuş olarıq.

Türkiyənin ilahiyyat alimlərindən biri kimi dünyada tanınan Fətullah Gülen Əfəndinin bu təşəbbüsü və bütün təhdidlərinə baxmayaraq, Roma papası ilə görüşməsi əsrimizin ən böyük və tarixi hadisəsi kimi qiymətləndirilməlidir. Bu gün F. Güleni Papa ilə görüşə gətirdiyinə görə qınayanlar sabah öz nəvə-nəticələrinin qəzəbinə düçar ola bilər. Əslində bu böyük insan xristianların ayağına deyil, əbədi sülhün və əmin-amanlığın ayağına getmişdir. Sülh və səadət naminə atılan hər addımı alqışlamaq lazımdır. Görəsən bu görüşün faydasını heçə endirmək istəyənlər sabah tökülməsi ehtimal olunan qanların qarşısı alınanda daha nə bəhanə tapacaqlar?

Əməl və əqidəsinə yaxından bələd olduğum, türk dünyasına əvəzsiz xidmətlərini bu gün də davam etdirən əməl qardaşım

F.Gülənin bu istəkləri ilə bir neçə il bundan əvvəl tanış idim. Böyük Atatürkün "Yurdda sülh, cahanda sülh" şüarını bayraq edən Fətullah Əfəndinin dinlər arasında dialoq təşəbbüsü həm xristian, həm yəhudi və həm də müsəlman dünyasının mütərəqqi adamlarının ürəyincədir.

"Zaman" qəzeti, 26 mart, 1998

ŞƏXSİYYƏTLƏR

İSTİQLAL NƏĞMƏKARI

Türkiyə cümhuriyyəti "İstiqlal marşı"nın müəllifi, böyük türkçü, böyük vətənpərvər, böyük insan Mehmet Akif mənim ən çox sevdiyim ustad şairlərdən biridir. Onun böyüklüyü, hər şeydən öncə fikir və düşüncəsinin, əqidəsinin və şəxsiyyətinin böyüklüyündən irəli gəlir. Mən onun həyat hekayəsini diqqətlə oxumuş və hər dəfə də bu böyük insanın əyilməzliyinə, əqidə və amalına, bir sözlə, şəxsiyyətindəki bütövlüyünə və tamlığına heyrət etmişəm. Əlbəttə, fikir və düşüncəsi, əməli və şəxsiyyəti böyük olmayan sənətkarın sənətindəki böyüklüyünə inanmaq çətindir.

Birinci cahan hərbindən sonra Qərb dövlətləri, o cümlədən İngiltərə və Yunanıstan məqamdan istifadə edərək Türkiyə torpaqlarının böyük bir qismini işğal etdilər. Məmləkətin bu ağır günlərində Mustafa Kamal paşa meydana çıxıb xarici düşmənlərlə ölüm-dirim müharibəsinə başladı. O zaman orduda adi bir komandan rütbəsində olan Mustafa Kamal yalnız ordunu deyil, bütün milləti ayağa qaldırdı. Onun əsgərlərə dediyi "Ya öləcəksən, ya da Qazi olacaqsan" şüarı dillər əzbərinə çevrildi. Türkiyənin Çanaqqala vilayətində bu ölüm-dirim müharibəsinə türk ordusunun qələbəsi ilə son qoyuldu. Yalnız bu çarpışmada türk milləti 232 min şəhid verdi.

Bu qələbə yalnız Türkiyə türklərinin deyil, bütün dünya türklərinin sevincinə və qüruruna səbəb oldu. Bu qələbə bir sıra Qərb məmləkətləri tərəfindən torpaqları işğal edilmiş türk millətinə istiqlal gətirdi. Böyük vətənpərvər M.Akif bu böyük qələbəyə biganə qala bilərdimi? Və o, 1921-ci ildə millətin "İstiqlal marşı"nı yaratdı.

Həmin ilin mart ayının 1-də marş Türkiyənin Böyük Millət Məclisində o zaman maarif vəkilisi olan Həmdullah Sübhü bəy tərəfindən oxunur və qəbul edilir. Şe'r oxunarkən bütün millət vəkilləri ayağa qalxıb böyük bir vəcd və coşğun bir həyəcan içində şe'ri dinlədilər.

M.Akif bu şe'rdən ona çatacaq təlif haqqından imtina etdi və "Safaat" kitabına bu şe'ri salmadı. Bunun səbəbini M.Akifdən soruşduqda o demiş: "Artıq bu şe'r mənim deyil, millətidir".

Bu faktın özü onun şəxsiyyətindəki böyüklüyün ən gözəl ifadəsidir. M.Akif ölüm yatağında olduğu zaman yaxın dostları onu görməyə gəlmiş, bu görüşdə dostlarından biri ondan soruşmuşdu:

- Ustad, bu marşdan qüvvətli ikinci bir "İstiqlal marşı" yazə bilərsinizmi?

Xəstə şair dərhal yatağından qalxıb demişdi:

- Allah bir daha bu xalqa istiqlal marşı yazdırmasın. Amin!

Mən bir çox xalqların milli marşı ilə tanışam. Bütün varlığım ilə deyə bilərəm ki, dünya xalqlarının milli marşları içərisində M.Akifin "İstiqlal marşı"nın bənzəri yoxdur. Bu əsər dünya poeziyasında vətənpərvərlik duyğularının ən gözəl təcəssümüdür. Bu kiçik şe'r parçasında hədəfə dəyməyən, yaxud zəif dəyən boş bir misraya rast gəlmək mümkün deyildir. Bu şe'r həqiqətən bir millətin istiqlalını tərənnüm edən bir atəş, püskürtüdür. "Haqqıdır haqqı tapan millətimin istiqlal" misrəsini açmaq üçün böyük yol keçmiş, əsrlər adlanmış türk millətinin həm maddi, həm də mə'nəvi tarixini vərəqləmək lazımdır. Bu misranın mahiyyətini açmaq üçün dərinədən - dərinə düşünməli olur və böyük şairə haqq veririk: doğrudan da istiqlal, azadlıq tarix boyu haqqa səcdə qılan türk millətinin təbii haqqıdır. Çünki o heç zaman haqqı tapdamamış, heç bir millətin qarşısında əyilməmiş və öz haqqı uğrunda savaşmış da bacarmışdır.

Bir neçə Qərb dövlətinin Türkiyəni bir dövlət kimi xəritədən silmək istədiyi zaman M.Akif Qərbi "sinəsi iman dolu" olan milləti ilə müqayisə edərək deyir:

Qərbin afağını sarmışsa çəlik zırhlı divar
Mənim iman dolu köksüm kimi sərhəddim var.

Burada müəllif istilacı Qərbin müasir silahlarına qarşı türk millətinin əqidə və iman dolu köksünü qoyur və demək istəyir ki, sənəin nə qədər dəhşətli silahların olsa belə, böyük imanının olmadığına görə mənim qarşımda məğlubsan. Çünki mənim iman dolu sinəm, sənəin qarşına çəkdiyim ən e'tibarlı sərhəddimdir.

Mən əzəldən bəridir hür yaşadıım, hür yaşarım,
Hansı çilgün mənə zəncir vuracaqmış şaşarım
Kükremiş sel kimiyəm, bəndimi çeynər, aşarım
Yırtaram dağları, ənginlərə sığmam, daşarım.

Yer üzündə nə qədər türk milləti var, bu şe'r də yaşayacaq və millətin qulaqlarına onun mərdanəliyini, qorxmazlığını, iradəsini, əxlaqını, dünya görüşünü pıçıldayacaq. Çünki bu şe'r millətə kimliyini, milli varlığını, üstündə yaşadığı torpaqların hansı qanlar bahasına ona çatdığını xatırladır:

Basdığın yerləri torpaq deyərək keçmə, tanı
Düşün altındakı minlərcə kəfənsiz yatani.

Bu 2 misra özünü türk adlandıran hər kəs üçün həyat qayəsi olmalıdır. Torpaq altında "minlərcə kəfənsiz yatan" şəhid onun Allah hüsurundakı yeri, mövqeyi, Vətən qarşısındakı xidməti Akifin "Çanaqqala şəhidlərinə" adlı başqa bir şe'rinə daha kəskin və daha bədii bir vüs'ətdə qələmə alınmışdır.

O, bu şe'rində türk tarixində böyük iz qoymuş əcdadları göydən endirir və onları şəhidin alnından öpdürür:

Sənə dar gəlməyəcək məqbəri kimlər qazsın?

Köməlim gəl səni tarixə, desəm sığmazsın

-deyə şəhid nəş'inin tarixdən də böyük olduğunu və onun tarixə sığmadığını nə qədər gözəl ifa etmişdir! Bəs belə isə şəhidi hara gömmək olar? - sualına isə belə cavab verir:

By şəhid oğlu şəhid, istəmə məndən məqbər

Sənə ağışunu açmış duruyor Peyğəmbər.

Beləliklə, şair şəhidə yalnız dinimizin, imanımızın yaradıcısı peyğəmbərin qucağını layiq bilir.

Buna sadəcə şe'r demək olmaz. Buna Vətən, millət uğrunda hər cür fədakarlığa hazır olan, həyatın mə'nasını Vətənə və millətə xidmətdə görən bir böyük insanın qəlbindəki sonsuz duyğuların fişqırtısı deyə bilirik.

Mən böyük şair, böyük vətəndaş və vətənpərvər M.Akifi bu cür tanımış, bu cür sevmiş və buna görə də bu şe'rləri hər dəfə oxuyanda onun xatirəsi önündə başımı əymişəm.

"Zaman" qəzeti, 23 oktyabr, 1997

İMAN ŞAİRİ

Yəhya Kamalın anası son dərəcə dindar olmuş və övladına kiçik yaşlarından iman tərbiyəsi vermişdir. Şair özü bu barədə yazır: "Mənim həm dini, həm də milli tərbiyəm üzərində daha şiddətlə müəssir olan anamdır. Anam çox müsəlman bir qadındı. Məhəmmədiyyə oxuyar, məne Qur'anı öyrədirdi".

Sonralar Parisdə oxuduğu zaman fransız inqilabçılarının təsiri altında onda dinə bir şübhə yaranır. Bu şübhə və tərəddüd bir neçə il davam edir, ona əzab verir. İçində iki duyğu, iki fikir baş-başa gəlir: bir tərəfdə cəddindən gələn qan yaddaşı, o biri tərəfdə isə sonralar əxz etdiyi yad, kənardan gəlmə fikirlər...

Vətəninə döndəndən sonra kənardan gəlmə yad düşüncəni əcdaddan gələn qan yaddaşı üstələyir və şair imana qayıdır. Əslində bu qayıdış ona asanlıqla başa gəlir. Bu, qandan və dərin düşüncədən gələn təbii və şüurlu özünü idrak prosesi idi. O, uzun illər millətinin keçib gəldiyi qəhrəmanlıq tarixini öyrənir və düşünür: Bu milləti millət yapan, qüdrətli dövlətlər yaratmağa təhrik edən, Qərbin səlib yürüşlərinin qarşısını almağa cür'ətləndirən, nəhayət böyük Osmanlı imperatorluğu dağılandan sonra da Çanaqqalada neçə Qərb dövlətinin hücumlarından müzəffər çıxardan hansı qüvvədir? Türk əsgəri hansı daxili qüvvənin hesabına "Ya Qazi ol, ya şəhid" - deyə ölümün üstünə atılıb uf demədən şəhid düşür və ölümüylə millətə zəfər qazandırır? Bu fikirlər silsiləsində o, millətə zəfər qazandırmaq naminə həyatına təəssüflənməyib şəhid düşən əsgərin imanına tapınır və Yavuzların, Səlimlərin, Fətləhərin böyük dövlətləri məhz bu iman sayəsində qurduqlarına inanır. Elə burda da onun şübhələrinə son qoyulur. Şair özü bu barədə yazır: "Çeşidli həyat hadisələri zaman-zaman mənim imanımı sarsıtmışdı. Məni imansızlıqdan qurtaran və öz Tanrısına bağlayan yenə türk milləti olmuşdur. Çünki bu qədər böyük bir millətin inandığı Allaha və dinə inanmamaq iz'ansızlıq olar".

Bu sözlər imana, inama şüurlu olaraq döndən böyük bir insanın səmimi e'tirafıdır. Çünki o, bütün varlığı ilə inandı ki, bir millətin tanıdığı, uğrunda qəza bayrağı qaldırdığı, milyonlarca şəhid verdiyi bir iman, ölkələr fəth etmiş, bizə vətən qazandırmış, bu vətəni cəhənnəmlə abidələri ilə süsləmişdir. Belə olduğu təqdirdə bütün zəfərləri və daş abidələri yaradan imana inanmamaq, milyonlarca şəhidlərin ruhunu incitmək, özümüzü kiçik görmək deməkdir.

Məndən sora bilərlər: islami qəbul etməmişdən əvvəl də türk milləti öz qəhrəmanlığı, şücaəti sayəsində böyük dövlətlər qurmuşlarmı? Bəs o zamanlar türk əsgəri hansı inanın və iman gücü ilə ölümün gözlərinin içinə dik baxıb qəhrəmanlıq dastanları yaratmışdı?

Müqəddəs kitabları olmasa da atalarımız Göytürklər Göy Tenqriyə səcdə qılır, təkaləhliliği qəbul edirdilər. Təsədüfi deyil ki, onlar Vizantiyadan gələn xristian elçisinin (missionerin) təklif etdiyi xristian dinindəki üçallahlılığı rədd edib, islamı tərəddüdsüz qəbul etdilər. Göytürklərin Ana yasası və əsrlərdən süzülüb gələn törələrindəki iman, əxlaq, namus, mə'nəvi təmizlik islamla üst-üstə düşürdü.

Y.Kamal Vətənə dönəndən sonra sultanların ruhu ilə yoxulmuş Topqapı sarayını iftixar hissi ilə gəzərək qulaqlarına Qur'an səsi gəlir. Bu səsindən hardan gəldiyini yarıdakından sorur. Hırqayı səadət dairəsindən gəldiyini deyib izah edirlər ki, Yavuz Sultan Səlim xilafətin əlaməti olan hırqayı-şərif, sançaqi-şərif və başqa əlamətləri Misirdən gətirmiş, sarayda yüksək bir mövqedə yerləşdirmiş və burda gecə-gündüz Qur'an oxumasını əmr etmiş, bu işə 40 hafiz tə'yin olunmuşdur. O gündən bu günə bu dairədə növbə ilə 40 hafiz fasiləsiz Qur'an oxuyur.

Bu 400 ildə sarayda tügəyan edən çəkişmələr, ölkədə baş verən çaxnaşmalar, müharibələr, üsyanlar, hücumlar, heç biri bu vaxta qədər bu Qur'an səsinə susdura bilməmiş, Anadolunu bizə Vətən yapmışsa, o, əzəlidir, o, əbədidir. Y.Kamal türk sultanlarının qüdrətini, yenilməzliyini, millətin böyüklüyünü bu imanda gördüyündən Mehmetciyə müraciətə:

Alınır qələmi köksündəki qat-qat iman?
-deyir.

Bu misra böyük Akifin "Mənim iman dolu köksüm kimi sərhəddim var" misrası ilə necə də səsləşir. İman şairləri bu imanda qucaqlaşır və eyni imana tapındıqlarına görə eyniləşirlər. Çünki Y.Kamal və M.Akif türk kimi yetişməyin, əsl türk olmağın ilkin şərtini əqidədə, imanda görürlər.

Y.Kamal millətini dərk etmə yolundan keçib imanını tapmışdır. Hələ uşaqlıqdan onun qəlbində dərin izlər açmış Qur'an səsləri, türklüklə müsəlmanlığın birləşməsindən doğaraq əqidə və iman səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Y.Kamal türklüyü müsəlmanlıqdan, müsəlmanlığı türklükdən ayırır, onları vəhdətdə götürür və xalis millət kimi yetişməyimizin əsl səbəbini dilimizdə görərək yazır:

"Bugünkü türk babaları havası və torpağı müsəlmanlıq rəyihəsi ilə dolu səmtlərdə doğuldular. Doğularkən qulaqlarına ə'zan oxundu. Mübarək günlərin axşamlarında bir menderin köşəsindən oxunan Qur'anın səsinə eşitdilər. Bayram namazlarına babalarının yanında gətdilər, camilər içində şəfəq sökərkən təkbirləri dinlədilər, dinin belə mərhələsindən keçdilər, türk oldular".

"Süleymaniyyədə bayram sabahı" şe'ri daşlardan hörülmüş məsciddə sözlərdən hörülmüş möhtəşəm bir abidədir:

Böyük Allahı anırkən bir ağızdan hər kəs
Necə min dalğalı təkbir oxuyur tək bir səs.

Məsciddə Allaha dua edən minlərlə səs birləşib bir səsə çevrilərkən şair:

Ulu mə'bəddə qarışdım vətənin birliyinə - deyərək bu vəhdəti, bu birliyi alqışlayır. Bu misralarla o, yalnız məsciddə deyil, bütün türk dünyasında eyni dilə, eyni dinə mənsub olan, eyni duanı zikir edən türklüyün birliyini arzulayır (Təkbir oxuyur tək bir səs). Bunu o, açıq demir. Amma misranın fikri yükü o qədər atəşli və o qədər ağırdır ki, bunu oxuyan hər bir imanlı, namuslu vətən oğlu odu çözləyib içindən bu közü çıxara bilər.

Onun şe'rlərində səs və sözlərin quruluşu, nizam və ahəngi nəğməyə çevrilir. Budur, böyük şairin adi həyat olayını sənətin e'cazkar dili ilə ümumiləşdirə bilmək istə'dadı!

Ümumiyyətlə, Y.Kamalda səs duyğusu çox güclüdür. Bunu biz onun şe'rlərində, kəlmələrin düzülüşündəki harmoniyada da görürük. Ana dilinin divanəsi olan şair İstanbul şivəsini daha çox sevmiş. İstanbullu bir gözələ xitabən yazdığı bir şe'rində:

Baxdım, konuşurkən daha bir kərrə gözəldin
İstanbulu duydum daha bir kərrə səsinə, -

deyən şairin insan səsinin ahəmində böyük bir şəhəri öz yanında hiss etməsi onun səs vurğunu olduğunu bir daha təsdiq edir.

Əmlakı olmayan kişidən bəxtiyardı
Mey nuş edib də kəndinə heç malik olmayan.

Burada eyni kökdən olan "əmlak" və "malik" sözlərindəki səs ahəngini tutan şair bir beytdə Füzuliyə bir təzad yaratmışdır.

Y.Kamal dili yonub söz mərmərindən heykəllər düzəldən bir heykəltəraşa bənzəyir. Çünki onun qələmindən çıxan söz özünün lüğəti mə'nasını itirib məcazlaşır.

Mən Y.Kamalı bir də ona görə sevirəm ki, "Türkcə ağzımda anamın südüdür" - sözünə özü əməl edərək dilimizin bütün imkanlarından istifadə ilə onu ən yüksək zirvəyə qaldıra bilmişdir.

"Zaman" qəzeti, 8 yanvar, 1998

DƏDƏ SÜLEYMAN

Qaynağını Dədə Qorqud ocağından alıb gurlana-gurlana coşub-daşan Süleyman Rəhimli yaradıcılığı məni həmişə düşündürmüşdür. Onun nəsi, nəhəng yaradıcılığı, şəxsiyyəti Dədə Qorqud düşasından şəxslənib gələn rəngarəng, özünəməxsus bir sənət qaynağıdır. Mən bu fikrimi yaşımin heç də az olmayan bir dövründə, başı belələr çəkən, daşlı-kəsəkli, uçurumlu, uçuşlu həyat yoluma baxa-baxa və düşünə-düşünə yazıram.

Dünyanı dərk edəndən, hələ 24 yaşından millətçi kimi qara siyahılara düşən, 37-ci ilin ölüm qoxuyan zirzəmisindən üzəg çıxan Süleyman Rəhimlinin həyat yolu necə təlatümlü olubsa, onun bədii yaradıcılığının da eyni təlatümlərə məruz qalması, şəxsən məndə heç də təəccüb doğurmur.

Aramızdakı 25 illik yaş fərqi olmasına baxmayaraq, Süleyman müəllimlə həmdərd, həmsöhbət, bir sözle, dost idik. Tez-tez mən Süleyman müəllimlə gedərdim. Evin xanımı Zərqələm bacının açdığı süfrənin ətrafında saatlarla söhbətləşərdik. Eynilə də Süleyman müəllim ürək açıqlığı ilə bizə gələrdi, həyatın bizə göstərdiyi mö'üzələrinə dalar, mən də onun ədəbiyyat haqqındakı özünəməxsus söhbətlərini huş-guşla dinləyərdim.

Bu yaxınlarda qırx ildən artıq bir müddətdə yazdığım gündəliyi vərəqləməyə başladım və belə qərara gədim ki, bunları səliqəyə salıb çap elətdirim. Ona görə ki, mənim gündəliyim yaradıcılıq həyatımla yanaşı görkəmli şəxsiyyətlərimiz haqqında da maraqlı mə'lumatlarla zəngindir. Gündəlikdən bə'zi səhifələri oxuculara çatdırmağı özümə borc bilirəm.

Yaxşı yadımdadır, 1953-1958-ci illərdə üçüncü dəfə Azərbaycan yazıçılarına rəhbərlik edən Süleyman Rəhimlinin başı üzərindən qara buludlar sıxlaşırdı. Respublikanın birinci katibiylə münasibətləri kəskinləşirdi. Bundan istifadə edib məkrli oyunlarla, çox sağlam, cüssəli bir kişini 58 yaş olmadan təqaüdə göndərəndən sonra onun 60 illik yubileyini qeyd etməkdən ötrü hazırlıq görülürdü. Ədib haqqında mə'ruzə görkəmli yazıçılarımızdan birinə həvalə ediləndə Süleyman müəllim mənim adıma çəkirdi. Doğrusu, bu xəbərdən təəccübləndim, çünki hər bir yazıçı istəyirdi ki, onun haqqında özünə bərabər bir sənətkar söz desin. Mən isə o zaman cavan bir şair idim. Üzümlü birbaşa Süleyman müəllimlə tutdum. Gelişimin səbəbini biləndə sərrast və sərt bir səsle dilləndi:

- Mən istəyirəm ki, qüdrətli yazıçı haqqında məhz cavan şair Bəxtiyar Vahabzadə ürayindən gələn sözlərini desin...

Süleyman müəllimin bu qətiyyətli sözləri mənə qol-qanad verdi. Dinməz-söyləməz xudafizləşib evlərimdən çıxandan sonra yaşımin üstünə bir yaş da gəlmişdi.

Süleyman müəllimin bu bir cümləsində nələrə işarə edilmirdi, nələr deyilmirdi.

Yeri gəlmişkən, incə və mühüm bir məqamın üstündə dayanmağı vacib sayıram. Süleyman müəllim uzun illər Azərbaycanın bir sıra bölgələrində həm maarif, həm də rəhbər partiya işlərində çalışdığı müddətdə Rəhimli soyadı ilə çox məşhurlaşmış və səhv etmərsə, bə'zi əsərləri də Rəhimli soyadı ilə dərc edilib. Və çox haqlı olaraq da övladları Süleyman müəllimin məzarüstü heykəlində də əslimizə, kökümüze qayıdış kimi səslənən "Süleyman Rəhimli" ad, soyadını həkk etdiriblər. Zəmanəsinin kreslo kürsüsünün qolları arasında bir növ sıxılan, fikir-düşüncələrə qorq olan müdrik bir insanın qarşısında dayanır, istər-istəməz yazıçının narahat dünyasının şəriki olursan.

Süleyman Rəhimli yaradıcılığına baş vurmaq, onun haqqında söz demək çox mə'suliyyət tələb edirdi. Gecəmi gündüzümə qatıb ədibin kiçik hekayələrindən tutmuş, povest, romanlarına qədər demək olar ki, külliyyatını bir daha təzədən oxudum. Bütün bunlardan əlavə yazıçı haqqında həm Azərbaycan, həm də ümumittifaq təhqidçilərinin, yazıçı və tədqiqatçıların yazılarıyla tanış oldum. Səmimiyyətlə deyim ki, rus münəqqidi Zoya Kedrinanın silsilə məqalələri daha dərin, daha əhatəli olduğundan mənim ürəyimə daha çox yatdı. Münəqqid, Süleyman Rəhimli yaradıcılığını nəhəng nəhrə bənzərdi və haqlı olaraq bu nəhrin qaynağının xalq həyatı olduğunu açıqlayır. Daha başqa yazılarda Süleyman Rəhimli yaradıcılığı M.Şoloxov, M.Auezov, A.Upit, A.Tolstoy kimi qüdrətli sənət nəhəngləri ilə bir səviyyədə tutulur.

Süleyman Rəhimlinin bir yazıçı kimi özünəməxsusluğu nədədir? - deyə mənə soruşsalar, deyərdim, - xalq həyatını, xalq ruhunu, psixologiyasını, dilimizin imkanlarını, əlvanlığını dərinləndirən bilməsi və bu əngin dəryaya cəsarətlə baş vurub milli psixologiyamıza güzgü tutması bir yazıçı, əvəzsiz sənətkar kimi Süleyman Rəhimli yaradıcılığının ana xətti, əsas xüsusiyyətidir. Süleyman müəllimin zəhmətsevərliyinə, gecələrini gündüzlərinə qatıb yazıb-yaratmasına, sözün yaxşı mə'nasında həsəd aparmamaq olmur.

Süleyman Rəhimli irihəcmli romanları, beşcildlik "Şamo" əsəriylə ədəbiyyatımızın ilk epopeyasını yaratmağıyla yanaşı, adi görünə biləcək hadisəyə də biganə qala bilmirdi, eşitdiyi hər hansı bir əhvalat sənətkar təxəyyülü, sənətkar ilhamıyla ədəbi materiala

çevrilirdi. Bir dəfə məni xeyli, başdan-ayağa süzəndən sonra gülümsünə-gülümsünə soruşdu:

- Süddən yanıq deyilsən ki? Niyə belə zəifləsən?

Cavab verdim ki, babam da, atam da, əmilərim də mənim kimi olublar. Şəkidə də ayamasız, ləqəbsiz bir nəsil olmadığı kimi, bizə də "Ətəyinə daş yığanlar uşağı" deyirlər. Rəvayətə görə ulu babam Vahab kişi həddindən artıq çəlisiz və çox sadələh bir adam imiş. Külək bərk əsəndə ətəyinə daş yığarmış ki, külək onu aparmasın. Elə bunu söyləmişdim ki, Süleyman müəllimi şirin bir gülmək tutdu, gözləri yaşarınca uğundu.

Ertəsi gün zəng çalıb xəbər verdi ki, rəhmətlik baban haqqında məzəli bir hekayət yazmışam, meylin varsa, zəhmət çek, gəl qonağım ol, həm də gör baban necə baba imiş?

Getdim onlara. Süleyman müəllim oxuduqca özümü saxlaya bilməyib ürək dolusu qəhqəhə çəkirdik. Həmin "Məkkə daşı" adlanan hekayəni Süleyman müəllim mənə həsr elədi.

Bəli, Süleyman Rəhimli üçün heç nə adi deyildi. O, hər zaman, hər yerdə axtarırdı. Gecə-gündüz əldən düşənə kimi işləyirdi və bütün bunların hamısını mən layiqincə qiymətləndirir, qəbul edirdim. Ancaq ürəyimdə hardansa bir narahatçılıq vardı ki, mən heç vaxt cür'ət edib öz narahatçılığımı Süleyman müəllimə açə bilməmişdim, ehtiyat edirdim ki, birdən ürəyinə toxunmuş olaram.

Yay aylarının birində (60-cı illər) əsarəngiz gözəlliyə malik Göygölün ətrafında dincəlirdik. Elmlər Akademiyasının o zamankı prezidenti Zəhid Xəlilov da, Süleyman Rəhimli də burdaydılar. Şair dostumuz Qasım Qasımzadə Göygölün üzbəüz sahilində ziyafət təşkil eləmişdi. İyirmiyə yaxın dost-tanış qayqlarla Göygölün o tayına üzüdük. Ziyafət ürəyimiz istədiyi kimi keçdi. Axşama yaxın qayıq yenə qonaqları dörd-dörd Göygölün o biri tayına keçirməyə başladı. Mən Süleyman müəllimlə tənha qaldığımdan, bəlkə içdiyim konyakın tə'sirindən çuşə gəlib uzun illər məni narahat edən suallarımı yağdırmağa başladım:

-Süleyman müəllim, inciməyin, xahiş edirəm məni düz başə düşəsiniz... Mən hələ gəncliyimdən bəri sosialist inqilabına, onun xalqlara verdiyi "səadətə" şübhə ilə yanaşmışam. Ümumiyyətlə, ədəbiyyatımızdakı inqilabçı obrazlardan çoxum gəlmiş. Siz də axı... "Şamo" romanında...

Bu yerdə Süleyman müəllimin sərt baxışını hiss elədim. Çox ağır, aslan gözlərinə oxşar gözlərinə sinəmə dirədi:

- Şamoya toxunma! ...Cəddim səni tutur...

Mən bildirdim ki, Süleyman müəllim yaratdığı yüzrlə obrazın hamısından Şamonu üstün tutur, həmişə də ondan danışmağı

xoşlayırdı. Ən sevimli oğlunun adını da Şamo qoyması təsadüfi deyildi.

Mən daha dillənmədim. Az qala Süleyman müəllimdən üzr istəyəcəkdim, mən heç də pərəstiş etdiyim bir insanın ürəyinə toxunmaq niyyətində deyildim, mən sadəcə olaraq böyük yazıçının sosialist inqilabına bunca yüksək qiymət verməsinin səbəbini aydınlaşdırmaq istəmişdim. Sanki Süleyman müəllim fikirlərimi oxudu, aramla söz açdı:

- Deyəsən, ancaq özünü qəhrəman sanırsınız? Təkcə sən yox, elə çoxunuz... Elə sanma qocalmışam... - Acı bir təbəssüm dümağ lopa bığlarının altında dolandı. - Elə sanma nə yazdığımı bilmirəm, bu dünyada nə qoyub gedəcəyimdən xəbərsizəm... Qabağımda duruş gətirərsənsə, gəl sinəsöhbəti eliyək... Demək istəyirsən ki, bir şeyə inanmadığım halda ... qorxaqlıqdan təriflər yazıram?

- Heylə demək istəmədim.

- Sual verməsən, indi də al cavabını, görüm tablıyasanmı?...

Arxayın ol. Arxayın ol ki, Süleyman kişi dünyaya göz açandan qorxaqlıq nə olduğunu bilməyib. Az-çox nə yazıb yaratmışamsa, düşündüyüm, dərk etdiyim kimi də yazıb yaratmışam. Yaxşı bildiyimi yaxşı, əyri gördüyümü də ağılan qələmə almışam. Nə qədər ağılan qələmə alsam da 37-nin repressiyasından, başqaları kimi mən qaça bilmədim. Öz gözlərimlə gördüm hər şeyi, 37-nin zirzəmisindən də ağılının, iradəmin gücünə, hər işgencəyə dözümlünün hesabına üzüağ, başıruca çıxdım. Bilirsən nə deməkdir üzüağ çıxmaq?...

Nə vaxtsa KQB-nin arxivləri açılanda, amma qoymayacaqlar açılmağa, mənim haradasa, kimə qarşısa bir imzama rast gəlsəniz bütün külliyyatımı qəbrimin üstündə qəbrim qarşığı oda tutarsınız...

Süleyman müəllimin cingiltili səsini eşitdikcə uşaq kimi kövrəldim, verdiyim suala görə heç də peşman deyildim. Qarşımda böyük bir sənətkarın, böyük faciəsi açılırdı.

Şəhərə qayıdandan bir müddət sonra Süleyman müəllim məni evinə çağırıb yenidən Göygöldəki söhbətə qayıtdı. Görünür, hirsli soyumamışdı:

- Möhtərəm şair, bilirsənmi, 24 yaşında əksinqilabçı, millətçi kimi NKVD-nin, KQB, siyahısına düşmək nə deməkdir? 24 yaşında ərizə verib partiyaya girmək istədim, üzərimdə qalxan tutmaq niyyətində oldum.

Götür-qoy elədilər, düz iki il sonra partiyaya qəbul eləsələr də, yüksək vəzifələrə qaldırılsam da, ömrüm boyu səksəkə içində yaşadım. Övladlarımin da bir gün sürgünə göndiriləcəyini dərk etməkdən də ağır bir şey yoxdu...Heç bilirsənmi 50-ci ilin əvvəllərində Süleyman kişinin əsərləri bütün dərsliklərdən silindi,

işdən çıxarıldı, çapı qadağan edildi. Bütün bunların hamısı o demək idi ki, hazırlaş. Mən də övladlarımı möhkəm olmağa çağırırdım, sürgünə hazırlayırdım. Əgər mən, gözüyumulu, kor-koranə, həmin sən deyən sosialist inqilabını tərifləyə-tərifləyə aya, ulduza qaldırmasaydım, başıma bu bəlalər gəlməzdi. Əksinə, bizim möhtərəm tənqidçilərimiz sosialist realizmini görəncə işıqlandırmadıqma, mənfilikləri isə qabarıq verdiyimə görə o ki var mənə döşəyiblər, "Saçlı"nı, "Şərbətali"ni partiyanın qərarlarına salıblar. Hətta "Su ərizəsi" hekayəsinə görə "Kommunist" qəzetində ittihamlar dərc edildi ki, Azərbaycan oğulları Böyük Vətən müharibəsində qəhrəmancasına həlak olduqları zamanda mən "Su ərizəsi"ni yazmaqla Azərbaycan zəhmətkeşlərini lağa qoyuram, Azərbaycan övladlarına istehza edirəm. Halbuki "Su ərizəsi"ni çar dövrünə aid eləmişdim... Əslində isə bu hekayə sovet dövründən bəhs edirdi.

Söz məni tutdu. Bu hekayəni mən çox sevirdim. Təkcə mən yox, Süleyman Rəhimli yaradıcılığından bəhs edənlərin bir qismi çar dövründə min bir haqsızlıqla üzlənən Azərbaycan kəndlisinin acınacaqlı həyatını əks etdirən bu hekayəni klassik hekayə hesab edirdi.

Onun üzünə təəccüblə baxdığımı hiss edən Süleyman müəllim:

- Bəli, "Su ərizəsi" bədbəxt kolxozçunun həyatından bəhs edirdi. Sən "Yollar və oğullar" poemanda məkanı dəyişmişən, mən isə "Su ərizəsi"ndə zamanı dəyişmişəm.

Müharibənin qızgın vaxtı Yevlağa getmişdim. Təsədüfən gözüm dükanlarda üst-üstə qalanan milçəkdanlara sataşdı. Yevlax da ağcaqanadın gur olan yeridi. Soruşdum ki, əliciraylı axtarsan da tapılmayan bu milçəkdanlar niyə satılmayıb? Satıcı yana-yana izahat verdi ki, rəhmətliyin oğlu, mən hələ keçən qış ərizə yazmışdım ki, yayda camaat ağcaqanadların əlindən qızılcadan qırılır, milçəkdan göndərin, bu da ərizəmin cavabı. Qışın bu oğlan çağında kimin nəyinə gərəkdə bu milçəkdanlar. Dərdini kimə deyəsən, ay qurbanın olum?

Şəhərə qayıdanda gördüklərimi olduğu kimi qələmə alıb çap etdirseydim, özü də mərkəzi komitənin məsul işçisi kimi, bu olacaqdı ağ-aşkar əzrayılın yenidən çilingagaç oyununa girmək. Odur ki, mərkəzi komitədə lazımı tədbirlər, tapşırıqlar verəndən sonra hekayə yazmaq fikrinə düşdüm. Hədisəni addatdım Nikolayın dövrünə. Milçəkdan ərizəsini "Su ərizəsi"lə əvəz elədim ki, buyur, su istəmişdin, bu da su, bostanını da qışın oğlan çağında ölüncə suvar. Hörmətli Bəxtiyar, mən nə qədər ağırılan hərəkət etsəm də, mərdiməzarlardan yaxa qurtara bilmədim. "Kommunist" qəzetində

tənqid olunmaq bilirsən nə deməkdir? Sənin barəndə açılan "delo"da ittihamların sayı artır, maddə üstünə maddə gəlir.

Bununla belə, Sultan bəy obrazım məni bir qədər narahat edir. Kimlərin mənim barəmdə nə düşüncülərindən, nə deyəcəklərindən asılı olmayaraq Sultan bəy obrazını yaratmalıydım, onun müsbət və mənfiliklərlə birlikdə qüdrətli surətini ədəbiyyata gətirməliydim ki, o unudulmasın. Əlbəttə, mən başqa ad altında da bu obrazı yarada bilərdim. Ancaq mən buna getmədim, Sultan bəy kimi el qeyrəti çəkən bir kişinin surətini böyük narahatlıqla, böyük ağrıyla yazıb yaratdım. Bu yaxınlarda oğlum da məni (Şamo Arifi deyirdi) sənin kimi divara qısnamışdı ki, qeyrətli bir insanı niyə tünd rənglərə vermışəm. Ona dedim ki, Sultan bəyi mən yaratmışam. Vaxt gələr ki, mən olmasam da, indidən tövsiyə-vəsiyyət eləyirəm, əlinə qələm alıb, dizini qatlayıb "Şamo"nu çox diqqətlə oxuyarsan, Sultan bəyin üzərində tünd rənglər də bircə-bircə təmizləyəsən. Onda görəsən ki, Sultan bəy necə kişidir. Yadında saxla, pələng dərisindən başına papaq qoyan, Azərbaycandan gedəndə özüylə torpaq aparən bir insan haqqında nə düşünmək olar? Bir balaca aqlını tərpət, onda sənə hər şey aydın olar. Sultan bəyi nə qədər tündləşdirsəm də, 37-nin zirzəmisində müstəntiqin "Şamo"nu gözüme soxub bağdırdığını indi də eşidirəm:

- Bu "Şamo"nu sənmi yazmışsan?! Sağ əlinin bütün barmaqları kəsilməlidir!...

Süleyman müəllim nəfəsini dərdi. Sifətindəki qəzəb-qətiyyət yumşaldı. Yenə gözlərini üzümə zillədi. Bu baxışlarda dünyanın sualları vardı.

İkilikdə olan hər söhbətimizdə məni ehtiyatlı olmağa çağırıdıqca, bir şeyə inanırdım ki, o məni doğmaca övladı kimi hər cür təhlükədən qorumağa çalışır.

İllər ötdükcə Süleyman müəllimin bu fikir-düşüncələri məni daha artıq narahat etməyə başladı və mən gündəliyimi vərəqləyib öz fikirlərimi qələmə alandan sonra Süleyman müəllimin oğlu Şamo Ariflə zəngləşib evimizə gəlməyini təklif elədim. Onunla üç saata yaxın söhbətləşdik. O, mənə bir neçə yazı-sənəd göstərdi. Onlardan biri Hacı Zeynalabdin Tağıyevin Azərbaycanda ilk dəfə rus-müsəlman qadın məktəbinin təşkilinə dair və Hacınin bir sıra nəcibliklərini aşkarlayan sənədlər toplusudur. Hacınin qızı Sara xanım Sarayeva Süleyman Rəhimlinin xeyirxahlığı qarşısında - həm Hacınin adının təmizlənməsindən ötrü, həm də Sara xanım etdiyi yaxşılığa görə bu toplunu hədiyyə edib üzərində bircə cümlə yazmışdır: "Ritsaryu naseqo vremeni Suleymanu Raqimovu ot S.X. Sarayevoy".

Sonra Arif mənə yazıçının gündəliyini verdi. Ürək ağrısı ilə yazılmış bu gündəlikdən aydın olur ki, o, Mədəni Maarif Müəssisələri

Komitəsinin sədri vəzifəsində işlədiyi zaman dilənçi kökündə yaşayan milyonçunun qızına arxivdə bir sığınacaq verməsi Mir Cəfər Bağırovun qəzəbinə səbəb olubmuş.

Böyük qayğı, ehtiramla Süleyman müəllimin Gündəliyini vərəqləyirəm. Ondan bir neçə cümləni oxucuların nəzərinə çatdırmaq istəyirəm: "Gəlin, şərəfliləri şərəfli, şərəfsizləri də şərəfsiz göstərək! Gəlin ədalət qarşısında dayanaq. Mən də Azərbaycan xalqının ağsaçlı övladiyam. Mənim həyat yolum gün kimi aydındır. Həmişə dediyim sözləri yenə də təkrar etməyi zəruri sayıram. Əgər mən səcdə edən bir şəxs olsaydım, alnımı qoymaq üçün möhür düzəltseydim, mənim də gözlərimi bağlayıb Azərbaycanı gəzdirsəydilər, hər hansı bir yerində dayandırsaydılar, əylil, özünə "Möhür torpağı" götür desəydilər, mən tərəddüd etmədən, Azərbaycan torpağının hər harasında olsam da, diz çöküb türbət götürərdim, bu torpağa da tapınardım!.. Mən xalqımın dərdini, qaygısını çəkən, beyni dünyəvi-dünyəvi olan yazıçı övladiyam! Mən xalqımın dünənini, bu gününü, sabahını tarixə həkk eləyən, barmaqları qabar-qabar olan qara fəhləsiyəm! Mənim vüqarıma əl qaldıran, ağ saçlarımı ləkələmək cəhdində bulunan hər kəsi, mən ədalət divanına tapşırıram! Mən hər zaman Azərbaycan xalqının açıq məhkəməsinə hazıram. Bu gün sağ ikən də hazıram, sabah məzarda yatanda da bu xalq məhkəməsindən mənə nə qaçmıram!"

Ağır düşüncələr içində evdən çıxdım. Bir dəstə qərənfil alıb yolumu Fəxri xiyabana tutdum. Süleyman Rəhimlinin heykəli qarşısında ehtiramla baş əydim. Gözlərim məzarüstü yazıya dəydi: "Dünyanın nəhəng çaylarını üstümə axıtsalar, yenə mən lil altında qalmıram". Bir anın içində xəyalım qanadlanıb yazıçının 60 illik yubileyinə döndü. Süleyman müəllimin söylədikləri sanki bir daha torpağın minillik dərinliklərindən gəldi. Bu səs məni üşütdü: "Hamı bilsin. Lazım gəlsə, mən tərəddüd etmədən sinəmi yararam. Öz əllərimlə ürəyimi qopardıb xalqımın ayaqları altına ataram, tək xalqımın ayaqlarını daş-kəsək etməsin".

Rəhmət, min rəhmət sənə, Dədə Süleyman. O gün olsun ki, Dədə Qorqud görkəmli Süleyman Rəhimlinin heykəl-abidəsi Azərbaycan xalqına layiq xiyabanlarda canlandırılınsın.

"Ədəbiyyat" qəzeti", № 15, 19 aprel, 1996

BÖYÜK TÜRKÇÜ

Mən hələ 60-cı illərdən Alparslan Türkeşin adını eşitmiş, onun böyük ideyası və bu ideya uğrunda apardığı şərəfli mübarizə ilə tanış olmuşam. Bu illərdən başlayaraq daim onun fəaliyyətini izləyir, türkçülük, ülgüçülük yolunda nə qədər əzab və işgəncələr çəkdiyini öyrənirdim.

Turist kimi 1977-ci ildə Türkiyəyə getmişdim. Hələ o zamanlar Alparslan bəyin "Sovet imperiyası tərkibində olan əsl türklərin Kreml əsarətindən gec-tez qurtaracağına şübhəm yoxdur" sözlərinə və onun bu yolda apardığı mübarizəyə Türkiyənin özündə də istehza edənlər var idi. Amma zaman göstərdi ki, o, öz uzaqgörənliyi ilə vaxtı qabaqlamışdı.

Onun öz şəxsi dərdi yox idi. Özünü ideyasında elə əritmişdi ki, ömrü boyu türk xalqlarının dərdi onun ürəyindən gəlib keçirdi. Mən bir neçə dəfə onunla görüşmüş, evinin qonağı olmuş, hansı böyük fikirlər və arzularla yaşadığının şahidi olmuşam.

Bu böyük insanın, bu böyük türkçünün vəfatı yalnız Türkiyəni deyil, bütün türk dünyasını sarsıtdı. Buna görə də onun matəmi böyük türk dünyasının matəmidir. Cəsarətlə deyə bilərəm ki, 6 türk respublikasının müstəqilliyi Türkeş bəyin şah əsəridir.

Keçən ilin dekabrında mən Ankarada xəstəxanada yatarkən, o, mənim görüşümə gəldi. Onda mən hardan biləydim ki, bu, bizim sonuncu görüşümüzdür.

Bu gün mən bir türk kimi, bu böyük türk oğlu Alparslan Türkeş bəyin xatirəsi önündə baş əyir və ona ulu Tanrıdan rəhmət diləyirəm.

"Azadlıq" qəzeti, 8 aprel, 1997

BİZİM XUDU - SİRRİ XUDA

Mən Xudunu 30 ildən artıq bir müddətdir ki, tanıyırdım. Lakin əsl dostluğumuz 1965-ci ildən başladı. 1965-ci ildən ta ölümünə qədər elə həftə olmazdı ki, Nurəddin, mən və o bir neçə dəfə görüşməyək. Bu, görüş xatirinə görüş deyildi. Bu görüşlər zərurət idi. Bəs bu zərurət nədən doğurdu? Fikirdən, əqidədən, milli dərdimizdən. Xudu geoloq idi, mən şair, Nurəddin həkim. Demək, bizi ixtisasımız birləşdirə bilməzdi. Bizi fikir ümumiliyi birləşdirirdi. Mən Xudunu ruhu və mə'nəviyyəti ilə birlikdə dərk edəndə qədər, Vətənə və millətə özüm kimi aludə olan, onun yolunda hər cür cəfaya sinə görə bilən ikinci bir adamın olduğuna inanmırdım. Xudunu dəri.. Jən başa düşəndən, onun bütün hissələrinə, duyğu və fikirlərinə beləld olandan sonra dedim-mənə şükür! Xudu məndən beşbətərmiş!.. Bundan sonra bir az rahat nəfəs aldım və inandım ki, bu bədbəxt millətin halına məndən də artıq yananlar varmış. Bu mənim üçün bir təskinlik idi. Ona görə ki, mən bə'zən Vətən və millət sevgimdə ifrata vardığımı düşünür və bə'zən hissələrimi cilovlamağa çalışırdım və fikirləşirdim ki, yəni bu boyda ölkədə məndən ağıllısı yoxdur? Xudu ilə tanışlığımızdan sonra mən öz hissələrimə inanmağa başladım, çünki o, məni təsdiqlədi. Buna görə də bizim tez-tez üçlükdə görüşməyə, dərclərimizi bölüşməyə ehtiyacımız var idi. Ona görə ki, biz bir-birimizi tamamlayırdıq. Bizim görüşlərimiz hər üçümüzün təbii ehtiyacı idi.

Xudu içində yaşadığımız sistemin məhvə labüd olduğunu, cəmiyyətin təbii qanunları nəticəsində yaşamağa qabil olmadığını dəlillərlə sübut edərdi. O, cəmiyyətdəki hər şeyi təbiət qanunları ilə ölçərdi. O deyərdi ki, əgər cəmiyyətdə təbiətə yad bir qanun yaranarsa, bu qanunun yaşamağa haqqı yoxdur. Bu mə'nada kommunizm insanın təbii hissələrinə ziddir. Kommunizm kabinetdə yaranmış fantastik bir ideologiyadır, insana qarşı çevrilən bir ideologiya cəmiyyətdə duruş gətirə bilməz. O, bunu təbiət qanunları əsasında elə sübut edərdi ki, mən buna inanmaya bilməzdəm.

Xudu təbiətin qoynunda böyümüşdü. O, mineral daşların, bitkilərin, ağacların, torpağın dilini çox yaxşı bilirdi. Onun ruhunda və mə'nəviyyatında Azərbaycan iqlimi, Azərbaycan təbiəti yaşayırdı. Ən başlıcası o, biologiyayı dərinləndirirdi. Nəinki biologiyayı, o, bütün təbiət elmlərini gözəl bilirdi. Yalnız təbiət elmlərini deyil, ictimai elmləri, incəsənəti, onun daxili qanunlarını, fəlsəfəni, ədəbiyyatı, tarixi mütaliə etmişdi.

Burada bir haşiyyə:

Xudu bə'zən Mirzə Cəlilə əsəbiləşərdi. Deyərdi ki, - Mən

Moskvaya aspiranturaya oxumağa gətdiyim zaman, özümlə yalnız bir yazıcının - Mirzə Cəlilin əsərlərini aparmışdım. Üçillik aspirantura dövründə mən Moskvada Azərbaycanın ətrini Mirzə Cəlildən alardım. Moskva mühitində elmin, tərəqqinin, mədəniyyətin yüksəlişini görüb, bundan sonra Mirzə Cəlili oxuyanda, millətimin geriliyinə, cəhəlatinə əsəbiləşirdim və deyirdim: "Bu Mirzə Cəlil, yəni millətimizdə bir yaxşı cəhət görməyib?" Bu çox təbii sual idi, daha doğrusu, müasir şəhər olan Moskva mühitində bu sual çox təbii səslənirdi. Axı bu sualı vaxtilə Çəmənzəminli də vermişdi. Xudu deyirdi ki, uşağı döyməklə tərbiyə etmək olmaz, uşaqda özünə inam yaratmaq lazımdır. Mirzə Cəlil dövründə bizim millət hələ də uşaq misallı idi. O deyərdi ki, "tənqid tərbiyə üsulu ola bilməz. İnam tərbiyə üsuludur". Çox qəribədir. Xudunun tələbələr ilə görüşlərinə mən də gedərdim. Xudu gənclərə müraciətən həmişə deyərdi: "Siz bir şeyə inanın, gələcəyiniz Nyutonları, Nils-Borları, Nəsrəddin Tusiləri sizin içindədir". O, bu təlqini ilə gənclərdə özlərinə inam hissi oyaatmaq istəyirdi.

Azərbaycan ictimai fikir tarixində Xudunun ən çox sevdiyi şəxsiyyətlərdən biri də Mirzə Cəlil idi. Mən bu bərdə sonra ayrıca danışacağam. Amma burda yenə bir haşiyyəyə çıxmaq istəyirəm. Mən quruluşumuzda gördüyüm eybəcərliklərə tez-tez əsəbiləşər və açığını deyim ki, bə'zən özüməndən çıxardım. Onda Xudu gülərdi. Mən yenidən əsəbiləşər və deyirdim: "Ə, nəyə gülürsən? Məni ələ salırsan?" Deyərdi: "Yox e, sənə yazığım gəlir. Sən Mirzə Cəlil kimi yuxarı qalx, bu eybəcərliklərə yuxarıdan bax və gül, çünki bu cəmiyyət gülməyə layiqdir. Bu cəmiyyət Mirzə Cəlilin dediği "Dəlilər yığıncağıdır". Onda mən deyirdim, nə oldu, bəs Mirzə Cəlili bəyənmirdin? O isə təzədən gülüb, deyərdi: "Allah elməsin, mən nə karəyəm ki, Mirzə Cəlili bəyənməyəm. Mirzə Cəlil mənim qəlbimin əks-sədasıdır, onu çox sevdiyimdən, özüm-özümə qarşı çıxıram. Axı Mirzə Cəlil mənim özüməm. Məgər hər Azərbaycan türkünün ürəyində bu gün bir Sabir, bir Mirzə Cəlil, bir Üzeyir bəy yatmırmı? Amma bə'zən adam öz-özündən də, öz yaxınından da gileyli olur. Gileyim çox sevdiyimdəndir".

Təmkinli adam idi Xudu. Çox adam olan məclisdə o, saatlarla susardı, mübahisədə iştirak etməzdi. Lakin sonunda elə bir söz deyərdi ki, bizim ikisatlıq mübahisəmizə yekun vurur və öz tizi-fəhmiylə hamımızı heyərləndirərdi.

Bir gün Xudunun kəndinə getmişdik. Xudunun qohumları dərhal bizim şərafimizə qoyun kəsməli oldular. Mən e'tiraz etdim, çünki mənim xatirimə qoyun, yaxud cücə kəsiləndə mən bu ölümün günahını özümdə görür, bu günaha batmaq istəmirəm. Buna görə mən

ev sahibinin əlindən bıçağı alıb kənara atdım. Qohum nə qədər mənə and verib, təkid etsə də razılıq vermədim. Bütün bu hadisəni seyr edən Xudu gülüb mənə yanaşdı:

- Sən indi o qoyuna yaxşılıq elədin?

- Bəs necə?

Xudu dedi:

- Sən qoymadın o bədbəxt qoyun qoyunluqdan azad olsun.

Axı qoyun, qoyun olduğu üçün qoyundur. Gərək qoyaydın ki, o kişi kimi olsun.

Xudunun alimliyini, onun dünya elminə verdiklərini alimlər bilər. Mən onun kəşfinin dəyəri haqqında alim sözü deyə bilmərəm. Lakin bildiyim və hiss etdiyim qədrini deyəcəyəm. Çünki mən onun mühüm bir kəşfinin sənətimizdəki təzahürünü bilirəm. Allah rəhmət eləsin Rəsul Rzaya. Onun klassik şe'rimiz haqqındakı bir fikrini misal gətirmək istəyirəm. O deyirdi ki, Füzuli şe'rinin ölməzliyinin birinci səbəbi odur ki, o, misrada sözləri elə-belə düzmür, sözləri bir-birinin içinə geydirir. Geydirdiyinə görə də sözlərin arasında boşluq olmur. Boşluq olan yerə hava dolar və kənardakı sözləri çürüdür.

Rəsul Rzanın dediyi bu mətləb yalnız şe'rə aid deyil, ümumən Azərbaycan sənətinə aiddir. Musiqimiz də belədir, me'marlığımız da, xalçaçılığımız da, hətta şəkəkə sənəti də. Şəkəkədə bir dənə də olsun mıx işlənmir (Şəki xan sarayı bunun ən yaxşı təmsalıdır). Şəkəkədə fiqurlar bir-birinin içinə geydirilir. Belə ki, iki fiqur arasındakı boşluq da, kənardakı fiqurların eyni ölçüdə, eyni şəkildə təkrarıdır. Bu, sənətdə lakonizmdir. Bəs şe'rdə? Şe'r də həmin qanun əsasında yazılır:

Deyəldim mən sənə mail, sən etdin əqlimi zail

Mənə tə'n eyləyən qafil səni görcək utanmazmı?

Gəlin, bu beyti təşkil edən sözlərdən bircəsini götürək. Mümkündürmü? Yaxud, bu iki misrada bircə dənə artıq söz, yaxud vergül, nöqtə varmı? Rəsul Rza demişkən, burda sözlər bir-birinin içinə geydirildiyindən, bir-biri ilə məntiq və fikrən bağlıdır. Sözlər arasında heç bir boşluq yoxdur. "Mail, zail, qafil" - iç qafiyələri isə, şəkəkədəki rənglərin təkrarıdır. Bu isə, şe'rdə, şəkəkədə, musiqidə harmoniyadır. Və ən ümumi az sözlə, az rənglə, az səslə yaranmış böyük bir fikir, yə'ni lakonizmdir.

Xudu elmdə bunu kəşf etmişdir. Yə'ni o, sübut etmişdir ki, maddəni təşkil edən atomların quruluşu da, bu qanun əsasında qurulmuşdur: iki atomun arasındakı boşluğun özü də (əgər o varsa) həmin şəklın təkrarıdır. Beləliklə, atomların quruluşunda fon yoxdur.

Bu fəhmiyyət fəhm ilə hiss edən nənələrimiz, xalça sənətində bu quruluşdan istifadə etmişlər. Sual oluna bilər: mikroskop olmadığı bir zamanda bizim savadsız nənələrimiz, atomun quruluşundan xəbərsiz olan şəkəkə ustalarımız və me'marlarımız bunu hansı hissini gücü ilə sənətlərinə təbiiq edə bilmişlər?! Xudu bütün ömrü boyu bunu axtarırdı və buna görə də o, bizim xalqın milli psixologiyası ilə çox maraqlanırdı. Bu məsələ bizim üçümüzü də düşündürərdi. Əlbəttə, bu, çox dərin məsələdir və mən, ümumiyyətlə Xudu, onun təbiəti, xarakteri, dünya baxışı haqqında, onun böyük şəxsiyyətini açə biləcəm bir kitab yazmaq istəyirəm. Bu mənim Xudunun ruhu qarşısında ödənməmiş borcumdur.

- Bu kitabı yazsanız, çox yaxşı olar.

- Hələ düşünürəm, amma Nürəddin yazdı.

- Çapdan çıxıb?

- Xeyr, qurtarmaq üzrədir. Əvvəl istədik ki, bir yerdə yazaq, sonra düşündük ki, hərəməz bir cür yazsaq, daha yaxşı olar. Əslinə baxsan, mənim bu işi ləngitməyimin bir neçə səbəbi var. Birinci səbəbi odur ki, düşdüyümüz Qarabağ düyünü əl-qolumu bağlayıb. Bu düyündən çıxmaq barədə düşüncələrimiz başqa şey haqqında düşünməyə qoymur, əlimə qələm ala bilmirəm. Qarabağla bağlı xırda-para məqalələrdən başqa heç nə yazə bilmirəm. İkinci səbəb: mən 1953-cü ildən 1990-cı ilin yanvar qırğına qədər gündəlik yazmışam. Bu gündəlikdə Xudu ilə bağlı xatirələr çoxdur. Mübahisələr, çəkişmələr, məktublaşmalar və s. bu, gündəlikdən qırmızı bir xətt kimi keçir. Mən gərək gündəliklərimi tökəm qabağıma, Xudu ilə bağlı xatirələrimi üzə çıxaram və kitabımı bunun əsasında yazam, onda kitab olar canlı, diri, yə'ni faktlar əsasında. Ümumiyyətlə, mənim dünyadan getmiş dostlarım -yazıçılar, rəssamlar, alimlər, bəstəkarlar haqqında yazmaqdan xoşum gəlmir. Yazanda da gərək elə yazasan ki, özündən heç nə uydurmayasan. Doğrusunu deyim ki, bə'zən qələm yoldaşlarımız haqqında elə xatirələr oxuyuram ki, mənə gülmək tutur. Belə xatirələrdə bə'zən xatirənin qəhrəmanından çox, müəllifin öz obrazı görünür. Uzağa getməyək, bu yaxınlarda Xudu haqqında bir xatirə oxudum. Xatirə müəllifi yazır: "Xudu mənə dedi ki, sən çox istə'dadlı adamsan, hayıf ki, sənə imkan vermirlər". Onu yaxından tanıyanlara mə'lumdur ki, Xudu heç kəsi üzünə qənşər tərifləməzdi.

Mən bütün yazılarımı Xuduya və Nürəddinə oxuyar, onların fikrini bilməmiş çapa verməzdim. İkisi də fikirlərini açıq deyər, bəyənmədiklərini bildirərdilər.

Xududa çox güclü analitik ağıl var idi. O, bu analitik ağılla mənim yazılarımı təhlil edər və bə'zən də mənə maraqlı mövzular da

təklif edərdi. Onun mürəkkəb süjetlərdən xoşu gəlməzdi. O deyirdi ki, poema və dramalarında əsəri artıq hadisələrlə yükləmə, süjeti yalnız sadəcə bir hadisənin ətrafında qur.

Xudu həyatda özü sadə olduğu qədər də, bədii əsərlərdən sadəlik umardı. O deyərdi ki, ən böyük fikirlər sadə ifadədə böyük ola bilər. Mənim "Sadəlikdə böyüklük" məqaləmdə də irəli sürdüyüm fikirlər bu qaynaqdan bəhrələnməşdir. 1968-ci ildə "İkinci səs" pyesimi yazdım. Bu pyes bioqrafikdir. Bioqrafiyanın bu özünü Xudu çox gözəl bilirdi. Pyesi dostlarıma oxudum. Əsasən bəyəndilər. Amma pyesdə süjet bir qədər kənar hisslərlə yüklü idi. Xudu və Nurəddin həmişə olduğu kimi, yenə də məni sadəliyə çağırırdılar və bir-iki epizodu pyesdən çıxarmağı təklif etdilər. Mən üzdə razılaşsam da, bu epizodlardan əl çəkmək istəmədim. Bu epizodlar bioqrafiyamla bağlı olduğuna görə mənə çox doğma idi. Məşq zamanı gördüm ki, bu epizodlar əsərin inkişafına həqiqətən əngəl törədir. Və mən həmin epizodları pyesdən çıxartdım.

Xudu vəziyyətə görə söz danışmazdı. Kimə isə xoş gəlmək üçün, kiminsə ürəyinə yol tapmaq üçün söz deməzdi. Düşündüyünü deyərdi. Amma bunu elə deyərdi ki, qarşısındakının qəlbinə toxunmasın. Yumşaq deyərdi, amma hədəfə düz vurardı.

Geyimində, keçimində, həyata münasibətində olduğu kimi, sənətdə də təmtəraqdan, dəbdəbdən, zahiri pafosdan xoşlanmazdı. O, hər şeyin mahiyyətinə varmağı sevərdi, onun üçün mahiyyət əsas idi, forma yox. O deyərdi ki, "Gözəl məzmun varsa, o özü ilə istər-istəməz gözəl forma da gətirəcək. Buna görə də formadan ötrü baş sındırmağa dəyməz. Forma məzmunun balasıdır, məzmun formanın yox."

Biz bu məsələləri o qədər müzakirə etmişdik ki, bəzən bu fikrin hansımıza aid olduğunu ayırd edə bilməzdik. Üçümüz də çox zaman eyni düşünərdik. Buna görə də bizi yaxından tanıyanlar bizə həmişə "Qərribə üçlük" deyərdilər. Burada bir həqiqət var idi. Çünki ixtisaslarımızın müxtəlif olmasına baxmayaraq, çox zaman eyni məsələ haqqında müxtəlif yollarla eyni nəticəyə gələrdik.

- Bəxtiyar müəllim, bir zaman mənim bir tanışım Xudu müəllimin laboratoriyasında işləyirdi. O, o zaman deyirdi ki, Xudu müəllimin laboratoriyasına bir neçə dəfə su buraxmışdılar. Ona maneəçilik göstərmək istəyirdilər. Bu, həqiqətdirmi?

- O zaman mənə bunu demişdi. Əlbəttə, Xudunu istəməyənlər də var idi.

- O boyda alimi bəs niyə Akademiyaya həqiqi üzv seçmədilər? Orada seçkilərin necə keçdiyini Siz mənədən yaxşı bilirsiniz. Nəyə görə bizdə düşünən ziyalıları tədricən öldürürlər? Təkcə Xudu müəllimi demirəm, başqa ziyalılarıma da münasibət belədir.

- Bunu mən də öz üzərimdə hiss etmişəm, özü də dəfələrlə. Son seçkilərdə məni də Akademiyaya həqiqi üzv seçmədilər, pozdular. Mən bu barədə bir şe'r də yazmışam. Bu məsələ ilə əlaqədar bir misal çəkmək istəyirəm. Vaxtilə Rusiya akademiyasına Maksim Qorkini seçmədiklərinə görə, Çexovla Korolenko Akademiyanın üzvlüyündən imtina etmişdilər. Onlar yazmışdı ki, Maksim Qorkinin üzv olmadığı Akademiyada biz özümüzü artıq hiss edirik. Bunun başqa nümunəsini mən Xudunun özündə görmüşəm. Bir zaman Akademiyada Xuduya müxbir üzv seçilməsi üçün sənədlərini verməyi təklif etmişdilər. O zaman Xudu sənədlərini vermədi. Bunun səbəbini soruşanda o dedi ki, mən vaxtilə mənim müəllimim olmuş Zülfüqarla yanışa girmək istəmirəm. Çünki o həmin yerə mənədən daha çox layiqdir. Həmin seçkilərdə Zülfüqar müəllim müxbir üzv seçildi. Xudu növbəti seçkilərdə sənədlərini müxbir üzvlüyünə verdi, amma çox çətinliklə keçdi. Niyə? Çünki istə'dadlı adamların düşməni daha çox olur.

İnsana hər şeyi bağışlayırlar, istə'dadı və qabiliyyəti isə bağışlamırlar. Çox hallarda istə'dad insanın düşməninə çevrilir. Xudu heç kəsə qibtə eləməzdi. Ən mənfi adamda belə bir müsbət keyfiyyət tapardı və o çox zaman peyğəmbərlə əlaqədar bir misal çəkərdi. Peyğəmbər bir nəfərlə yol gedirmiş. Qarşısına it leşi çıxır. Yanındakı adam burnunu tutub "leş nə pis qoxuyur", - deyir. Peyğəmbər isə: "Nə gözəl dişləri var bu itin"-demiş. Mütəqə pisdə də yaxşını görmək qabiliyyəti var idi bizim Xudunun. Mən ona Xudu yox, çox zaman "Sirri-Xuda" deyərdim. Bu söz dostlarımızın arasında yayılmışdı. Hamı ona "Sirri-Xuda" deyərdi. O, həqiqətən Xudanın sirri idi. Bax, bu keyfiyyətlərinə görə də mən Xudu haqqında yazmaq istədiyim kitabda onun elmindən çox, şəxsiyyəti barədə söz açmaq istəyirəm. Çünki o, şəxsiyyəti e'tibarilə nümunəvi adam idi. Mən istəyirəm ki, yetişən gənclik həmin kitabdan Xudunun şəxsiyyətini öyrənsin və cavanlarımız özünü Xuduya bənzətməyə çalışsınlar.

Mülayimliyi, yumşaqlığı ilə bərabər, onun sərt üzü də var idi. Bu sərtlik onun öz əqidəsinə sdaqətindən irəli gəlirdi. O, hər şeydə güzaştə gedə bilirdi, amma əqidə məsələsində fikrindən dönməz və prinsipini əlində bayraq edərdi. Burada da bir həşiyyə çıxmaq istəyirəm. Akademiyanın keçmiş prezidentlərindən biri Xudunu yanına çağırıb ona deyir ki; "Sən çox baş aparırsan, sənə aid olmayan məsələlərə qoşulursan. Səndə, deyəsən, vəzifə eşqi var." Xudu ona cavab verir ki; "Məndə vəzifəyə həvəs olsaydı, indi sənin yerində oturdardım."

- Yaxşı cavabdır.

- Yuxarıda dediyim kimi, Xudu ancaq öz sahəsini deyil, elmin

başqa sahələrini də gözəl bilirdi, xüsusilə, biologiya sahəsindəki yeni kəşfləri izləyirdi. O deyirdi ki, canlı aləmi bilmədən, cansız aləmi öyrənmək mümkün deyil.

O, riyaziyyatı da gözəl bilirdi. Mənim qızımı riyaziyyatın tətbiqi sahəsinə istiqamətləndirən Xudu oldu. Onun ensiklopedik ağılı var idi. Buna görə də Xudu Akademiyada elmin təşkili barədə böyük bir yazı yazmışdı. O, həmin yazını Akademiyanın rəhbərliyinə təqdim etmişdi. Lakin bu yazıya heç kəs əhəmiyyət vermədi. Hər dəfə Akademiyanın rəhbərliyi dəyişəndə Xudu həmin yazını yeni rəhbərliyə təqdim edirdi. Lakin faydası olmadı. Mən ona inanıram ki, Xudu Akademiyanın başında olsaydı, o bütün elmlərə istiqamət verə bilirdi. Məsələn, o, tarixçilərdən çox gileylənirdi. Deyirdi ki, bizdə tarix elminin konsepsiyası yoxdur. Tariximiz barədə yazanlar isə bizim mənsəymizi əsl soyumuzdan başqa bütün soylara bağlaya bilirlər. Buna görə də yazılan tariximiz başdan-ayağa qədər yalandır.

- Doğrudur, Xudu müəllim soy, kök məsələlərində də möhkəm fəaliyyət göstərirdi. Yədinizə gəlirmi, İqrar Əliyevin konsepsiyasına qarşı necə döyüşürdü?

- Hamısı yadımdadır. Bax, elə buna görə də millətinə xər baxanlar, millətinin soy-kökünü dananlar ona düşmən kəsilmişdi.

- Bəxtiyar müəllim, indi yetişən ziyalıların hər birisinin öz sahəsində müəyyən yeri var. Siz Xudu müəllimin yerini necə görürsünüz? Təkcə öz sahəsində yox, ümumən, Azərbaycanın fikir tarixində.

- İctimai fikir tariximizdə mən Xudunu Həsən bəy Zərdabi ilə müqayisə edərdim. O, Zərdabi səviyyəsində bir şəxsiyyət idi. O, Handini çox sevdi. Handinin "Hindistanın kəşfi" əsərini dönə-dönə oxumuşdu. Niyə? Ona görə ki, Handi Hindistanın istiqaləti uğrunda mübarizəyə başlamamışdan əvvəl Hindistanı qarış-qarış görmüş, xalqın adət-ənənəsini, ruhunu, mədəniyyətini öyrənmiş, yalnız bundan sonra millətini necə xilas etmək proqramını yazmışdı. Axı, milləti dərinləndirilmədən, onun psixologiyasını öyrənmədən xalqı öz dalınca aparmaq mümkün deyil. Buna görə də Xudu tez-tez səfərə çıxardı, elimizi-obamızı qarış-qarış gəzərdi. O, bizim xalqın təbiətində oturaqlıqla bərabər köçəriyyətin mahiyyətini, psixologiyasını açmaq istəyirdi (dağdan-arana, arandan-dağa). Və bu münasibətlə "Baharın ardınca" adlı bir yazı yazmışdı. Demək istəyirdi ki, xalqın psixologiyasında həmişə baharın ardınca qaçmaq xüsusiyyəti var. Bu yazıda o, köçəriyyə xas olan adətlər, vərdislər və bunların mahiyyəti barədə söz açırdı. Bu çox maraqlı bir əsərdi. Təəssüf ki, yarımçıq qaldı, tamamlaya bilmədi. Biz həmin yazını onun arxivindən tapmışıq. Nureddin onu çapa hazırlayır.

Bizim üçün Azərbaycan mədəniyyətində 5 zirvə var idi: Füzuli, Mirzə Cəlil, Sabir, C.Cabbarlı, Üzeyir bəy. Mən Xudu qədər Üzeyir bəyin böyüklüyünü, tariximizdəki yerini dəyərləndirməyi bacaran adam tanıyıram. O, Üzeyir bəyin "Azərbaycan musiqisinin əsasları" kitabını dəfələrlə oxumuş və təhlildən keçirmişdi. "Muğam" poemasını yazarkən o, mənə bu kitabı oxumağı tövsiyə etdi. Biz bəzən gecələr üçlükdə həmin kitabı oxuyar, incələyirdik. Üzeyir bəy bu əsərində musiqimizin əsaslarını göstərməklə kifayətlənməmiş, özündən sonra gələn bəstəkar nəslinə bu qaynaqdan istifadə etmək yollarını da göstərmişdi.

Üzeyir bəy özü bir bəstəkar kimi, demək olar ki, bütün əsərlərində muğam qaynağından məharətlə bəhrələnmək misilsiz sənət nümunələri yaratmışdı. Biz bəzən 2-3 saat yorulmadan "Koroğlu"nun uvertürasını, "Leyli və Məcnun"dakı "Şəbi hicran" melodiyasını, "Sənsiz" və "Sevgili canan"ı dinlər və təhlil edərdik. Bizim heç birimiz musiqiçi olmasaq da böyük bəstəkarın muğam qaynağından necə qidalandığını özünün "Azərbaycan musiqisinin əsasları" kitabından öyrənərdik. Məsələn, "Sənsiz" romansının Segah üstündə, "Sevgili canan"ın isə Şüştər üstündə yazıldığını, ən əsası isə bu muğamlardan necə istifadə etdiyi bizim üçün çox maraqlı idi. Üzeyir bəyin öz yaradıcılığı bu istifadənin ən gözəl nümunəsi idi. "Sənsiz" və "Sevgili canan" musiqi tariximizdə romans janrının misilsiz etalonu idi. Biz buna təəssüf edirdik ki, böyük Üzeyir bəy bu iki romansla musiqimizdə milli romans janrının çıxırını açdı, amma özündən sonra bu janrda "Sənsiz"ə və "Sevgili canan"a tay ola biləcək örnəklər yaranmadı.

Götürək "Koroğlu"nun uvertürasını. Musiqi tariximizdə heç bir əsər bu qədər, bu dərinlikdə xalqın ruhunu, mədəni dünyasını ifadə etməmişdir. Buna görə də mən deyirdim ki, bu əsər bizim xalqın musiqi məbədidir. Bu əsəri dinləyən hər bir azərbaycanlı gözünü qırpmadan Vətənin yolunda ölümə gedə bilər. Uvertüranı sakit dinləmək mümkündürmü? Burada həm xalqın incə ruhu, zərifliyi, həm də qəhrəmanlığı vəhdətdədir. İlahi, bu kiçik musiqi parçasında zərifliklə qəhrəmanlıq, lirika ilə təmtəraq necə birləşə bilmişdir. Təbiətən sakit olan Xudu, Üzeyir bəydən danışanda yerində sakit otura bilməzdi. Deyirəm, taleyin nə qəribə oyunları var. Məgər Xudunun canını Üzeyir bəyin evində tapşırması təsadüfi idi? Xeyr! Bu boyda təsadüf ola bilməzdi. O, öz canını, canından artıq istədiyi Üzeyir bəyin ruhuna təslim etməli idi, çünki o, Üzeyir bəyin evinə həmişə "məbədim" deyirdi.

- Bu da qəribədir ki, o gün Xalq cəbhəsinin ilk təsis iclası "Cəngi" klubunda keçirilməli idi. İclasda bir gün qalmış Üzeyir bəyin evində keçirmək qərarına gəlirlər. Deyilənə görə Məzahir Əfşar

Xudu müəllimdən xahiş edib ki, ora getməsin.

- Bəli, mən də, Nurəddin də ona demişdik ki, getməməyin məsləhətdir. Heç yadımdan çıxmaz. Birlikdə dəniz kənarına gəzməyə çıxmışdıq. Opera teatrının yanından keçəndə, Xudu dedi ki, "Gənclər" teatrına baxaq (teatr yenidən təmirə çıxmışdı). Xudu binanın məmarlığına aid bir neçə qüsurları dedi. Nizami küçəsi ilə evə tərəf gəldiyimiz zaman, Nurəddin bizə onlara getməyi təklif etdi. Mən, evdə işim olduğundan təklifi qəbul etmədim. Onda Nurəddin dedi ki, sabah axşam görüşək. Xudu dedi ki, sabah axşam mən Üzeyir bəyin evində Xalq Cəbhəsinin təsis yığıncağında olacağam. İkimiz də getməyini məsləhət bilmədik, çünki iki dəfə infarktdan yatdığını bilirdik. Xudu dedi ki, söz vermişəm, getməyə bilmərəm. Biz haradan biləydik ki, o, Üzeyir bəyin evinə dünyasını dəyişmək üçün gedir.

Axşam evdə oturmuşdum. Telefon zəng çaldı. Kim isə ağlar bir səslə "Bəxtiyar müəllim, Üzeyir bəyin evindən zəng çalır. Xudu müəllim özünü pis hiss edir, özünü yetirin buraya", -dedi. Mən başı alovlu gəldim. Gördüm ki, evin aynabəndində Xudu uzanıb, Nurəddin ona sün'i nəfəs verir... Faydası olmadı... Nurəddin başını qaldırıb mənə baxdı. Bu zaman höknürlüklə mənə boynumu qucaqlayıb "Xudumuz getdi", - dedi.

İndi biz Xudusuz qalmışıq. Lakin Xudusuz bir günümüz də olmur. Yenə görüşürük. Lakin elə bir hadisə, elə bir əhvalat olmur ki, biz o məqamda Xudunu xatırlamayaq. Xududan tez-tez misallar çəkir, bu an baş verən hadisəyə "Xudu necə münasibət bəslərdi", - deyər birimizin üzünə baxırıq. Bu baxışlardakı məna və fikir eynidir. Biz hər ikimiz yaxşı bilirik ki, bu məsələyə Xudunun münasibəti necə olardı. Biz ikimiz ayrılıqda Xudusuz yetimik. Allah heç kəsi dostsuz qoymasın!

"Xəzər" jurnalı, 1992, № 3-4

MİR CƏLAL HAQQINDA XATİRƏ

1942-ci il, 1 sentyabr... səhər saat 8.30. Bakı Dövlət Universiteti filoloji fakültəsində ilk müəhazirəni gözləyirik. Çoxdan adını eşidib özünü görmədiyim, əsərlərini sevə-sevə oxuduğum yazıçı Mir Cəlal ağır addımlarla auditoriyaya daxil oldu. Bəli, birinci dəfə idi ki, məşhur bir yazıçıyı yaxından görüb, səsinə eşidir, hərəkətlərini seyr edirdim. O zaman mən hardan biləydim ki, ömrümün 40 ildən artıq bir dövrü bu gün həyret və məhəbbətlə müşahidə etdiyim bu adamlarla birlikdə keçəcək.

Beş il mənim müəllimim - 3 il aspiranturada, 2 il doktoranturada elmi rəhbərim və konsultantım, 30 ildən artıq kafedra müdiri olan böyük alim-yazıçı ilə bu uzun müddət ərzində bir dəfə də olsun kiçik bir incikliyəmiz olmadı. Əlbəttə, bu, mənim deyil, məhz onun alicənablığının, xeyirxahlığının və böyüklüyünün nəticəsi idi. Ona görə ki, bu müddət ərzində mən onun tabeliyində çalışmış, göstərişlərini həmişə onun istədiyi səviyyədə yerinə yetirə bilməmişəm. Belə hallarda onun mənimlə istədiyi şəkildə rəftar etməyə səlahiyyəti var idi.

Mir Cəlal müəllim əmək fəaliyyətinə hələ cavan yaşlarından filoloji fakültədə başlamışdı. Ömrünün sonuna qədər də həmin fakültədə qalmışdı. Bu müddət ərzində yüzlərlə tələbə, onlarla elmlər namizədi və doktor yetişdirdi. Və neçə-neçə dilçi, ədəbiyyatçı alimlərlə, neçə-neçə yazıçı-şairlə çiyin-çiyinə işləmişdi. Təkcə mən yox, bu gün onu şəxsən tanıyan bu adamlar içərisində bir nəfər onun dilindən yaxud əməlinədən inciyən adam tapıla bilərmə? Mən inanmıram.

Bununla bərabər, onu da deyim ki, xoş rəftarı, mülayimliyi ilə yanaşı, tutduğu vəzifəyə namusla xidmət edən bu adam işdə çox tələbkər və qanunpərəst idi.

Onun nəcibliyinə aid bir misal çəkmək istəyirəm: nə qədər ki, biz onun tələbəsiydik, o bizə adımızla müraciət edərdi. Onunla eyni kafedrada müəllim olandan sonra o, keçmiş tələbələrə təkcə adı ilə deyil "filankəs müəllim" deyər müraciət edərdi.

Bu onun xarakteri. Yaradıcılığınə gəlincə, burada məsələ şaxələnir: elmi və bədii yaradıcılıq! O, bədii yaradıcılığında nə qədər realist və yumorist idisə elmi yaradıcılığında bir o qədər romantikani və lirikani qiymətləndirməyi bacarırdı. Adətən Mirzə Cəlil və Sabir vurğunları, Füzuli, Cavid və S.Vurğun romantikasını və lirikasını lazımi səviyyədə dəyərləndirməyi bacarmırlar. Çox qərībdir ki, Mir

Cəlal ədəbiyyatımızın hər iki qolunun nümayəndələri haqqında çox gözəl tədqiqat əsərlərinin müəllifidir. O, Füzuli lirikasını və romantikasını sevdii və qiymətləndirdiyi qədər də Sabir və Mirzə Cəlil satirasını eyni sevgi və qayğı ilə qiymətləndirə bilirdi. Ona görə ki, o, bir yazıçı kimi, realist satirik olduğu qədər də romantik, lirik idi. O, bir tərəfdən "Anket Anketov", "İclas qurusu", "Ay İsmayıl, başa sal" kimi satirik, o biri tərəfdən "Söyüd kölgəsi", "Qaymaq", "Göylər adamı" kimi lirik fəlsəfi hekayələri ilə ədəbiyyatımızın iki qanadını yaradıcılığında birləşdirməyi bacarırdı.

Mir Cəlal yaradıcılığının ən üstün cəhətlərindən biri də onun təmiz, şəraq və bülür dilidir. Onun dili, xalq danışq tərzinə uyğun, son dərəcə canlı, təbii ifadələrlə zəngin və təbii dildir. Buna görə də o, oxucunu istər elmi, istərsə də bədii əsərlərə ilk növbədə dilin təmizliyi, qürsuzluğu, ən ümdəsi xəlqiliyi baxımından yanaşır, bu vacib şərtləri hamıdan tələb edirdi.

1950-ci ildə "S.Vurğunun lirikası" mövzusunda yazdığım namizədlik dissertasiyayı tamamlayıb elmi rəhbərimə təqdim etdim. Mir Cəlal müəllim birəcə kəlmə: "Mübarək"-deyib, kitabı vərəqləməyə başladı. O oxuduqca mən həyəcan keçirir, ürəyim əsir, nə deyəcəyimi gözləyirdim. 10-15 dəqiqədən sonra başını qaldırıb:

- Sən işdən evə qayıdıb nahar etmək istədiyini anana necə deyirsən?

Sualı başa düşmədim. O, bir də sualını təkrar edəndə mətləbi anladım.

- Deyirəm, acam, mənə çörək ver.

Mir Cəlal müəllim:

- Ay sağ ol, (bu, onun ən çox işlətdiyi söz idi). Onda yazanda da görək elə yazasan.

- Bəs mən necə yazmışam?

- Sən sağ əlini boynunun kökündən hərləyib sol qulağını qaşıyırsan. Yə'ni "acam, mənə çörək ver" əvəzinə "mənim yeməyə əşhədi ehtiyacım var" deyirsən... Bu nə dildir, bala, adam dilində yazsana ("Adam dili" ifadəsi də onun çox sevdiiyi ifadə idi).

Pərt olduğumu görən Mir Cəlal müəllim mənim pərtliyimə məhəl qoymadan qələm götürüb cümlələrimi düzəltməyə başladı. O, qələmini kotan kimi varəğin üstündə dolandırdıqca təzə cığırılar açılır, səhifələr qaralır, tanınmaz hala düşürdü. 2 saat ərzində o, yalnız 4 səhifədəki cümlələrimi "adam dilinə" çevirib dedi:

- Ana dilini yaxşı öyrən, bala.

E'tiraf edim ki, bu söz əvvəlkilərdən daha çox mənə toxundu: "Necə yə'ni ana dilini öyrən. Mən yə'ni ana dilimi də bilmirəm?"

Hec demə bilmirəmmiş! Kitabı qoltuğuma vurub evə gəldim.

Mir Cəlal müəllimin düzəlişlərinə ağıl gözü ilə baxıb dönə-dönə təhlil etdim və mənə onun nə istədiyi aydın oldu. Burda məsələ cümlə quruluşundan çox ifadə tərzinə, lüğət tərkibinə aid idi. Dissertasiyanı yenidən işləmək üçün Mir Cəlalin özünün elmi və bədii əsərlərini yenidən oxuyub onu tam başa düşdüm. Məsələn, onun S.Vurğuna həsr etdiyi bir məqaləsi belə başlayır: "S.Vurğun əlinə qələm alan gündən kağız-kuğuz korlamamışdır." Müəllif demək istəyir ki, S.Vurğun zərən şair deyil, təbiətən şair olmuş, anası onu şair doğmuşdur.

Mənim dissertasiyamda müəllimin qırmızı qələmlə tutduğu iradlar, düzəlişlər qarşımda çıraq yandırdı və bu çıraq ömrüm boyu mənim yazılarıma işıq saldı. O zaman mənə toxunsa da, sonralar başa düşdüm ki, müəllimim "ana dilini yaxşı öyrən" deyəndə həqiqətən haqlı imiş...

1968-ci ildə ədibin 60 illik yubileyinə mənə məruzəçi təyin etdilər. Onun yaradıcılıq yolunu yenidən izləyib məruzəmi hazırladım. Bu münasibətlə yazıçıya zəng edib məruzəmi əvvəlcədən ona oxumaq istədiyimi bildirdim. O, mənim təklifimə gülüb dedi:

- Təşəkkürümü bildirirəm. Zəhmət çəkmisən. Amma məruzəni yubiley gecəsində dinləyəcəyəm.

Elə də oldu. Gecənin sonunda o, mənə razılığını bildirdi.

70 illik yubileyində biz onun şəxsi maşınında gecə keçirmək üçün Gəncəyə gedirdik. Maşını oğlu Hafız sürürdü. Söhbət S.Vurğundan düşdü. O, ilk gənclik illərini S. Vurğunla bərabər Gəncədə keçirdiyini və o zaman böyük şairlə çox yaxın olduqları barədə maraqlı epizodlar danışdı. Bu yerdə məşhur şairlərimizin birindən eşitdiyim bir əhvalatın doğru olub-olmadığını bilmək üçün ondan soruşdum:

- Bəs Bakıya gələndən sonra necə, S.Vurğunla yaxınlığınız, dostluğunuz davam edirdimi?

- Gəncədəki qədər yox.

Mən:

- Hətta siz də sonralar bunun səbəbini şairdən soruşmuş, o da sizə çox qəribə cavab verib, eləmi?

- Sən bunu hardan bilirsen?

Mir Cəlal tənənəli ziyafətlərə, içki məclislərinə getməz, sağlıq deməkdən xoşlanmaz, spirtli içkilər içməzdi. Buna görə də yazıçı uşaqlarının ad günlərinə, toy məclislərinə çox nadir halda gedər, qələm yoldaşları ilə yalnız iclaslarda, plenum və qurultaylarda görüşərdi.

Dediym məşhur şair mənə danışmışdı ki, bir gün Mir Cəlal

S.Vurğundan soruşur: "Ay Səməd, biz axı, Gəncədə çox yaxın dost olmuşduq. Bakıya gələndən sonra nə oldu, pişik asqırdı, sən məndən soyudun?" Şair əlini Mir Cəlalın çiyinə qoyub deyir: "Bilirsən nə var, Mir Cəlal, sən "slişkim poryadoçni" adamsan. Bizimki tutmaz".

Mən eşitdiyim bu əhvalatı ona danışib düz olub-olmadığını soruşdum. O gülüb dedi:

- Səməd yazılarında səmimi olduğu qədər, həyatda da səmimi olduğundan həmişə düşündüyünü deyirdi.

"İnsafın olsun" sözü Mir Cəlalın qarşısındakına e'tirazını bildiren ən ağır sözü, təkyə kəlamı idi. Kafedrada bir müəllim digərinə e'tirazını bildirəndə müdirimizin dilindən götdüyümüz "insafın olsun" sözünü bir-birimizə deyirdik.

Yol boyu şirin söhbət edirdik. O, başı söhbətə qarışdığından maşının hansı sürətlə getdiyinin fərqinə varmırdı. Hər dəfə ayılıb spidometrə baxır, sürətin saatda 80-90 km.-dən artıq olduğunu gördüncə dərhal oğluna:

- Hafiz, insafın olsun, - deyirdi.

İndi o vaxtdan çox illər keçir. Artıq sevimli müəllimim dünyada yoxdur. Amma o, dünyamıza gözəl əsərlərini və 6 gözəl övladını qoyub getmişdir. Onun övladlarından biri - Hafiz Paşayev indi ABŞ-da Azərbaycan dövlətinin səfirdir. İndi o dünyanın ən qüdrətli bir ölkəsində Azərbaycanı, onun mədəniyyətini, diplomatiyasını, siyasətini təmsil edir.

Bu gün bu cavan oğlan da böyük yazıçı və böyük vətəndaş Mir Cəlalın yaratdığı əsərlərdən biridir.

Keçən il mən Azərbaycan nümayəndə heyəti ilə birlikdə ABŞ-da olduğum zaman Amerika konqresmenlərindən biri Hafizin sağlığına bədə qaldırıb dedi:

- İngilis dilini mükəmməl bilən bu cavan oğlan, bizim dostumuz Hafiz ABŞ-a gələndə qədər Azərbaycan haqqında bizim heç bir təsəvvürümüz yox idi. Öz mədəni davranışı və mükəmməl biliyi ilə o, bizə Azərbaycanı həm tanıtdı, həm də sevdirdi.

Konqresmenin bu sözləri bizim hamımızın qəlbinə fərhəhlə doldurdu və biz hamımız həmin ziyafətdə Hafizə Vətənimiz üçün bu gərəkli işində uğur, atası Mir Cəlal müəllimə isə millətimizə belə ləyaqətli oğul verdiyinə görə rəhmət dilədik.

*"Mir Cəlal" (Müasirlərinin xatirələrindən
və yaradıcılığından örnəklər)*

"Azərbaycan Ensiklopediyası" nəşriyyatı, 1998

HƏYƏCAN TƏBİLİ ÇALAN VƏTƏNDAŞ ALIM

Mən hələ tələbəlik illərindən Həsən Əliyevin adını yaxşı bir torpaşşunas alim kimi eşitmişdim, lakin şəxsən tanış deyildim. Filarmoniyada keçirilən bir yığıncaqda şair dostum İslam Səfərlı bizi tanış etdi. Fasilə zamanı o dövrə qapılar dalında qalan Azərbaycan dilinin taleyi barədə onun ürək yangısı ilə dediyi sözlər məni əfsuslandı. O vaxta qədər mən onun da şahidi idim ki, rəsmi yığıncaqlarda Həsən Əliyev həmişə yalnız ana dilində danışardı. Buna görə də o zamanın ədəbi gəncliyinin tamam başqa sahənin adamı olan Həsən Əliyevə dərin hörməti var idi. Sovet dövlətinin zirvədə olduğu zamanlar rəsmi idarələrdən qovulan ana dilimizin taleyi barədə hər adam açıq-açıq danışa bilməz, bu dərdi hər kəs ürəyində çəkərdi. İlk tanışlığımızda artıq Azərbaycanda çox məşhur olan bu alimin cavan şairlə bu qədər açıq danışib, dilimizin qəsdən öldürüldüyünü deməsi məni həm sevindirmiş, həm də heyətləndirmişdi. Ona görə sevinirdim ki, həmdərdimi tapmışam, ona görə heyətləndirdim ki, mən bu sözləri dilçi və ədəbiyyatçının dilindən deyil, ana dili ilə o qədər də bağlı olmayan bir sahənin mütəxəssisindən eşidirdim. Heyrətimin bir səbəbi də o idi ki, dilimizin əridilməsi prosesi getdiyə zaman dilçi və ədəbiyyatçılar belə susduqları halda, Həsən müəllim bu qəsdə hər yerdə e'tirazını bildirirdi.

İlk tanışlığımızdan bir müddət keçmiş, yə'ni 1959-cu ildə radioda mənim yenica yazdığım "Şəbi-hicran" poemasının verildiyi gecə Həsən Əliyev evimizə zəng çalıb məni təbrik etdi. Bu zəngdən sonra bizim tanışlığımız, aradakı yaş fərqinə baxmayaraq, əqiddə dostluğuna çevrildi. Biz tez-tez Dövlət Dram Teatrında görüşər və fasilələrdə dərldəşərdik. Onu da deyim ki, Həsən müəllim Dram Teatrında olan ilk tamaşalara gələr, yeni yaranmış yaxşı əsərlərə sevinər, fikrini əsərlərini bəyənmədiyi müəlliflərin üzünə deyərdi.

1970-ci illərdə Dram Teatrında mənim "Yağışdan sonra" pyesim oynanırdı. Həmin pyesdə Azərbaycan ekologiyanın bərhad hala salınmasından söhbət gedirdi. Tamaşadan sonra Həsən müəllim məni qucaqlayıb dedi:

- Zəmanəsinin qüsurlarını deməyi bacarmayan sənətkar qələmini sındırsa yaxşıdır. Sən bir çox əsərlərdə xalqı narahat edən ciddi problemlərə toxunursan. Buna görə sağ ol.

Həqiqətən, Həsən Əliyev o zamanlar yaranan bütün bədii əsərləri bu baxımdan qiymətləndirərdi. Bu mənada o, İsa Hüseynovun kənd mövzusunda yazdığı əsərlərini çox bəyənərdi. Bu əsərlərdə onu narahat edən yaralı məsələlərə böyük ustalıqla ehyam

və işarələrlə toxunulduğunu görər, buna sevinərdi. Həmin məsələlərdən biri də respublikada taxıl üçün əlverişli olan torpaqların üzümçülüyə çevrilməsi idi. Bu məsələlərin həlli üçün çağırılmış bir müşavirədə Həsən müəllimin çıxışı bugünkü kimi yadımdadır. O, kürsüdən "Azərbaycan xalqı süd içməlidir, şərab yox", -deyə üzümçülüyn həddini aşdığına e'tirazını bildirmişdi.

Mən belə hesab edirəm ki, əgər o zaman Həsən Əliyevin e'tirazını eşitsəydilər, bu gün biz xarici ölkələrdən od qiymətinə taxıl alıb çörəyin qiymətini fantastik səviyyəyə qaldırmazdıq.

Bu gün məndən Həsən müəllimin insani xarakterini səciyyələndirməyi soruşsalar, bircə cümlə ilə deyərdim: "O Azərbaycan üçün yanan bir vətəndaş idi." Buna görə də onun ailəliyi vətəndaşlığından doğurdu. O, Vətənimizin hər guşəsini, rayonunu, kəndini, dağını, dərəsini, meşəsini ovcunun içi kimi tanıyır, harda nəyin daha münasib olduğunu çox yaxşı bilirdi. Bir zamanlar döşünü ordenlərlə bəzəmək üçün təbiətin ağ ciyərləri olan meşələrimizi qırıb yerində pambıq əkin raykom katiblərinə e'tiraz səsinə ucaldan, onları ittiham edən bir nəfər var idisə, o da Həsən Əliyev idi.

Təbiət aşiqi Həsən müəllim "biz təbiətdən mərhəmət gözləməməli, onu öz iradəmizə tabe etməliyik" - şüarına istehza edər, "tabe et görüm, necə edəcəksən", - deyərdi. Onun bu barədə yazdığı "Həyəcan təbili" kitabı təbiətimizin müdafiəsinə qalxan vətəndaş alimin, sözün həqiqi mənasında, həyəcan təbili idi. Amma neyləyəsən ki, o zaman onu eşitmədilər.

Quruyan çeşmə və çaylarımızın, qırılan meşələrimizin, soranlaşan torpaqlarımızın dərdi, ağrı Həsən Əliyevin ürəyindən keçirdi. Adamları təbiəti mühafizə ideyası ilə maarifləndirməyə çalışır, mühazirələr oxuyur, məqalələr yazardı. Respublikamızda bir çox qoruq və yasaqların təşkili məhz onun adı ilə bağlıdır. Yox olmaq təhlükəsi qarşısında qalmış neçə-neçə heyvan və bitki növünün bugünkü varlığı üçün biz Həsən müəllimə borcluyuq.

Həsən müəllimin həyatı Azərbaycanı sevənlər üçün örnekdir. Allah ona rəhmət eləsin!

*"Elin oğlu" kitabı,
"Elm" nəşriyyatı, 1995*

GÖZ HƏKİMİ

Bakı Oftalmologiya İnstitutunun direktoru Nazim Əfəndiyevi çoxdan tanıyıram. O, həkimə xas olan bütün gözəl keyfiyyətlərə malik adamdır. Ona görə ki, həkim, əvvəlcə, sözün geniş mənasında insan olmalı, insana xas olan bütün gözəl keyfiyyətlər onda cəmləşməlidir. Bu, adi bir həqiqətdir, çünki insan olmayan insan qədri bilə bilməz. Ruslarda bir "soçuvstvie" sözü var. Bu sözün dilimizə dəqiq tərcüməsi yoxdur. Təxminən belə tərcümə etmək olar: "Başqasının dərdinə şərik olmaq", "başqasının ağrı-acısını öz ağrı-acısı kimi yaşamaq". Bu hissə qabil olmayan adam nə qədər yüksək tibbi təhsilə malik olsa da, həkim ola bilməz. Nazim Əfəndiyev həkimliyindən öncə, bu gözəl insani keyfiyyətlərə malik olan, adı böyük hərfələrlə yazıla biləcək insandır.

Onda olan bu gözəl keyfiyyət onun kökündən, əsl-nəcabətindən gəlir. Onun atası Mirqasım müəllim mənim tanıdığım ən gözəl müəllimlərdən biridir. Belə atanın tərbiyə etdiyi oğul məhz elə belə olmalı idi. El demişik "ot kökü üstə bitir".

Bu yazımda yeri gəlmişkən bir mühüm məsələyə də toxunmaq istəyirəm. Mənə belə gəlir ki, həkimlik peşə deyil, sənətdir. Xüsusilə göz həkimliyini mən incəsənət adlandırırdım. Bildiyimiz kimi insan üzvləri içərisində gözdən incə, gözdən həssas, gözdən zərif ikinci üzv yoxdur. Bədənin bu üzvü ilə məşğul olan adam gözün özü qədər həssas, incə və zərif olmalıdır. Köhnə dostum Nazim məhz bu cür həkimdir. Altmışıncı illərdə yazdığım "Gözün dili" adlı şe'rimdə belə bir bənd var:

Gözdən hansı qəlbə dağlar çəkilməz?
Gözün dediyini dil deyə bilməz
Həm incə, həm dərin dili var gözün
Sözünü ürəklər anlayar gözün.

Həqiqətən gözün dediyi dərin mətləbləri ən yüksək bədii obrazlarla da ifadə etmək mümkün deyil. Amma bu incə mətləbləri quru ağır və soyuq idrakla deyil, yalnız isti ürəklə anlamaq olar.

Burda başqa bir mətləb də var: həqiqəti bilmək istəyən hər kəs eşitdiklərindən çox, gördüklərinə inanmalıdır. Çünki:

Gözlərim şövqünü salır dərinə
Açıılır önümdə yer varaq-varaq

Qulaqlar inanır özgülərinə,
Gözlərsə özünə inanır ancaq.

Demək göz həqiqətin aynasıdır. Qocalıq qapını döyəndə insan təklənir. Təqaüdə çıxmış qoca artıq heç kəsə lazım olmur. O, öz hissi və fikirləri ilə baş-başa qalır. Evdə tək-tənha qalan bu halında qocanın əlindən tutan, köməyinə gələn, onu tənhalıq dəhşətindən qurtaran yeganə üzvü gözləridir. O, başlayır kitab oxumağa və bununla da tənhalığını unudur. Buna görə də mən hələ gəncliyimdən əllərimi göyə qaldırıb Allahıma dua etmişəm: "Ulu Tanrım, qocalığımda hansı üzvümü istəyirsən əlimdən al, yalnız gözlərimə toxunma".

İnsan karakteri belədir ki, o, malik olduğu zaman malik olduğunun qədir-qiymətinə lazımınca dərk edə bilmir. Gözlərimiz sağlam olduğu və bizə dünya gözəlliklərini göstərdiyi zaman biz onların nə qədər böyük nə'mət olduğunu anlamırıq. Həkim dostum Nureddinin bir təkyə kəlamı var: "Bədbəxtliyin qurtardığı nöqtədə insan öz xoşbəxtliyini daha yaxşı dərk edə bilər".

Bu, həqiqətən belədir. Qarabağ hadisələrinin başladığı zaman Ali Sovetin sessiyasındakı çıxışından sonra əsəbilikdən gözlərim tor gətirdi. Dərhal Nazim həkimin yanına getdim. O, gözlərimi müayinə elədiyi zaman bütün diqqətim onun üzündə idi. Mən onun üzündən gözlərimin vəziyyətini oxumaq istəyirdim. Axı gözlərimin tutulacağından bərk qorxurdum. O isə bunu hiss elədiyindən üzünə incə bir təbəssümdən pərdə çəkmişdi. O, bu təbəssümlə məni arxayınlaşdırmaq, mənə ürək-dirək vermək istəyirdi. Müayinəni qurtarıb o, mənə çox gülməli bir lətifə danışdı. Hər ikimiz qəhəqəhərlə güldük. Və mən elə bil gözlərimin toranını da unutmuşdum. Burada məşhur bir həkimin gözəl bir kəlamı yadıma düşdü: "Xəstəliyinin dərəcəsiindən asılı olmayaraq xəstə həkimin qəbulundan ümidlə, gülə-gülə çıxmırsa, o, həkim deyil."

Nazim həkim reseptləri gülə-gülə yazıb məni gülə-gülə də yola saldı. Gözlərim bir neçə həftəyə sağaldı. Amma məni sağaldan verdiyi dərmanlardan çox, onun insani rəftarı olduğuna bütün qəlbimlə inanıram.

Təxminən 15 il əvvəl Cənubi Azərbaycan şairi böyük ustad Şəhriyardan bir məktub aldım. O, məktubu mənə təqdim edən Məhəmməd adlı gənc şairin hər iki gözünün günün-gündən zəiflədiyini və yerli həkimlərin müalicə üçün çox böyük məbləğ tələb etdiklərini yazır və məndən xahiş edirdi ki, Bakıda bu gəncin gözlərinin müalicəsinə çalışım. Xəstəni Nazim həkimin yanına gətirdim. O, müayinə edib müalicəsinin iki etapla mümkünlüyünü

bildirdi. Elə həmin günü onu xəstəxanada saxladı.

Heç demə onun müalicəsi üçün uzun müddət hazırlıq lazımmış. Bu müddətdə mən hər dəfə xəstəyə baş çəkir, onun bir şeyə ehtiyacı olub-olmadığını soruşurdum. Hər dəfə Məhəmməd Nazim həkimdən çox razı qaldığını, ona yalnız bir həkim deyil, həm də ata münasibəti göstərdiyini, hər cür ehtiyacını təmin etdiyini bildirirdi.

İki aydan sonra Məhəmmədin bir gözünü, bir qədərdən sonra isə o biri gözünü, əməliyyat edib sağaltdı. Bu müalicə təxminən altı aya başa gəldi. Bu müddət ərzində Məhəmməd, başda Nazim həkim olmaqla xəstəxananın tibb bacılarından tutmuş, bütün həkimlərə qədər hamısının sevgisi və qayğısı ilə əhatə olundu.

Hamımıza mə'lumdur ki, bu gün göz xəstəxanasının yerləşdiyi bina heç bir cəhətdən müasir tələblərə cavab vermir. Bünövrəsi təxminən on il bundan əvvəl qoyulan göz xəstəxanasının binası isə hələ tikilməkdədir. Bu binanın başa gəlməsində Nazim həkimin keçirdiyi həyəcanların, çəkdiyi əziyyətin şahidiyəm. Arzum budur ki, yaxın bir vaxtda bu bina tikilib qurtarsın və müasir avadanlıqla təchiz olunsun. Biz də onun tikilməsində hər cür əzab və əziyyətlərə qatlaşmış dostumuzu təbrik edək.

Bu gün Məhəmməd və onun kimi bir vaxt yüzlərlə dünya işığından məhrum olmuş vətən övladlarımız dünyaya Nazim həkimin gözləri ilə baxır və ona öz təşəkkürlərini bildirirlər. Buna görə də Nazim Əfəndiyevin xalqımız qarşısındakı xidmətlərinin mində birini qələmə alan bu yazımı mən aşağıdakı sözlərlə bitirmək istəyirəm:

Bu gün vətənimizdə dünyanı bizə göstərən, gözlərimizin ləyaqətli keşikçisi olan Nazim Əfəndiyev kimi həkimlərimizi Allah öz pənahında saxlasın.

Ş.Cəlilli "Ömür dedikləri" kitabı, 1996

MƏ'NƏVİYYAT FƏDAISI

Mən fədakar alim, xeyirxah insan, dünyada tanınmış qüdrətli cərrah Cavad Hey'əti dostum, professor Nurəddin Rzayev vasitəsilə tanımışam. Nurəddin Rzayev isə onunla 70-ci illərdə cərrahların Moskvada keçirilən ümumdünya konqresində tanış olmuş və sonra bu tanışlıq dostluğa çevrilmişdir.

1982-ci ildə Cavad Hey'ət Nurəddinin də'vəti ilə ailəliklə, Bakıya gəldi. Burada biz bu böyük azərbaycanlı alimlər, yazıçılar və incəsənət xadimləri ilə tanış etdik. 1987-ci ildə ikinci dəfə Bakıya gəldi. Həmin günlərdə Mirzə Fətəli Axundzadənin 175 illik yubileyi keçirilirdi. Bu münasibətlə biz onu Şəkiyə apardıq. Şəkidə yubiley şənliklərində iştirak etdi və mən bu şəraitdə Cavad Hey'ətin insani duyğuları ilə yaxından tanış oldum. Mən gördüm ki, Vətənimizin Güneyində yaşayan bu alim alimliyindən öncə böyük vətəndaşdır.

Bu qeyri-adi insan üçün şəxsi duyğu, şəxsi istək demək olar ki, yoxdur. O, bu öləri dünyamızda gördüyü hər şeyə Vətəninin bu günü və gələcəyinin gözləri ilə baxır. Yaxşı işlərimizə, uğurlarımıza uşaq kimi sevinir, qüsurlarımıza isə bu Vətənin müdrik ağsaqqalı kimi kədərlənir.

O, 16 ildir ki, İranda öz vəsaiti ilə ana dilində "Varlıq" dərgisini buraxır. Onun təkcə bu fəaliyyətinin dəyərini bu gün heç bir ölçü vahidi ilə ölçmək olmaz. Ona görə ki, ana dilinin hər yerdən qovulduğu bir ölkədə xalqla onun öz dilində danışmaq o xalqın varlığını qorumaq, onun yaşaması üçün əlindən gələn hər fədakarlığı əsirgəməmək hansı me'yarla qiymətləndirilə bilər?

Mən onun çap olunan bütün kitablarını böyük həvəslə oxumuş və bu kitablardan öyrənmişəm. Onun Azərbaycan tarixinə dair kitabı demək olar ki, masaüstü kitabımdır. Son illərə qədər bizim tariximizi başqa millətlərin alimləri yazmış, ən pis halda da onu başdan-ayağa qədər saxtalaşdırıb soykökümüzü kiminsə qurruğuna calamışlar. Cavad Hey'ətin kitabı mənim üçün bir də ona görə qiymətlidir ki, bu kitab türk ürəyi və türk düşüncəsi ilə yazıldığından orada mənim milli varlığım olduğu kimi görünməkdədir.

Şəkidə onun bizə elədiyi bir səhəti ömrüm boyu unutmaram. O, dedi ki, mən bura gələndə İranın məşhur din alimləri dinə və Allaha münasibətimi bilmək üçün mənə belə bir sual verdilər: - Allahın varlığına dair nə deyə bilərsiniz? Bu sualın qarşısında mən güldüm. Onlar məndən gülüşümün səbəbini soranda mən dedim ki, bu sualı siz mənə yox, mən sizə verməliyəm. Ona görə ki, hər dəfə insan

üzərində cərrahi əməliyyat apardığım zaman, mən ayrılıqda bir hüceyrənin, bütövlükdə insan bədəninin mürəkkəbliyi və qanunauyğunluğu qarşısında donur və Allahın yaratdığı bu mö'cüzəyə heyratlənirəm. Mən hər əməliyyat zamanı Allahın mö'cüzəsi ilə rastlaşır və Allahın varlığına inamla inandığım halda, siz din xadimləri Allahın varlığını e'tiqadla qəbul edə bilərsiniz.

Bu, çox böyük sözdür. Mənim atam və anam dindar idi. Onlar hər gecə yataqda gətirdikləri kəlməyi-şəhadət hələ uşaq ikən mənə də tə'sir edir və ata-anamın sözsüz qəbul etdikləri inam mənim də inamıma çevrilirdi. Böyüyüb valideyn tə'sirindən çıxandan və oxuduğum sovet məktəbində yad tə'sirlərə uyandan sonra məndə savadsız valideynlərimin inamına bir şübhə oyandı, lakin getdikcə həyatı, ətəf mühtiti və xüsusilə təbiəti müşahidə etdikcə, onun dərk çətin olan sirləri qarşısında heyratlənəndikcə tədricən şübhəm inama çevrilməyə başladı. Təbiətdəki harmoniyam və qanunauyğunluqları görməklə bərabər, onun bizə mə'lum olmayan hansı qüvvənin əli ilə nizamlanıb yaradılmasını dərk edə bilməmək acizliyi şüurlu olaraq məni inama gətirdi. Buna görə də mən e'tiqadla deyil, inamla imana çatdım.

Bu ayaqdan ictimai elmlər üzrə əsərlərini yazmamışdan əvvəl təbiətin bir parçası olan insanı, onun ayrı-ayrı orqanlarının bir-biri ilə ahəngdar əlaqəsini müşahidə edən Cavad Hey'ətin yuxarıda dediyi sözün nə qədər təbii olduğunu və ona bu inamın hansı yollardan keçib gəldiyini başa düşür, onun yuxarıda misal gətirdiyim sözlərinin altından məmnuniyyətlə qol çəkirm.

Bu incə mətləbin bir qədər də açıqlanması üçün mərhum dostum Xudunun məhz bu məsələyə münasibətindən söz açmaq istəyirəm: Mən Xudunun dəfələri əlində tutduğu altı ləçəkli bir çiçəyə saatlarla baxdığının şahidi olmuşam. O, eyni biçimdə, eyni rəng və eyni çalarlarla bəzənmiş bir rəngdən başqa qohum rəngə keçidlər arasındakı harmoniyaya diqqətlə baxıb deyərdi: indi gəl, eyni ahənglə bir-birini təkrar edən bir saplaqda cəmlənmiş bu 6 ləçəyi bir-birindən ayır görüm, necə ayırırsan. Bunları eyni düzumdə, eyni biçimdə, eyni rəng ahəngində yaradan o gizli əl qarşısında necə heyratlənmişəm?

Geoloq olmasına baxmayaraq, cansız aləmlə canlı aləm arasındakı əlaqə və körpünü öyrənməyə çalışsan, təbiətin sirt və mö'cüzələri qarşısında sarsılan Xudu bu mübhəm sirt və möcüzələri Allahın adi bir çiçəkdəki təzahürü kimi qavrayırdı. Buna görə də mən Xudu ilə Cavad Hey'ət arasında bir mə'nəvi yaxınlıq görmüş, onların mühakimələrindəki elmə dayanan məntiqə, dərin ağıla dayanan həqiqətə valeh olmuşam.

Nurəddinin də Cavad Hey'ətlə dostluğu həmin bu məntiqə,

Bütün bu yaradıcılıq uğurları nə ilə bağlıdır? - sualının cavabı mənim üçün çox aydındır: Yazıçının böyük əqidəsi, yanan ürəyi! O əqidə ki, sovet rejiminin ən dəhşətli illərində çəkinmədən məna e'tibar edilər, o yanar ürək ki, o zaman əsərlərindən qılgıncım şəklində sızardı. Amma ağıllı oxucu yarpaqdan budağı, budaqdan kökü görə bilir və yazıçının mətləbini çox gözəl hiss edirdi.

Qarabağ torpağından boy atan əziz qardaşım, Sizin, demək olar ki, bütün əsərlərinizə Qarabağın ab-havası, ruhu, özünəməxsus təbiəti, bir sözlə, bütün gözəllikləri hopub. Sizin əsərlərinizdə Daşaltı çayının şırıltısı, Xarı bülbülün əfsanəvi gözəlliyi, İsa bulağının zümzüməsi, Qarabağ bülbüllərinin cəh-cəhi yaşayır. Bunu yalnız yazıçı müşahidəsinin nəticəsi kimi izah etmək düz olmazdı. Bu, doğulduğunuz torpağa, onun can dərmanı olan ab-havasına, mə'nəvi dünyasına, bütün gözəlliklərinə sonsuz vurğunluğun nəticəsidir. Sizi yazıçı edib, əlinizə qələm verən də bu torpaq, bu torpağın mə'nəvi dünyasıdır.

Sizin əqidəniz də məhz elə bu torpaqdan pöhrələnib. Sizi durduğunuz indiki mərtəbəyə qaldıran o böyük əqidənizə və bu əqidədən od alan yanar ürəyinizə minnətdar olmalıyıq.

Siz yaşınızın bu kamil çağında yenə gənclik hərarəti ilə yazıb yaradırsınız. Bunun da səbəbi yenə həmin əqidə və həmin yanar ürəkdir. Nə qədər ki, həmin o əqidə ilə yaşayırsınız ürəyinizin odu sönməyəcək və bizi yeni-yeni əsərlərinizlə sevindirəcəksiniz. Sizə bu yolda indikindən qat-qat artıq uğurlar və can sağlığı diləyirəm, əziz dost!

"Ədəbiyyat qəzeti". 27 may, 1994

HİKMƏT ZİYA

Hikmət Ziya və onunla bir qrupda oxuyan ömür-gün yoldaşı Gülxanım universitetdə mənim tələbəm olmuşlar. Hikmət uşaq kimi sadə, mələk kimi xeyirxah idi. O, tələbəlik illərində necə idisə, ömrünün sonuna qədər elə də qaldı.

Bu da təsadüfi deyil. O kökü üstə bitər, deyərlər. Hikmət Şəkide xeyirxahlığı və alicənablığı ilə seçilən həqiqi ziyalı ailəsində doğulmuşdu...

Şairliyinə gəlincə, yazdığı təmsillər onun aqlının itiliyini, dünya görüşünün kamilliyini, arzu və idealının böyüklüyünü göstərirdi. Belə ki, onun təmsilləri içərisində yaşadığımız rejimin qüsurlarını, eybəcərliyini göstərən və ifşa edən tutarlı bədii parçalardır. Onun təmsillərinin qəhrəmanları ya əşyalardır, ya da heyvanlar. Buna görə də "Əşyalar, heyvanlar olmasa insana aid olan təmsilin sonuna nöqtə qoymaram"-deyə onu düzgün başa düşmək üçün özü oxucunun əlinə açar verir.

Bir zaman Hikmət mənim haqqımda dostluq şərhi yazmışdı. Şarcın 2 misrası belə idi:

Qatlayıb dizinin altına qoyar

Alim Bəxtiyarı şair Bəxtiyar.

Bu şarjın yazılmasından çox illər keçəndən sonra, şə'r yazımda qalsa da, skleroz bəlasına tutulduğumdan müəllifinin kim olduğunu unutmuşdum. Bir neçə il əvvəl televiziya müsahibə verdiyi zaman müsahibim həmin şarji xatırladıb məndən müəllifini soruşdu. Mən: "Səhv eləmirəmsə, Süleyman Rüstəmdir"-dedim.

Bundan bir neçə gün sonra Hikmət Ziya ilə Yazıçılar İttifaqında görüşdük. Yanımızda başqa yazıçılar da var idi. Hikmət müsahibəmi dinlədiyini deyib məni təbrik etdi. Və xudahafizləşib getdi. O gedəndən sonra şair Şahmar Əkbərzadə məna: "Sən televiziya səhv elədin. O şarjın müəllifi S.Rüstəm deyil, Hikmət Ziyadır. Amma o, sənin səhvini üzünə vurmadı, deyincə çox təəssüfləndim. Axsam evinə zəng vurub səhvimi e'tiraf etdim.

Yalnız bu fakt onun nə qədər təvazökar və saf bir insan olduğunu deməyə kafidir.

Yaş fərqiimizin az olmasına baxmayaraq mənim haçansa ona dərs dediyimi heç vaxt unutmaq, yanımda sıxılar, ərək etməkdən çəkinərdi.

O, az yaşadı, amma namus və ləyaqətlə yaşadı.
Allah ona rəhmət eləsin.

KİŞİ ÖMRÜ

Ədəbiyyata gəldiyi gündən keçdiyi yolları izlədiyim, şəxsiyyətindəki bütövlüyə dərin hörmət bəslədiyim, əqidə yoldaşım Sabir Rüstəmxanlı bizdən sonra ədəbiyyata gələn nəslin seçilən öncüllərindəndir. O, 50 illik ömrünü elə-belə yaşamamış, mərhum şairimizin - Xəlil Rzanın dediyi kimi "kişi ömrü" yaşamışdır.

Cəsarətlə və bütün məs'ulyyətimlə deyə bilərəm ki, onun ömür yollarında, bu keçməkeşli yolların bütün dolaylarında atdığı addımlar ayaqlarının deyil, əqidəsinin addımlarıdır. Bir sözlə, Sabir amal və əqidəsinin övladı olduğuna görə əqidə atasının buyruğu ilə də ədəbiyyata gəlmişdir. Onu şairliyi əqidə sahibi etməyib, əksinə, əqidəsi onu şair edib.

Heç yadımdan çıxmaz, sovet imperiyasının zirvə dövründə Gəncənin istiqlalı uğrunda çar Rusiyası ilə döş-döşə gəlib canını qurban verən Cavad xan haqqında Sabirin yazdığı poemanı oxuyub həm sevindim, həm də müəllifin həyatı üçün narahat oldum. Ertəsi gün nəşriyyatda Sabirlə görüşüb dedim:

- Qardaş, sən mənim səhvimdən ibrət götürməli idin. Mən hələ gənc yaşlarımdan "Gülüstan"ı yazıb millətçi kimi tanındım. Buna görə də indiyə qədər yazılarımı mikroskopla oxuyur, mənə göz verib işıq vermirlər. 60-cı illərdə mənim başıma gətirilən oyunlardan dərs götürüb sən gerek fikrini birbaşa yox, dolayısı ilə deyəydin.

O gülüb dedi:

- Siz o zaman "Gülüstan"ı yazmasaydınız, bu gün Bəxtiyar olmazdınız.

O haqlı idi. Çünki söz öz vaxtında deyilməyə gücünü və sanbalını itirir. Beləliklə, Sabir heç bir şeydən çəkinmədən, hər hansı şəraitdə həmişə sözünü mərdi-mərdanə deməyi bacarmışdır. Buna görə də mənim gözümdə önündə böyüyən gənc Sabir bu gün xalqımızın güvəncinə çevrilən Sabir Rüstəmxanlı oldu.

Azərbaycanın tarixi, bu tarixin bütün dolayları, bu dolaylardakı enib-qalxmalar, ələlxusus son illərin müsibətləri-hamısının ağrıya dönüb Sabirin ürəyindən keçdiyinin şahidiyik. O, haqlı olaraq "Keçir ürəyimdən millətin ruhu", "Keçir görpələrin göz yaşı məndən", "Keçir yüz illərin məğlubiyyəti"-deyir. Buna görə də o, millətin ağrı-acılarını öz şəxsi dərdinə, şəxsi münasibətinə çevirib "Ömür kitabı"nı yaratdı.

Öz vaxtında yazılmış bu kitab dünənimizin və bu günümüzün ağrı-acılarını gələcəyimizə çatdıran lazımlı və ləyaqətli

kitablarımızdan biridir. Vətən, millət, onun dili, tarixi, bayrağı, ordusu! Bütün bunlar Sabir Rüstəmxanlı yaradıcılığının baş mövzularıdır. Axı bütün bunlar hamısı bizim milli varlığımızın atributlarıdır. Buna görə də o, bu atributların hansına toxunursa başda Vətən və millət olmaqla hamısına toxunmuş olur. Bu baxımdan onun məramnamə şe'rlərindən biri olan "Sağ ol, ana dilim" çox səciyyəvidir:

Harda bircə kəlmə sözüm yaşayır,
Oranı halalca yurdum sanmışam,

- deyən şair, ana dilindən Vətən məhəbbətinə körpü salır və bir millət kimi parçalanmağımızın, iki yerə bölünməyimizin dərdini bura əlavə edib ana dilimizə müraciətlə:

Döyüşdə qılınc tək sıyrıldı qından -
Başımın üstündə bayrağım oldu.
Torpağım ikiyə bölünən zaman
Bu dil bölünməyən torpağım oldu.-

deyir.

Sözümün sonunda üzümü əqidə qardaşıma tutub deyirəm: Əlli yaşın mübarək olsun, əzizim, bu vaxta qədər şərəflə yaşamış, millətimizə şərəflə xidmət etmişən. Qoy sən bu vaxta qədər elədiklərin bundan sonra edəcəklərinə tranplin olsun. Səni daha böyük üfüqlər, daha böyük uçuşlar, daha böyük meydanlar gözləyir!..

"Ədəbiyyat qəzeti", 24 may, 1996

İSİ MƏLİKZADƏ

Dünyada elə nəcib və təvəzökar adamlar var ki, özünü gözə dürtmədən, haray, həşirsiz, səs-küysüz, başını aşağı dikib boynuna düşən vəzifəni namusla yerinə yetirir və öz böyük əməllərinə görə heç kəsdən heç nə ummur... Daha doğrusu, gördüyü işi Vətən və millət qarşısında borc bilir, haqqını isə tələb etməkdən utanır.

Tanıdığım və dərinə hörmət bəslədiyim qələm yoldaşım və qonşum İsi Məlikzadə məhz bu cür alicənab qələm sahiblərindəndir.

Bu gün onun 60 yaşı tamam olur. Yaşadığı illəri fəvta verməmiş, bu illərin hər biri onun qələmindən çıxan əsərlərin adı ilə möhürlənmiş və bu əsərlər ədəbiyyatımıza yeni hava gətirmişdir.

İ. Məlikzadə ədəbiyyata nəsr ilə gəlmiş, kinossenariləri, teletamaşaları ilə bu sahədə özünəməxsus cığır açmışdır. Onun "Papaq", "Gümüşgöl əfsanəsi" filmləri xalq həyatının inceliklərinə eynə bilməsi, milli xarakterlərin ekrana gətirilməsi baxımından kino tariximizdə yeni bir mərhələdir.

Onun "Qatarda" teletamaşası və "Subaylarınızdan görəsiniz" musiqili komediyası bu janrlarda yazılmış orijinal və qiymətli sənət nümunələridir.

İ. Məlikzadə müasir kəndi və kənd əhlinin psixologiyasını yaxşı bildiyindən onun bu mövzuda yazdığı "Dədə palıd" və "Günəşli payız" povestlərinin nəsrimizdə öz yeri var.

Mən qələm yoldaşım İ. Məlikzadəni 60 yaşı tamam olması münasibətilə təbrik edir, onun uğurlarına sevinir və ona daha böyük yaradıcılıq sevincləri arzulayıram.

BİZİM YAŞAR

Qələm yoldaşımız Q. Yaşarın ədəbiyyatımızın müxtəlif dövrləri, ədəbi məktəbləri, bu məktəblərdə yetişən ayrı-ayrı sənətkarları, bu sənətkarların fikir tariximizə gətirdiyi istiqamətlər haqqında onlarla məqalələrini və kitablarını oxumuş, onun düşüncə və yazı tərzinin başqa ədəbiyyatşünaslardan tamamilə seçildiyini görmüşük.

Nədir bu seçkinlik? Onun təhlil üsullarındakı özünəməxsusluq? Əlbəttə, bunu bir-iki cümlə ilə demək çox çətindir. Mən yalnız öz müşahidəmi və mülahizəmi demək istəyirəm.

Yaşar təhlilə cəlb etdiyi ədəbi məktəbi, yaxud həmin məktəbin nümayəndəsini, yaxud həmin nümayəndənin bir əsərini zamanın fonunda götürməklə, zamanın gözü ilə ona baxmağı və buna görə də qol-budağa deyil, məhz mahiyyətə varmağı bacaran filosof təhlilçidir.

Axi, insan atasından və anasından çox öz zamanının övlətidir, deyirik. Amma əslində zaman deyilən şey yoxdur. Zaman insanın uydurub təqvimə çevirdiyi xülyadır. Bununla belə zamanın dəyəri konkret zaman daxilində baş verən hadisələrin dəyəri ilə ölçülür. Konkret zaman daxilində baş verən hadisənin aynası olan bədii yaradıcılığın da qiyməti məhz həmin zamanın ölçüləri ilə ölçüləndə istər-istəməz mahiyyət, cəhət üzə çıxarılmalı olur. Elə buna görə də Yaşarın təhlilində bizi valeh edən əsas cəhət onun yaşama üsulundakı ümumiləşdirmə istədadı, daha dəqiq desək, obyektə yuxarıdan, uçadan baxa bilmək bacarığıdır. Əlbəttə, bu bacarıq isə ilahidəndir. Yaşar bəzən lakonik bir cümlə ilə bir dövrün, yaxud bir böyük yaradıcılığın qiymətini verə bilir. "Nəsrin və sənətin ağrı yaddaşı - C. Məmmədquluzadə" məqaləsindən gətirdiyimiz misal fikrimizi təsdiq etməyə kifayətdir: "Bizim ədəbiyyatda ağılın داستانına zirvə Nizamidir, eşqin və qəmin faciəsinə me'yar - Füzulidir, qeyrətin ağrısına, namus yandırmasına timsal - Sabirdir, həm eşq, həm ağıl, həm də qeyrət üçün borcun cavabdehliyi ölçüsünə əmsal Cəlil Məmmədquluzadədir!"

Bu dəqiq tərif və ümumiləşdirmə ədəbiyyatımızın bu nəhənglərinə yalnız bir tərəfdən deyil, uralıqdan baxan bütün cəhətləri ilə birlikdə görə bilmək məharətinin nəticəsidir. Burada elmi təfəkkürlə yanaşı, bədii təfəkkürün çarpazlaşmasını görürük. Yaşarın elmə bədii yaradıcılığından gəldiyini də unutmamalıyıq.

Yaşarın elmi yaradıcılığındakı bu iki cəhəti biz

ədəbiyyatşünaslarımızın içində yalnız hamımızın böyük müəllimi M.C.Cəfərovda görmüşdük. Buna görə də mən Yaşar Məmməd Cəfər müəllimin həqiqi varisi, davamçısı hesab edirəm.

Yaşarın 60 illiyinə töhfə kimi çap edilən "Tarix: yaxından və uzaqdan" kitabına ictimai fikir tariximizə dair son 20-30 ildə yazılan kitabların tacı desək, yanlışdır. Bu kitabın yalnız fəsilələrinin adları bizi fikir tariximizin ayrı-ayrı dövrlərini və bu dövrlərdə aparıcı qüvvə olan fəlsəfi düşüncəni gözümüziz önündə sərgiləyir. Belə ki, təsəvvüf ədəbiyyatından bu günə qədər Azərbaycan ictimai fikrinin hansı dolaylardan keçib gəldiyini, hansı təbəddülatlara uğradığını izləyən alim bu prosesdə tamamilə yeni nəticələrə gəlir.

Yaşar Erkən türk təsəvvüf kulturu olan Yasəviləyin dövrlər üzrə inkişafı, onun aşiq ədəbiyyatımızdakı izləri, şəkil və məzmunca dəyişilib yeniləşməsi kimi bu vaxta qədər tədqiq olunmamış problemlərə aydınlıq gətirmişdir. Burada müəllifin böyük kəşfi təsəvvüfdən əvvəl yaranmış Dədə Qorquddə təsəvvüfün ilkin izlərini tapmasıdır. Buna görə də onun gəldiyi aşağıdakı nəticə ilə razılaşmamaq olmaz: "Əgər təsəvvüfdən əvvəl Qorqud olmasaydı, təsəvvüfdən sonra Yasəvi bu qədər tez yetişməzdi. Əgər şaman-ozan ən'ənəsi olmasaydı, dərviş-ərən ən'ənəsi bu qədər kütləvi hal ala bilməzdi. Həm islam əxlaqına, həm də təsəvvüf fəlsəfəsinə bir doğmalılıq və yaxınlıq türkün ruhunda və fitrətində əzəldən var idi".

İslamdan törənən təsəvvüfün daha çox türk fəlsəfəsi olmasına dair söylənen fikir də çox maraqlıdır. Çünki islamdan çox-çox əvvəl iki qüdrətli xaqanlıq yaratmış göy türklərin müqəddəs kitabı olmasa da, dini inanclarındakı təkəllüflü və Tenqriyə (Dan yeri) sitayiş gec-tez onları islami görüşə gətirməli idi.

Təsəvvüfün son nəticəsi, son qayəsi həqiqətin idrakıdır. İdrak yolundakı dörd mərtəbəni keçən insan kamilliyə qovuşur. Demək burada əsas qayə Füzulinin dediyi kimi "kamal əhli" olmaqdır.

Ey Füzuli, qılmazam tərki-təriqi eşq kim,
Bu fəzilət, daxili-əhli-kamal eylər məni.

Burda təsəvvüfün mə'nəvi yüksəliş qayəsinin marksist-materialist fəlsəfəsinin insanı meymuna bağlaması qayəsi ilə müqayisəsi həm orijinal və həm də çox maraqlıdır: "İnsanın meymun mənşəyi - marksist və materialist fikirdə, insanın tanrı və allah mənşəyi təsəvvüfdə kəşf olunmuşdur".

Yaşarın iki dünyagörüşün müqayisəsindən gəldiyi bu qənaəti oxuyanda sarsıldığını etiraf edirəm. Ona görə ki, biz uzun illər nə qədər sadələşmiş, adi ağılla dərk oluna biləcək həqiqətdən ya

keçmiş, bizi ucaldan fəlsəfədən məhrum olunmuş, alçaldan fə'linə uymuşuq.

Son əsrlərdə millətimizin başına gətirilən müsibətlərin səbəbini öz fəlsəfə və inanclarımızdan uzaq düşməyimizdə görəndə alim, çox haqlı olaraq yazır: "Dünən biz Zərdüştdən, Qorquddan sızıb gələn inamımızı, ən'ənəmizi itirdiyimiz üçün bu gün torpağımızı itirdik. Yasəvinin ruhunu itirdiyimiz üçün Ələsgərin məzarını itirdik... O pinardan, o qaynaqdan sızan axara iki əsr idi ki, sədd çəkilmədi. Axı, bizi min il idi ki, Xaqan oğuzu Yasəvinin, Füzulinin, Xətəinin oxlovu, ərsini yoğurub yaptı? Minillik mə'nəvi dəyər və sərvətdən neçə-neçə nəsəl uzaq düşdü... Çünki insanla Tanrı arasındakı doqquz əsrlik mə'nəvi körpüdən - Yasəvilikdən son 200 ildə çox az adam keçdi".

Tamamilə doğrudur! Bu nəticənin elmiliyi, doğruluğu bir yana, bir qələm əhli kimi, burda məni heyrləndirən alim Yaşarın bədii təfəkkürüdür. Bu parça elmi dürüstlüklə yanaşı qafiyəsiz, vəznəzsiz şe'rdir. Mən bu parçanı "təfəkkürün poeziyası" adlandırır, onu yazan müəllifin əlini sıxıb sözdəki böyük hikmətin qarşısında heyranlıq bildirirəm.

Bəli, faciəmizin səbəbi doqquz əsrlik mə'nəvi körpümüzə biganəliyimiz olmuşdur. Bəs müəllif əlacı nədə görür? Göytürk hökmdarı Bilgə Xaqanın daşa həkk etdiyi məşhur kəlamında:

"Ey türk! Titrə və özünə dön. Sən özünə dönəndə böyük olursan!"

Bir cəhətə də diqqəti xüsusilə cəlb etmək istərdim: kitabda bədii fikir tarixi və Azərbaycanda istiqlal düşüncəsinin tarixi bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədə təhlilə cəlb edilir. Milli hərəkatın, xüsusən bizimlə çağdaş dövrün, hadisələrinə həsr edilən səhifələrini oxuduqda bizim Yaşarın simasında Azərbaycan ziyalisini həmişə həmin hadisələrin ən qaynar mərkəzində-nüvəsində gördüm. Həmin hadisələrə hələ isti-isti, vaxtında verilən belə təhlillər, tənqidi qiymətlər vaxtında nəzərə alınmayı, hərəkatımızın səhvləri və əyintiləri də indikindən qat-qat az olardı. Buna bir daha inanmaq üçün kitabın: "Azərbaycan istiqlalı: yaxın və uzaq tarixlər" bölməsini oxumaq kifayətdir.

"Ədəbiyyat qəzeti", № 23 14 iyun, 1996

60 İLİN DOSTU

Biz xalq yazıçısı H.Abbasızadə ilə cəmi ortalıq məkəbdə oxumuşuq. İkinci dünya müharibəsində o, cəbhəyə getdi. Yaralanıb qayıdandan sonra da bizim yoldaşlığımız davam etdi. O zaman o, Teatr İnstitutunda (indiki İncəsənət Universiteti), mənə Bakı Universitetində oxuyurdum. Hüseyin ordudan 2 şinəl gətirmiş, paltom olmadığından birini mənə vermişdi.

H.Abbasızadə ilə təxminən 60 il bundan əvvəl başlanan və bu günə qədər davam edən dostluğumuzun bünövrə daşı heç şübhəsiz, bizim fikir və əqidə birliyimizdir. Bu fikir, əqidə onun həm yaradıcılığından, həm də şəxsiyyətiindən keçir. Hüseyin ən adi məişət məsələlərindən tutmuş, ən ali, müqəddəs duyğulara və fikirlərə qədər həyatda nədirsə, necədirsə, əsərlərində də odur. Mən onu həmişə elə görmüş, elə də tanımışam. Çünki onu idarə edən əməllərinə yön verən gündəlik qayğılar deyil, əqidəsidir, əməlidir.

Mən onun demək olar ki, bütün əsərlərini oxumuş və "Xahiş" adlı povesti haqqında məqalə də yazmışam. Hüseyin irili-xırdalı bütün əsərlərində hamımızı narahat edən, sosial problemlərə toxunduğundan oxucunu bu ətrafda düşünməyə vadar edir.

Dolaşqı süjet, yüngül macəraçılıq onun əsərlərinə yaddır. Toxunulan problem və bu problemin iştirakçısı olan adamlar məhz həyatdan götürüldüyündən hadisələr inandırıcı, təbii, obrazlar canlıdır.

Sözümün sonunda üzümü 60 illik qələm dostuma tutub deyirəm: Əziz dost, sən ömrün boyu halal zəhmətlə yaşamış, heç kəsə həsəd aparmamış, başını aşağı dikib öz işinlə məşğul olmuş, xalqımıza gözəl əsərlər vermiş, vətənimizə həm qələminlə, həm də əməli fəaliyyətinlə xidmət etmiş, namusla ömür sürmüşsən. Bu, hər kəşiyə nəsihət olan xoşbəxtlik deyil. 75 yaşının tamam olduğu bu əziz gündə səni bağrıma basıb öpür, sənə uzun ömür və daha böyük yaradıcılıq uğurları arzulayıram.

Novabr, 1997

KƏRPİC HƏSƏN

Əgər məndən, Həsən Əziz oğlu Həsənov kimdir və bir insan kimi onu seçiyələndirən əlamətlər hansılardır? - deyə xəbər alsalar, mən belə cavab verərdim:

- Həsən Əziz oğlu, hər şeydən əvvəl yaxşı və xeyirxah insandır. İkinci əlaməti, bu torpağın dəyanətli oğlu, həqiqi vətənpərvəridir. Üçüncü əlaməti, öz vəzifəsini namusla yerinə yetirən işgüzar dövlət xadimidir. Dördüncü əlaməti, sözünün ağasıdır, beşinci əlaməti, qərəzsizdir, kin-küdurəti yoxdur və s... və s... Bütün bunlardan çıxan nəticə isə bir sözle ifadə olunur: kamil və bütöv adamdır.

Mən onu 60-cı illərdən tanıyıram. Bu müddət ərzində onu həmişə eyni məcazda, eyni xarakterdə görmüş, ətrafına və baş verən irili-xırdalı hadisələrə yuxarıda saydığım xarakter əlamətlərindən doğan münasibəti heç vaxt dəyişməmişdir. O, Mərkəzi Komitənin adi təlimatçısı olanda da, sonralar MK-nın ideoloji katibi vəzifəsində işləyəndə də, baş nazir vəzifəsinə yüksələndə də, bu böyük vəzifədən götürülüb ABŞ-a sürgün ediləndə də eyni adam olmuş, ətrafına münasibətini dəyişməmiş, bir sözlə, insani sifətlərini itirməmişdir. Ona görə ki, o, vəzifə kürsülərinin bütün pillələrində Azərbaycan torpağının övladı olduğunu və kürsülərə deyil, məhz bu yurda, bu millətə qulluq etdiyini unutmamış, boynuna düşən vəzifəni namusla yerinə yetirmişdir. Buna görə də vaxtilə yazdığım aşağıdakı beyti mən Həsən Əziz oğlunun xarakterinə şamil edirəm:

Vəzifə insana şan-şöhrət deyil,
İnsan vəzifəyə şöhrət olmalı.

Bəli, o, tutduğu böyüklü-küçüklü bütün vəzifələri şöhrətləndirməyi bacaran əsl insan, əsl vətəndaş olmuşdur.

Təəssüf ki, "Vətəndaş" sözünün əsl mənasını və mahiyyətini bütün incəlikləri ilə başa düşməyən, mənsub olduğu xalqın tarixindən, adət-ənənəsindən, mədəniyyətindən, tarixindən, dilindən xəbərsiz manqurtlar da indi vətənpərvər olduqlarını sübuta yetirmək üçün dəridən-qabıqdan çıxırlar. İndi iclaslarda ana dilində danışib, sovet diktaturasının və kommunist partiyasının törətdiyi rəzalətləri söyməyə nə var ki... Lakin sovet hakimiyyətinin cövlan etdiyi dövrdə kommunist partiyasının başında duranlardan biri olub, bu zirvədə xalqa qulluq etmək, onun mədəniyyətinə rəvac vermək, ana dilinin

keşiyində durmaq, millətçi damğası ilə ləkələnmiş elm və mədəniyyət xadimlərini hər cür hücumlardan qorumaq hər oğulun işi deyildi. Həsən Əziz oğlu millətinin məhz belə oğullarındandır.

İlk tanışlığımızdan bizim qanımız bir-birimizə qaynadı və bu, get-gedə əqidədaşlığa, məsləkdəşliyə çevrildi. Bir-birimizə inandığımızdan, içində yaşadığımız rejimin törətdiyi cinayətlər barədə açıq danışar və bundan xilasolma yollarını düşünürdik. Təsvür edin, MK-nın ideoloji katibi ölkədə millətçi kimi tanınan şairlə bu rejimin əleyhinə danışır, millətinin taleyini düşünür. Bu cür söhbətlər zamanı o, hər ehtimala qarşı kabinetdə ola biləcək səsiyazanı azdırmaq üçün radioaun səsinə qaldırır və mənimlə pıçıltı ilə danışardı.

O, öz sahəsi üzrə idarə rəhbərləri ilə görüşərkən onlardan ana dilində danışmağı, heç olmasa bə'zi sənədlərin Azərbaycan dilində yazılmasını, ana dilində yazılmış ərizələrin qəbul edilməsini tələb etdiyinin dəfələrlə şahidi olmuşam.

Həsən müəllimin katibliyi dövründə bir çox klassiklərimizin və görkəmli müasir yazıçılarımızın çoxcildlikləri çap olundu. Böyük sənətkarlarımızın Ümumittifaq və dünya səviyyəsində təntənəli yubileylərinin keçirilməsində də Həsən müəllimin əvvəzsiz xidməti olmuşdur. Klassiklərimizdən M.F.Axundzadəyə xüsusi məhəbbəti olan Həsən müəllimin onun oğlu Rəşid bəyin atasına Brüsseldən yazdığı məktubları min bir əziyyətlə topladığını və bu məktublar toplusunu inandığı qələm sahiblərinə oxudub, onların fikirlərini təhlildən keçirdiyinin şahidiyəm.

Yaxşı yadımdadır, böyük əzabkeş yazıçımız H.Cavidin yubileyi ərəfəsində Həsən müəllim məni və mərhum rejissorumuz Mehdi Məmmədovu yanına çağırır Cavidin yubileyini hansı səviyyədə keçirmək barədə məsləhətləşdiyini və bizə verdiyi tapşırığı heç vaxt unutmam. O, bizimlə açıq danışdı dedi ki, Cavidin yubileyini yalnız respublika səviyyəsində təntənəsiz keçirməyi təklif edənlər var. Siz mənə kömək etməlisiniz ki, biz dünyadan nakam getmiş bu əzabkeş yazıçının yubileyini ümumittifaq səviyyəsində adına layiq şəkildə keçirə bilək. Bu söhbətdən bir neçə gün sonra Yazıçılar İttifaqının o zamankı rəhbərliyinin və bir neçə elm və mədəniyyət xadimlərinin iştirakı ilə Həsən müəllimin kabinetinə toplaşdıq. Adlarını çəkmək istəmədiyim bir neçə yazıçı Cavidin yubileyinin respublika səviyyəsində keçirilməsini təklif etdilər. Amma Həsən müəllimin əvvəlcədən hazırladığı adamlar, o cümlədən M.Məmmədov və mən bu təklifin əleyhinə çıxıb, fikrimizi əsaslandırdıq və yubiley ümumittifaq səviyyəsində keçirildi.

Mən onlarla belə misallar gətirə bilərəm. Bütün bunlar onun

dünya görüşünün, milli varlığıma, tarix və ədəbiyyatımıza vətəndaşlıq münasibətinin təzahürəridir. O, bizim milli mədəniyyətimizi, tarix və ədəbiyyatımızı mütəxəssis səviyyəsində bildiyindən və sevdidiyindən klassiklərimizin nəşri və onların respublikamızın xaricində də yayılması və tanınmasında çox böyük işlər görmüşdür.

Bizim aramızda bə'zən ciddi mübahisələr də olub. Bu mübahisələrdə sona qədər hər kəs öz mövqeyində qalar, lakin bu, bizim münasibətimizə zərər qədər xələl gətirməzdi.

O, Gəncədə işlədiyi bir il ərzində milli abidələri bərpa adı ilə anbara çevrilmiş məscidlərimizi təmir etdirdi. O zamankı şəraitdə Gəncənin adını özünə qaytarmaq mümkün olmadıqda, şəhərin böyründə "Yeni Gəncə" qəsəbəsi saldırmaq üçün illər boyu xalqın qəlbində qovr edən arzunu yerinə yetirdi. Bir il ərzində Gəncədə qırmızı kərpicdən xeyli binalar ucaldığına görə o, "Kərpic Həsən" ayamasını qazandı.

Daim tikib-quran Həsən Əziz oğlu bu gün bizim xarici siyasət idarəmizin başında durur. Bu mühüm sahədə də onun böyük uğurlar qazanacağına əminik. Quruculuq işlərində böyük nailiyyətləri olan adamın yaratdıqlarının mühafizəsində möhkəm duracağına, dövlətimizin mənafeyini cani-dildən qoruyacağına inanırıq.

RÜSTƏM KÖRPÜSÜ

Mən Rüstəm Əliyevi Bakı Dövlət Universitetində tələbəlik illərindən tanıyıram. O, sonralar təhsilini davam etdirmək üçün Moskva, oradan da Leningradda (indiki Sank-Peterburq) getdi. Buna görə də təhsil illərində Rüstəmlə əlaqəmiz kəsildi. Rüstəm Leningrad Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsinin fars bölməsində oxuyurdu. Oxuculara çox yaxşı məlumdur ki, hələ keçən əsrdən Peterburq dünyanın ən qüdrətli şərqşünaslıq mərkəzlərindən biri hesab olunurdu. Buradakı böyük şərqşünaslar dünyanın təqdir etdiyi bir məktəb yaratmışdılar. Bu məktəbin yaradıcılarının Kraqkovski, Bertels, Boqolyubov və Freyman kimi dünya səviyyəli böyük davamçıları var idi. Bizim Rüstəm də bu böyük məktəbin ən yaxşı yetirmələrindən biri idi.

Rüstəm ali şərqşünaslıq təhsilini bitirdikdən sonra Moskva gəldi və orada keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyasında, sonralar akademik Babacan Qafurovun rəhbər olduğu Şərqşünaslıq İnstitutunda çalışmağa başladı. O, Moskva gələndən sonra bizim əlaqələrimiz yenidən bərpa olundu. Mən hər dəfə Moskva gedəndə onunla görüşər, bir-birimizdən hal-əhval tutardıq. 1971-ci ildə baş verən məlum hadisədən sonra o, Bakıya köçdü və bununla da bizim əlaqələrimiz daha da möhkəmləndi. Onu da deyim ki, Rüstəmin Bakıda işə başladığı dövrlərdə müəyyən rəsmi dairələrdə bəzi "alimlərin" ona münasibəti yaxşı deyildi. Bu adamlar müxtəlif yollarla onun işinə əngəl törədirdi, ona mane olmağa çalışırdılar. Bunu hiss edən Moskvanın və Leningradın görkəmli şərqşünaslarının Bakının rəsmi dairələrinə dəfələrlə müraciət etdiklərinin şahidi olmuşam. Rüstəmin müəllimi olmuş Freymanın o zaman bir məktubunu oxumuşdum. Alim həmin məktubda Rüstəm Əliyevin istedadına çox yüksək qiymət verdiyini yazır və bu görkəmli alimdən lazımcına istifadə olunmasını, ona şərait yaradılmasını o zamankı iqtidar sahiblərindən dönə-dönə xahiş edirdi. Eyni məzmunlu xahişi akademik Babacan Qafurov da edirdi.

Təxminən qırx illik dostluğumuz və müşahidələrim nəticəsində mən Rüstəmin böyük istedadına və yaradıcılıq qabiliyyətinə valeh olmuşdum. Hər şeydən öncə, onun çox qüvvətli hafizəsi var idi. O, yalnız ərəb, türk və fars mənbələrini deyil, Avropa mənbələrini də lazımi səviyyədə bilir, ən kiçik şəirdən tutmuş dahiylərə qədər, nəyin harda və hansı sayılı kataloqda olduğunu əzbərdən deyirdi.

Bu, bir həqiqətdir ki, islam dinini, bu dinin müqəddəs kitabı Qur'anı mükəmməl bilmədən Şərq ədəbiyyatını təhlil və tədqiq etmək mümkün deyil. Buna görə də Rüstəm Qur'anı-Kərimdən və onun təfsirinə dair yazılmış yüzlərcə kitablardan xəbərdar idi.

Əslində Rüstəm fars dili və ədəbiyyatı mütəxəssisi idi. Amma o, hələ gəncliyində dərk etmişdi ki, ərəb dilini bilmədən, islamı dərinləndirən öyrənmədən nə fars, nə də türk ədəbiyyatını tədqiq etmək mümkün deyil. Ərəb dilini necə öyrəndiyi barədə o, mənə bir əhvalat danışmışdı: O, hələ Leningradda olduğu zaman ərəbşünas aspirantlardan biri onu ərəb dilini bilməkdə günahlandırmış və buna görə də fars ədəbiyyatını dərinliyinə qədər anlama bilməyəcəyini deyib, onu yarımçıq şərqşünas adlandırmış. Bu söz Rüstəmə toxunmuş və aspiranta deyibmiş ki, mən ərəb dilini üç aya öyrənərəm. Aspirant ona cavab vermiş ki, sən bu dili üç ilə də öyrənə bilməzsən. Rüstəm ona cavab vermiş və həmin gündən təkbəşinə ərəb dilini öyrənməyə başlamış və həqiqətən üç aya öyrənibmiş. Onunla mübahisəyə giren aspirant onu imtahan etmiş və onun qabiliyyətinə heyran qalıbmış.

Rüstəm Əliyev bir neçə il Əlyazmaları İnstitutunda çalışdı. O, burada işlədiyi müddətdə institutdakı əlyazmalarını dünya standartları səviyyəsində kataloqlaşdırdı.

60-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq keçmiş SSRİ Elmlər Akademiyası Şərqşünaslıq İnstitutu Rüstəmi tez-tez İrana e'zam edirdi. O zamanlar İran şahının xüsusi fərmanı ilə böyük fars şairi Sədinin əsərlərinin düzgün variantlarının tapılması barədə müsabiqə e'lan olunmuşdu. Bu müsabiqədə dünyanın çox məşhur iranşünasları iştirak etmiş, amma müsabiqədə qalib çıxan Rüstəm Əliyev olmuşdu. Buna görə də o, İranda çox böyük nüfuz və hörmət qazanmışdı.

Nizami "Xəmsə"sinin tədqiqatı, təhlil və kommentariyası, Azərbaycan və rus dillərinə doğru, düzgün filoloji tərcüməsi işində Rüstəmin fəaliyyəti son dərəcədə əhəmiyyətlidir. Belə ki, fars dilini tədqiqatçıları səviyyəsində bilməyən alimlərimiz üçün onun tərcümə və izahları, nöqsansız qaynaq ola bilər. Əlbəttə, bir azərbaycan türkü olmaq e'tibarilə hər bir azərbaycanlı üçün öz böyük şairini dərinləndirən bilmək, tanımaq baxımından da Rüstəmin elədikləri əvəzsiz xidmətdir. Şəxsən mən Nizaminin böyüklüyünü, onun Azərbaycan milli təfəkkürünə hansı böyük fikirləri gətirdiyini Rüstəmin filoloji tərcümələrindən və onlara yazdığı izahlardan öyrənmişəm.

Rüstəm Əliyevin Azərbaycan şərqşünaslıq elminə göstərdiyi böyük xidməti, şübhəsiz, bu sahənin adamları daha yaxşı və dəqiq dəyərləndirə bilər. Mən onun başqa bir cəhətindən danışmağı özümə borc bilərəm. Çünki mən onun bu xidmətinin, bu zəhmətinin bilavasitə iştirakçısı olmuşam.

Mən bütün məs'ulyyətimlə deyə bilərəm ki, 60-70-ci illərdə Azərbaycan qüzeyi ilə güneyini mənən birləşdirmək, arada mə'nəvi körpü salmaq xidməti Rüstəmin adı ilə bağlıdır. Buna görə də mən o zamanlar "Rüstəm körpüsü" adlı bir şe'r də yazmışdım. Yuxarıda dediyim kimi 60-70-ci illərdə Rüstəm, elmi işi ilə ilgili tez-tez İranda olardı. O, bu illərdə İran Azərbaycanının tanınmış fikir adamları-həkim, şair və yazıçıları ilə dostluq əlaqələri yaratmış, onları Azərbaycan ocağı ətrafına toplaya bilmişdi. Şair Səhəndin vasitəsilə ustad Şəhriyarın Təbrizdən Tehrana köçürülməsində, şairlər məclisinin yaranmasında, məşhur "Varlıq" dərgisinin nəşri, cərrah, alim Cavad Hey'ətin bu məclisə cəlb edilməsində Rüstəm Əliyevin çox böyük rolu olduğunu Şəhriyarın və Səhəndin mənə və başqa şairlərimizə yazdığı məktublardan və özünün söhbətlərindən bildirdik.

Ümumiyyətlə, qüzey Azərbaycan şairlərinin Səhənd və Şəhriyarla əlaqələrini Rüstəm yaratmışdır. Bu danılmaz həqiqəti biz ustad Şəhriyarın şe'rlərində də oxuyuruq. Biz o zaman Səhəndə, Şəhriyara, Sönməzə yazdığımız məktubları Rüstəmlə göndərərdik.

Səhənd "Üçüncü ərməgan" şe'rinə yazırdı:

Dağını görməyim, Rüstəm qardaşım,
Dar gündə sən gəlib dədima çatdın.
Sənin gəlişinlə ucaldı başım,
Bizim aramızda körpü yaratdın.
... Bəxtəvər başıma, bəxtiyar oldum.
Mənə namə gəldi Bəxtiyarımdan-
Vaqif yaraşıqlı, Vurğun simalı
Arxamdan, dostumdan itfixarımdan.

Bu gün Rüstəm aramızda yoxdur. Allah ona rəhmət eləsin, ruhu şad olsun. Bu gün biz güney Azərbaycanın ən mö'təbər ziyalılarından olan Cavad Hey'ətlə, şair Sönməz və Savalanla görüşəndə, bu görüşlərin əsasını qoyan mərhum dostumuz Rüstəmi xatırlayır, xalqımız qarşısındakı böyük xidmətlərinə görə onun ruhuna minnətdarlığımızı bildiririk.

"Rüstəm körpüsü" qəzeti,
№1,13 yanvar, 1995

DOST HAQQINDA BİR NEÇƏ SÖZ

Respublika mətbuatının və poliqrafiya sənayesinin maddi-texniki əsaslarının möhkəmləndirilməsində xidmətlərinə, bir sıra ədəbi-illüstrativ albom və kitabların yaradılmasında yaradıcı iştirakına görə və anadan olmasının 60 illiyi münasibətilə Nazim Sadıq oğlu İbrahimov Azərbaycan Kütəvi İnformasiya vasitələri İşçiləri Həmkarlar İttifaqının "Ustad" ali jurnalistika mükafatına layiq görülmüşdür.

Mə'lum həqiqətdir ki, adamları başqasının verdiyi xasiyyətnamə ilə tanımaq olmaz. Bir adam haqqında müəyyən fikrə gəlmək üçün onun özü ilə şəxsi təmasda olmaq vacibdir. Buna görə də indi haqqında söz açmaq istədiyim Azərbaycan ziyalılarından Nazim İbrahimovla mən yalnız şəxsi təmaslarım əsasında fikir söyləyəcəyəm.

Bu gün "Azərbaycan" nəşriyyatının direktoru vəzifəsində çalışan Nazim İbrahimovla mənim tanışlığımın maraqlı tarixəsi var.

Yetmişinci illərin əvvəlləri idi. Universitetdə "Müasir ədəbiyyat" kafedrasının açılması məsələsi qaldırılmış və kafedranın müdirliyinə mənim namizədliyim irəli sürülmüşdü. Universitet partiya komitəsinin o zamankı katibi mənim namizədliyimi müdafiə etsə də, DTK-nın xüsusi şöbəsi bu təklifə e'tirazını bildirmiş və öz fikrini o zaman Oktyabr rayonunda raykomun birinci katibi işləyən N. İbrahimova sübut etmək üçün haqqımda yazılan danosları ona çatdırmışdı.

Bütün bunları bildiyim üçün işin mənim xeyrimə həll olunmayacağına tam əmin idim. Lakin gözləmədiyim halda məsələ mənim xeyrimə həll olundu: mənə həmin kafedraya müdir təyin etdilər. Sonradan mə'lum oldu ki, raykom katibi məs'ulyyəti öz boynuna götürərək, məsələnin bu şəkildə həllinə nail olub.

Mən o vaxtlar N. İbrahimovla şəxsən tanış deyildim. Ona görə də cür'ətlənib DTK əməkdaşının təklifini rədd etməsinin nədən irəli gəldiyini heç cürə başa düşə bilmirdim.

Sonradan kafedra müdiri işlədiyim dövrdə əleyhdarların auditoriyada tələbələrə millətçilik ideyaları aşıladığını dəstəvuz edərək, açıq imza ilə məndən danos yazmağa başladılar. Bu danoslar fakültə və universitet partiya bəzülərində müzakirə olunub raykoma

göndərildi. Son sözü raykom katibi deməli, taleyim raykomun bürosunda müzakirə olunmalı idi.

Həmin günlərin birində mənə raykoma - N.İbrahimovun yanına çağırıldılar. Katib mənə "suçlu kommunist" kimi deyil, köhnə tanış, dostu kimi gülərlə qarşıladı. Xeyli söhbət etdik. Məlum oldu ki, universitetdə partiya bürolarındakı müzakirələr zamanı nəzərdən qaçan və mənim xeyrimə olan bir cəhət N.İbrahimovun diqqətini cəlb etmiş, elə ona görə də danosların iftira olduğu qərarına gəlmişdi. Bu cəhəti isə, əslində, o zaman fakültə partiya bürosunun üzvü olan Şirməmməd Hüseynov üzə çıxarmışdı, amma müzakirələrdə bu məqamdan yan keçmişdilər. Bu işə mühüm məsələ idi: Danosçu mənim auditoriyada millətçilik təbliğatı ilə məşğul olduğumu sübut etmək üçün iki tələbəni özümə durguzmuşdu. Heç demə, bu tələbələrə biri danosçunun yaxın qohumu imiş. Bu nöqtədən yarısan N.İbrahimov məsələni raykomun bürosuna çıxarmamış, özü həll etmiş, danosların iftira olduğunu e'lan etmişdi.

O, söhbəti tamamlayıb:

- Belə iftiralara fikir verməyin, mən sizə inanıram,-deyə gülərlə mənə yola saldı.

Rayon partiya komitəsi katiblərinin külli-ixtiyar sahibi olduğu və əlinə düşən hər hansı bir bəhanə ilə adamların başına min oyun açdı bildiyi bir zamanda gənc raykom katibinin "qatı millətçi" damğası vurulmuş bir müəllimlə bu cür insani rəftarı çox müstəsna hal idi. Buna görə də onun xeyirxahlığı və alicənablığı ömürlük yaddaşıma həkk olundu.

Zaman elə gətirdi ki, günlərin bir günü N.İbrahimov Dövlət Nəşriyyat, Poliqrafiya və Kitab Ticarəti İşləri Komitəsinə sədr tə'yin olundu və elə həmin vaxtdan bizim adi tanışlığımız dostluğa çevrildi. Doğrusunu deyim ki, həmişə partiya işində çalışan cavan bir adamın tanış olmadığı bir sahəyə rəhbərlik edə biləcəyinə yazıçıların çoxu inanmır və hətta bə'zilər çox məs'ul toplantılarda açıq-aşkar bu tə'yinatı qarşı çıxırdılar.

Xatirimdədir, 1981-ci ildə Azərbaycan yazıçılarının V qurultayında nüfuzlu yazıçılardan biri çıxış edərək, ixtisasca geoloq olan N.İbrahimovun Dövlətnəşrkoma sədr tə'yin olunmasına narazılığını bildirdəndə yığıncaqda iştirak edən Azərbaycan KP MK-nın birinci katibi Heydər Əliyev Nazimi qətiyyətlə müdafiə etdi. Və Nazim də bu e'timada tam layiq olduğunu tezliklə sübuta yetirdi.

Nazim İbrahimov sözün ən yaxşı mənasında inadkarlığı, işgüzarlığı, məqsədyönlülüylə sayəsində nəşriyyat işinin, xüsusilə ən müəkkəb sahələrdən olan poliqrafiyanın sirlərinə yüksək ixtisaslı mütəxəssis səviyyəsində yiyələnərək tez bir zamanda respublikanın

ən səriştəli, nüfuzlu nəşirlərindən biri kimi tanındı, təbiətinə xas olan daxili mədəniyyət, fitri qabiliyyət sayəsində qələm sahibləri ilə, yaradıcı ziyalılarla mə'nəvi ünsiyyət körpüsü sala bildi.

Yaxşı yadımdadır: xalq yazıçımız Süleyman Rəhimov xəstəxanada yatırdı. Mən Nazim İbrahimova bunu deyincə, o, dərhal mənimlə bərabər xəstəxanaya gəldi. Söhbət əsnasında S.Rəhimov son zamanlar əsərlərinin az çap olunmasından gileylənib, kitablarının gələn il üçün nəşriyyat planına salınmasını xahiş etdi. Onu böyük səbrlə dinləyən N.İbrahimov hörmətli yazıçıya ürək-dirək verib dedi:

- Süleyman müəllim, gələn il niyə? Sizin sadaladığınız kitabların bir qismini elə bu il çap edirik. Mən elə buna görə sizin yanınıza gəlmişəm...

İnsan qədri bilən, mədəniyyətə dərin hörmət bəsləyən komitə sədrinin bu sözü ölüm yatağında olan ağsaqqal yazıçının ömrünü bəlkə də bir neçə gün uzatdı.

Nazimlə tez-tez iş yerində görüşdüyümdən, Dövlət-nəşrkomda gördüyü işlər barəsində şəxsi müşahidələrim əsasında çox şey deyə bilərəm. Onun fəaliyyətində dərhal gözəçarpan əsas cəhət, mənəcə, bu adamın nəşriyyat işinə hədsiz bağlılığı, sözün əsl mənasında vurğunluğu idi. Bu iş sanki onu ovsunlamışdı; elə bil o, həyatda əsl yerini tapmışdı.

Nazim respublikada kitab nəşrini və poliqrafiyanı müasir dünya standartları səviyyəsinə qaldırmaq üçün tükənməz enerji ilə, gecə-gündüz fədakarcasına çalışır, qovrulur, mümkün olan və olmayan bütün vasitələrdən istifadə edirdi.

Onun Dövlətnəşrkoma rəhbərlik etdiyi illər, haqlı olaraq respublikada kitab mədəniyyətinin və poliqrafiyanın keyfiyyətə yüksəliş dövrü sayılır. Bunun danılmaz həqiqət olduğu bu gün daha aydın görünür. İndi bunu onun əleyhdarları da e'tiraf etməli olurlar.

Oncildlik Azərbaycan ensiklopediyası, üçcildlik "Uşaq ensiklopediyası"nın iki cildi məhz həmin illərdə yüksək poliqrafik səviyyədə nəşr olundu. Yüzcildlik "Dünya ədəbiyyatı kitabxanası", əllicildlik "Uşaq ədəbiyyatı kitabxanası" və s. nəşrlər də bilavasitə N.İbrahimovun təşəbbüsü ilə həyata keçirildi.

Respublikada müasir poliqrafiya bazasının yaradılmasında N.İbrahimovun müstəsna xidməti var. Məhz N.İbrahimovun zəhməti və sə'y-i ilə səksəninci illərdə Əhmədliyə müasir səviyyəli mətbəə tikildi. Bakıda və bir çox rayonlarda köhnə mətbəələr yeni avadanlıqla təchiz olundu.

Bununla yanaşı, o, ixtisaslı poliqrafçı kadrların hazırlanmasını da yaddan çıxarmır, bacarıqlı, qabiliyyətli gəncləri Moskvaya və SSRİ-nin digər şəhərlərinə təhsil almağa göndərirdi. İndi

respublikamızda təcrübəli, səriştəli poliqrafçıların böyük bir dəstəsi özlərini N.İbrahimovun yetirməsi sayırlar.

N.İbrahimovun poliqrafiyadakı fəaliyyətindən danışarkən onun bu sahədə beynəlxalq əlaqələrin yaradılmasında və inkişafında xidmətini ayrıca vurğulamaq istərdim. Məhz onun təkidli səyləri, şəxsi əlaqə və münasibətləri sayəsində bir sıra nəfis və nadir kitablar xarici ölkələrdə nəşr olundu. Ustad nəşir kimi o, keçmiş İttifaq miqyasında da böyük hörmət və nüfuz qazanmışdı.

N.İbrahimovun işgüzarlığının bir üzü də onun ilk növbədə özüne və başqalarına qarşı tələbkarlığıdır. Məncə, bu, tamamilə təbiidir; çünki tələbkarlıq olmayan yerdə heç bir uğurdan danışmaq mümkün deyil. Lakin o, tələbkar olduğu qədər də həssas və qayğıkeş adamdır. Dövlətnəşirkomun sədri olduğu illərdə Nazim nəşriyyat sistemində çalışan çoxsaylı əməkçilərin sosial-məişət məsələlərinin həllini də yaddan çıxarmırdı. Həmin illərdə komitənin tabeliyində olan müəssisələrdə çalışan əməkçilər üçün xeyli mənzil alınmış, doqquzmərtəbəli yaşayış binası, ailəlilər üçün doqquzmərtəbəli yataqxana, uşaq bağçası tikilib istifadəyə verilmişdir. N.İbrahimovun həmin illərdəki qayğıkeşliyindən bəhrələnənlər sədrin bu sahədəki xidmətlərini indiyədək minnətdarlıqla xatırlayırlar.

Nazim səliqə-səhmanı çox xoşlayır. Yadımdadır, komitənin sədri olarkən istər aparatda, istərsə də müəssisələrdə bu cəhətə xüsusi diqqət yetirərdi. Komitənin köhnə binasını ə'lə zövqlə təmir etdirmişdi. Hazırda Mətbuat və İnformasiya Nazirliyinin yerləşdiyi həmin binaya indi də hərdən yolum düşəndə o səliqə-səhmanın əlamətlərini görürəm.

Mən Nazimin başqa bir keyfiyyətindən də söz açmaq istəyirəm. Bir neçə il əvvəl o, əsaslı olaraq sıxma-boğmaya məruz qaldı, sevdiyi iş sahəsindən uzaqlaşdı. Uzun müddət ona heç yerdə iş vermədilər, məhrumiyyətlər keçirdi. Lakin sınımadı, vüqarını heç kimin qarşısında alçaltmadı. Əvvəl kim idisə, yenə də həmin ki adam olaraq qaldı. Bu da insanlığın başqa bir gözəl keyfiyyətidir.

Bu gün - iqtisadiyyatımızın ağır və çətin dövründə ölkənin ən nəhəng nəşriyyat-poliqrafiya kompleksi olan "Azərbaycan" nəşriyyatına rəhbərlik edən N.İbrahimov yuxarıda sadaladığım nəcib keyfiyyətlər sayəsində yenə böyük hörmət-izzət sahibidir.

Bu gün 60 yaşı tamam olan yaxın dostuma, əziz qardaşıma uzun ömür, möhkəm cansağlığı diləyir, ölkəmizdə mətbuat və kitab çapı mədəniyyətinin tərəqqisi naminə gördüyü nəcib işlərdə yeni-yeni uğurlar arzulayıram.

"Səhər" qəzeti,
3 fevral, 1995

SEVİMLİ BƏSTƏKARIMIZ

Emin Sabitoğlunu bir bəstəkar kimi xalqa sevdiren mahnıların özəyindəki melodiyadır. Yalnız mahnı janrında deyil, ümumiyyətlə, musiqinin canı, cəhvəri melodiya olmalıdır. Məncə, melodiyaşız musiqi hər nədirsə, hər halda musiqi deyil. Çox təəssüf ki, son zamanlar mahnıda melodiyanı quru, riyazi təktlər və əlaqəsiz çığırılar əvəz edib. Belə ki, Bethovenin, Motsartın, Üzeyir bəyin ürəkləri titrədən melodiyaşınan yarımvəhşilərin eybəcər çığırılartına enmişik.

Eminin "Bəlkə, bəlkə, bəlkə də", "Uzaq, yaşı ada" (sözləri V.Səmədoğlunundur), "Bakı, sabahın xeyir" (sözləri İslam Səfərlinindir), "Ala gözlüm" (sözləri Nigar xanımındır) mahnılarının hər birisi elə bil səs və sözlərlə çəkilmiş əlvan lövhədir.

Bunlar mahnı janrımızın inciləridir. Bu mahnılar birbaşa ürəyə tuşlandığından bizi sarsıdır, düşündürür və ən mühümü də xəyalımızı nağıllar dünyasına aparır.

Mən yuxarıda bəhs etdiyim mahnıları təsadüfi olaraq lövhə adlandırmadım. Rəng sənəti kimi söz və səs sənəti də dinləyicinin və oxucunun nəzərində konkret bir lövhə canlandırma bilmirsə, demək o sənət hardasa, nədəsə saxtadır, şikəstdir. Bu cəhətdən romans janrı daha üstündür. Eminin demək olar ki, bütün mahnılarında romans janrının əlamətlərini görürük. Belə ki, bu mahnılarda sanki olmuş bir əhvalat nəql olunur. Burda təəssüf qarışıq bir giley, intizar qarışıq bir peşmançılığın fəryadını eşidirik. Bununla yanaşı bu mahnılarda da vurğu əsasən nəqəratın üstünə düşür, hiss, həyəcan nəqəratda sərgilənir və biz uzun müddət mahnının təsirindən çıxma bilmirik.

Emin yaradıcılığının ikinci üstün cəhəti seçilən mətnin şair qədər duyulmasıdır. O, seçdiyi mətni köynək kimi qəlbinə geyir, onun istisinə isinir, onu öz duyğusuna çevirib, sonra piano arxasına keçir.

30 ilə yaxındır ki, Eminlə yaradıcılıq əlaqəmiz var. Bu müddətdə onlarla mahnı yazmışıq. Anma hələ bir dəfə görməmişəm ki, Emin hazır mahnısını mənə təqdim edib ölçüyə uyğun şe'r istəsin. Əksinə, o mənə şe'r mövzusu verib. Yaxşı yadımdadır, mərhum rejissorumuz T.Kazimov mənim "Yağışdan sonra" pyesimə musiqi yazmağı Eminə tapşırırmışdı. Pyesi diqqətlə oxuyan Emin bizə dedi ki, əsərin dördüncü şəklində bacıların görüş səhnəsi mahnı tələb edir. Tofiq qəti e'tiraz edib: "Bu pyesdə mahnı olmayacaq" dedi. Biz susduq. Məşqlər başlandı. Bu şəkildə kiçik bacı Reyhanın sevdini

biləndə böyük bacı Nihal onu təbrik edib deyir: "Sevirsən... Sən bu saat gərək vaxta deyəsən: Dayan, tələsmə, mən səni şərbət kimi içmək, nəgmə kimi dinləmək istəyirəm".

Bu səhnədə Nihalı oynayan Şəfiqə Məmmədova yuxarıdakı sözləri elə məharətlə dedi ki, Tofiq məşqi saxlayıb xeyli fikrə getdi və gecdən gec üzünü Eminə tutub: "Sən haqlısan, burda zamana müraciətlə bir mahnı lazımdır", -dedi. Və bundan sonra "Dayan, zaman, dayan" mahnısı yarandı:

Bir payız axşamı iki qəlb bir oldu,
Buludlar dağıldı, deryalar duruldu.
Nəgmələr pıçıldar göy mənə, yer mənə,
Sevirəm ey həyat, sirrini ver mənə.

Emin şe'ri çox yaxşı duyan, onun incəliklərini bilən bəstəkarlarımızdandır. O, bir dəfə mənə payızda vətənimizi tərk edib uzaq ölkələrə uçub gedən durna qatırı mövzusunda bir şe'r yazmağı təklif etdi. Bir neçə gündən sonra mən ona "Durna qatırı" şe'rini oxudum. Şe'r onu elə tutdu ki, ertəsi gün o mənə telefonda bu şe'rə yazdığı mahnını oxudu.

Eminin yaradıcılığı mahnı janrı ilə məhdud deyil. O, bir çox filmlərə ("Gün keçdi", "Dədə Qorqud", "Atları yəhərləyin", "Ad günü", "İstintaq") musiqi bəstələmişdir, "Hicran" (S.Rəhman), "Nəgməli könül" (X.Hasilova), "Hələlik" (R.Əhmədov) musiqili komediyalarının müəllifidir.

40 ilə yaxın bir müddətdir musiqi mədəniyyətimizdə E.Sabitoğlunun öz dəst-xətti görünür. Bu il onun 60 yaşı tamam olur. İndi yaradıcılığının zirvə dövrünü yaşayan sevimli bəstəkarımız şirin mahnıları ilə radio dalğalarında və televiziya ekranlarında hər gün evlərimizə təşrif gətirir, sevincimizə və kədərimizə şərik olur, xeyallarımızı qanadlandırır.

Ömrün uzun olsun, Emin! Bizi hələ bundan sonra da yeni-yeni mahnılarınla kədərləndirib sevindirəsən, sevindirib güldürəsən.

"Günay" qəzeti, 4 noyabr, 1997

XEYİRXAHLIQ VƏ ƏDALƏT TİMSALI

Respublikamızda xeyirxahlıq, alicənablıq və insanpərvərlik timsalı kimi tanınmış Kamran Əsəd oğlu Hüseynovun adını ilk dəfə əllinci illərdə böyük yazıçımız Süleyman Rəhimli və Əli Vəliyevdən eşitmişəm. Bu yazıçılarla mənim aramda böyük yaş fərqi olmasına baxmayaraq hər ikisi ilə çox isti münasibətimiz var idi. Ayda heç olmasa 1-2 dəfə mən onlarla bir yerdə olar, (ya onlarda, ya bizdə) bu iki qüdrətli sənətkarın şirin söhbətlərini huşu ilə dinlərdim.

Bu iki söz ustasının xatirələrinin bir qismi Kamran Əsəd oğluna həsr olunardı. Hər ikisi Kamran Əsəd oğlunun xeyirxah əməllərindən, alicənablığından, həmişə haqq tərəfində durmasından ağızdolusu danışardılar. İnandığım və dərin hörmət bəslədiyim sənətkarların K.Əsədovlu haqqındakı söhbətləri mənim qəlbində bu gözəl insanın heykəlini ucaltmışdı. Amma şəxsən tanış deyildim. Altmışıncı illərin sonunda o, nazirlər soveti sədrinin müavini vəzifəsində işlədiyi zaman mən onunla ilk dəfə tanış oldum.

Mən burda bir məsələni xatırlatmaq istəyirəm. Müharibədən sonra Mingəçevir su elektrik stansiyasını tikmə və orda şəhər salma işləri başlandı. ÜİKП nümayəndəsi kimi Kamran Əsəd oğlunu bu böyük inşaat işlərinə rəhbər təyin etdilər. Mingəçevir və Sumqayıtın tikintisində Moskvanın maddi marağından başqa Azərbaycanı ruslaşdırmaq məqsədi də vardı. Bu məqsədlə Rusiyanın müxtəlif şəhərlərindən axın-axın gənc oğlan və qızlar bu şəhərlərə doldurulurdu.

Mingəçevirdə inşaatın rəhbəri və sonralar Sumqayıtda şəhər partiya komitəsinin katibi vəzifələrində işləyən Kamran Əsəd oğlu rus axınının qarşısını almaq üçün Azərbaycanın müxtəlif rayonlarından gəncləri işə dəvət edir və onlara hər cür şərait yaradırdı. O zaman ziyalıların demək olar ki, hamısı Kamran kişinin bu təşəbbüsünü bilir, alqışlayır və öz aralarında bu barədə xıslanırdılar.

Burda böyük şairimiz S.Vurğunla bağlı eşitdiyim bir əhvalatı yada salmaq istəyirəm: Deyilənə görə müharibə qurtarandan bir-iki ay sonra Mir Cəfər Bağırov Moskvada Mingəçevir tikintisinin layihəsini Stalinə təsdiq etdirib Bakıya qayıdarmış. Vağzalda uzaqdan S.Vurğunu görür. Yanındakılara tapşırır ki, S. Vurğunu onun şəxsi vaqonuna dəvət etsinlər. Belə də olur.

Vaqonda M.C.Bağırov sevinə-sevinə təsdiq olunmuş Mingəçevir tikintisinin layihəsini S.Vurğuna göstərüb tikintinin respublika üçün nə qədər böyük əhəmiyyətə malik olduğunu uzun-

uzadı ona izah edir. Baxır ki, dedikləri şairi heç sevindirmədi. Bağirov şairdən soruşur:

- Hə... Necə baxırsan bu böyük işə?

S.Vurğun rəhbərdən soruşur:

- Bəs bu boyda inşaatda kimlər işləyəcək? Bizimkilər, yoxsa?..

Bağirov şairin nəyə işarə vurduğunu dərhal başa düşür və "Sən köhnənin millətçisisən" -deyə onu vaqondan qovur.

S.Vurğun bu tikintidə Moskvanın əsas məqsədini şair fəhmi ilə çox gözəl başa düşmüşdü. Ancaq əlindən dərini deməkdən başqa nə gələ bilərdi? Azərbaycanın başqa bir oğlu K.Əsəd oğlu böyük şairin arzusunu heç nə demədən, haraysız-həşirsiz yerinə yetirdi, yeni tikilən 2 böyük şəhərimizi çox böyük məharətlə milliləşdirdi. Yalnız bu xidmətinə görə həmin bu gözəl insana hər iki şəhərimizdə heykəl qoyardım. Bu gün Mingəçevir şəhərinin küçələrindən birinin sağ ikən onun adını daşması da təsadüfi deyil.

Bu günlərdə köhnə dostum, xalqımızın ləyaqətli oğlu prof. İmamverdi Əbilovun Kamran müəllim haqqında yazdığı məktub-məqaləsi əlimə keçdi. Həç demə 1952-53-cü illərdə Kamran Əsəd oğlu Neftçalada raykomun birinci katibi vəzifəsində işləmiş və bu 2 il müddətində rayonda çox böyük işlər görmüşdür: Çörək zavodu, mədəniyyət sarayı, stadion, xəstəxana şəhərçiyi, nümunəvi şəhər məktəbi, Həsənaşad, Qoltuq, Yeniçişlaq kəndlərinə çəkilən su kəməri, kəndlər arasında asfalt yollar və s. hamısı Kamran kişinin əməllərinin bəhrəsidir.

İmamverdi müəllim yazır ki, Kamran Əsəd oğlu Neftçalada rayon partiya komitəsinin katibi vəzifəsində olduğu zaman onun yanına şikayətçilər gəlib bildirirlər ki, rayonun əyyaş prokuroru günahsız adamları həbs etdirir və sonra məhbusların xanımlarını axşamlar yanına çağırtdırıb dindirir. Bunu eşidən katib dərhal rayon həbsxanasına gəlib həbsxana rəisinin etirazlarına baxmadan zindan hücrələrini açmağa onu məcbur edir. Özü məhbusları bir-bir dindirir. Sonra Bakıya zəng çalıb əlaqədar təşkilatlardan işin yoxlanılmasını tələb edir. Yoxlama nəticəsində aydın olur ki, 6 məhbus tamamilə günahsızmış. Bu faktı oxuyanda bu günlərdə qəzetlərdə oxuduğum bir məlumat yadıma düşdü:

Həç demə 95 nəfər yüksək rütbəli polis işçisi adamları döyə-döyə, zorakılıqla olmayan cinayəti onların boynuna qoyurmuş. Qanunu hər şeydən üstün tutan bizim sivil adlandırdığımız bu ölkədə biz belə qanunsuzluqlara təəssüf ki, tez-tez rast gəlirik. Bəs bu gün hanı bizim rayonlarımızda K.Əsəd oğlu kimi haqqı nahaqqa verməyən, qanunun aliliyini hər şeydən üstün tutan, ədalətli rəhbər işçilərimiz?

Sözümün sonunda üzümü K.Əsəd oğluna tutub deyirəm: əziz

qardaşım, sən öz ədalətin və həqiqətpərəstliyinlə, xeyirxahlığın və alicənablığınla, işlədiyin bölgələrdə qurduğun fabrik və zavodlarla, mədəniyyət sarayları və xəstəxanalarla, məktəb və uşaq bağçaları ilə özün-özünə abidə qurmusan. Sənin bu əməllərin dərin hörmətini qazandığın xalqının yaddaşında əbədi yaşayacaq. Çünki sən xalqının böyük oğlu, vətəninin əsl vətəndaşısan!

DÜNƏNKİ TƏLƏBƏM, BÜGÜNKÜ YOL YOLDAŞIM

Bəkir Nəbiyev Universitetdə mənim tələbəm olmuşdur. Hələ o zamanlarda mən bir müəllim kimi Bəkirin qarşısındakını dinləmək qabiliyyətinə malik olduğunu müşahidə etmişdim. O zaman yaxşı tələbə olmaq e'tibarilə onun dinləmək hərisliyini adi hal hesab edirdim. Çünki o, səliqə-sahmanı, nizam-intizamı, ən ümdəsi də elmə münasibəti ilə sinif yoldaşlarından seçilirdi.

Bizim müəllim-tələbə münasibətimiz yoldaşlıq və məsləkdaşlığa keçəndən sonra mən gördüm ki, başqasını səbrlə, huş-guşla dinləmək qabiliyyəti onun təmkinindən, daxili mədəniyyətindən, daha dəqiq desək, təbiətindən, fitrətindən gəlir. Əslində dinləməyin özü də bilmək, öyrənmək ehtirasının meyvesidir. Bu ehtiras isə Bəkirə adi tələbəlikdən, müəllimliyə, kiçik elmi işçidən akademikliyə qədər yüksəltdi. Bu uzun və dolayı yolu keçən dünyanın tələbəsi, bu günün seçkin alimi hər bir müəllim üçün fəxrdir, başucalıdır. Axı, mənim Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Məhərrəm Qasımlı, Bəhlul Abdulla və s. kimi ləyaqətli tələbələrım olmuşdur.

Bir alim kimi Bəkirin ikinci xüsusiyyəti onun zəhmətsevərliyidir. Onun "Firudin bəy Köçerlinin həyat və yaradıcılığı", "Böyük Vətən müharibəsi və Azərbaycan ədəbiyyatı" dissertasiyaları, "Müasirlik və sənətkarlıq uğrunda", "Süngüyə çevrilmiş qələm", "Ədəbi düşüncələr", "Tənqid və ədəbi proses", "Kamalı təntənəsi", "Mənalı ömürdən səhifələr", "Əhməd Cavad", "Ölümsüzlüyün sirri", "Didərgin şair" və s. kitabları 40 illik zəhmətinin və ədəbiyyatımıza böyük sevgisinin bəhrəsidir.

Bəkir əsasən müasir ədəbiyyatımızın tədqiqatçısıdır. O, bütün ömrü boyu zərgər dəqiqliyi ilə gözlərinin qarşısında boy atan, yüksələn ədəbi prosesi izləmiş, onun keçdiyi yolları dəyərləndirmiş, yönünün müəyyənləşdirmişdir.

Bu, çox çətin məsələdir. Ona görə ki, klassiklərimizi tədqiq edən alim, müəyyənləşmiş prosesi izləyirsə, bugünkü ədəbiyyatı öyrənən alim, hara gedib çıxacağı mə'lum olmayan, tamamlanmamış, hələ yolda olan ədəbi prosesi tədqiq edir və yaxşısını-pisini göstərməklə ona yön verməyə çalışır. Onları göstərmək, tədqiq etmək bu mə'nada asandır, hələ yolda olan yolçunun mənzil başına qədər hansı cığırardan keçib ana yola çıxmasına kömək etmək kimi çətin iş tənqidçi alimin boynuna düşür.

Mənim əsərlərim haqqında çox yazılmışdır. Əlbəttə, bir

yaradıcı kimi bu yazılarda məni qane edənlər də olmuş, etməyənlər də. Bə'zən haqlı, bə'zən haqsız tənqid şillələri də yemişəm. Mənim şe'r və məqalə kitabları haqqında da Bəkirin bir neçə məqaləsi var. Mən onlardan "Zirvəyə gedən yolda" adlı məqaləsindən bir məqamı demək istəyirəm. Bəkir Nəbiyev həmin məqaləsində ən'ənə və novatorluq istilahlarının adını çəkmədən bu iki qütbün mənim yaradıcılığumdakı təzahürünü, müasir poeziyamızın müstəvisində böyük, analitik təhlillə izah etmişdir. Bu məqalə yaradıcılığımın müəyyən dövrünə işıq salıb ondan sonra keçəcəyim yollara yön verdi.

Məndən soruşsalar Bəkirin bir insan kimi ən ümdə xüsusiyyəti nədir? Tərəddüdsüz deyərdim: Mülayimliyi. Mülayimlik isə daxili mədəniyyətdən və təvazökarlıqdan doğur. Təvazökarlıq ən böyük insani keyfiyyətdir. Sokratdan soruşdular: sənə, ən böyük adam kimdir? Dedi: özü haqqında kiçik fikirdə olan adam. Dedilər: bəs ən kiçik adam kimdir? Dedi: - özü haqqında böyük fikirdə olan adam.

Bəkir heç vaxt elədiklərini gözə soxmaz, yalnız eləmək istədiklərindən danışar. Ona görə də mən bu gün eləmək istədiyi işlərdə ona uğur diləyir, elədiklərinə görə "sağ ol" deyirəm.

GÖZƏL ƏSƏRLƏR MÜƏLLİFİ

Altmışıncı illərdə ədəbiyyatımıza gələn yeni nəslin içərisində Anarın ayrıca dəst-xətti, ayrıca yeri var. Mən demək olar ki, onun bütün əsərlərini oxumuşam. Anarı bir yazıçı kimi mənə sevdiren əsas cəhət onun əsərlərindəki psixologizmdir. Belə ki, o, yaratdığı obrazların hərəkətlərinə, əməllərinə oxucunu inandırır. Ona görə ki, yaratdığı obrazlar onun yazıçı duyumundan süzülüb obrazlaşır. Buna görə də mən bu obrazların çölünü (sifətini) deyil, iç dünyasını, qəlbindəki təlatümləri, həyəcanları görür, mənfi və müsbətliyindən asılı olmayaraq bu xarakterin məhz bu cür hərəkət edəcəyinə inanıram. Bu isə yazıçılıqda son dərəcədə əsas məsələdir.

Anar yaradıcılığının ikinci maraqlı və orijinal cəhəti onda lirika ilə yumorun baş-baş gəlməsidir. Onun sırf yumorik-satirik əsərləri ilə yanaşı, sırf ciddi planda yazılmış lirik-romantik əsərləri də var. Lakin onun elə əsərləri də var ki, orda yumorla lirika çarpazlaşır. Mənim çox sevdiyim və ürək ağrısı ilə oxuduğum "Dantenin yubileyi" belə əsərlərdəndir. Bu əsər başdan-baş yumor, atmaca və zarafat əsasında yazılmışdır. Lakin əsərin finalı böyük ağrı və acıma hissi ilə bitir. Əsər boyu oxucu bu zarafatların belə acı bir sonluqla bitəcəyini ağına belə gətirə bilmir.

40 il işlədiyi və çıxışı etdiyi radio əməkdaşlarının və hətta uzun illər eyni yastığa baş qoyduğu arvadının təna və töhmətlərinə hədəf olub gülüş obyektinə çevrilən fağır, dilsiz-ağızsız aktyor Feyzullanın finalda alçaldılıb təhqir olunması gözlənilməz olduğu qədər də ürək ağrıdır.

Əsərdə nə ölüm var, nə zülüm. Amma ürək parçalayan faciə var. Bu, oxucunu arxasınca aparıb istədiyi vəziyyətə sala bilən qələmin qüdrətidir.

Ömrü boyu sayılmayan, heç yerdə dəvət olunmayan, adam yerinə qoyulmayan istədsiz zavallı qoca aktyor, cavan bir əməkdaşın 6 gün əvvəl keçirilmiş Dantenin yubileyinə verdiyi dəvətnamə ilə sayıldığını güman edib böyük sevinc içərisində arvadı ilə mərasimə gələn, lakin burda aldadıldığını başa düşən adamın ömür- gün yoldaşının yanında keçirdiyi xəcalət hissi oxucunu sarsıdır. Yazıçı qələminin ustalıqı bu səhnədə yaradılan təzəddir. Əsər boyu arvadının danlaq və töhmətlərinə məruz qalan Feyzullanın bundan sonra daha çox söyləcəyini güman edən oxucu, finalda bunun tərsini görür. Həcər ərinə şəhərdə yeni salınan metronu hələ görmədiyini deyib, evə metro ilə getməyi təklif edir. Xəcalət tərinə boğulan

Feyzulla bu təklifə sevinir, metroda getmənin qaydalarını arvadına izah edir:

- 5 qəpik atmasaydım, keçə bilməzdin, - dedi, - o saat adamın qıçından vurur.

- Sən nə danışırısan?

- Bəli, bu da yeriyən pilləkan.

Həcər:

- Biry, ay Feyzulla, bu nə qiyamət şeydir.

Feyzulla arvadının təəccübündən daha da həvəslənir. Təcrübəli bələdçi kimi metronun müxtəlif mö'cüzələrini Həcərə göstərir.

"Amma Feyzulla bilmədi ki, metro açıldan bəri Həcər hər səhər həmin bu qatarlarla bazara gedib-gəlir".

Bu sonuncu cümlə oxucunu sarsıdır, Həcərin bu hərəkətindən təsəlli tapır. Beləliklə, bir balaca povestdə obrazın bu cür təbii dönüşü müəllifin böyük istedadını, sənətkarlığını və qələm qüdrətini qarşımızda sərgiləyir.

Anarın bu yaxınlarda oxuduğum "Otel otağı" əsəri də başqa-başqa aspektlərdə oxucuda təxminən eyni acıma hissini oyadır.

"Keçən ilin son gecəsi" teletamaşasını ana haqqında, "Gün keçdi" filmi isə baş tutmayan sevgi haqqında nəsrə yazılmış poema adlandırardım.

Onun yaradıcılığının gözəl xüsusiyyətlərindən biri də sovet dönəmində yazdığı "Yaxşı padşahın nağılı", "Anlamaq dərdi", "Adamın adamı" və bir sıra teletamaşaları quruluşa etirazın böyük ustalıqla ifadə edilməsidir.

Mirzə Cəlil haqqında onlarla elmi tədqiqat işi və məqalə oxumuşam. Amma Anarın "Anlamaq dərdi" essesi Mirzə Cəlil dühasının elə kəşflərinə toxunur və bu yaradıcılıq elə bir səviyyədə təhlil olunur ki, bu təhlil bənzərsiz olduğuna görə tamamilə yenidir. Bu esse-məqalə mənim gözümde böyük sənətkarın tamamilə yeni tərəflərini açdı.

Əlbəttə, Anar sənətinin daha başqa gözəl keyfiyyətləri də var. Bu kiçik məqalədə bu keyfiyyətlərin hamısını göstərmək iqtidarında deyiləm. Bu, bizim tədqiqatçıların vəzifəsidir. Mən yalnız onun yaradıcılığından aldığım təəssüratımı qısaca qeyd etmək istədim.

Sözümün sonunda qələm yoldaşımı gördüyüm və göstərdiyim bu uğurlara görə təbrik edir və demək istəyirəm: Əzizim Anar, sən son 30-40 illik ədəbiyyatımızda öz dəst-xəttini qoyan, bu aləmdə özünəməxsus təzə iz açan və bu izin dolaylarında xalqına namusla xidmət edən qüdrətli bir sənətkarsan. 60 yaşın mübarək olsun!

"Oğuz eli". 1 mart, 1998

RƏ'YLƏR

EYNİ DƏRD, EYNİ DÜŞÜNCƏLƏR

Polşa kimi elm və mədəniyyət ocağı olan Avropa məmləkətində Azərbaycan həqiqətlərini yayan, elm və mədəniyyətimizi təbliğ edən bir dərginin çap olunması bir vətəndaş kimi məni çox sevindirdi. Bu dərginin təsisçisi, imtiyaz sahibi, Polşada yaşayan Elman Mustafazadə və baş redaktoru Vəqif Sultanlının bu gözəl təşəbbüsünü alqışlayır və onların övladı olan "Xudafərin" dərgisinə uğurlar arzulayıram. Vətənimizdən kənarda yaşayan Azərbaycan türkləri ilə müxtəlif Avropa ölkələrində çox görüşlərim olmuş, təəssüflər olsun ki, bunların içərisində qürbətə yaşayıb Vətən havası ilə nəfəs alan vətəndaşlarımıza az rast gəlmişəm. Hətta bir dəfə Almaniyada yaşayan bir türk gəncinin "harda qarnım tox isə ora vətəndir mənə" - deməsi məni sarsıtmış və onun bu fikrinə qarşı "Çörək-Vətən" şe'rinə yazmışdım.

Bu mə'nada Vətəndən uzaq, qürbət bir məmləkətdə Vətənin taleyini düşünmək, onun havası ilə nəfəs almaq, onun dərdlərini yaşadığın məmləkətin vətəndaşlarına çatdırmaq, onlara Azərbaycanı tanıtmmaq indiki zamanda çox böyük kişilik və namus, qeyrət işidir. Halal olsun Vətənin bu cür övladlarına!

Onu da deyim ki, dərginin adı da çox gözəl seçilmişdir. Xudafərin əsrlər boyu iki yərə parçalanmış bədbəxt bir ölkənin birlik rəmzi olmuşdur. Çünki Xudafərin bu taydan o taya, o taydan bu taya keçid körpüsüdür. İndi başqa şey əlimizdən gəlməsə də və müvəqqəti olaraq bu gün bu körpü əlimizdən çıxsa da, mə'nəvi körpüləri Allah əlimizdən almasın!

Mən dərginin imtiyaz sahibi Elman Mustafazadənin "Millətimin bu günü və gələcəyi ilə bağlı düşüncələr" adlı məqaləsini diqqətlə, yanıqlı cümlələrin altından xətt çəkə-çəkə ürək ağrısı ilə oxudum və gördüm ki, bu vətən oğlunun ağırlı düşüncələri son 7-8 ildə mənim düşüncələrimin eynidir. Əlbəttə, eyni dərdi, eyni ağrı-acını çəkənlər mütləq eyni cür düşünməlidir. Ancaq dərd bundadır ki, bu gün bizi narahat edən bu dərdlər yalnız bu günün dərdləri deyil, köhnə, boyat dərdləridir. Bu dərdlər XIX yüz ilin ikinci yarısından baş alıb bu günə qədər davam edir. M.F.Axundzadənin H.Zərdəbiyə, M.Cəlilə, Sabirə və bu gün yazıb-yaradan əqidə sahiblərinə qədər bir neçə nəsəl qələm sahiblərini, yandırıb-tökən həmin eyni dərdlər deyilmi?

Demək, adamlar təzə, dərdlərsə köhnə...

Vaxtilə Avropa və Rusiya şəhərlərində təhsil alıb Vətənə

dönən o vaxtkı ziyalılarımız millətdə hansı qüsurları görüb hansı dərdlərlə alışıb yanırdılarsa, bu gün də düşünən ziyalılarımız eyni qüsurları görür, eyni dərdlərlə alışıb yanırırlar.

Bu gün Polşada yaşayan eloğlumuz E.Mustafazadə haqlı olaraq yazır ki, bu saat bizə ən vacib olan məsələ Avropa məmlikətlərində Azərbaycan lobbisini yaratmaqdır. Haqlıdır, amma çox təəssüflər olsun ki, indi Avropa ölkələrində yüz minlərlə Azərbaycan türkləri yaşasa da, həmin ölkələrdə məskən salan erməni və yəhudi lobbilərinin gördüyü işlərin mində birini görə bilmirlər. Əksinə, onların bir çoxu türk xalqlarının yüksək mədəniyyətini, dünyadakı tarixi rolunu yaşadıkları ölkədə nümayiş etdirmək əvəzinə, özümüzü də narahat edən, ağrıdan mənfəti tərəflərimizi, nöqsanlarımızı nümayiş etdirirlər.

Müəllif hamımızı incidən bu məsələni yalnız göstərməklə kifayətlənmir, səbəblərini izah etməyə çalışır. O, çox doğru qeyd edir ki, "Ayrı-ayrılıqda hər birimiz özümüzü qəhrəman sayırıq, ancaq üçümüz bir yerə yığılanda bir iş görə bilmirik. Çünki başçı seçmək barədə mübahisələr başlayır. Xaricdə lobbimizin olmamasına bir səbəb də bəlkə bu çəkişmələrdir? Əslində isə Vətənin qəhrəmanı yox, onun vətəndaşı olmaq kifayətdir".

Tamamilə doğrudur. Mən bu fikri "Köhnə mərəz" adlı şe'rimdə belə ifadə etmişəm:

Biri-birimizə uyuşan deyil,
Biri-birimizə tərs düşən olduq.
Biz Vətən uğrunda döyüşən deyil,
Vəzifə uğrunda döyüşən olduq.

Bax elə bu səbəbdən də Qarabağı düşməyə təslim etdik:

Mən sənə yad oldum, sən mənə düşmə
Vətənin dərdinə olmadıq ortağ.
Nifrəti düşməyə çevirməliyəm
Biri-birimizə çevirdik ancaq.

Baha başa gəldi bu nifrət bizə
Bizi niyə tutmur şəhidin qanı?
Qarabağ torpağı bir-birimizə
Həsədin, nifrətin oldu qurbanı.

Müəllif sözünə davam edərək yazır ki, "Bizə çox vaxt sadə qəlbli, təmiz, mehriban, qonaqpərvər millət kimi baxıblar".

Bəli, doğrudan da belədir: biz qonaqpərvərliyimizin ucbatından "buyur" deyə-deyə qonağı evimizin sahibi eləmişik:

Heç kəs inciməsin dedik qoy bizdən,
Yandıq yad evində bir çıraq kimi.
"Buyur" deyə-deyə hörmətimizdən
Qonağı elədik evin sahibi.

Və nəticədə Mustafazadənin dediyi kimi "Getdikcə mürəkkəbləşən dünya siyasət meydanında yenə də sadə qəlbli olaraq qalmışıq".

Bu sadəqəlbiliyin isə sonda bizi əliboş qoyacağına təəssüflənirəm. Bu sadəqəlbiliyimizin nəticəsində erməni zoru bizim haqq işimizə qələbə çalır. Bu gün işğala məruz qaldığımızı, torpaqlarımızın 20%-nin erməni tapdağı altında qaldığını, bir sözlə, bizim haqlı, erməninə haqsız olduğunu dünyaya sübut edə bilmirik. Dünya bizə deyir ki, Siz haqiqətən təcavüzkar olmadığınızı, əksinə, erməninin təcavüzkar olduğunu bizə sübut edin. Bundan belə çıxır ki, Göydə günəşin varlığına da sübut gerekmiş. Haqqa bel bağlayıb oturmağın nəticəsi bax budur:

De, bizə nə verdi türbəsayalıq?
Əvvəl nə idikse, yenə oyuq biz.
Haqqa bel bağlamaq yetməzmi artıq
Bunu birdəfəlik qanmalıyıq biz.
Haqsız döndərdi bu gün haqq, bizi.
Zora nə qanun var, nə haqq, nə yasaq.
Vaxt öz qanımızda boğacaq bizi
Bu "bic əyyamina" uyğunlaşmasaq.

Bəli, biz zamanın öz tələblərinə uyğunlaşıb müasirləşə bilməsək, yəni xarakterimizdəki sadəqəlbiliyimizdən əl çəkməsək, öz qanımızda boğulacağıq.

Müəllif çox doğru deyir: "Bütün dünya zorakılığı, terroru pisləyir, demokratiyadan danışır. Amma öz millətinə lazım gələndə hətta terrordan da istifadə edirlər".

Bir neçə il bundan əvvəl cüce sandığımız Ermənistanın terroristləri dünyanın müxtəlif ölkələrində qırxa qədar türk diplomatını terror yolu ilə öldürdülər. Buna bir Avropa məmləkəti öz e'tirazını bildirdimi? Yox! Elə bu nöqtədə xoruzun quyuğu görünür. Amma neyləyəsən ki, biz bu xoruzun quyuğunu dünyaya göstərmək qüdrətində deyilik. Çünki müəllifin dediyi istilahlə desək, içimizdəki

"kreslo manyaklığı" bizi Vətənimizin düşmənlərinə qarşı birləşməyə qoymur. Bu vəzifə hərisliyi, bu "kreslo manyaklığı" nədir? Niyə bizdə "mən" "bizdən" irəlidi? Niyə biz öz şəxsi xeyrimizi vətənin və ümumxalqın xeyrindən üstün tutur, öz mənafeyimizi xalq mənafeyinin içərisində əridə bilmirik? Niyə biz özümüz özümüzə bu qədər soyuqqanlıyıq? (Sabir demişken: "Bizdə bu soyuq qanları neylərdin ilahi?") Bütün bu qüsurlara malik olan millət isə hələ millət deyil, əhalidir.

Çox acı olsa da, bu, həqiqətdir. Vəzifə düşgünləri, kürsü hərisləri iqtidardakını hörmətdən salıb yıxmaq üçün bir-birinin ardınca şəhərlərimizi düşməmə təslim etdi. Amma bu müxalifət nəyi nəyə dəyişdiklərini unuttular. O zaman yazmışdım:

Kürsübazlar ilə dolub sol-sağın,
Dünən müxalifdin, hakimsən bu gün.
Torpaq satılıbsa hansı torpağın
Üstündə duracaq vəzifə kürsün?

Bu nöqtədə istər-istəməz ürəyimizdən bir sual qopur: Axı niyə biz beləlik? Hardan gəldiyini bilməyən hara gedəcəyini bilməz. Odur ki, gəlin, biz əvvəlcə tariximizə - keçib gəldiyimiz yollara bax vuraq, bu yollardan içimizə düşən qara izləri arayıb axtaraq. Yalnız o zaman biz niyə belə olduğumuzun səbəbini taparıq.

Buna görə də mən istərdim ki, dərğinin bütün yazarları E.Mustafazadənin toxunduğu və mənim şərh etməyə çalışdığım məsələləri əməlli-başlı götür-qoy etsinlər, əvvəlcə xəstəliyimizin diaqnozu qoyulsun, sonra müalicə asandır.

Bu yolda "Xudafərin"ə uğurlar diləyirəm.

"Xudafərin" dergisi, 1996

SƏHNƏMİZDƏ BU GÜNÜN SƏSİ

Nahid Hacıadənin "Qisas qiyamətə qalmaz" pyesi bu günün və bu günə müxtəlif prizmadan yanaşılan bir-birinə zidd baxışların aynasıdır. Burda böyük türk şairinin bir gözəl kəlamını xatırlamamaq olmaz. "Vətən yolunda kimimiz can verdik, kimimiz nitqlər dedik".

İndi hamının dilində eyni söz bitib: "Vətən yolunda çalışmalı, vuruşmalı, torpaqlarımızı geri qaytarmalıyıq"... Çox gözəl! Amma oğul istəyirəm ki, bu gözəl nitqlərin içindən əməllə sözü ayırıb hansının ürəkdən, hansınısa boğazdan gəldiyini seçə bilsin. Çox çətindir! Ona görə ki, boğazdan gələn, əməllə söykənməyən sözlər elə qışqırıqla deyilir ki, kökü ürəyə bağlanan, buna görə də piçilti ilə söylənen sözlərin səsinə batır, qışqırığa daha çox inanmalı oluruq. Bəli, biz belə bir zamanda yaşayırıq.

Əsərin baş qəhrəmanı Umud Zal oğlunun səhnəyə ilk gəlişindən "Dağıl, a dünya!" və "Niyə biz bu günə qaldıq?" - deyə öz-özü ilə, öz iç dünyası ilə mükəlləməsi və tez-tez sükuta dalması tamaşaçını bugünkü vəziyyətimiz barədə düşünməyə vadar edir.

"Niyə biz bu günə qaldıq? sualı bu gün bütün vicdanlı, namuslu azərbaycanlıların özü-özünə verdiyi vətəndaşlıq sualıdır. Demək bu, ayrı-ayrı fərdlərin deyil, bütöv bir millətin cəmiyyətə verdiyi haqlı sualıdır. Son illərdə bu sualı özü-özünə və öz yaxınına verməyən bir nəfər də olsun namuslu vətəndaş tapıla bilməz. Bir sözlə, bu, ümumiləşmiş sualıdır. Əgər əsərin müəllifi N.Hacıadə bu sualı bir vətəndaş kimi evdə də, işdə də, çörək yeyəndə də, su içəndə də, yaxınları ilə söhbətdə də, gecə yatanda da, səhər yuxudan qalxanda da, özünə, öz vicdanına verməseydi, baş qəhrəmanını bu sualla səhnəyə çıxartmazdı. Və bu sual əsərin bütün səhnələrindən qaranlığı yaran, bizi özümüzə göstərən bir işıq kimi keçir. Buna görə də mən bu tamaşanın adını elə belə də qoyardım: "Biz niyə bu günə qaldıq?" Tamaşa davam etdikcə bu sualın cavabı yavaş-yavaş aydınlaşır. Hər bir kəs öz şəxsi uğursuzluğunu özündə deyil, başqalarında axtarırsa, vay onun halına! Millət də eləcə! Əgər biz bu gün müharibədəki uğursuzluqlarımızın səbəblərini öz qüsurlarımızda görməsək və bunun əlacını özümüzə axtarmasaq yalnız müharibədə deyil, iqtisadiyyatda da çox böyük uğursuzluqlarla üzləşməli olacağıq. İndi ki, belədir, gəlin düşünək: Bizim ən böyük qüsurlumuz nədir?

Bu xalqın oğluyam -
deyir hər yetən,

Böyük bir gerçeyi
bildimi onlar?
Heyhat! Hələ çoxdur:
evini Vətən,
Qohum-qardaşını
millet sayanlar.

Bizim ən böyük qüsurlumuz şəxsi arzumuzun ictimai arzudan üstün tutulmasıdır. Bizdə "mən" "biz"dən qabaqdadır.

Şuşa və Laçının düşməne təslim olunma səbəblərini müəyyənləşdirən məhkəmənin hökmünü "Azərbaycan" qəzetində oxuyanda adam köynək-köynək ət tökür, məhz fərdi hissimizin ictimai hissədən üstün olması səbəbi ilə bu kökə düşdüyümüzü anlayır və bundan xəcalət çəkir: Bəli, müharibədə hamı Vətəni düşünmək, onun ətrafında birləşmək, onu qorumaq əvəzinə, hər kəs özünü, öz faydasını düşündüyündən torpaqlarımız düşməne təslim edildi. Burda istər-istəməz:

Biri-birimizə uyuşan deyil,
Biri-birimizə tərs düşən olduq.
Biz Vətən uğrunda döyüşən deyil,
Vəzifə uğrunda döyüşən olduq

deməliyik.

Əsərin baş qəhrəmanı - Umud Zal oğlu bu cür düşünür və buna görə də özünü və ən yaxınlarını ittiham edir. Bu işə müəllifin mövqeyidir. Öz oyunu ilə müəllifin doğru-düzgün mövqeyini açıqlayan H.Turabov həm dramaturgiyamızda, həm də öz yaradıcılığında yeni bir obraz yaratmışdır. Daha doğrusu, Turabovun vaxtilə oynadığı Gəray bəyin yeni şəraitdəki davamını bu günün boyaları ilə əks etdirir (bu rolun ikinci ifaçısı, gözəl sənətkarımız Həsən Məmmədov məni bağışlasın. Çünki mən bu rolda yalnız H.Turabovun oyununu görmüşəm).

60-cı illərdə teatra gələn H.Turabov bizim səhnəmizə yeni nəfəs gətirən sənətkarımızdır. Belə ki, İlyas Əfəndiyevin dramlarındakı psixoloji vəziyyətlər Turabovun iç dünyasına enmə istedadı ilə birləşdi, patetikani pıçıltı əvəz etdi və dramaturgiyamızda yeni cıdır açıldı. Bu gün Turabovu bir aktyor kimi bizə sevdirən əsas cəhət onun patetikadan uzaqlığı, iç dünyasına varmaq qabiliyyəti, yalnız sözləriylə deyil, həm də danışan sükutu, eyhamlı baxışları, üzünün mimikası, bir sözle, aktyora vacib olan bütün cəhətləri ilə bizi öz mövqeyinə inandırma bilməsidir. Bu tamaşada o, əvvəldən sona qədər namuslu bir vətəndaş kimi keçirdiyi xəcalət hissini oynayır. O, itirdiyimiz torpaqlara görə qəhrəman atası Zal kişinin ruhundan,

oğlunun yaratdığı cah-cəlalına görə çadırlarda yaşayan həmvətənlərinin dözülməz vəziyyətindən, nəvəsinin bağda gizlənməsinə görə nəvəsinin əsgər paltarı geymiş nişanlısından utanır, xəcalət çəkir. Bu xəcalət hissini həzm edə bilmədiyindən birinci səhnədə havaya tuşladığı tufəngi əsərin zirvə nöqtəsində sözə çevirib şəxsi hissini ictimai hissədən üstün tutan oğluna tuşlayır. Vətən hissindən məhrum olan oğluna sözünün kar etmədiyini görəncə finalda özü həmin o tufəngə çevrilib açılır. Burda Çexovun tufəng haqqında dediyi məşhur kəlam yada düşür: "Əsərin birinci şəklində tufəng varsa, o, sonuncu şəkildə açılmalıdır". Umud kişi də tufəngə çevrilib açılır və tamaşa boyu keçirdiyi xəcalət hissəyə öz əməli ilə nöqtə qoyub səhnəni tərk edir, zalda oturan tamaşaçılara qarışır. Zal oğlu Umudun bu gedişi zalda oturanların simasında bütün xalqı itirilmiş torpaqlarımız uğrunda səfərbərliyə çağırışdır. Bu final gözəl rejissor tapıntısıdır.

Xəcalət hissi! Günahı başqalarında deyil, özündə görməkdən yaranır. Bəli, biz bu hissi yaşamış və demişik:

Bu torpağı qorumağı
Özümüzə borc bilmədik,
utanıram.

Vətən getdi,
Vətəndaşlıq zirvəsinə
yüksəlmədik,
utanıram.

Heç olmasa bu gerçəyə
biz inanaq:

Sonuncumuz qalanaq
Ya vuruşaq, ya utanaq.

Umud Zal oğlu qoca yaşında nəvəsinin əvəzinə cəbhəyə getməyi utanmaqdan üstün tutdu... İstər-istəməz düşünməli oluruq. Babanın bu hərəkətindən sonra nəvə cəbhəyə getmək bir tərəfə, heç olmasa utanacaqmı?

Umud kişinin oğlu Qoşqar atasının əksinə bu günün tipik mənfi çalarlı iş adamlarındandır. Atası ilə toqquşandan sonra aradakı sərinliyi götürmək üçün dediyi sağlq onun dünyagörüşünü, xarakterini, mə'nəvi çürüklüyünü çox gözəl açır. Ən maraqlısı da budur ki, sağlğı deməmişdən əvvəl deyəcəyi sözlərin atasının xoşuna gələcəyinə tam əmindir. Amma o, nadanlığı üzündən, boğazdan gələn sözlərlə ürekdən gələn sözlərin fərqi hələ anlamayıb. Özü kimi üreksiz saxtakarların məclisində dönə-dönə deyib əzbərlədiyi

"vətənpərvəranə" sözlərin alqışlarla qarşılandığını görən bu hərif elə güman edir ki, bütün varlığı ilə Vətənə bağlı olan atası da bu sözlərdən xoşlanacaq və oğlunu əfv edəcək. Amma düşündüyünün tərsi olur.

Yalnız birçə səhnədə görünən millət vəkili Qoşqar gələcək gəlini Mehri və atası Umut kişi ilə dialoqlarında tamaşaçının gözü qarşısında bütün eybəcərliyi ilə açılır. Biz belələri ilə hər gün qarşılaşır, üstü bəzək, altı təzək olan bu adamlar buqələmun kimi düşükləri hər mühitə uyğunlaşmağı bacarır, bunu bacarmayan, öz sifətləri ilə yaşayanları həmişə üst qatlara can atan addımları altında əzib məhv edirlər. Gələcək gəlinini cəbhəyə, oğlunu Türkiyənin Antaliya kurortuna göndərən, Vətənin dərđini deyil, kefini çəkən bu adamcıqlara istə'dadlı deyil, "bacarıqlı adam" deyirlər.

Bu rolun ifaçısı Ramiz Novruzov obrazın yuxarıda açıqladığımız bütün cəhətlərini incəlikləri ilə çatdırı bilir. Belə ki, biz obrazın zahirini deyil, iç dünyasını, oradakı eybəcərliyi görə bilirik.

Yaşar Nuri'nin oynadığı Simran çox mürəkkəb və faciəvi obrazdır. Əvvəldən özünü şə-n-şatır, Əhmədi-biqəm kimi göstərən bu adam heç demə, əslində dünyanın dərđi ilə yüklənmiş müasir kefli İsgəndərmiş. Simran müəllifin tapıntısıdır. Y.Nuri böyük aktyorumuz M.Sən'ani kimi həm komik, həm də dramatik yönümə malik olduğundan bu rola çox münasibdir. Simranın əsərdə iki partlama-zirvə nöqtəsi var: Birincisi, doğmaca oğlu ilə görüşdüyü, onu qəbul etmədiyi səhnə, ikincisi də torpaqlarımız qayıtmayınca içməyəcəyinə verdiyi kişi sözü... hər iki səhnəni Yaşar böyük məharətlə oynayır. Lakin...birinci faciəvi səhnədə - yə'ni oğlunu qəbul etməməsində haqlı olsa da, bu faciənin səbəbinin açıqlanmaması ağıllı tamaşaçını tə'min edə bilmir. Çünki o, oğlunu qəbul etməməklə zahirən haqlı görünə də, mə'nən haqlı deyil. Axı bu faciənin səbəbkarı atasına pənah gətirən oğul deyil, onun özüdür. Bu səhnədə Yaşar Nuri oğluna meydan oxuyan qəhrəman kimi deyil, ürək ağrısı ilə rədd etməli idi. Aktyorun ifasında biz bu ürək ağrısını görə bilmədik.

Salatin rolunun ifaçısı Məleykə Əsədova Azərbaycan anasının özünəməxsus xüsusiyyətini - ərlə arvad arasındakı münaqişədə gah övlada, gah da övladının atasına haqqvermə məqamlarındakı tərəddüdlərini incə cizgilərlə oynayır.

Nurlan, Rövşən, Mehri rollarının ifaçıları - böyük ən'ənəsi olan teatrımızda ilk uğurlu addımlarını atırlar. Onlara bu çətin və fərəhli yolda daha böyük uğurlar diləyirəm.

Çurxan obrazının ifaçısı, böyük sənət məktəbi keçmiş, yaxşı təcrübə qazanmış istə'dadlı aktyorumuz Bürcəli Əsgərov məharətli oyunu ilə müəllif və rejissor fikrini tamaşaçıya ləyaqətlə çatdırı bilir.

Bağırov məktəbinin yetirməsi olan bu obraz - onun ifasında inandırıcıdır.

Bütün quruluşlarında müasir həyatın damarını çox gözəl tuta bilən Lütfi Məmmədbəyov bu tamaşada da bugünkü həyatımızın bir parçasını incə detallarla səhnəyə gətirməyə müvəffəq olmuşdur.

Tamaşada A.Bağırovun musiqisi illüstrasiya xarakteri daşıyır, müəllif fikrini ifadə edən obraz səviyyəsinə yüksəlir. Belə ki, tamaşanın başlanğıcında və finalındakı mahnı Vətən obrazı kimi səslənir.

Rejissorun müasirlik duyumunu rəssam Rəfael Əsədov da öz tərtibatında çox gözəl ifadə edə bilmişdir.

Sözümün sonunda onu deməliyəm ki, "Qisas qiyamətə qalmaz" tamaşası bu günün səsi kimi milli teatrımızdakı böyük boşluğu doldurur. Bu tamaşa əli qələm tutan bütün dramaturqlarımızı silkələməli, milli teatrımızın böyük ən'ənəsini yeni əsərlərlə özünə qaytarmalıdır.

"Azərbaycan" qəzeti, № 104, 6 iyun, 1995

DƏYƏRLİ KİTAB

Qafqaz Universitetinin rektoru, hörmətli dostumuz İbrahim Cananın Tuqra nəşriyyatı tərəfindən nəşr edilən "Peyğəmbərimizin sünnətində tərbiyə" kitabını böyük maraq və məmnuniyyətlə oxudum. Əvvəla, onu deyim ki, biz Azərbaycan türkləri mə'lum səbəb üzündən 70 il islamdan, onun mahiyyətindən, sünnətindən, qayda və qanunlarından xəbərsiz olmuş və buna görə də müsəlman əxlaqını və tərbiyəsini lazımi səviyyədə övladlarımıza aşılaya bilməmişik. Bu mə'nada İ.Cananın adını çəkdiyim kitabı bizim üçün daha qiymətlidir.

Kitabda mənim nəzərimi cəlb edən əsas mətləblər hansılardır?

1. Mən bu kitabdən peyğəmbərimizin irəli sürdüyü təlim-tərbiyə məsələlərinin bir çox mühüm mətləblərini öyrəndim: yeni nəslin tərbiyəsi hələ doğumdan əvvəl, yə'ni evliliyə verilən qərardan asılıdır.

2. Tərbiyə insanın yalnız cocuqluq dövrünü deyil, ömrünün sonuna qədər bütün dövrləri əhatə etməlidir. Burda peyğəmbərimizin məşhur "Elm Çində də olsa, onun arxasınca getməlisən" kəlamını xatırlamamaq olmaz.

3. Cocuğa verilən tərbiyə onun ictimai mühitlə bağlı olmalıdır.

Kitabdan çıxarılan nəticə budur ki, tərbiyə mədəniyyətlə bağlıdır. Bir millətin mədəni səviyyəsi nə qədər yüksəkdirsə, cocuqlara verilən tərbiyə də bir o qədər yüksək olur.

Kitabda məni ən çox ilkiləndirən məsələlərdən biri də budur ki, müəllif insan ömrünün mühüm dövrlərini gözəlrimiz qarşısında sərgilədikdən sonra tərbiyə üçün ən çox əhəmiyyətli olan həddi bülüğe qədərki cocuqluq dövrünün üzərində daha çox dayanıb, tərbiyə işində bu dövrün çətinliklərini incələyir. Burda islam təlimindəki mühüm və maraqlı bir nöqtə bizim üçün çox qiymətlidir. Belə ki, sünnətin görüşünə görə təməl eğitimi 18 yaşında tamamlanmalıdır. Çünki bülüğe çatana qədər uşaq artıq deyildir. Buna görə də 18 yaşlı gənc artıq bir sənət sahibi də olmalıdır. Amma Qərb görüşünə görə bu dövr 22 yaşına qədər uzadılır.

Qur'anın öyrədilməsi təməl eğitimin əsasıdır. Namaz, oruc və həcc də bura daxildir. Həzrət peyğəmbərin ən çox əhəmiyyət verdiyi cəhət uşaqların cəmiyyətdəki müxtəlif ictimai halqalarla təmasıdır. Ailədən kənarda böyüklərlə təmas, onlara hörmət uşağın

ictimailəşməsinə təkan verən amillərdəndir.

Müəllif tutarlı dəlillərlə sübut edir ki, İslam təlimində müstəbidlik, zorakılıq tərbiyə üsulu deyil, əksinə, valideynlərin öz övladlarına münasibətində əsas prinsip, qarşılıqlı anlaşma, səmimiyyət və mehribanlıqdır. "Cocuqlara səfqət", "Cocuqlarla bərabər cocuqlaşmaq", onların pis hərəkətlərini üzə vurmamaq, pis söz deməmək, onlarla mehriban davranmaq vacibdir.

Bədən tərbiyəsi və uşaq oyunlarının əhəmiyyəti məsələsi də kitabda öz əksini tapmışdır. Sünnətə görə oyun sadəcə vaxt keçirmə vasitəsi deyil, həyatı, ətraf mühiti öyrənmə vasitəsi olduğu inandırıcı dəlillərlə göstərilir.

Kitabın ən dəyərli fəsilərindən biri də sünnətdə cinsi münasibətlər haqqında irəli sürülən fikirlərdir. Qız və oğlan uşaqlarının tərbiyəsindəki fərqli və oxşar cəhətlərin izahı çox maraqlı olmaqla mən cəsarətlə deyirdim ki, müasir səslənir. Sünnətdə cinsi gücün insan üzərindəki hakimiyyəti səmimiyyətlə e'tiraf edilir və bu məsələ əxlaq baxımından tənzimlənilir.

Kişi və qadın hüququnun bərabərliyi müəllif tərəfindən tutarlı faktlarla incələnilir. Qız cocuqlarına savad verilməsi haqqında bəzi kitablara dürtülmüş fikirləri müəllif tənqid edir və bunun sünnətə aid olmadığını göstərir. Bu və buna bənzər faktlar İslamın üzərindən xurafat pərdəsini götürür, onu bizə olduğu kimi təqdim edir.

Bir sözlə, İ.Cananın kitabını oxuyan hər kəs dinimizin elmi əsaslar üzərində qurulduğunu, cəhalət və xurafatdan azad olduğunu, əxlaqa, təmizliyə, yüksəkliyə, aliliyə söykəndiyini görür.

Kitabın dilinə gəlincə, bu dil yapmaçılıqdan, saxtakarlıqdan, sün'ilikdən uzaq, bülbul cəh-cəhinə bənzər əsl, gözəl türk dilidir. Mən azəri türküyəm, lakin Türkiyə türkcəsi ilə yazılmış bu kitabda mənim anlamadığım bir mətləb, bir söz tapmadım.

Bu gözəl və lazımlı kitabı yazıb bizə çatdırdığına görə qan, can və din qardaşım İbrahim bəyə dərin təşəkkürlərimi bildirirəm.

1996

MƏNİM RƏ'YİM

Azərbaycan ədəbiyyatının iyirminci yüzillikdəki parlaq ulduzlarından biri olan Şəhriyar təkcə mənsub olduğu xalqa deyil, bütövlükdə türk-islam dünyasına, Şərq mədəniyyətinə şöhrət gətirmişdir. Şərqin 2 məşhur dilində - türkçə və farsca kamil poetik örnəklər yaradan bu böyük sənətkarın ədəbi irsi çoxsaylı və çoxyönlü filoloji araşdırmalara mövzu olmağa layiqdir. Yaxşı haldır ki, artıq bu istiqamətdə xeyli iş görülmüş və görülməkdədir.

Başqa hansı dillərdə yazıb-yaratmasından asılı olmayaraq hər bir sənətkarın iste'dad gücü özünün tam, bütöv halını, nəfəs genişliyini yalnız onun öz ana dilindəki yaradıcılığında tapa bilir. Şairin yalnız doğma dilində olan sənət dünyası təpədən-dırnağa qədər təbii görünür, bütün digər hallarda onun yaradıcılığında müəyyən bir boyanın - yabançı rəngin olması qaçılmazdır. Bu mə'nada şairin sənət dünyasını bütün incəliklərinə qədər görmək, duymaq, onun təbiətindən, Tanrı vergisindən gələn gerçək halını bilmək üçün ana dilindəki yaradıcılığına baş vurub axtarışlar aparmaq ən düzgün yoldur. Şəhriyarın həyatı və sənəti mövzusunda dissertasiya işi yazarkən Yusif Gədikli də məhz bu yolu seçmiş və böyük şairin ana dilindəki əsərləri toplusunu - "Türkçə divan"ını araşdırmağı qarşısına məqsəd qoymuşdur.

Şəhriyarın doğulub boya-başa çatdığı mühiti, təhsil illərini, ömür yolundakı əsas hadisələri, bədii yaradıcılığının folklor və klassik poeziya qaynaqlarını, ədəbi fəaliyyətindəki başlıca mərhələləri, mövzu və janr əhatəsini, poetik-üslubi bəziyyətlərini müəyyənləşdirməyi qərarlaşdıran Y.Gedikli çətin və maraqlı bir araşdırma yolu tutmuşdur. O, indiyə qədər ortaya çıxarılmış ədəbi faktları və müxtəlif mövqeli elmi-nəzəri mülahizələri vahid bir axarda sistemləşdirməli, daha sonra isə öz elmi qənaətlərini irəli sürməli olmuşdur.

Tədqiqatın birinci fəslində Şəhriyarın ömür və sənət yolu işıqlandırılır. Şairin doğulduğu və tərbiyə aldığı mühit, uşaqlıq, gənclik illərini keçirdiyi tarixi-coğrafi şərait, bədii yaradıcılığa başlayarkən əhatələndiyi ədəbi-mədəni çevrə mövcud bilgiler əsasında, mövzunun tələbinə uyğun istiqamətdə dəyərləndirilir. Burada Şəhriyarın ömür yoluna dair filoloji fikirdə mövcud olan bəzi yanlışlıqlar düzəldilir, mübahisəli məsələlərə aydınlıq gətirilir. Daha sonra fəsilə Şəhriyarın ədəbi fəaliyyətinə ümumi bir nəzər yetirilir və diqqət onun türkçə əsərlərinin yazılma səbəbləri, tarixi,

Azərbaycan, İran və Türkiyədəki müxtəlif nəşrləri, həmin nəşrlərin uğur və qüsurları üzərinə yönəldilir. Bu fəsilə şairin şe'r-sənət haqqındakı görüşləri, Şərq poeziyasının böyük ədəbi simalarına münasibəti, onların yaradıcılığına dair mülahizələri də geniş şəkildə araşdırılır. Şəhriyar və çağdaşları probleminə də burada müəyyən yer ayrılmışdır.

Dissertasiyanın ikinci fəslə Şəhriyarın türkçə şe'rlərində dil, üslub, şəkil və poetika məsələlərinin öyrənilməsinə həsr olunmuşdur. Klassik poeziya ənənələrinin və xalq şe'ri tərzinin bənzərsiz sintezi Şəhriyar poeziyasında özünəməxsus poetik tutum yaratdığından tədqiqat zamanı dissertant həmin mənzərənin genetik əsaslarını, struktur və üslubi şəbəkəsini qarşılıqlı tə'sir və nüfuzetmə aspektində aydınlaşdırmışdır. Tədqiqatçı Şəhriyarın türkçə şe'rlərinin əksəriyyətini şəkil-biçim baxımından araşdırmış, onların qafiyə, rədif sistemini, bədii təsvir vasitələrini, üslub maneralarını, milli koloriti əks etdirən poetik detal və ünsürlərini müasir elmi-nəzəri ölçülərlə dəyərləndirmişdir. Heca və əruzdakı şe'rlərin fərdi əzəllikləri ilə yanaşı, bir-birinə tə'sir dərəcəsi də dissertant tərəfindən diqqətlə üzə çıxarılmışdır. Şəhriyar şe'rinin xalq deyimləri ilə, milli-etnoqrafik cizgilərlə, Təbriz ləhcəsindən gələn koloritlə zənginliyi barədə də tədqiqat işində maraqlı mülahizələr vardır. Yusif Gədikli haqlı olaraq belə bir elmi qənaətin üstündə möhkəm dayanır ki, Şəhriyarın ana dilində olan şe'rlərində milli ruhun farsdillli şe'rlərinə nisbətən daha güclü olmasına səbəb elə həmin şe'rlərin dilidir: çünki dil milli ruhun müqayisəolunmaz daşıyıcısıdır! Xalq ruhunu, qan yaddaşını, milli-mə'nəvi koloritli ədəbiyyata, xüsusən də poeziyaya ana dili qədər heç bir qüvvə daşıyıb gətirə bilməz. Şəhriyar şe'rinəki ana dili sevgisi, türkçülük duyğusu dissertasiyada bu baxımdan çox gözəl təhlil olunmuşdur.

Şairin yaradıcılığı mövzu, janr əhatəsi baxımından da ətraflı tədqiq edilmişdir. Mövzu rəngarəngliyinin, janr çeşidlərinin Şəhriyar poeziyasındakı çoxsaylılığını dissertant sənətkarın geniş dünyagörüşə, əhatəli bilik dairəsinə, zəngin ədəbi təsəvvür və təcrübəyə malik olması ilə bağlayır.

Dissertasiyanın üçüncü fəslə Şəhriyarın şah əsəri olan "Heydərbabaya salam"ın tədqiqini əhatə edir. Fəslin əvvəlində əsərin yazılma səbəbi və tarixi-siyasi şərait, az bir müddət ərzində yayıldığı irimiqyaslı coğrafi genişlik, görkəmli ədəbiyyatşünas, türkoloq və şərqşünasların, habelə məşhur ictimai-siyasi xadimlərin ona münasibəti məsələsinə müəyyənləşdirən Y.Gedikli daha sonra poemanın mövzu dairəsini, bədii-üslubi xüsusiyyətlərini geniş təhlilə cəlb etmişdir. Dissertant "Heydərbabaya salam" haqqında indiyə

qədər deyilənləri təkrar etməmiş, öz sözünü deməyə nail olmuşdur. Xüsusən poetik düşüncənin obrazlılığı barədəki mülahizələrin elmiliyini və orijinallığını ayrıca qeyd etmək lazımdır. Şəhriyardan sonra "Heydərbaba" ən'ənəsinin yaranması və geniş yayılması səbəbləri ilə bağlı irəli sürülən nəzəri müddəalar da çox maraqlıdır.

Dissertasiyadan görünür ki, Yusif Gədikli Şəhriyar yaradıcılığına dərinləndirən bələddir. O, böyük sənətkarın ana dilindəki poetik irsinin Türkiyədəki ən yaxşı nəşri və tədqiqatçısıdır. Yeri gəlmişkən orasını da qeyd etməyi vacib bilirəm ki, Y. Gədikli təkcə Şəhriyar irsinin deyil, çağdaş Azərbaycan ədəbiyyatının yorulmaz nəşridir. Onun Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrindən ibarət iki cildlik şe'r və nəsr antologiyası hazırlanması və İstanbulda nəşr etdirməsi böyük xidmətdir.

Y. Gədiklinin Şəhriyarın türkçə divanının araşdırılmasına həsr olunmuş bu tədqiqat işi namizədlik dissertasiyasının elmi-nəzəri tələblərinə tam cavab verir. Dissertasiya əsasında hazırlanmış avtoreferat tədqiq olunan mövzunun əsas məzmununu əhatə edir.

Bununla belə, işə aid bəzi qeydlərimi deməliyəm:

1. Şəhriyar yaradıcılığına dair son tədqiqatların bir qismi araşdırmanın kənarda qalmışdır. Bakıda keçirilən Şəhriyar konqresinin (1993) materialları bu qəbildəndir.

2. Ə. Fərdinin hazırladığı "Türkçə divan"ın qüsurları ümumi şəkildə göstərilir. Halbuki həmin nəşrin təfərrüatı ilə izah olunması vacib idi.

3. Tədqiqatda Füzuli və Şəhriyar xəttinin geniş ədəbi aspektdə açılışı verilməmişdir. Halbuki bu məsələ böyük ədəbi-estetik əhəmiyyətə malikdir.

Göstərilən nöqsanlar tədqiqat işinin müsbət məziyyətlərinə qətiyyən xələl gətirmir. Dissertasiya Ali Attestasiya Komissiyasının tələblərinə uyğundur. Onun müəllifi Yusif Mustafa oğlu Gədikli filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almağa tamamilə layiqdir.

1995

QƏRİBƏ HEKAYƏLƏR

Bir neçə müddətdir "Yeni müsəvat" qəzetində Rafiq Tağının və B. Heydərlinin yazılarını oxuyur, hər iki yazarın düşüncə tərzini və mənim üçün tamamilə yeni olan üslubu haqqında düşünürəm: bunlar felyetonmu, esse mi, məqaləmi, yaxud da orijinal bədii düşüncələrimi? Açıqlığı deyim ki, mən bu yazıların janrını müəyyən edə bilmirəm. Sonra da öz-özümə deyirəm ki, sənin janrla nə işin var, bu yazılar əgər sənə bədii həyəcan, təəssürat oyadırsa, deməli məqbuldur.

Bu yaxın günlərdə əlimə R. Tağının hekayələr kitabı keçdi. Məmnuniyyətlə oxudum və xeyli fikrə getdim. Yəni bu janr məsələsi məni çaşdırdı. Çünki bu hekayələr nəinki bizim, həm də dünya ədəbiyyatından bizə tanış və məlum olan hekayə janrının tələblərinə müvafiq deyil. Bəs onda bunlar nədir? Axı, hekayə janrı nə qədər qısa olsa da, onda müəyyən bir süjet xətti, izləməsi əhvalat, obraz, onun xarakteri, düşüncə vəziyyətindəki cırıntıları və s... olması lazımdır. Amma bu hekayələrin bir çoxunda nə süjet xətti var, nə əhvalat. Bəzən obrazın daxili dünyası, iztirabları, e'tirazi, qəsd və qərəzi ya heç yoxdur, yaxud da işartı və eyhamlarla verilir.

Bəs bu hekayələrdə nə var? Müəllifin dünyaya, həyata, öz mühitə yuxarıdan eyhamlı və yumorik baxışı... Amma bu baxış necə kəskin, necə dərin və necə sarkazmlı baxışdır. Bu baxış hara zillənirsə, oranın çölündən deyil, içindən, üzündən deyil, mahiyyətindən, cəhərindən xəbər verir. Nüfuzu ilə yandırır yaxır. Bir halda ki, bu baxış mahiyyətindən xəbər verib, yandırmaq qüdrətinə malikdir, onda bu yazıların janrı haqqında düşünməyə, onları zorla müəyyən ədəbi üslub çərçivəsinə yerləşdirməyə ehtiyac da yoxdur. Bütövlükdə götürəndə bu hekayələrdəki cazibə, cümlələr arasındakı yumorik məntiqdədir. Məsələn, aşağıdakı parçada yumordan doğan məntiqə və məntiqdən doğan yumura heyran olmamaq mümkün deyil: "Saç - ağ, üz lə boyun - qara, bədən də ki, kağızdan ağ. Sanki həyatda Pənah müəllimin özü yox, onun neqativi yaşayırdı. Pozitivini yalnız ilk uşaqları görmüşdü. Qanunla əvvəl neqativ çıxar, sonra pozitiv. Onda əksinəydi."

Yaxud: "İnsan ömründə minimum maraqlı bir şey var ki, o da onun ölməsidir. Əfsus, insan öz həyatının mə'nalı yerini görmür, həm də mə'nasız yerləri özünə sərf edir, mə'nalı yeri camaata".

Bu cür eyhamlı, qeyri-adi mühakimələr, əlbəttə, həyata dərin və qeyri-adi baxışın nəticəsidir. Buna görə də müəllif hamının baxdığı, amma hamının görə bilmədiyini görür və öz gördüyünü bizə

də tələp etmək bacarır. Bu, əlbəttə, həyata fəlsəfi baxışdan doğan nəticədir.

Bu da qəribədir ki, o, prosesi deyil, nəticəni yazır, o, hər şeyi yerli-yataqlı - ağı ağı, qararı qara yerində təsvir etmir. O, neqativi göstərir, pozitivi tapmağı və görməyi oxucunun ixtiyarına verir.

"XIX əsrin sahibəsi" hekayəsində əhvalat yoxdur. Yazar XIX əsrdə qalmış Fəxrəndə xanının həqiqətən, XIX əsrdə qaldığını, yəni XIX əsrin havası ilə yaşadığını, müasir dünyaya nənəsinin gözləri ilə baxdığını həyatın dolanbaclarında göstərmir, əksinə, onun doğrudan da belə olduğu haqqında özü danışır. Sübut üçün yalnız bir faktı misal gətirir: qohumların ona aldığıları kondisioneri qəbul etmir və deyir: "İstidi - demək Allahın məsləhəti budur".

Bununla bərabər, qəribə burasıdır ki, yazarın mühakimələri o qədər tutarlı, o qədər düşündürücü olur ki, bu mühakimələr bizi də düşündürür və qəbul etdiklərimizə bizdə də şübhə oyada bilər: "XIX əsrin üstündəki mərtəbədən əcaib musiqi səsləri gəlirdi. XIX əsrin tavanı XX əsrin döşəməsiydi"...

Yazarın bir neçə hekayəsi ("Ölü Həsən", "Sivilizasiya", "Annalar, Vronskilər", "Eyvanından vəqzal görünən ev" və s.) janrın mənə düşündüyüm kimi tələblərinə tam cavab verən qəribə hekayələrdir.

"Sivilizasiya"da çox maraqlı bir əhvalat var: hekayə 2 hissədən ibarətdir. Birinci hissədə yaxın qohumları və qonşuları olan Kərimin onlardan inciməsinin səbəbi və izahı verilir: "Yenə aralarında sevgi ola, dərd yandır, qohum və qonşuluq Kərimin nəzərində sevgini əvəz edən şeylərdi".

Hekayənin ikinci hissəsində isə müəllif keçmiş qayıdır, uşaq vaxtı qohumu Kərim kişi ilə onun inəyini kolxoz buğalarına çəkdirməyə (hövrə) aparması və inəyinin zorla hövrə məcbur edilməsindən sevinməsi təsvir olunur.

İlk baxışda adama elə gəlir ki, bu iki əhvalatın bir-biri ilə heç bir əlaqəsi yoxdur. Amma hekayənin sonluğu oxucuya bu əlaqəni açıqlayır:

"Zifaf" səhərindən geri qayıdanda mən Kərimin yerinə utanırdım. Elə bilirdim bu boyda kişi namusunu satmışdı. İnək istəmədiyi bir işə məcbur olunduğundan gözləri alacalanırdı. Dili də yoxdu, Kərimə, ya heç olmasa mənə bir söz desin. Lakin fəhmlə dərk edirdi ki, yalnız bu yoldan keçməklə Kərimin xoşuna gələ bilər".

Nəticə: Dilsiz-ağızsız inəyi hövrə zorla məcbur edən Kərim dünyaya zor gözü ilə baxdığından qohumluğu və qonşuluğu sevgidən üstün tutub qızını almadıqlarına görə onlardan inciyibmiş. Demək, inəklə qızına fərqlənməyən Kərim üçün zor və məcburiyyət həyat

qayəsidir. Bu isə sivilizasiyadan uzaqlığımızın nəticəsidir: "Güllənməli bir iş tutsam, mən sivilizasiyada güllənməyə hazıram".

R.Tağının oxuduğum hekayələrindən bu qənaətə gəldim ki, o, yazmamışdan əvvəl demək istədiyi mətləbi sübut etmək üçün fikrində uydurma süjet qurmur, müşahidə elədiyi, daha doğrusu, şahidi olduğu həyat parçasını öz münasibətindən, öz mühakiməsindən keçirərək öz dili ilə nəql edib bizə çatdırır. Daha dəqiq desək, bir müəllif kimi özü kənarda durmur. Təsvirinə dərhal müdaxilə edib öz münasibətini bildirdiyindən mənim kimi ənənəyə bağlı qələm sahibini janrın tələblərində çaşdırır. Ocaqqulunun qatırı kimi bu janr söhbəti meydana çıxır və burda mən özümü nənəsinin zəmanəsi ilə yaşayan XIX əsrdə qalmış Fəxrəndə xanıma bənzədirəm: "Nənəm bu adda şey eşitməmişdi. Nənəmə qurban olum".

Amma burda qulağıma başqa bir səs gəlir. Yazıçı Qorun səsi: "Bütün dəlillər şəirdirlər... Bütün şairlər heç kimdə olmayan, nəse qəribə bir şey diləyirlər... Bütün uşaqlar tərs kimi elə uşaqlıqdan ayaqqabılarını tərs geyir".

"Yeni Müsavat" qəzeti, 1997

SƏNƏT SƏNƏT ÜÇÜNDÜR, YOXSAXALQ ÜÇÜN?

(Ali Fuat Azqurun şe'r kitabı haqqında)

Türkiyənin ədəbiyyat aləmində tez-tez eşitdiyim və son zamanlar Azərbaycan ədəbiyyatına da sirayət etmiş "Sənət sənət üçündür" prinsipi və cərəyanı məni çox narahat edir. Sovet dönməndə ədəbiyyat və sənət imperiyanın təbliğatına qurban edildiyindən, bu məqsədə haqq qazandırmaq üçün "Sənət xalq üçündür" şüarından çox məharətlə istifadə edirdilər. Əslinə baxsanız, bu ədəbiyyat, bu sənət xalqın deyil, imperiyaya xidmət edirdi. O zaman yazılan əsərlərin bir çoxunun ömrü isə imperiyanın yıxılması ilə sona çatdı. Bununla birlikdə, sovet dövründə yaşayan yazıçıların bir qismi sözün gerçək mənasında "Sənət xalq üçündür" prinsipinə əməl edərək yazmağı bacardılar. Bu yazıçılar müxtəlif ədəbi üsullar və rəmzlərdən faydalanaraq, əsir edilmiş Azərbaycan türklərinin dərnlərini göstərir və sovet imperiyasının çirkinliklərini təsvir edirdilər.

Elə həmin yazıçılar "Qızım sənə deyirəm, gəlinim, sən eşit" misalı ilə ölkənin dərnlərini xarici ölkələrə aid edir və öz sözlərini, düşüncələrini bu yolla dilə gətirirdilər.

Mən 1981-ci ildə yazıb arxivimdə gizlətdiyim bir şe'rimdə belə demişdim:

İçimi göstərmədim cahil tutan güzgüyə
Üzdə gülüb, ürəkdə müşkülümə ağladım.
Millətimin dərnlərini ünvanlayıb özgəyə
Başqasının yanında öz ölümə ağladım.

Millətin dərnlərindən, başına gətirilən müsibətlərdən danışan əsərlər isə, şübhəsiz, "Sənət xalq üçündür" prinsipinə xidmət edir. Buna görə də mən bir yazıçı kimi, ədəbiyyat və sənətdə "Sənət sənət üçündür" prinsipini qəbul etmir və "Xalqa, Vətənə xidmət göstərməyən sənət kimə və nəyə lazımdır?" - deyər düşünürəm. Ata yurdu kimi qəbul etdiyim Türkiyədə də təəssüf ki, son zamanlar heç bir məqsədi, qayəsi olmayan tapmaca ədəbiyyatı ortaya çıxmışdır. Bu cür şe'rləri anlamaq isə mümkün deyildir.

Keçən il dekabr ayında Ankarada müalicə olunduğum zaman əlimə çağdaş türk şairi Ali Fuat Azqurun "Əruzun mөлtemi ilə" adlı şe'rlər kitabı keçdi. Oxudum, çox bəyəndim. Kitab bəsbütün çox açıq əruz vəznə ilə və şirin, gözəl türk dilimizdə yazılmışdır.

Mən çağdaş türk şairlərinin heca və əruz vəznindən imtina etmələrini də anlama bilmirəm. Biz bir şeyi anlamalıyıq ki, böyük şairlərimizin işlətdikləri əruz artıq türk əruzudur, türk rənginə boyanmış əruzdur. Böyük Mehmet Akifin, Yəhya Kamalın, yaxud böyük Azərbaycan şairi Sabirin istifadə etdikləri əruz bizim milli ruhumuz və milli boyamıza cəlalanmış xalis türk əruzudur.

Eləcə də indi şe'rlərindən bəhs etmək istədiyim Ali Fuat Azqurun işlətdiyi vəzn bizim öz doğma əruzumuzdur. Bu vəzn fars və ərəb əruzundan fərqlidir.

Türk dilində səslilərin (saitlərin) çoxluğu əruz vəzninə özəl bir gözəllik verir. Bu gözəlliyi və səslər arasındakı daxili ahəngi Yəhya Kamalın əsərlərində daha aydın görə bilirik. Əruzun şe'rə musiqi ahəngi gətirdiyini bildiyimiz, iç ölçülərdəki dalğavari eniş-qalxışlar üzərində sözlərin qalxıb-enməsindən aldığımız həzzi və bütün bunların şe'rin məzmununa da təsir etdiyini gördüyümüz, böyük ustadlar tərəfindən cəlalanıb türkləşdiyini də hiss etdiyimiz halda bu gözəl vəznə nə niyə əl çəkməliyik? Ancaq şe'r məzmununda əlavə, həm də musiqidir, ahəngdir. İndi biz şe'rdən bu musiqini, bu ahəngdarlığı nə üçün qopartmalıyıq? Elmimizi, texnikamızı qərbsayağı etməyimizi anlayırıq. Ancaq şe'rin qərbsayağı edilməsini anlamaq mümkün deyildir. Gerçəkdən də bizim şe'rimiz Qərbin şe'rlərindən üstündür. Qoyun, şe'r yazmağın yolunu Qərb bizdən öyrənsin, biz Qərbdən yox.

Ən çağdaş fikir və duyğuları ana vəznimiz olan hecadə, çoxdan türkləşmiş və bizimləmiş əruz vəznində söyləmək mümkün deyilmi? Qardaşım! Bizim qarşımızda dəyərli vətən şairi Mehmet Akifin "İstiqlal marşı" və "Çanaqqala şəhidlərinə" adlı çağdaş ruhda yazılmış, qəlbin dərinliklərinə işləyən, dünyanın şah əsərlərindən sayılan gözəl örnəklər var. Vətənsərvərlik mövzusunda yazılmış bu şe'rlərin dünya ədəbiyyatında tayı-bərabəri yoxdur. Ali Fuat Azqurun şe'rlərindən mən Yəhya Kamalın ətrini aldım. Bə'zi türk araşdırıcıları Yəhya Kamaldan "Sənət sənət üçündür" prinsipi ilə yazan dekadent şair kimi söz edirlər. Mən bütün şair hissiyyatımla deyər bilərəm ki, Süleymaniyə camisinə baxıb "Mən də bir varisin olmaqla bu gün məğruram" və eyni camidə namaz qılan Mehmedciyə baxıb:

Könlüm, dilim, qanımla və mizacımla sizdənəm
Dünya və axirətdə vətəndaşlarım mənim, -

deyən doğma ana dilimi "ağzımda ananın südü" adlandıran şair "Sənət sənət üçündür" deyil, "Sənət xalq üçündür" prinsipini rəhbər edən bir millət ozanıdır. Ali Fuat Azqur şairin məqsəd və vəzifəsini

belə anladır:

Yox bizdə yalan, öylə xəyal məhsulu bir söz
Misralarımız mütləqə bir xatirə gizlər
Qəlbimdə, - deyirsəm, - bir alov var,
ya da bir köz,
Bir gerçəyi anlatmada dosdoğru bu sözlər.

Doğrudur, tamamilə doğrudur. Buna ürəkdən şerik çıxıram.
Şair yalan danışmaz. O ancaq və ancaq bir gerçəyi anlatmaq üçün
sözlərdən istifadə edir, şair davam edərək yazır:

Şair dediyin dərd ilə dost, möhnətə eşdir,
Gah buzdağa, gah vulkana bənizər bir atəşdir
Gün ortası hər gün aranan eyni günəşdir.
Həsrət yaşarıq, yar ilə olsaq belə bizlər.

20 yanvar, 1990-cı ildə rus ordusu Azərbaycan türklərini qət
edincə Ali Fuat Ankaradan öz e'tiraz səsinə ucaldı. O "Azərbaycanın
işğalı haqqında" adlı şe'rinə vulkan püskürməsinə bənizər şe'ri ilə
haykırdı:

Qəmlənmə, Azərbaycana çökmüşsə bir afət,
Heç yanma bu gün yurdunu sarmışsa
cinayət.

Bir şanlı zəfər mücdəsi gizlər bu fəlakət
Gec-tez boğacaq zalımı tökdürdüyü qanlar.

Və bununla birlikdə 1956-cı ildə rus ordusu Macarıstan və
Çexoslovakiyanı yenidən işğal edərkən şair Ankaradan gur səsinə
yüksəldi:

Bir ölkəyə haydutca girirsən, ama bil ki,
Bir tək kişinin qəlbinə əsla girəməzsən.
Məhkum da edərsən bir ara fədləri, bəlkə
Bir milləti lakin əbədi sindirəməzsən.

Çünki şair haqqın və həqiqətin zəfərinə bütün varlığı ilə
inanır və Ali Fuat Azqur kimi şairlər bu inancla qələmə sarılırlar.
Məncə, şairi şair edən, onu haqq uğrunda, ədalət uğrunda, yazmağa
təşviq edən səbəb də Allaha olan inandır. Bu cür şe'rlər xalqa, onun
taleyinə olan inam örnəkləridir. Lakin modernizm adı altında gizlənen
mənfəətçilər və yenilikçilər "Sənət sənət üçündür" prinsipi adı altında
ədəbiyyatı və sənəti xalqdan, onun taleyindən, yeni nəslə əski nəslədən

ayırmaq məqsədi güdür. Bu isə yalnız ədəbiyyat və sənət üçün deyil,
millət üçün və millətin tarixi vəhdəti üçün çox qorxuludur.

Hüriyyət ölür, sinədə bayraq yaşamazsa
Toplum çözlür ölkədə əxlaq yaşamazsa
Ancaq yenə hər qiymətin üstündəki haqqdır,
Dövlət çökər, əfkarda əgər haqq yaşamazsa.

Mən bu rübaini yazan şairin əllərindən öpürəm. Mən
sinəsində dövlətin bayrağını dalğalandırmayan, millətin əsrlərdən
bəri yaşayan əxlaqını, adətini, gələnek və görənəklərini
(ənənələrini) qoruyan, fikrində hər qiymətin üstündə olan haqqı,
ədaləti yaşatmayan insanın vətən övladı olduğuna inanmadığım kimi,
bu hisslərdən məhrum olan şairin də şairliyinə inanmıram.

Bax, bunun üçün kitabını böyük məhəbbətlə oxuduğum Ali
Fuat Azqurun şe'rləri məni duyğulandırdı və həyəcana gətirdi. Bu şe'r
kitabı qarşısında içimdə məmnuniyyətimi dilə gətirmək ehtiyacı
oyandı və buna cavab olaraq bu yazımı yazdım. Bu şe'rləri qayəsində,
aydınlığına və zamanla ahəngdarlığına görə "Zəmanəmizin türkləri"
adlandırıram.

"Zaman" qəzeti, 18 oktyabr, 1997

XORU MİLLƏT OXUSA...

Ədəbiyyata gələn hər təzə nəsil özü ilə yeni hava, yeni nəfəs, ən mühümü də yeni düşüncə gətirir. Bizdən sonra ədəbiyyata gələn yeni nəsillər çox şükür ki, özlərindən əvvəlki ədəbi nəsli təkrarlamamış və özlüklərini təsdiq edə bilməmişlər. Məhz buna görə də mən ədəbiyyatımızın gələcəyindən narahat deyiləm.

Bizdən sonra ədəbiyyata gələnlər içərisində başqalarından seçilən gənclər çoxdur. Onlardan biri də kitabına ön söz yazdığım Yusif Nəgməkardır. Bu şairi mənə sevdiren əsas cəhət ilk növbədə onun yaxşı müşahidə qabiliyyətidir. Hamının baxdığı, lakin hamının görə bilmədiyi həyat hadisəsini sənətə mal edə bilmək ilk növbədə istedadın təzahürüdür. Bu varsa, demək sənət də var. Hamının bildiyini, eşitdiyini və gördüyünü elə eşitdiyi və gördüyü qədər də şe'r qəlibinə salmaq şe'r deyil, adicə nəzmdir. Nəzm isə oxucuda heç bir bədii emosiya yarada bilməz. İstə'dadı istə'dadsızdan ayıran əsas amil isə hamının müşahidə etdiyi həyat hadisəsinə öz gözü ilə baxıb qəlbinin həyəcanını ona qatıb, ona tamam başqa rəng vermək qabiliyyətidir.

Götürək "Xor" şe'rini. Bu şe'ri oxumamışdan əvvəl əgər məndən sorsaydılar ki, musiqidə solonun təzadı olan xor haqqında nə deyə bilərsən? Yəqin ki, xeyli düşünər, Yusifin xor haqqında dediklərini deyə biləcəyimi demək çətindir. Başqa-başqa ölkələrdə yaşayıb, başqa-başqa dillərdə yazan şairlərin eyni mövzunu eyni cür işlədiklərini, təxminən eyni hissləri qələmə aldıklarını bilirəm. Lakin elə mücərrəd mövzular var ki, ona hər şair başqa tərəfdən yanaşır, daha dəqiq desək, eyni predmetə istə'dad işığını başqa səmtdən salıb tamam yeni sənət nümunəsi yaradır.

Mən dünya ədəbiyyat tarixində xor mövzusunda Yusifin şe'rindən başqasının yazıldığını bilmirəm. Ancaq onu deyə bilərəm ki, bu şe'r xora şair baxışdır.

Xor nədir? Buna məntiqin dili ilə belə cavab verə bilərik: Xor bir neçə əsəin birliyi, vəhdətidir. Vəssəlam! Şair də yalnız bunu desə, bu, şe'r olmaz. İndi görək şair nə deyir: "Xor - günəşin toplayıcı linzadan keçən şəfəqləri, göy qübbəsinin səhər ünvanlı üfqləri, yerşi bir, addımları bir olan ordunun ayaq səsləri, yağışın bir təpəni döyməsi. Bir ağacda çiçəklənen budaqların neçə-neçə düyməsi... və s..."

Bunlar uğurlu bənzətmələrdir. Amma iş bununla bitmir. Bəs şairin mövqeyi, demək istədiyi mətləb nədir?

Səs, oyaş, səs çağırış
Sükut şirin yuxusa.
Nəgmələrin içində
Xordan gözəli yoxdur -
Onu millət oxusa.

Bax, bu mətləbdir. Özü də bu günün mətləbi, bu günün sözü! Bəli, biz bu gün hər birimiz ayrılıqda nəgmə deyil, hamımız bir yerdə məhz xor olmalı, hamımız eyni sözü deməli, yəni eyni zindana vurmalyıq!

Yüzlərlə, minlərlə hadisələrin içindən birini seçib sənətə mövzu cləmək asandır, çünki mövzu özlüyündə sadəcə informasiyadır. Lakin informasiyanı sənət səviyyəsinə qaldırmaqla hamının bildiyinə sənətin bildiyini də əlavə edib, oxucunu sənətin gördüyün kimi görməyə məcbur etmək hər oğulun işi deyil.

"Dünya alimlərinə" şe'rində şair, qədim bir Azərbaycan mahnısının Marsa göndərilməsindən söz açır. Özlüyündə bu hadisə maraqlı və bizim üçün fəxr olunası bir mə'lumatdır. Şe'r in əvvəlində şair alimlərin bir vaxt göyə raket, peyk, sonra həmin peyklərdə it, daha sonra adam göndərilməsindən söhbət açır. Və nəhayət, mahnı göndərilməsi informasiyasının üstündə dayanır. Mahnı nədir? Bir millətin ruhu, mə'nəvi dünyası, dili, varlığı, canı, qanı! Demək göyə qalxan adicə mahnı deyil, o mahnını yaradan millətin özüdür... Burda siz bədii ümumiləşdirmədəki böyüklüyə və böyüklükdəki qüdrətə baxın. Hələ mətləb bununla da bitmir:

Mahnı göyə qalxdı...
Amma nə qədər qalxsada
Qalxdı özündən aşağı!

Bəli, xalqın mə'nəvi dünyası onun özündən yuxarıdır. Bax buna deyərler mahnının son akkordu! Bədii ümumiləşdirmənin zirvə nöqtəsi. Adi informasiyaya şair baxışı, şair təhlili!

Poeziyada əsas amillərdən biri də deyiliş tərzinin gözəlliyidir. Daha doğrusu, ifadənin bir başa, yalın deyilməməsi, hissin, fikrin bədii obrazlarla geyindirilməsidir. Şair "Ətək" şe'rində "Əl mənim, ətək sənin" el ifadəsinin bədii təhlilini verib ona bu günün tələbi ilə yanaşır:

Günəş ətəklərdə doğulmur niyə?
Saralan sünbül də başda dən tutur.
Baş varkən tac qoymur əllər, ətəyə
Başını itirən ətəkdən tutur.

Göründüyü kimi şair oxucusuna ətkədə sürünməyin faciəsini dolayı yolla, bədii sözün qüdrəti ilə izah edir.

Belə misallardan istədiyimiz qədər gətirə bilərik. Məqsədim bu misallarla oxucu fikrini şe'rın, sənətin məgzinə yönəltmək, ölçüləri düzgün təyin etməkdə ona yardımçı olmaq, cavan qələm yoldaşına isə uğurlarını göstərməklə uğursuzluqlarını özünün müəyyənləşdirməsini arzulamaqdır.

1996

HÖRMƏTLİ ƏLƏVİYYƏ XANIM

Biz 50 ildir bir cəbhədə küllüng çalırıq. Bu müddətdə həmişə bir-birimizə hörmət etmiş, nəzakət göstərmişik. Mən Sizi həmişə zəhmətkeş, savadlı, mə'lumatlı, nəcib bir xanım kimi tanıyıram. Sizin yəqin buna heç bir şübhənin olmamalıdır. Lakin bir neçə gün əvvəl mən sizin "Alternativ" qəzetində dərc olunmuş məqalənizi oxuyub çox təəssüfləndim. Əgər bu məqaləni başqası yazsaydı, bu məni o qədər də təəccübləndirməzdi. Amma son dərəcədə nəzakətli olan Ələviyyə xanımın qələmindən bu cür özünə layiq olmayan sözlərin çıxdığına təəssüflənməyə bilmədim.

Siz necə rəva bildiniz ki, bir məqalə ilə şe'rimizdə yeni çıxır açmış mərhum bir şairin ruhunu təhqir, qırxillik yaradıcılığa malik olan bir yazıçını isə tamamilə inkar edirsiniz.

Siz R.Rzanı "Lenin" poemasını yazdığına görə ittiham, S.Vurğunu isə başqa məsələdə müdafiə edirsiniz? O dövrdə Lenindən əsər yazmaq belə qəbahətdirsə bəs müdafiəsinə qalxışdığınız S.Vurğunun özü Leninə azmı əsər həsr etmişdir? Siz özünüz, mən və biz yaşda olan başqa qələm sahibləri Lenin barəsində əsər yazmamışları?

Lenin poeması ilə yanaşı R.Rzanın onlarla sovet imperiyasını ifşa edən əsərlərini məgər unuttunuz? Anarın sovet imperiyasının kəsəkəs dövründə milli şüurumuzun oyanmasına təkan vermiş "Anlar-ıq dərdi", "Yaxşı padşahın nağılı" kimi əsərlərini inkar etmək insafdımı?

Bir yazıçı başqa yazıçının əsərlərini tənqid edə bilər, lakin tənqid təhqirə və inkara keçməməlidir.

Məni məqalənizdə ən çox narahat edən isə mərhum şairimizin ruhunu incitməyinizdir. Bizdən sonra ədəbiyyata gələn yeni nəsil bizdən bunumu öyrənməlidir? "Ölənin dalınca danışmazlar" atalar sözüne əməl etməmək bizə yaraşan sifət deyil. Bu nəzakəti, bu nəcibəti unutmaq isə sizin kimi ağbırək bir ziyalıya heç yaraşmır.

"Ədəbiyyat qəzeti", № 8, 1998

BİR ŞE'R HAQQINDA

Şahmar Əkbərzadə az yazan, lakin gözəl yazan, hissələrini zərgər dəqiqliyi və incəliyi ilə misralara düzən gözəl şairlərimizdəndir. Onun ən üstün cəhəti şe'rlərindəki səmimiyyətdir. Çünki o, duyğularını insan kimi yaşayıb şair kimi yazır.

Bu günlərdə bu gözəl şairimizin "Forum" dergisində "Dünya" rədifli bir qoşmasını oxudum. Təbii insan hissələrindən yoğrulmuş bu şe'r parçası məni isitdi. Dünya rədifli şe'rlər bizim ədəbiyyatımızda çoxdur. (Mənim də eyni rədifli 4-5 şe'rim var). Lakin Şahmarın "Dünya"sı başqa dünyadır.

Qəribə paradokslar üzərində qurulan bu qoşmada qəm, qüssə, kədər, möhnət, həsrət, qüribət, xiffət kimi insan üçün neqativ hallar hörmət mərtəbəsinə qaldırılıb pozitivləşir. Belə ki, şair içindəki "zillətin zillətə düçar olmamasına" peşman deyil. Burda böyük Füzulinin:

Yarəb, bəlayi eşqilə qıl aşına məni
Bir dəm bəlayi-eşqdən etmə cüda məni

beyti yada düşür, bələdan ləzzət alan Məcnun ucalığı dilə gətirilir. Amma burda çox incə bir fərq var: Füzuli eşqin bəlasına, dərдинə və zillətinə mübtəla olmağı Allahdan arzu edirsə, Şahmarın şe'rinə dərdə, zillətə, möhnətə mübtəla arzu deyil, artıq həqiqətdir. İkinci tərəfdən, burda bu mübtəlalığın səbəbkarı Allah deyil, içində yaşadığımız dünyadır. Üçüncü tərəfdən isə şair onu kədərə, qəhərə, möhnətə mübtəla edən dünyadan "şikayətlənmir", əksinə, ona minnətdar olduğunu bildirir:

Payı löyün-löyün, nəməri bol-bol
Süzdü qədəhimə qəhəri bol-bol
Doldurdu xonçama kədəri bol-bol
Çatdırdı əlimi sərvətə dünya.

Heç demə, dünya dərdləri ilə yaşayan şair üçün qəhər də, kədər də, möhnət də "sərvət" ola bilmiş.

Zülmünü taxtından heç endirmədi,
Dərdimin gözünü nəmləndirmədi.
Sağ olsun! Qəmimi qəmləndirmədi
Mindirdi qəmimi hörmətə dünya.

Dərdinin gözünü "nəmləndirməyən", qəmimi "qəmləndirməyən", əksinə, onu "hörmətə" mindirən dünyaya şairin dediyi "sağ ol"dakı bədii ironiya təzadların gücünü birə-beş artırır. Çünki Məcnun qəm arzulayı, burda isə artıq gəlmiş qəmə "təşəkkür" edilir.

Bir ömür vermişdi, tufana döndü
Xiffətim tağ atıb bostana döndü
Qüssəm lə'lə döndü, mərcana döndü,
Tutdu ürəyimi ziynətə dünya.

Lə'lə, mərcana dönen qüssənin şairin ürəyini ziynətə tutması paradoksalığı qarşısında heyətlənməmək mümkün deyil. Şe'r başdan-ayağa bu cür paradokslarla oxucunu sarsıdır. Mən deyərdim ki, ən'ənəvi qoşma şəklində yazılan bu şe'r, poeziyamızda bədii kəşfdir. Əslinə qalsa, belə şe'rləri təhlil etmək günahdır. Çünki gözəl şe'rlərin təhlili onun gözəlliyinə və bəkarətinə bə'zən xələl gətirir. Bu cür şahənə şe'rləri təhlil etmədən yalnız oxuyub düşünməli, müəllifinə "sağ ol" deməklə təşəkkürümüzü bildirməliyik.

"Ədəbiyyat qəzeti", 1 may, 1998

KLİP MUSIQINI VƏ SÖZÜ ZORLAYANDA...

Son bir neçə ildə bütün dünyada, o cümlədən də bizdə mahnılara klip çəkilir. Bu, əlbəttə, mahnını daha da canlandırmaq, əyaniləşdirmək məqsədi güdür. Təəssüflər ki, bir çox hallarda klip adlanan bu əyani təsvir vasitələri, görüntülər, şəkillər, mənzərələr, diqqəti, fikri, hissi yayındırır və təsəvvürü öldürür. Niyə? Ona görə ki, oxunan sözlə, mətləblə, musiqi duyğusu ilə çəkilən əcaib-qərib şeylər üst-üstə düşmür; mahnıya daxil olmayan görüntülər tutarlı deyilmiş məni və musiqinin özündən duyğulanmağa, onunla yaşamağa mane olur. Ümumiyyətlə, musiqi mücərrəd olduğundan, hissə təşkilindən təsəvvürə və fantaziyaə onsuz da qanad verir. Amma mahnının fonunda verilən düşünülməmiş, mənasız klip diqqəti yalnız bir təsvirə yönəltməklə fantaziyanı və təsəvvürü zorlayır.

Musiqinin gözəlliyi məhz orasındadır ki, hər dinləyən onu öz ovqatına uyğun çalarlarla qavrayır. Buna görə də o, konkretləşə bilməz. "Muğam" poemasını yazanda ayrı-ayrı muğamların ("Rast", "Şur", "Segah" və s.) şəxsən mənim dünyama onun təsirini təsəvvürümdə canlandırır yazmışdım. Sonra mən öz təsəvvürümdən doğan misraları R.Quliyev və Həbil kimi qüdrətli ifaçılara oxudum. Xatircəmliliklə dedilər ki, bunlar sənin şəxsi təəssüratının şə'rdə canlandırılmasıdır. Əlavə etdilər ki, eyni muğamı biz başqa-başqa ovqatda eyni cür çala bilmirik. Hər ovqatın öz muğamı yaranır. Əgər ifaçının ovqatından asılı olaraq muğam xalları, dönüşləri dəyişirsə, demək, dinləyici də eyni musiqi parçasını müxtəlif ovqatlarda müxtəlif təəssüratla qavrayır.

Bir şair kimi qənaətim budur ki, klipə dinləyicinin hissini və təəssüratını istədiyimiz istiqamətə yönəltməyə haqqımız yoxdur. Klip dinləyicinin qavramına, təəssüratına, təəyyülünə mane olur. Hətta uyğun hesab etdiyimiz klipdə də (o da qala klip xatirinə klip qondarasan) musiqi ayrı duyğu oyada, görüntülər səni bir başqa səmtə sürükləyir.

Televiziyanın yaradıcı adamları, elə bilirəm, bu incə mətləbə diqqətlə yanaşmalıdırlar.

"Ekran-efir" qəzeti, 11-17 may, 1998

BEŞİK DƏFTƏRİ

İsmayıl Vəliyevin redaktorluğu ilə "Azərbaycan Ensiklopediyası"nın buraxdığı "Beşik dəftəri" kitabı uşaqlarımız üçün "Əlifba kitabı" qədər lazımlı və qiymətlidir. Uşağa adqayma mərasimindən tutmuş müxtəlif yaş dövrlərində onun tərbiyəsi, yetişdirilməsi, qidalanması, müalicəsi və sağlamlığı kimi mühüm məsələlərdə gənc analara tövsiyələri ilə zəngin olan bu kitab, bizim pedaqogika tariximizdə demək olar ki, ilk nümunədir. Bu kitabda pediatriya ilə pedaqogika çiyin-çiyinədir. Ən gözəl cəhət ondan ibarətdir ki, kitabda uşağın sağlamlığı və tərbiyəsində ehmələ bərabər xalqın təcrübəsindən doğan müdriklik yanaşı götürülmüşdür.

"Beşik dəftəri" dünyaya gələn hər bir azəri-türk çocuğunun ilk günlərindən tutmuş həyatının ən əsas dövrlərini tarixə çevirmək məqsədi daşıyır. Belə ki, kitabın "Əziz körpə, xoş gəlmisən bu dünyaya" başlığı altında verilən ilk səhifəsində uşağın hansı doğum evində doğulması, çəkisi, boyu, saçlarının və gözlərinin rəngi, həmin gün havanın necə olması, hansı həkim tərəfindən tutulması, ailədə və ölkədə baş verən mühüm hadisələr haqqında suallara cavab verilir. Bu sorğulara cavablar, zaman keçəndən sonra yetkinlik yaşına dolacaq həmin uşaq üçün nə qədər maraqlı olacağı şübhəsizdir.

Bundan sonrakı səhifədə isə valideynlərə qız və oğlan adları, uşağın aldığı ilk hədiyyələr və təbriklərin yazılması təklif olunur.

Kitabın 96-cı səhifəsində "Uşaqlar ataları haqqında nə düşünürlər?" sualına verilən cavablar son dərəcə müdrik və düşündürücüdür. Burada altı yaşından altmış yaşına qədər insanın öz atası haqqında düşüncələrində yumor qarışıq bir müdriklik var. Məsələn, 6 yaşında uşaq "Atam hər şeyi bilir", 10 yaşında "Atam çox şeyi bilir", 15 yaşında yeniyetmə "Mən də atam qədər bilirəm", 20 yaşında cavan "Atamın çox şeylər haqqında mə'lumatı yoxdur", 30 yaşında adam "Atamın da fikrini öyrənsəm pis olmaz", 40 yaşında yetkin adam "Atam bə'zi şeyləri məndən yaxşı bilir", 50 yaşlı ahıl "Atam hər şeyi bilir", 60 yaşlı qoca "Ah atam, kaş sağ olaydın, mənə bir məsləhət verəydin" deyir.

Yaşın müəyyən dövrlərinə xas olan bu hikmətli nəticələrdə ömrün ilk çağı ilə son çağı, ağacın bir ucu ilə o biri ucu birləşir. Beləliklə, insan altmış yaşına dolduğu zaman 6 yaşındakı fikrinə

qayıdır. Nə qədər doğru, nə qədər hikmətli və müdrik nəticə!

"Uşaq yığıla-yığıla böyüyər", "uşaq gördüyünü götürər",
"uşaq olan evdə qeybət olmaz", "uşağı yemək böyütməz, fərəh
böyüdür" kimi atalar sözlərinin,

Balam, balam bal dadır,

Balam adam aldadır

Şirini şirin olur

Acısı da bal dadır.

kimi oxşamaların,

Balama qurban alçalar

Balam nə vaxt əl çalar

yaxud:

Balama qurban inəklər

Balam nə vaxt inəklər?

kimi bəsləmələrin,

Kəhərə yəhəri yəhərlədim

Yəhəri kəhərə yəhərlədim

Mindim yəhəri

Çapdım kəhəri

kimi yanıltmacların verilməsini kitabın ən böyük uğuru saymaq olar. Ona görə ki, bizim gənc analarımızın əksəriyyəti (xüsusən şəhər anaları) uşağın böyüməsində, yetişməsində, tərbiyəsində, dil açmasında mühüm rol oynayan var zəngin folklor materiallarından xəbərsizdir. Tərtibçilərin kitaba saldığı atalar sözləri, laylalar, bayatılar, bəsləmələr, oxşamalar, yanıltmaclar böyüməkdə olan uşağı öz milli kökünə, əcdadına bağlayır. Axı, bizlər belə böyümüşük! Kitabda əsərlərindən misallar gətirilən Nizami, Nəsrəddin Tusi, Üzeyir bəy, Hüseyn Cavid, Səməd Vurğun, Rəsul Rza kimi böyüklərimiz məhz bu milli ruhun yetirmələridir. Biz bir şeyi bilməliyik ki, laylalar uşağı yalnız yatırımaqdan ötrü deyil, həm də onların mə'nəvi tərbiyəsi, duyğularının cilalanması, ətraf mühiti dərk etmələri üçündür. Muğam üstündə deyilən laylanın ahəngi uşağı min illərdən süzülüb gələn doğma ruha - milli varlığıma, bir sözlə, özümüze bağlayır. Məhz bu mühüm məsələdən bəhs edən "Beşik" şe'rimdə vaxtilə demişdim:

Laylanın hər xalı bir ümid, güman,

Onun ahənginə qaynadı qanım.

Anamın yanıqlı laylalarından
Süzüldü ruhuma Azərbaycanım.

Bəli, Vətən və millət sevgisi bizim ruhumuza analarımızın yanıqlı laylalarından, bayatılarından, nənələrimizin nağıllarından süzülür. Bu böyük xəzinədən məhrum olan - layla, bayatı eşitməyən, milli nağıllarımızı dinləməyən, yad "bayubayuları", nəğmələri və özge nağılları ilə tərbiyələnen uşaq bizim millətin övladı ola bilməz. Əgər balalarımızı öz Vətənimizə və öz millətimizə qulluq edəcək namuslu bir vətəndaş kimi yetişdirmək istəyiriksə, gəlin onları "Beşik dəftəri"ndə toplanan bu böyük xəzinənin ruhu ilə tərbiyə edək.

Yazıqlar olsun ki, tərbiyə ilə məşğul olan bizim mütəxəssislərimiz mə'lum səbəblər dolayısı ilə 70 il milli folklorumuz kimi zəngin tərbiyə xəzinəsindən istifadə etməmiş və yetişən nəsəl öz milli ruhundan məhrum olmuşdur.

Mən hər il yay aylarında nəvələrimlə bərabər Şəkidə oluram. Çox qəribədir, uşaq ikən mənim oynadığım "dirəddöymə", "yalğa salma", "cilingağac", "ənzəli", "top aldı qaç" kimi oyunları indi rayon və kənd uşaqları daha oynamır. Demək olar ki, bu oyunlar tamam unudulub. İndi uşaqlar səhərdən axşama qədər televizorun qabağında oturub ya futbola baxır, ya da ədəbdən kənar xarici teleseriallara.

Nəvələrim bağcadakı ağacların, otların, çiçəklərin, böcəklərin, quşların heç birinin adını bilmir. Öyrədirəm, amma hiss edirəm ki, buna maraq göstərmirlər. Ən təəccüblüsü də budur ki, bədii kitab oxumaq həvəsində də deyillər. Çünki ürəkləri televizorun ekranına köklənib. Mə'lumdur ki, insan torpaqdan, ana təbiətdən uzaqlaşdıqca sün'iləşir, saxtalaşır.

"Beşik dəftəri" kitabında Nəsrəddin Tusidən tərbiyə haqqında verilən məqalə çox ibrətamizdir. Alim tərbiyənin erkən yaşlardan başlanmasını tövsiyə ilə ilk növbədə uşağa utanmaq və abır, həya hissələrinin aşılmasını əsas götürür. Alim haqlıdır. Çünki, abır-həya gözləməyən, utanmağı bacarmayan adamdan dünyanın bütün pisliklərini gözləmək olar.

Uşağın necə qidalanmasından bəhs edən Tusi yazır: "Uşağa başa salmaq lazımdır ki, yeməkdə məqsəd səhhətdir, ləzzət deyildir. Çünki qida yaşamaq və sağlam qalmaq üçündür... Dərmanı dad almaq üçün atmağıqları kimi, təamı da ləzzət çəkmək üçün yeməzlər".

Demək, böyük filosof yeməyi yalnız maddi tələbata

bağlamaqla mə'nəvi ləzzəti ondan ayırır. İnsanın insanlığını mə'nəvi ləzzətdə, yə'nə ruhun qidalanmasında görür.

Bir qədər sonra Tusi yazır: "Uşağı mehribanlıq və məhəbbət doğuran kəramətlərlə tərbiyə etmək lazımdır. Xüsusilə ağıla, şüura, idraka tə'sir edən, başsalma yoluyla. Pul vermək, şirnikləndirmək kimi yollarla yox".

Uşağa pul verməyin, onu şirnikləndirməyin sonrakı belasını o belə izah edir: "Qızıl və gümüşü, pulgirliyi uşağın gözündən salmaq lazımdır. Sərvətin gətirdiyi belanı heç əfi ilan zəhəri də götürə bilməz".

Bu sözlər bu gün üçün nə qədər müasir səslənir. Valideynindən pul alıb şirnikləndirilmək yoluyla "Tərbiyələndirilən" uşağın böyüyəndən sonra ən tərbiyəsiz adam olacağı labüddür.

Uşaqlıqdan şirnikləndirilməyə adətəkdə olanların böyüyəndən sonra "uf" demədən millətin qanını soran rüşvətxorlara çevriləcəkləri təbiidir.

"Beşik dəftəri" kitabının mən deyə bilmədiyim daha başqa məziyyətləri də var. Sözümlərin sonunda bu kitabı tərtib edənlərə, onu müasir poliqrafiya səviyyəsində üzə çıxaranlara mən bir vətəndaş kimi təşəkkürümü bildirir və üzümü gənc valideynlərə tutub deyirəm: Siz əgər balalarınızı namuslu bir vətəndaş, xeyirxah bir insan kimi yetişdirmək istəyirsinizsə bu kitab sizə ən yaxşı məsləhətçi və rəhbər ola bilər. Onu oxuyun, hər tövsiyəsinə əməl edin. Balalarınızı bu kitabın göstərdiyi haqq yoluyla tərbiyələndirin.

"Respublika" qəzeti, №147, 14 avqust, 1998

"ƏSƏD VƏ ZEYNƏB" HEKAYƏSİ

Əzizim Rafiq Tağı!

Sənin bütün hekayələrin məni həmişə həyəcanlandırır və ən ümdəsi düşündürür. Çünki söz güllən heç vaxt hədəfdən yayınmır. "Yeni Müsavat" qəzetinin 4-6 iyul tarixli sayında çap olunan "Əsəd və Zeynəb" hekayən isə bir dünyadır. Bu hekayə komediya və faciə janrlarının guya təhlili əsasında qurulmuş, əslində həyat faciəmizin ədəbiyyatdakı təzahürüdür desəm, yanılmaram. Partiya qurultayları adına zavodların direktorlarının dialoqu komediya janrında faciəmiz, əsirlikdən qayıtmış azərbaycanlı qadının əri ilə dialoqu isə faciə janrında komediyamızdır. Beləliklə, sən kiçik bir hekayədə "faciə həyatda çoxalır, səhnədəsə azalır" deyərək komediyada faciəmizi, faciəmizdə isə komediyamızı Mirzə Cəlil ustalıqı ilə ədəbiyyata gətirməyə müvəffəq olmusan.

Amma son akkordundan heç olmaz: "Əcəb uşağın ola, ailəlikcə sirkə gedəsən!"

Sağ ol, qardaşım, sən bu gün Mirzə Cəlil məktəbinin ən gözəl və ondan fərqli davamçısısan. Səni təbrik edir, daha böyük uğurlar arzusu ilə bağrıma basıb öpürəm.

"Yeni Müsavat" qəzeti, 30 iyul, 1998, Şəki

MÜSAHİBƏLƏR

ELƏ AHLAR BÖYÜTDÜK Kİ...

- Bəxtiyar müəllim, bu gün xalqımız, məmləkətimiz *real təhlükə qarşısındadır. Respublikamızın və mərkəzin mətbuatından bəllidir ki, Ermənistan respublikasında öz tərkibində 140-150 min döyüşçü - "fədai"ni birləşdirən "milli ordu" yaradılıb. Bu barədə fikriniz?*

- Biz hələ götür-qoy eləyirik. Bir müddət əvvəl Ali Sovetin sessiyasında mən ordu yaradılması məsələsini qaldırdım. Çağırışçıların Azərbaycanda saxlanılmasına, respublikanın sərhədlərinin bu hesaba qorunmasına çağırdım. General Bəşadlı mənə hücum çəkib bunun qətiyyəən lazım olmadığını dedi. O vaxt mənə heç kim müdafiə eləmədi. Ancaq Ali Sovetin axırncı sessiyasında elə həmin general ordu yaratmağın vacib olduğunu bildirdi. Çünki indi ona müdafiə nazirliyini təklif ediblər.

Biz millətlik, ordu da yarada bilərik, özümüzü müdafiə eləyə də bilərik. Lakin üzqara "böyüklərimizin" ucbatından çox gecikmişik. Bu ordunu yaratmağa bizim maddi imkanımız da yoxdur. Biz mərkəzi hökumət qarşısında axırncı dəfə məsələ qaldırmalıyıq: -Qoy bizi müdafiə eləsin. Çünki bizim boyunduruğa girəndən müqaviləməz var; - biz ordu saxlamırıq və o, bizi müdafiə eləməyə borcudur. Əks təqdirdə biz bu boyunduruqdan çıxıb öz taleyimizi özümüz həll etməliyik.

Bir şeyi də əlavə eləmək istəyirəm. Hər kəsin öz əli, öz başı olmalıdır. Rəhbərlik hadisələrə mərkəzin gözü ilə baxmamalıdır.

Bəxtiyar müəllim, indiki mürəkkəb vəziyyətdə rəhbərliyin tutduğu mövqe sizi qane edirmi?

- Bu bir az çətin sualdır. Ermənistan rəhbərliyi ilə müqayisədə, yəqin ki, yox! Çünki Ermənistanda xalq nə cür düşünürsə, rəhbərlik də elə düşünür. Daha doğrusu, rəhbərlər xalqın arxasınca gedib xalqa rəhbərlik edirlər. Bizdə isə əksinə, rəhbərliyə keçən kimi xalqa düşmən kəsilirlər. Bu gün bütün dünya bilir ki, (gəc də olsa) biz hücumə mə'ruz qalmışıq. Əzilən də bizik, təklənən də, günahkar da! Əslində hücum eləyən tərəfdə fəvqə'ladə vəziyyət e'lan olunmalıdır. Amma fəvqə'ladə vəziyyət bizim tərəfdə e'lan olunur. Respublika prezidenti oturub verdiyi qərara "Böyük" prezidentin nə cür reaksiya verəcəyini gözləyir. Yıxdı bizim evimizi bu asılılıq!

- ***Biz gözləyirik... 1 il, 2 il gözlədik. Ancaq nə mərkəzi hökumət, nə də Ermənistan hökuməti heç bir tədbir görmür.***

- Bu, görünür, mərkəzi hökumətə nə üçünsə sərfəlidir.

Ermənistan rəhbərliyi də başa düşür ki, müəyyən bir tədbir görsə, tutaq ki, respublikada fəvqəladə vəziyyət e'lan eləsə, yaraqlıların cılovu yığılar, asayış yaranar. Ermənistan hökuməti isə bunu istəmir.

- Bizsə elə e'tiraz eləyirik. Gah partiya biletlərimizi (hərdən də dözməyəndə özümüzü) tankların altına atırıq, gah aclıq e'lan eləyirik, gah da özümüzü öldürürük. (Ağabəy kimi. Allah ona rəhmət eləsin). Mərkəzin isə qulaqları kar, gözləri kordur.

- Bunu yaxşı yadıma saldın. İndi bizim mətbuatda partiyanın nüfuzunu qaldırmaqdan tez-tez söhbət gedir. Əgər partiya öz əməlləri ilə özü öz nüfuzunu itiribsə, onu necə qaldırmaq olar?

Bu gün "yanvar hadisələrində" partiya biletini atanlar mətbuatda təhqir olunur. Onlara təzyiq göstərilir. Bu, yaxşı hal deyil. Yanvar hadisələrinə - millətimizin təhqir olunmasına baxıb dözlərin şəxsiyyətinə də mən şübhə edirəm.

- Redaksiyaya zəng vurub tez-tez soruşurlar ki, Bəxtiyar müəllim partiya biletini geri götürübmi?

- Yox! Qətiyyətlə yox! Mən, bütöv bir xalqı qan içində boğan partiyanın nə cür üzvü ola bilərəm?

- Bəxtiyar müəllim, bu gün yerində duran bir program-nizamnəmə yazıb üz tutur "Azərbaycan"ın redaksiyasına ki, mən partiya yaratmışam, mənim program və nizamnəməmi çap edin. Siz Azərbaycandakı bu çoxpartiyalılığa nə cür baxırsınız?

- Mən çoxpartiyalılığın qəti əleyhinəyəm. Çünki bu gün hərəni bir yana çəkmək vaxtı deyil. Biz faciə qarşısında, "olum-ölüm" sualı qarşıındayıq. Bu gün qorunmaq, müdafiə olunmaq zoru qarşıındayıq. Biz "mənəm"-liyi bir tərəfə atıb bir sırada birləşməliyik. Yenə vaxt gələr, yığılıb partiyalar da yaradarıq, fikir mübadiləsi də apararıq. İndi isə bunun heç vaxtı deyil.

- Bəxtiyar müəllim, biz birlik ki, prezident vətəndaşlarının təhlükəsizliyini, hüquqlarını qorumağa borcludur. Azərbaycandakı həbsxanalar isə, bu gün ağzınadək günahsız adamlarla doludur. Şüvəlan həbsxanasında tanış olduğum müstəntiq e'tiraz elədi ki, burada yatanların əksəriyyəti günahsızdır və tutulub saxlanmış adamların bu cür kameralarda saxlanması qanuna müvafiq deyil.

- Cavab verməyə çətinlik çəkirəm. Çünki, bu prezidentin səlahiyyətinə aiddir... Ancaq onu deyə bilərəm ki, bizim qeyrətli oğullarımızın (Xəlil Rzanın, E'tibar Məmmədovun və b.) həbsxanada yatması bizim üçün təhqirdir. Açıqca mətbuatda çıxış eləyib "Biz Qarabağı alıb, Ermənistanla DQMV-ni birləşdirəcəyik" deyən Z.Balayan, Azərbaycan xalqının milyonlarının dalına keçən, o milyonların bahasına alınmış silahlarla millətimizin günahsız qocalarına, qadınlarına, uşağına qarşı qırğınlar təşkil eləyən Manuçarov

daha çox günahkardır, yoxsa şair Xəlil Rza, E'tibar Məmmədov?! Mənə elə gəlir ki, prezident bu sualı özünə də verməlidir, Qorbaçova da.

- Bəxtiyar müəllim, filosoflardan hansısa deyib ki, kim nəyə malikdirsə, ona da layiqdir, kim nəyə layiqdirsə, ona da malikdir. AXC ilə bağlı olaraq xatırladım bunu. İndi xalq cəbhəsi ilə bağlı o qədər söhbət gedir ki, bu söz-söhbətə dözmək çətinidir. Axı, burada qərribə bir şey yoxdur ki! Xalqın səviyyəsinə uyğun da xalq cəbhəbiz var! Özü də nə yaxşı ki, var! Xalq cəbhəsi ideyası heç olmasa, xalqın ruhunu qoruyub saxlayır. Bugünkü Azərbaycanın taleyi AXC-nin taleyi ilə sıx bağlıdır.

- Mən AXC təzə-təzə yarananda onu alqışlayanlardanam. Və yenə də o fikirdəyəm. AXC bizim müstəqilliyimizə keçiddir. Bu keçiddə körpüdür, daha doğrusu, xalq cəbhəsini damğalamaq, onun ətrafında şayiələr yaymaq, üzvlərinin hamısına ləkə yaxmaq olduqca səhvdir. Şübhəsiz ki, onların içində də, hər yerdə olduğu kimi, ləyaqətsiz, xalq hərəkətindən sui-istifadə edən (Səttarxan hərəkətində olduğu kimi) adamlar var. Lakin ümumi halda AXC-ni ləkələmək, ona düşmənlə mövqə tutmaq olmaz. Ola bilsin ki, AXC-nin rəhbərliyində, Məclisində təsadüfi adamlar var. Onlar təmizlənəcək. Xalq gözü tərəzidir. Düşürəcək xalq onları o layiq olmadıqları ucaldıqdan. Azərbaycan xalqının nicatı öz cəbhəsinin ruhunda və gücündədir.

- Divin canı şüşədə olan kimi, bizim də canımız dilimizdədir... Gündə bir qərar verildi dil haqda. O qərarı verən kəslər öz qərarlarına əməl eləmədi. Dilimiz böyük kürsülərdən eşidilmədi, salonlara varə bilmədi. Dil komissiyasının sədri kimi deyə bilərsiniz ki, onun taleyi sabah nələrlə tuşdur!

- MK-nın dil haqda növbəti qərarından sonra MK və Nazirlər Soveti bizim layihəmizi istədi. Yazıb verdik, it-bata düşdü. Nəhayət, mənim çox böyük təkəbidən sonra, bu layihəni əlavələrlə mənə qaytardılar. Əlavə bundan ibarət idi ki, Azərbaycanda rus dilinin inkişafına xüsusi qayğı göstərsin! Mən də bu əlavəni qəbul etmədim. Dedim ki, rus dilinin öz sahibi var. Qoy onun qayğısına onların özləri qalsın. 2 aydır ki, cavab gözləyirik. Azərbaycanda yüzlərlə kooperativin, komitələrin möhürü, işçiləri və daha nə bilim, nələri var, təkcə dil komissiyasından başqa. Biz rəsmi surətdə tanınmamışıq. Bizim hüquqi gücümüz yoxdur. Bir halda ki, "yüksek səviyyəli" rəsmi iclaslar - qurultaylar, plenumlar yenə də rus dilində aparılır, əlində heç bir iqtidar olmayan şair nə edə bilər? Balıq başdan iylənər. Nə qədər ki, MK öz plenumlarını, büro iclaslarını ana dilində aparmır, dilimizin dövlət dili olmasından danışmaq yersizdir.

Uzağa getmək lazım deyil. Hələ mən qurultayları, plenumları demirəm. V.İ.Leninin 120 illik yubileyi keçiriləndə bir nəfər də

Azərbaycan dilində danışan olmadı. Mən dözməyib Bakı şəhər Partiya Komitəsinin birinci katibi R.Ağayevə zəng vurub e'tirazımı bildirdim. O mənim e'tirazımla razılaşdı. Amma nə olsun? Köhnə hamam, köhnə tas. Çünki mənim sədr olduğum komissiyanın hüquqi gücü yoxdur. Rəsmi dairələr məni hüquqi şəxs kimi tanımır. Mən ancaq şair-vətəndaş kimi zəng vura bilərəm. Bu komissiyanın rəhbəri olduğumdan, məndən inciyib, mətbuatda əleyhimə yazılar da yazırlar.

- *Bəxtiyar müəllim, bilirsiniz ki, "Azərbaycan" qəzeti öz səhifələrində ilk dəfə olaraq yeni əlifbaya (latın qrafikinə) keçidlə bağlı böyük müzakirə açıb. Münasibətiniz!*

- Mən latın qrafikasına keçməyin ikiəlli tərəfdarıyam. Bu barədə mən üç ay əvvəl rəsmən tanınmayan komissiyamızın adından Azərbaycan SSR Ali Sovetinin Rəyasət Hey'ətinə məktub göndərmişəm. Elə bil quyuya daş atılıb. Kiril əlifbası bizim faciəmizdir. Dünyamızdan ayrı düşmüşük. Bir vaxt özbəy, qazağa, türkmənə - hərəyə bir əlifba verib ayırdılar bizi bir-birimizdən. Əlifba məsələsi ən vacib məsələlərdən biridir. Bu məsələni nə qədər tez həll eləsək, əl-qolumuz o qədər tez açılar.

- *Bəxtiyar müəllim, yenə əvvəlki söhbətimizə qayıdıb səbri tükənmiş, sakit-sakit oturub qarşı tərəfdən gələn tufana kırımışca baxan, gözləri görə-görə qəbri qazılan xalqımıza cavab axtara-axtara soruşuram: Əgər bədnam erməni ordusu hücum edib əliyalın Azərbaycan xalqını beşikdəki körpəsinədək qırsa, məs'ulyyət kimin üstünə düşür?*

- Bizə "səbr edin" - deyib, xalqı laylalarla uyudan hakimiyyət orqanlarının.

- *Bir xalq, bir məmləkət var. Azadlığı naminə ölmə "xoş gəldin" deyən, "dar ağacına salam" verən bir xalq, bir məmləkət. Son söz həmin xalqındır.*

- Şübhəsiz.

Müsahibəni apardı: RÜSTƏM BEHRUDİ

"Azərbaycan" qəzeti, 20 iyul, 1990

ZİYALI SÖZÜ

- *Bəxtiyar müəllim, təhsilimizin indiki vəziyyətini necə qiymətləndirərdiniz?*

- Narazı olmaq asandır, amma "necə olsun" sualına cavab vermək çətindir. Təhsilimizin indiki vəziyyəti qənaətbəxş deyil. Bunun bir çox səbəbləri var, mən onları sadalamaq istəmirəm, çünki hamıya məlumdur. Amma hər şeyimiz pisdır və təhsilimiz də pis vəziyyətdədir - demək də düz deyil. Mən bir çox xarici ölkələrdə olmuş və imkan tapdıqca onların təhsil sistemi ilə maraqlanmışam. Azərbaycanda orta təhsil alanlar ilə xarici ölkələrdə təhsil alanları müqayisə etsək, bir çox cəhətdən bizim üstün olduğumuz görünür.

Bilirsiniz, bizim təhsil sistemimizdə naqis cəhətlərdən olan əzbərcilik metodu var. Bu da müəllimlərin zərərli iş üsullarından biri sayılır. Həmin müəllimlər bilməlidirlər ki, əzbərciliklə şagirdlərdə müstəqil düşüncəni öldürürlər. Şagird oxuduğu kitab haqqında müstəqil fikir yürüdə bilmir. Bu da ondan irəli gəlir ki, bir çox müəllimlərimizin özləri müstəqil düşüncəni bacarmırlar. Bu, faciədir!

Məktəblərdə müstəqil düşüncənin aşılınmamasına əsas səbəb, vaxtilə, yəni sovet totalitarizmi dövründə, yalnız bir cə ideologiyaya xidmət göstərməyimiz olmuşdur. Müəllimlər bir ideologiyayı - marksizm ideologiyasını təbliğ etməli, bundan kənara çıxmamalı idilər. Bu isə təhsilə standartlıq, şablon və stereotip gətirdi. İndi, Allaha şükür, ölkəmizdə azad düşüncəyə, hər kəsin öz sözünü deməyə imkanı var. Fəallıq əsasən bu sahədə müəllimlərin üzərinə düşməlidir. Onlar uşaqlarımıza milli mənliklərini dərk etdirməli, körpə balalarımıza müstəqil düşüncəni öyrətməyi bacarmalıdılar.

- *Müəllimlərin son on illərdəki intellektual səviyyəsi, şəxsi keyfiyyətləri sizi qane edirmi?*

- Təəssüf ki, müəllimlərimizin əksəriyyətinin intellektual səviyyəsi çox aşağıdır. Onlar demək olar ki, mütaliə ilə məşğul olmur, öz üzərlərində çalışmırlar. Mən bunu dəfələrlə çıxışlarımda, yazılarımda demişəm.

Sizə bir hadisəni danışmaq istəyirəm. Bir neçə il bundan qabaq tanınmış bir orta məktəbdə görüşdə iştirak edirdim. Ədəbiyyat müəllimi mənim yaradıcılığım haqqında məruzə elədi. Gördüm ki, müəllimin məruzəsində bir kəlmə də olsun, öz fikri yoxdur. Həmin müəllim orta məktəbin VII sinif dərslində mənim haqqımda yazılanları üzümə oxudu. O zaman mən bərk əsəbiləşdim və müəllim

haqqında respublika qəzetlərinin birində məqalə ilə çıxış etdim. Məqalədə yazırdım ki, haqqımda məruzə edən müəllim kitablarımdan birini belə oxumamışdı. Amma müəllim, müstəqil düşünən, sərbəst mühakimə yürüdən müəllimlərimiz də var. Onlardan birini misal göstərmək istəyirəm. Masallı rayonunun Çaxır kəndində Rahid Ulusel adlı bir orta məktəb müəllimi dərs deyir. Rahid müəllimin müxtəlif qəzetlərdə tez-tez dərc edilən məqalələri mənə valeh edir. onun bu yaxınlarda mənə göndərdiyi "Doğ, ey zəkayə-Vətən" məqaləsində qaldırılan problemlər son dərəcə maraqlıdır. Məqaləni oxuyanda müəllimin qabiliyyətinə, savadına valeh oldum. Deyərdim ki, o nəinki öz işinin professoru, hətta akademik olmağa layiqdir. Fikirləşirəm, yaxşı ki, xalqımız bu cür savadlı müəllimlərdən xali deyil. Çox təəssüf ki, belə müəllimləri barmaqla saymaq olar.

- Müəllim-şagird, müəllim-tələbə münasibətini necə görmək istərdiniz?

- Mənim fikrimcə, bu münasibətlər qarşılıqlı olmalıdır. Yəni müəllim-şagird, şagird-müəllim sevgisi əsasdır. Müəllim şagirdi ilə qarşılıqlı ünsiyyətdə olmalıdır. Onlar bir-birlərini başa düşməlidirlər. Müəllim öz səmimiyyəti ilə şagird qəlbinə nüfuz etməyi bacarmalıdır. Vaxtilə biz tələbə olarkən 132 saylı orta məktəbdə təcrübə-məşğələ keçmişik. Burada Bilqeyis xanım Məmmədova adlı bir ədəbiyyat müəlliməsi dərs deyirdi. Mən şagirdlərin onun dərslərini necə maraqla dinlədiklərinin şahidi olmuşam. Bilqeyis müəllimə öz səmimiyyəti, zəkası və nuranəliyi ilə şagirdlərin qəlbində öz heykəlini ucaltmışdı.

- Qeyri-dövlət təhsil müəssisələrinə münasibətiniz?

- Mənim fikrimi bilmək istəyirsinizsə, buna münasibətim çox pisdir. Təhsil bilavasitə dövlət işidir. Onu dövlət himayə etməli və qayğı göstərməlidir. Qeyri-dövlət müəssisələri isə pullu və oraya kimin imkanı varsa, o daxil ola bilər. Siz özünüz fikirləşin, burada hansı istəddən, bilikdən, savaddan söhbət gedə bilər? Bunları fikirləşəndə millətə yazığım gəlir. Təhsillə alver etmək olmaz!

- Qızların oğlanlardan ayrı təhsil almalarına necə baxarsınız?

- Buna təbii baxıram. Bizim vaxtilə qız, oğlan məktəblərimiz olub. O dövrün maarifpərvər ziyalıları, xanımları məhz həmin məktəblərin yetişdirmələri olmuşdur. Məncə, qızlar oğlanlardan ayrı təhsil alsalar daha məqsədəuyğun olar.

- Dini-mə'nəvi dəyərlərimizə qayıdış bizə nə verə bilər?

- Məktəblərimizdə şəriət dərsləri keçirilməlidir. Bu, bizə təmiz əxlaq, saf mə'nəviyyat verə bilər. Uşaqlarımız bilməlidirlər ki, hansı dinə, hansı xalqa mənsubdurlar. Dini-mə'nəvi dəyərlərimizə qayıdış insanlara həyatdakı əzab-əziyyətləri unutmaq imkanı verir. Din

gənclərin əxlaqını da düz, doğru istiqamətdə formalaşdırar, onları əyri yoldan, tüfeyli həyatdan çəkindirər, xeyirxahlığa, özünü dərk etməyə kömək edə bilər.

- Gənc nəslin tərbiyəsində ailə, məktəb və mühitin rolunu nədə görürsünüz və bunlardan hansını başlıca hesab edirsiniz?

- Bu sualda mühit sözünü əsas götürmək istəyirəm. Dünyada elə müqəddəs şeylər var ki, onlar mühitlə, dar məhdud şəraitlə əlaqələndirilə bilməz. Bunlardan ən birincisi ana dilidir, hər bir millətin övladı orta təhsilini ana dilində almalıdır. Ana dilini mükəmməl bilmədən başqa dili yaxşı qavramaq çətindir. Çünki ana dilini yaxşı bilən uşaq öyrənmək istədiyi ikinci dili ana dilinin qanunları ilə müqayisədə əyani olaraq dərk edə bilər.

Bir zamanlar Rusiyada zadəganlar öz dilini bəyənmiş, övladlarını əcnəbi məktəblərə verirdilər. Böyük rus pedaqoqu K.D. Uşinski bunu böyük səhv və qəbahət hesab edərək "Ana dili" məqaləsində sübut edirdi ki, doğma dilində dil açmayan, ana dilində təhsil almayan uşaqlar mə'nən şikəst olur, köksüz-soysuz böyüyür, iki ruh arasında avara qalır. O yazırdı: "Xaricdən dayələr, tərbiyəçilər və hətta ev xidmətçiləri gətirilər. Ata və ana övladı ilə doğma dildə bir kəlmə də danışmır. Bunun nəticəsi nə olar? Xalq öz qiymətli mə'nəvi irsindən, onun vətən üçün oğul edə biləcək hissindən həmişəlik əl çəkməli olar".

İndi bizim də vəziyyətimiz bu cürdür.

1981-ci il "Oqonyok" jurnalının ikinci sayında bir məqalə dərc edilmişdi. Məqalədə Parisdə yaşayan ermənilərin öz balalarını orada açdıqları erməni məktəblərində oxutmalarından bəhs edirdi. Onlar istəyirlər ki, yeni yetişən nəsəl öz kökü üstündə böyüsun və milli mə'nəyini dərk etsin. O zaman mən məqaləni oxuyanda gündəliyəmə bu sözləri yazmışdım: "Paradoksa baxın! Erməni Parisdə balasını erməni məktəbində, azərbaycanlı isə Bakıda öz övladını rus məktəbində oxudur!"

Dilimiz həqiqi mə'nada dövlət dili e'lan olunandan sonra, bir sıra vəzifəli adamlar öz uşaqlarını, nəvələrini rus məktəblərindən çıxardıb Azərbaycan məktəblərinə verdilər. Onların məqsədi başqa şey idi. Gələcəkdə övladlarına yüksək vəzifələr qapdırmaq üçün belə edirdilər. Burada heç bir milli oyanışdan, şüurdan söhbət belə gedə bilməz. Hal-hazırda isə vəziyyəti başqa cür təsəvvür edək, həmin "ayıqlar" təzədən öz uşaqlarını, nəvələrini Azərbaycan məktəblərindən çıxardıb rus məktəblərinə verirlər! Bu, buqələmunluqdur, simasızlıqdır!

Ana dili namusdur. Namus isə paltar deyil ki, onu havaya və fəslə görə dəyişənlər!

- *Tələbə gənclərin fəal siyasətlə məşğul olmaları düzgündürmü?*

- Hər bir gənc siyasətbazlıqla yox, siyasətlə məşğul ola bilər.

- *Övladlarımızın tərbiyəsində əsas nəyə fikir verirsiniz?*

Onlara hansı dəyərlərin aşılmasını tövsiyə edirsiniz?

- Birinci növbədə onlarda vətən sevgisi oyanmalıdır. Gənclərimizə milli şüur aşılanmalıdır. Onlar adət-ənənələrimizə sədaqət, böyük-küçük yeri bilmək ruhunda tərbiyə edilməlidirlər.

- *Müasir dövrümüzdə varlı adamların təhsilə qayğı sahəsindəki biganəliyini nə ilə izah edərdiniz?*

- Bayaq dediyim kimi, təhsilə qayğı ancaq dövlət tərəfindən olmalıdır. Elmə, sənətə himayəni sponsorların ümidinə buraxmaq olmaz. İstə'dadlı gənclərin də qayğısını dövlət çəkməlidir. Qaldı ki, varlı adamların təhsilə biganəliyi, bunu siz onların özündən soruşsanız daha düzgün olardı. Hər halda millətini sevən onun təhsilinə, inkişafına öz köməyini əsirgəməməlidir. Bu, ən müqəddəs xidmətlərdən biridir.

- *Bəxtiyar müəllimin demək istədiyi son söz?*

- Arzum budur ki, xalqımızın başına gətirilən dəhşətli faciələrə son qoyulsun. Gənclərimiz daha ağılla, səbrlə hərəkət etsinlər. Bizim buraxdığımız səhvləri gələcəkdə onlar təkrarlamasınlar, tarixin bugünkü ibrət dərslərindən nəticə çıxartsınlar.

- *Maraqlı söhbət üçün çox sağ olun.*

*Müsahibəni apardı: Samirə Kərimova
"Azərbaycan müəllimi" qəzeti, 19 mart, 1994*

QIRĞIN ƏVVƏLCƏDƏN HAZIRLANMIŞDI

Əməkdaşımız xalq şairi, millət vəkili Bəxtiyar Vahabzadə ilə onun öz mənzilində görüşmüş, o, 1990-cı ilin həmin faciəli günlərini belə xatırlamışdır:

- Əvvəla, onu deyim ki, 20 Yanvar hadisəsinə qədər biz nəşə xoşagəlməz bir hadisə baş verəcəyini hiss edirdik. Hadisədən 2-3 gün əvvəl şəhərdə bir təlatüm var idi. Xalq cəbhəsinin uşaqları şəhərin giriş və çıxış yerlərində yük və minik maşınlarını yan-yana düzür, barrikadalar qururdular.

Buna görə də o vaxt MK-nın ideoloji işlər üzrə katibi H.Həsənov, şeyximiz A.Paşazadə, İ.Şıxlı, professor N.Rzayev və mən belə qərara gəldik ki, bu barədə Ə.Vəzirovla danışaq. Bizi narahat edən o idi ki, eşitdiyimizə görə Moskva Bakıya qoşun yeritmək istəyir.

Biz Vəzirovun kabinetində o zaman bu münasibətlə Bakıya gəlmiş Girenko və Primakovla rastlaşdıq. Gəlişimizin məqsədini bildirdən kimi, Vəzirov bizi sakitləşdirməyə çalışıb dedi ki, "narahat olmağa dəyməz, Bakıya qoşun girməyəcək". Bu zaman Primakov söhbətə qarşıb Vəzirovun dediklərini təsdiqlədi. Onda mən dözməyib Primakova dedim:

- Əgər belədirsə, bəs siz buraya niyə gəlmisiniz? Nəhayət, bizdən nə istəyirsiniz?

Çöldə MK binasının ətrafında toplanıb "İstə'fa!", "İstə'fa!" - deyə qışqıranları pəncərədən Primakova göstərib dedim: - Millət Vəzirovdan istə'fa tələb edir. Siz onu müdafiəyəmi gəlmisiniz?

Məni sakitləşdirdilər. Söhbətə Girenko da müdaxilə etdi. Və burdakı 15-20 dəqiqəlik söhbət bizi təhlükənin olmayacağı qənaətinə gətirmədi. Kabinetdən çıxdığımız zaman Şeyx dedi ki, "bunlara inanmaq olmaz, gələn AXC-nin qərargahına gedək. Görək onlar nə bilir".

Bu məqsədlə qərargaha gəldik. Qərargahda bizim tənqid etdiyimiz bir neçə cavanla bərabər İsa Qəmbərova və N.Nəcəfovla rastlaşdıq. Bizi gören kimi İsa çölə çıxdı. Nəcəflə danışdıq. Ona MK-da Vəzirova söhbətimizi və bu söhbətdən konkret bir şey anlamadığımızı dedik. Nəcəf bizi inandırır ki, Tbilisidəki qırğından sonra Moskva Bakıda qırğın törədə bilməz.

Yanvarın 19-da gecə mə'lum hadisə baş verdi. Gecəni yata bilmədik. Şəhər bir neçə deputat, mənə zəng vurub tə'cili Ali Sovetin fəvqə'ladə sessiyasını çağırmağın vacib olduğunu dedilər. Beynimə batdı. Ali Sovetə zəng vurdum və belə qərara gəldik ki, mən televiziya ilə çıxış edib deputatları sabaha - sessiyaya çağırım.

Mən MK-ya gəlib gördüm ki, binanın qarşısında minlərlə adam dayanıb dünənki qırğına etirazlarını bildirir. Mən də çıxış edib kommunist

partiyasının üzvlüyündən çıxdığımı e'lan etdim.

Telestudiyaya gəldim. Dedilər ki, studiyanın enerji blokunu rus əsgərləri dağıdıb. Çıxış etmək mümkün deyil.

Studiyanın həyatında rus generalı, ətrafında isə televizianın bir neçə işçisi, o cümlədən, şair Qabili və rejissor Nazim Abbasovu gördüm. Mən əsəbi vəziyyətdə generala yanaşıb onu düşünki qırğına, törətdiyi faciəyə görə yağlı sözlərlə təhqir edib üzünə tüpürdüm.

Sonralar, eşitdiyimə görə, o, tapançaya əl atmış, məni vurmaq istəmiş, telestudiyanın işçiləri, xüsusən, N.Abbasov ona mane olmuşdur (N.Abbasov bu barədə televiziya ilə çıxış edərək ətraflı danışmışdır). Mən radio ilə çıxış etməli oldum.

Evə gəlib "Azadlıq" radiosunun əməkdaşı Mirzə Xəzərə zəng vurdum və ondan xahiş etdim ki, o da sabaha çağırılmış sessiyanı e'lan etsin. Həqiqətən, o, bir gündə bir neçə dəfə həmin e'lanı oxudu.

Beləliklə, ertəsi gün Ali Sovetin sessiyası başladı. Sessiyanı mənimlə i.şıxı apardıq. Ayın 21-də səhər saat 10-dan başlayan sessiya ayın 22-də səhər saat 8-ə qədər davam etdi. Səhər elə ordan birbaşa meydana - şəhidlərin dəfinə yollandıq. Həmin sessiyada dövlət adamlarından H.Həsənovdan başqa heç kəs iştirak etmədi. Amma sessiyanın qərarı ürəyimizcə oldu. Qərarda rus ordusunun Bakıya basqınının qeyri-qanuni olduğunu və qoşunların təcili olaraq Bakıdan çıxarılmasını tələb edirdik. Əgər bu tələblər yerinə yetməzsə, sessiyanın öz işini davam etdirməsi nəzərdə tutulurdu.

Təəssüf ki, hökumət sessiyanın bu qərarına əhəmiyyət vermədi. O zamankı baş prokuror isə bu sessiyanın qanunsuz çağırıldığını və qərarının da əhəmiyyətsiz olduğunu bildirdi. Beləliklə, həqiqətin üzə çıxmasına imkan vermədilər.

Üstündən iki il keçəndən sonra, yə'ni, 1992-ci ildə yanvar qırğınının törəmə səbəblərini araşdırmaq üçün bir komissiya yaradıldı. Bu komissiyada ləyaqətli və namuslu deputatlar da var idi. Lakin nədənsə, bu komissiya da həqiqəti üzə çıxara bilmədi. Mən belə güman edirəm ki, yeni yaradılan komissiya öz işini 21 yanvar sessiyasının qərarı üzərində qurmalı idi. Bu, olmadı.

Bu il yanvarın 5-də prezident H.Əliyev 20 Yanvar faciəsinin dördüncü ildönümü münasibətilə bir fərman vermişdir. Bu fərmanın 2-ci bəndində deyilir ki, 20 Yanvar faciəsinə siyasi qiymət verilməlidir. Mən bununla tamamilə şərikəm. Əgər bu gün biz, bu qanlı terrora siyasi qiymət verməsək, gələcək nəsillərin qarşısında günahkar olarıq.

Bir neçə gün bundan əvvəl fərmanla əlaqədar prezidentin iştirakı ilə keçirilən yığıncaqda milli təhlükəsizlik naziri bizə çox maraqlı bir məlumat verdi. Onun məlumatından aydın oldu ki, 20 Yanvar hadisəsindən əvvəl bu barədə respublika rəhbərliyi ilə Moskva arasında rəsmi yazışmalar

olmuş və sonradan bu yazışmalar qovluğu kimlərinə tərəfindən itirilmişdir.

Əslində hər şey aydındır. Amma bütün bunlar rəsmən sənədləşdirilməli, günahkarlar üzə çıxarılmalı, millət öz düşmənlərini tanımalıdır.

Mənim boynuma düşən borc isə, 20 Yanvar faciəsinin dəhşətlərini qələmə almaq və gələcək nəsillərə çatdırmaq idi. Mən bunu pis-yaxşı elədim, "Şənbə gecəsinə gedən yol" adlı iri həcmli məqaləmi və "Şəhidlər" poemasını yazdım. Həmin poemadan bir parçanı "Vətəndaş" qəzetinin oxucularına təqdim edirəm:

Qatil gülləsinə qurban gedirkən,
Gözünü sabaha dikdi şəhidlər.
Üçrəngli bayrağı öz qanlarıyla
Vətən göylərinə çəkdi şəhidlər.

Zalım öyünməsin zülmümləriylə
Min bir böhtanıyla, min bir şəriylə
Həqiqət uğrunda ölümləriylə
Ölümü kamına çəkdi şəhidlər.

O şənbə gecəsi, o qətl günü
Mümkünə döndərdik çox namümkünü.
Xalqın qəlbindəki qorxu mülkünü
O gecə dağıdıb sökdü şəhidlər.

Tarixi yaşadıb diləyimizdə
Bir yumruğa döndük o gecə biz də.
Yıxıb köləliyi ürəyimizdə
Cəsarət mülkünü tikdi şəhidlər.

Onlar susdurulan haqqı dindirər
Qaraca torpağı qiymətləndirər.
Donan vicdanları qeyrətləndirər
Axı el qeyrəti çəkdi şəhidlər.

İnsan insan olur öz hünəriylə
Millət millət olur xeyri, şəriylə..
Torpağın bağrına cəsədləriylə
Azadlıq tumunu əkdı şəhidlər.

Söhbəti yazdı: Müsfiq Novruzlu
"Vətəndaş" qəzeti, 20 yanvar, 1994

SULAR DURULDU, GÖRDÜK DİBİNDƏKİ DAŞLARI...

- *Bəxtiyar müəllim, Tanrı öz gəsinin ayağına yazılmalı olan əyər-əskiyyə bizim alınımıza həkk eləyibdir. Və hər dəfə də bu başayaq yazı üzərində bir balaca "redaktə" aparmaq istəyimiz saysız-hesabsız əngəllərlə üzləşir. Qeyri millətlər əbədi mənafeləri naminə çalışıb vuruşduqları halda, biz də öz əbədi faciəmizin ağır-əzablı anlarını yaşayırıq. Hazırda bizə yenidən milli varlığımızı dərk edib özümüzə gün ağlamaq üçün tarixi şans verilib. Ancaq bu girəvədən də lazımcına faydalana bilmirik. Vaxt isə gözləmir...*

- Tariximizə nəzər yetirsək, görürük ki, tez-tez belə sınaqlara məruz qalmışıq. Təəssüf ki, bu imtahanların əksəriyyətindən uğurla çıxıb nəyə qadir olduğumuzu sübut edə, özümüzü təsdiqləyib dünya ictimaiyyətinə tanıda bilməmişik. Nə üçün belə alınıb? Məqsədimizə, istəyimizə nəyə görə sona qədər çatı bilməmişik? İtirə-itirə gəlmişik. Bir millət kimi varlığımızı qoruyub saxlamaq, milli dövlətimizi qurub yaşaya bilmək üçün hansı keyfiyyətlərimiz çatışmır? Bütün bunlar təzə suallar deyil. Bizdən əvvəlki nəsillər də bu problemlərlə qarşılaşıblar. Bu suallar onları da dərindən düşündürüb. İşıqlı adamlarımız müxtəlif yollar arayıblar, hətta milləti ağ günə çıxarmaq cəhdi, vətən sevgisi o qədər güclü olub ki, fikirlər, baxışlar haçalanıb. Azərbaycan bədii-fəlsəfi fikrinin nəhəng simalarından olan Cəlil Məmmədquluzadənin və Əli bəy Hüseynzadənin tutduqları yol, apardıqları mübarizə üsulları arasındakı fərq dediklərimizə əyani dəlil ola bilər. Əli bəy Hüseynzadə millətin nicat yolunu türk xalqlarının qardaşlığı, birliyi ideyasında gördürdü. C. Məmmədquluzadə hər şeydən əvvəl içimizdəki xıltı təmizləməyə, yaxşını pisdən, düzü əyridən ayırd etməyə çalışırdı; bir sözlə, əvvəl "evin içi, sonra bayırı" prinsipinə söykənirdi. Müqayisədə məqsədim bu iki şəxsiyyətdən hansı birinə üstünlük vermək deyil. Hər ikisi bizim üçün doğmadır, əzizdir. Hər ikisi böyük məktəb yaradıb. Onu demək istəyirəm ki, dərdimiz elə köhnə dərdidir. Ən acınacaqlısı da budur ki, o dövrdən xeyli vaxt keçib. Baxırsan ki, heç dəyişib cəlməmişik: yenə də köhnə düşüncə tərz, köhnə axtarışlar.

Bu yaxınlarda Ömər Faiqın bir yazısı əlimə keçdi. Məqalə birinci cahan savaşı zamanı qələmə alınıb. Oxudum, məni bərk tutdu. Elə bil bu saat isti-isti yazılıb. Müəllif vətəndaşlıq yanğısıyla yazır ki, bu müharibədə erməni və gürcü milləti öz varlığını bir daha təsdiq edə bildi, amma bizim millətimiz bu imtahan qarşısında aciz qaldı, bu gedişlə də "türklük qanı xarab olmuş, müsəlmanlıq ruhu, imanı sönüb bitmişdir".

Bu gün tarix bir daha təkrarlanır, bir millət kimi ölüm-qalım məsələmiz həll olunur. Etiraf etməliyəm ki, belə çətinliyə düşməyimizdə daha çox özümüz günahkarıq. Əbədi mənafelərini güdən millətlərdən fərqli olaraq əbədi faciəyə düşər olmağımızın əsas səbəbi də bundadır: heç vaxt fikirləşməmişik ki, necə edək, necə davranaq ki, yenidən bürəməyək. Hər şey əldən çıxır, vaxt keçir, başlayırıq ki, necə edək, çıxış yolunu harda tapaq, kimə sığınacaq? Ona görə də başqaları yaranmış şəraitdən asanlıqla bəhrələndiyi halda, biz hər şeyi təzədən, sıfırdan başlamaq məcburiyyətində qalıraq. Gerçək dünyayla, realıqla ayaqlaşa bilmirik. Hər kəsə öz gözümlə, öz qəlbimizlə, öz səmimiyyətimizlə baxırıq. Bunun da səbəbi aydındır: Axı, biz şərqilik; təbiətən romantik xalqıq. Əlbəttə, romantik olmağımız qəbahət deyil. Ancaq realist ola bilməməyimiz faciəmizdir. Gerçəklik, yeni əlaqələrin, yeni münasibətlərin qurulmasını tələb edir, yeri düşəndə erməni bəyənirik: yaltaqdır, hiyləgərdir, satqındır - deyirik. Fakt budur ki, o, bizi üstələyir, torpaqlarımızın işğalı hesabına ərazisini genişləndirir, millətinin yaşaması üçün imkan yaradır. Erməni bütün bunları - satqınlığı da, yaltaqlığı da millətin mənafeyi naminə edir. Hər sifətə düşür, bu yolla da məqsədlərinin çoxuna çatır. Biz axtarışlarımızla ifrat idealizmə meyllənir, ideallarımıza daha çox ideal üsullarla qovuşmağı üstün tuturuq.

Hazırkı strategiyamız düzgün seçilib və əksəriyyət tərəfindən yekdilliklə bəyənilir. Tarixi təcrübə də göstərir ki, dövlətin strateji xətti yalnız diplomatik fəallıqla müşayiət olunanda uğur qazana bilər. Biz isə hələlik diplomat olmağı bacarmırıq, çünki bu bizim xalqın təbiətinə yaddır. Bıçaq sümüyə dirənib, ancaq biz məsələni "kişi kimi" həll etmək inadından əl çəkmirik. Düzdür, milli özəlliklərimizdən sayılan səmimiyyət, haqqa tapınmaq, mərdlik, əliaçıqlıq gözəl keyfiyyətlərdir. Ancaq türkəsəyilimiz indiye kimi bizə nə verib? Qazancımız nə olub? Başımıza gələnlərdən ibrət dərsi götürüb vaxtın tələblərinə uyğun addım atmalı, bu "bic əyyamının" fəndlərindən baş çıxarmalıyıq. Özgə çarə yoxdur:

De, bizə nə verdi türkəsəyalıq?
Əvvəl nə idikse, yenə oyuq biz,
Haqqa bel bağlamaq yetməzmi artıq?
Bunu birdəfəlik qanmalıyıq biz.

Haqsız döndərdi bu gün haqq bizi,
Zora nə qanun var, nə haqq, nə yasaq.
Vaxt öz qanımızda boğacaq bizi,
Bu "bic əyyamına" uyğunlaşmasaq.

- *Bütün dövrlərdə, bütün səviyyələrdə ipə-sapa yatmayan çılğınlıq nümayiş etdiribsiniz. Ən qorxulu vaxtlarda belə sözün düzünü deməkdən çəkinməyibsiniz. Yeri gəldikdə zövqsüz, duyğusuz adamların səviyyəsinə enməyə məcbur olubsunuz. Əslində isə Siz bütün xırdaçıqlardan çox-çox uzaq, poetik təfəkkür mədəniyyəti ilə nəfəs alan bir adamsınız, şairsiniz. Bə'zən Sizə elə gəlmir ki, özünüzü həddindən artıq bir israfçılıqla xərcləyirsiniz?*

- Həm xalq şairi, həm də xalq deputatı kimi bu xalqın oğluyam. Həmişə xalqımın azadlığı naminə mübarizə aparmışam. Hələ imperiyanın meydan suladığı dövrdə azadlıq ideyasıyla suvarılan fikirlərimi, düşüncələrimi gizlətmirdim. O vaxt səs-küyə səbəb olan "Ağlar güləyən", "Yollar-oğullar", "Gülüstən", "Torpaqdan pay olmaz" kimi əsərlərim mövcud quruluşa qarşı e'tiraz ruhu üstündə köklənmişdi. Bəli, hərdən mən fikirləşirəm ki, kaş imkan olaydı, oturub şe'rlərimi yazmaqla kifayətlənəydim.

Bu, mənim ürəyimcə olardı, rahatlanardım. Ancaq neyləyəsən, elə bir zamanədə yaşayırdı ki, yaxanı kənara çəkib sırf yaradıcılıqla məşğul olmağa şərait, psixoloji ovqat yoxdur. Həmişə belə olub; Xalqın hamıdan əli üzüləndə, üzünü şairinə tutur, ona inanır. Mən də çalışmışam ki, bu inamı bacardığım dərəcədə doğrulda bilim. Ona xələl gətirməyim.

Bə'zən Ali Sovetin sessiyalarında elə alınıb ki, adi bir həqiqəti yerinə çatdırmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxmışam. Xalq elçisi adını daşımağa mə'nəvi haqqı olmayan "deputatlarla" üz-üzə gəlmişəm. Haqqı-ədaləti inadkarlıqla müdafiə etdiyimə görə də dəfələrlə təhqir olunmuşam. Amma mənə heç nə qorxutmayıb, geri çəkilməmişəm. Bu mə'nada ilk günlərdən hadisələrin iştirakçısına çevrildiyim üçün özümə heyfim gəlmir. Burada qeyri-adi heç nə yoxdur. Əsl vətəndaş ömrü vətənin ağrısına, dərdinə xərclənməlidir. Az-çox nə edə bilmisəmsə, nəyə nail olmuşamsa, sadəcə olaraq vətəndaşlıq borcunu yerinə yetirmişəm. İctimai-siyasi proseslərin axarına atılmaqda heç bir siyasi məqsəd güdməmişəm. Heç kimdən də umacağım olmayıb.

- *Siyasi fəallığınız, ayrı-ayrı məqamlarda tutduğunuz mövqe heç də birmə'nəli qarşılanmır, hadisələrə, adamlara münasibətdə səhv ediyiniz, yanlışlığınız olubmu?*

- Səhsiz insan yoxdur. Mənim də müəyyən səhvlərim olub. Amma bu səhvlərin bir çoxu dövrün mürəkkəbliyindən yaranan xaosla birbaşa əlaqəlidir. Bu günün özündə də məni vaxtilə Yaqub Məmmədovun, İsa Qəmbərin Ali Sovetin sədri seçilməsində xeyirdüa verdiyimə görə qınayanlar var. Çoxu məsələnin mahiyyətindən

xəbərsizdir. Bir balaca açıqlıq gətirmək istəyirəm. Bir gün eşitdik ki, Ali Sovetin sədri Elmira Qafarova istə'faya gedir və onun yerinə BDU-nun rektoru Ayaz Mütəllibovun adamı Mirabbas Qasimov gətirmək istəyirlər. Deputatlardan İsmayıl Şıxlı, Tofiq Bağirov və bir də mən yığışib məsləhətləşdik. Qərara gəldik ki, sabahkı iclasda buna imkan verməyək. Səhər iclas başlayarkən mə'lum oldu ki, vəziyyət başqadır, Ayaz Mütəllibov başa düşüb ki, Mirabbas Qasimovun namizədliyi deputatlar tərəfindən yaxşı qarşılanmayacaq və istənilən nəticə əldə olunmayacaq. Ona görə də Yaqub Məmmədovun namizədliyi irəli sürüldü. Yenidən hərtərəfli götür-qoy etdik. Yaqub Məmmədov daha real namizəd idi. Ona görə də onu müdafiə etdim. İsa Qəmbərə və xalq cəbhəsinin digər liderlərinə münasibətə gəldikdə deyim ki, bu adamları mən həmişə Əbülfəz Elçibəyin ətrafında görmüşəm. Mən həmişə Ə.Elçibəyə hörmət etmiş və onlara inanmışam. Ancaq hakimiyyət əllərinə keçən kimi onların bə'ziləri hər şeyi alt-üst edətilər. Çoxunun paxırını açıldı. "Axı dünya fırlanır" şe'rimdə yazdığım kimi: "Sular duruldu, gördük dibindəki daşları".

Mə'lum oldu ki, onlara təkəcə vəzifə lazımmiş. Rus tanklarına baş əyməyən bə'zi bəylər, iqtidara çatandan sonra pula və ucuz şöhrətə qul oldular. Çünki onlar bu yüksək vəzifəyə yavaş-yavaş deyil, birdən nail olmuşdular. Ona görə də vəzifənin verdiyi böyük imkanları həzm edə bilmədilər. Vəzifə zirvəsində başları gicəlləndi. Onların yaşı qədər milli azadlıq mübarizəsində stajı olan ağsaqqalları nəinki tanımaq istəmədilər, hətta onların haqqını da inkar etdilər.

Yadıma bir hadisə düşür. Fransaya səfər zamanı Heydər Əliyev bizi təyyarədə qəbul etdi. Elə orada bugünkü durum, dünya siyasətindəki yerimiz, ermənilərin fitnəkarlığı, erməni lobbisinin xaricdə hansı gücə malik olması barədə ətraflı söhbət etdi. Onda o dönə-dönə vurğuladı ki, vətən üçün qışqırmaq yox, vətən üçün iş görmək lazımdır.

- *Maraqlıdır, Fransada yaşayan həmyerlilərimiz bu ümumi dərdimizi necə bölüşürlər?*

- Fransadakı azərbaycanlı icması haqqında söhbət açmazdan əvvəl yazıçı Elçin Əfəndiyevlə İsveçə və Danimarkaya səfərimizdən bir neçə kəlmə danışmaq istəyirəm. Səfərdə məqsəd orada yaşayan azərbaycanlıları bir ideya ətrafında birləşdirmək idi. Bu iki ölkədə 40 mindən çox azərbaycanlı yaşayır. Əksəriyyəti Güney Azərbaycandan gələn həmyerlilərimiz özlərini "Əhli İran" kimi təqdim edirdilər. Müşahidə etdiyim bir faktı da qeyd edim. Türkiyə türklərinə qarşı onlarda soyuq bir münasibət var. Ayrı-ayrılıqda söhbət edərkən hiss edərsən ki, milli ruh, milli hissiyyət ölüb getməyib. Ancaq bir-birlərilə əlaqələri zəifdir. Öz aralarında dil tapa bilmirlər. Bu şəraitdə biz

onları bir qurum ətrafında birləşdirə bilmədik. Təəssüf ki, bu halı Fransada azərbaycanlı icmasında da gördük. Məni daha çox kövrəldən bir hadisə oldu. Azərbaycanlı bir qız nağıl edirdi ki, Üzeyir Hacıbəylinin qardaşı Ceyhun bəyin oğlu Temurçin üç ay bundan əvvəl rəhmətə getdi. Onu dəfn etməyə vur-tut beş-altı azərbaycanlı toplaşmışdı. Amma bir qız həmin gün səhərə kimi yatmayıb, Azərbaycanın milli bayrağını tikib.

Tabut götürüləndə üstünü xaça bəzəyibləmiş. O qız bayrağı tabutun üstünə sərib ki, xaç görünməsin. Hər halda bu, sevindirici hadisədir. Ümumiyyətlə, bizim xaricdə yaşayan azərbaycanlılar çox passivdirlər. Bu gün erməni hərbi birləşmələrinin tərkibində bizə qarşı Suriyadan, Fransadan, İrandan gəlmiş ermənilər də vuruşur. Amma biz??!

Deyirik ki, Fransada erməni lobbisi çox güclüdür. Boş yerdən heç nə yaranmır. Hələ 1980-ci ildən "Oqonyok" jurnalında oxumuşdum ki, Çiçinyan adlı bir erməni Fransada erməni məktəbi açmışdır. İndi Fransada 400 mindən çox erməni var. Baş nazir və bir neçə məsul vəzifəli ermənilər tutur. Bir neçə erməni kilsəsi fəaliyyət göstərir. Həmin kilsələrdə, məktəblərdə erməni uşaqlarına erməni dili, erməni tarixi öyrədilir. Onlara milli varlıqlarını dərk edib göz bəbəyi kimi qorumaq, lazım gələrsə millət yolunda ölməyi bacarmaq dərsi keçilir. Bu, yalnız Fransada deyil, ermənilərin səpələndiyi bütün xarici ölkələrdə belədir. Ancaq fransızların çoxu heç Azərbaycanın hansı coğrafi ərazidə olduğunu da bilmir.

- *Həllədiçi tarixi məqamlarda tarixi şəxsiyyətlərin rolu böyükdür. Bu gün Azərbaycan müqəddəratının həll edildiyi tarixi günlərinin təzadlarla dolu ərəfəsini yaşayır. Respublikamızda otuzdan çox siyasi partiya və ictimai-siyasi təşkilat fəaliyyət göstərir. Xalqın adından danışanların sayı sür'ətlə artıb çoxalır. Və ən qəribəsi də budur ki, bu liderlər bir-birlərinə qısqançlıqla yanaşır, tarixi təşəbbüsü daşıya bilməyəcəklərini yaxşı başa düşükləri halda belə onu e'tibarlı əllərdən dartıb qoparmağa çalışırlar.*

- Bu əndazəsizlikdir, anormal haldır. Ancaq onu unutmamalıyıq ki, biz keçid dövründə yaşayırıq. Ortaya çıxan bu anormal təzahürləri də təbii qəbul etməliyik.

Müsahibəni yazdı: **ALQIŞ HƏSƏNOĞLU**
"Yeni Azərbaycan" qəzeti, 2 fevral, 1994

HAQQ İŞİMİZƏ GÖZ YUMURLAR

- *Bəxtiyar müəllim, son vaxtlar Rusiyanın Qarabağ müharibəsini dayandırmaq haqqında təklif və artıq imzalanmış Bışkek protokolu haqqında müxtəlif fikirlər irəli sürülür. Bu barədə Sizin fikrinizi bilmək istəyirik.*

- Mən bu barədəki fikrimi 10-15 gün əvvəl televiziyadakı çıxışmda dedim.

Mənim fikrim belədir ki, Qarabağ məsələsi beynəlxalq qüvvələrin birgə səyi ilə aradan qaldırılmalıdır. Münəfişə zonasına ATƏM çərçivəsində beynəlxalq müşahidəçi və qüvvələr gətirilməlidir. Təkcə rus qoşunlarının Azərbaycana gəlməsini düzgün hesab etmirəm.

- *Bışkek protokolunda Dağlıq Qarabağın tərəf kimi iştirakına Siz bir ziyalı kimi necə baxırsınız?*

- Mən ümumiyyətlə Bışkek protokolunun mahiyyətini bütün incəlikləri ilə tam dərk edə bilməmişəm. Çünki mən siyasət adamı deyiləm, fikir adamıyam. Elə Milli Məclisin üzvlüyündən könüllü olaraq çıxmağımın da səbəbi bu idi. Mənə elə gəlir ki, bu protokol iqtidar tərəfindən atılan məcburi taktiki addımdır.

Bununla bərabər onu deyə bilərəm ki, Qarabağın erməni icması danışıqlarda iştirak edirsə mütləq Azərbaycan icması da onunla eyni hüquqda iştirak etməlidir.

Mən Amerikanın Azərbaycandakı səfiri Riçard Kozlarıçə məktubla müraciət etmişəm, faciələrə göz yumduqları üçün ürəyimdən keçən ağrıları səfirə çatdırmaq istəmişəm. R.Kozlarıç mətbuat konfransında dedi ki, Azərbaycan təqsirkarı barmaqla göstərməyimizi istəyir. Mən həmin məktubumda bildirirəm ki, bəli, təqsirkar barmaqla göstərilməlidir. Amerika məgər bilmir ki, Azərbaycanın başına gətirilən bəlalarda Moskvanın barmağı var?

- *Bəxtiyar müəllim, Amerikanın, Qərbin dəstəyini qazanmaq istəyənlər, daxili və xarici siyasətini Rusiya İran müstəvisində quranlar hakimiyyətdə təmsil olunanlar deyilmi?*

- Mən bu fikirlə razı deyiləm ki, iqtidar Qərbin və Amerikanın dəstəyini qazanmaq istəmir. Əksinə, mayın 21-də H.Əliyev açıq-aydın bəyan etdi ki, "Ermənistan-Azərbaycan münəfişəsi bölgəsinə Rusiya qoşunları yeridilməyəcək. Bu məsələ ATƏM çərçivəsində həll ediləcək". (Bax: "Azadlıq" qəzeti, 24 may, 1994). Bu bir. İkincisi, bəs iqtidarı Fransa, İngiltərə və Belçika kimi Qərb ölkələrinə səfərləri

məgər onların dəstəyini qazanmaq üçün deyildimi? İndi biz nə edək ki, Qərbi ölkələri və ABŞ bizim haqq işimizə göz yumurlar. ABŞ prezidenti bizim prezidentə yazdığı cavab məktubunda, torpaqlarımızın işğalı məsələsindən yan keçib, Ermənistanın bizim tərəfimizdən blokadaya alınmasına isə e'tirazını bildirir.

Amma o fikrinizlə razıyam ki, Azərbaycan məsələsində İranla Rusiyanın siyasəti üst-üstə düşür. Bu necə məsələdir ki, Ermənistan İran sərhəddinə qoşun yeridir, İran dövləti buna e'tirazını bildirmir? Burda xoruzun quyruğu görünür.

- Bəxtiyar müəllim, respublikamızın bu ağır şəraitində iqtidarla müxalifət qüvvələrini bir istiqamətə yönəltməsi mümkündürmü?

- Dünyanın bütün sivilizasiyalı ölkələrində bu, elə belə də olur. Qarabağ hadisələri başlayandan bu günə qədər hər çıxışmada, hər yazımda mən bu iki qüvvəni yumruq kimi birləşməyə çağırıbmışam. Məni nə müxalifət eşidib, nə də dörd dəfə dəyişən iqtidar. Hətta bəstəkar Cavanşir Quliyevlə "Haqqı yox" adlı bir mahnı da yazdıq:

Sinəsini yarmalıyıq zülmətin
Bu məqsədə gətirdiyimiz yol çətin.
Hər gün neçə şəhid verən millətin
Bir-birilə ədavətə haqqı yox.

İndi onlarla partiya yaranandan sonra gördüm ki, bu partiyaların məqsədi vətənin istiqlalı deyil, iqtidara çatmaq arzusudur. Mən belə düşünürəm ki, iqtidara yetişmək məqsəd deyil, böyük fikirləri həyata keçirmək üçün yalnız vasitə olmalıdır. Mənim ən böyük fikrim və əqidəm Vətənimə müstəqil görməkdir. Buna görə də bu əqidə, bu fikir bütün partiyaların fəvqündə durur. İqtidarla müxalifət arasında gedən çəkişmələrə mən indi bu səviyyədən baxıram.

- Siz M.Rəsulzadənin 110 illiyini təşkil edən komissiyanın üzvü olubsunuz. Yubiley ərzində Rəsulzadəyə qarşı müxtəlif söhbətlər gedirdi. Bu, rəsmi dövlət qəzeti "Azərbaycan"da da öz əksini tapdı. Sizcə Məhəmməd Əmin şəxsiyyətinə kölgə salmaq nə ilə bağlı idi?

- Mən "Azərbaycan" qəzetindəki həmin yazıya əqidə qardaşım professor Ş.Hüseynov və Cəmil Həsənovla birgə "Aydınlıq" qəzetində cavab vermişəm. E.Əfəndiyevin yubiley məruzəsini çap edən qəzet, elə həmin sayının digər səhifəsində onun əleyhinə yönəldilmiş yazı dərc etmişdi. Bu barədə iqtidar nümayəndələrinə də e'tirazımı bildirmişdim. Rəsulzadə böyük şəxsiyyətdir, ilk müstəqil

demokratik respublikamızın banisidir. Hələ 1977-ci ildə Türkiyəyə gedən zaman orada M.Kəngərli tapdım. O vaxtlar zirzəmidə yerləşən Azərbaycan kulturu dərnəyində oldum, xahiş etdim ki, Rəsulzadənin XI Qızıl Ordu Bakıya girəndə parlamentin üstündən götürərək belinə dolayıb Lahıca apardığı Polşanı, Almaniyanı dolaşsın, Türkiyəyə gətirdiyi üçrəngli bayrağı mənə göstərsinlər. O zaman diz üstə çöküb həmin bayrağı öpdüm (Bəxtiyar müəllim bunları söylədiyi zaman gözləri doldu, qonşu otağa keçdi. A.A.). Mən həmişə demişəm, yenə də deyirəm, istiqlalımızın banisinə heç bir ləkə yapışmaz.

- Ə.Elçibəylə birgə mübarizə apardığınızı, dost olduğunuzu bilirik. Onun şəxsiyyətinə qarşı deyilən ləyaqətsiz ifadələr qəlbinizə toxunmur ki?

- Əbülfəz Elçibəy xalqını, millətini sevən, dünya nə'mətlərində gözü olmayan təmiş bir adamdır.

İqtidarda olanda onun xarakterindəki yumşaqılıqdan doğan müəyyən səhvləri olmuşdur. Biz yalnız bu barədə danışa bilərik. Amma onu təhqir etmək, ləyaqətini alçalmaq olmaz. Mən, ümumiyyətlə, hər cür zorakılığın, təhqirin əleyhinəyəm. İndi də qəzetlərdə parlamentin sədri Rəsul Quliyevin ünvanına "vətən xaini" demək hüquqi dövlət yaratmaq istəyən bir məmləkətin vətəndaşlarına yaraşarmı?

- Müsahibəyə görə sağ olun.

Müsahibəni apardı: Akiif
"Müxalifət" qəzeti, 28 may, 1994

"HƏR GECƏ KƏLMƏYİ-ŞƏHADƏTİMİ DEYİRƏM"

"Şəhriyar" qəzetinin əməkdaşı Rəsim Nəbioğlu bu günlərdə xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə ilə görüşmüş və qəzetimiz üçün müsahibə almışdır. Aşağıda həmin müsahibəni dərc edirik.

Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə ilə görüşmək üçün təyin olunan vaxtda özümü ona çatdırmağa tələsirəm. Suallar əsasən dinimiz, məhəviyyətimiz və ədəbiyyatımız barədədir. Tələsirəm və eyni zamanda şairin ilk cəhətdən yadıma düşən misralarını pıçıldayıram:

*Həyat, sən nə şirinsən,
Səndən kim doydu getdi,
Gedənlər bu dünyada
qəlbini qoydu getdi...*

*...Dəfn edin siz məni
Zəbul səgahın mayəsinə
Deyirəm, bəlkə məni bir
gün oyandırdı muğam.*

*...Ömür - qəlbın, zəkənin
mən eşqi, mən əməli,
Ömür - ömürdən sonra
yaşamağın təməli.*

Bütün bunlar elə dini - fəlsəfi poeziyanın, irfani ədəbiyyatın nümunələri deyilmi? İslami nöqteyi - nəzərdən ruhun ölməzliyinə, axirət dünyasının mövcudluğuna, məşğər və qiyamətin labüdlüyünə, Həzrət İsrəfilin bəlkə də "Zəbul" səgah üstə sur çalması ilə əsl imtahan başlanmasına, Qur'ani - Kərimin e'cazkar qiraətindən yaranmış bir musiqinin təlqin gücünə inam ("Haqqa düşmənlər oları, haqqa tapındırdı muğam"), Tanrının insana bəxş etdiyi acılı-şirinli həyatın mə'nası, Allah nurundan od alıb alıxan ömrün dəyəri ("Yaşamaq yanmaqdır, yanasan görək") barədə düşüncələr, İlahidən millətinə əta olunmuş azadlıq hüquqları naminə yaşayan daxili təlatümlər, qəlb çırpıntıları ("ürək sinəməzdən asıldığından, həmişə narahat, həmişə gıryan") - bax, bütün bunlar B.Vahabzadə yaradıcılığının əsas mövzusu və problematikasına aid edilə bilər. Şairin əsərlərindəki məzmun dərinliyi, içtimai kəsərlilik, xalqilik, ümumbəşəriyyət məhəz Allah vergisi olduğuna görədir ki, onun sənətkar

amalı din və iman baxımından təhtəlsüz şəkildə öz ifadəsini tapa bilir.

- *Salaməleyküm!*

- *Əleykümsalam! Buyurun, keçin əyləşin.*

Yer göstərir. Sıxılıram. Fəqət onun mehriban, sadə, qonaqpərvər münasibəti gərginliyi aradan qaldırır, özümü sərbəst hiss edirəm.

- *Bəxtiyar müəllim, din sizin şəxsi həyatınızda hansı mövqedədir. Allah - taala inam sizin üçün nə deməkdir?*

- Mən dindar bir ailədə dünyaya göz açmışam. Ağlım kəsəndən evimizdə "Bismillah", "Allahu Əkbər" sözlərini eşitmişəm. Allah ölənlərinizə rəhmət eləsin, atam, anam savadsız olsalar da həmişə namaz qılar, oruc tutardılar. Atam hər gün yatanda dua edirdi. Soruşardım ki, kiminləsən, ay ata? Rəhmətlik deyərdi ki, öz-özümə iclas edirəm, Allahıma hesabat verirəm. Bir müsəlman kimi çox rəhmətli, insafli kişi idi. Deyərdi ki, "insaf dinin yarısıdır", "insanın ürəyinə toxundun və ya quş yuvasını dağıtdın - fərqi yoxdur, eyni şeydir". Mən belə tərbiyə almışam, odur ki, hər gecə yatağa girəndə kəlməyi-şəhadətimi deyirəm, gün ərzində gördüyüm işlərin haqq-hesabını çəkirəm, özümü sorğu-suala tuturam, hər bir insanın prokuroru elə onun öz içində olmalıdır. Həyatım da, yaradıcılığım da həmişə özünü təhlil və özünütənqid ilə müşayiət olunub:

Bizim sənət dünyasının qırıq telli sazıyam,
Bircə ondan razıyam ki, özümdən narazıyam.

- *Siz özünütəhlildən keçib özünüdərkə doğru gedirsiniz. Özünüdərk də həqiqətin, Allahın dərkinə aparan yoldur. Bu mə'nada bir çox şe'rləriniz, "İkinci səs", "Fəryad" pyesləriniz səciyyəvidir.*

- İslamın əzəməti onun məhəz idrakı, elmi, fəlsəfəsi əsasıdır. Peyğəmbər salavatullahın sözüdür ki, "Elm Cində olsa da, dalınca get", "Alimin mürəkkəbi, şəhidin qanından da müqəddəsdir." Məişət çərçivəsində qapanıb qalan bəsit şüur ilə dünyanın gərddişini, həyatın mə'nasını, Allaha taalanın qüdrətini anlamaq olmaz, insan dünyaya nə üçün gəlir, hara gedir, nə istəyir, mənşəyimiz nədir, son dönüşümüz haradır - bu kimi suallara cavab axtararkən elmə, idrakə, fəlsəfəyə arxalanmadan keçinmək olmaz. Düzdür, deyə bilərsən ki, Qur'ani-Kərimdə əvvəlimiz - torpaqdan Allahın yaratdığı Adəm və axırıımız - uca Tanrıya dönüş açıq-aydın göstərilir. Yaxşı, əvvəl-axır olan mə'lumdur, bəs bu əvvəl-axırın konkret məzmunu, bəşəri mə'nası, tarixi tutumu nədir, necədir? Bütün bunları insan Allahın köməkliliyi, elmin gücü ilə özü araşdırıb dərk etməli, həyat yolunu seçməli, gələcəyinə cıraq tutmalıdır. Birinci

növbədə əslimizi, kökümüzü bilməliyik. Mənim ələməmdə ikinci səh də məhz içimizdəki vicdanın, həqiqətin, Allahın səsidir ki, ona qulaq asmalıyıq, yoxsa nə keçmişimizi başa düşəcəkdir, nə bu günümüzü layiqincə yaşayacağıq, nə də gələcəyə boylana biləcəyik. Uzun müddət heç millətimizin adını əməlli-başlı deyə bilməmişik. Gah midiyalı, gah albaniyalı olmuşuq... Əsl adımlar olan Türkdən başqa. İndi-İndi təzədən türklüyümüzü dilə gətiririk. Axı, qardaş, biz azəri türkləriyik, dinimiz İslamdır...

Doğrusu, Bəxtiyar müəllimin səmimi, ehtiraslı, bir az da əsəbi, danışğını kəşib sual verməyə ehtiyac qalmırdı. Bununla belə bə'zən özü məni söhbətə qoşur və canlı mükəllimə yaradırdı. Ən təəccüblüsü mənim üçün o idi ki, çox vaxt bu evdə ilk dəfə qonaq olduğumu, adlı-sanlı bir sənətkarla, ictimai xadimlə üzbəsurət əyləşdiyimi unudur, özümü əziz bir insanla, bəlkə də yaxın bir sirdaş, doğma bir qardaşla ünsiyyətdə duyurdum.

Aramızdakı 28 illik yaş fərqi də bu mə'nada unudulmuşdu... Bu yaxınlığın, doğmalığın səbəblərini arayanda xəyalım lap keçmişlərə-əltmışıncı illərin əvvəllərinə getdi... İlk dəfə onun adını rəhmətlik Solmazın-böyük bacımın dilindən eşitmişdim. Özü də şe'r yazan və sonralar universitetdə Bəxtiyar müəllimin tələbəsi olan filoloq bacımın əlindən almışdım onun kitabını. Solmaz saatlarla şair haqqında danışsaydı yorulmazdı... SİYƏZƏNDƏ KEÇİRİLƏN GÖRÜŞ, XARICI DİLLƏR İNSTITUTUNDA YARADICILIQ GECƏSİ, MÜXTƏLİF TƏDBİRLƏRDƏ ÇIXIŞLARI, televiziya da şe'r oxuması, sonralar Ali Sovetdə ağsaqqal sözü, mərdanə nitqi, haqqı nahaqqa verməyən üsyankar səsi yadıma düşür.

"Gülüstan" poemasından "Muğam"a qədər, "Şəbi-Hicran"dən "Bir salama dəymədi"yə qədər hər bir əsərini əl-əl gözdürüb oxuduğumuz həmin sənətkarın belə bir doğmalığı mühihi, qardaşlığı ünsiyyəti yaratması təbii deyilmi?

"Şəhidlər" kimi əsəri məhz bütün xalqın əzizi, doğması, qardaşı olmağa hünəri və qüdrəti çatan sənətkar yazsa bilər.

- Dinə, tarixə dair ədəbiyyatı necə, mütaliə etməyə vaxt tapa bilərsiniz?

(O, zəngin kitabxanasından bir qucaq kitabı gətirib mizin üstünə qoyur.)

- Yayda oxuduğum kitablardır. İslamın mahiyyətini, Peyğəmbərin (s) həyatını, keçmişini bilmək hər birimizin borcudur. İslam bütün təriqətlərin məzhəb və partiyaların fəvqündə durur. Mən vahid Allaha, Qur'ani-Kərimə, Peyğəmbərə (s), onun şəriətinə inanıram və islamı da məhz belə oxuyub öyrənirəm.

Kitablara baxıram: İmam Qəzəli, "Ehyayülulummiddin" dini elmlərin dirçəldilməsi", İstanbul çapı, Əli Hüseyn bəy və Osman

Qasımoğlu, "Həzrət Mühəmməd və həyatı", Rəfiq Özdək "Türkün altın kitabı", Adilə Ayda xanım "Etrusklar" və s.

- Hal-hazırda Bədiüzzaman Səid Nursinin "Məktubat"ını oxuyuram. Yeri gəlmişkən, bizdə hələlik çox da tanınmayan Səid Nursi (1876-1960) böyük üləma və Qur'anın təfsirçisi olub. Onun dini əsərlər külliyyatı "Risaleyinur" adı ilə İslam ələmində geniş yayılıb. Şairin bu cür müəlliflərə müraciət etməsi göstərir ki, o, dini ədəbiyyatla ciddi məşğuldur.

- İstanbulda idim. 1977-ci ilin Ramazan ayında. Sübh təzədən azan səsinə oyandım. Ürəyim doldu, ağladım. Elə ağlaya-ağlaya da "Allahü-Əkbər" şe'rini yazdım. Son şe'rlərimdən "Peyğəmbərimiz", "Amin, İlahi, amin" sifətini...

- ...Və milli mövzudadır.

- Doğrudur, milli və dini anlayışlar mənim üçün ayrılmaz vəhdətdədir. Bütöv torpağı, azad vətəni, müstəqil dövləti olan bir millətin, xalqın, dini, mə'nəviyyatı, mədəniyyəti də ölməzdir. İstə'dadlı bəstəkar Əkbər Tahir bir musiqi yazıb "İlahi" şe'rinə, qulaq as!

- Məmnuniyyətlə.

Bəxtiyar müəllim maqnitofonu işə salır. İnsan ruhunu pərvazlandıran, xəyalını intəhasız ənginliklərə aparan bir İlahi nəğmənin sədaları eşidilir:

Ulu Tanrım, adına
Açılıb əllərimiz,
Səvərək könlümüzü
Sənə verdik, sənə biz.
Sənə hey şükr eyləsin
Açılan dillərimiz.
Bizə rəhm et, ərşin
Acı müşküllərimiz.
Amin, ilahi, Amin.

Həqiqətən şe'rin mətninə layiq musiqi bəstələnib. Söz ilə tərənə İlahi vəhdətdədir bu nəğmədə.

"İlahi"nin cazibəsindən qurtarmaq mümkün deyil.

Şairlə xudahafizləşirəm. Dalgın halda pilləkənləri düşürəm və gecikmiş olsa da ürəyimdə təzə bir sual baş qaldırır:

- Görəsən biz hamımız bir yerdə və bir səslə "İlahi" nəğməsini oxuya bilərikmi?!

"Şəhriyar" qəzeti, 17.11.1994

AYDIN SABAHIN ÜMİDİ İLƏ...

Bəxtiyar müəllimlə görüşüb müsahibə almaq üçün Şəkidəki evinə zəng etdim. Telefonda səsimi tanıdı və məmnuniyyətlə razılıq verdi.

- Bəxtiyar müəllim, Siz Şəkidə istirahət edirsiniz, yoxsa yaradıcılıqla məşğulsunuz?

- Mən buraya hər il istirahətə yox, yaradıcılıqla məşğul olmağa gəlirəm. 3 ay burada gördüyüm işi Bakıda 9 ayda görə bilmirəm. Vaxtımın çoxunu mütaliyəyə və yazmağa sərf edirəm. Qohum-qardaş, el-oba hamısı burdadır.

Onlarla birlikdə olanda istirahət edirəm.

- Bəxtiyar müəllim, maraqlıdır, hansı kitabları mütaliə edirsiniz?

- Hər millətin varlığının iki əsası var: birincisi, onun milli tarixi, mənşəyi və qaynağı, ikincisi, mənsub olduğu din. Bu iki cəhət birləşəndə **MİLLƏT** yaranır. Millətin kökü və mənsubiyyəti, bir də onun ruhani dünyası.

Buna görə də millətimə yaxşı tanımaq üçün onun tarixini, soykökünü, bir də millətin mənsub olduğu dini bilməliyik. Bir insan olaraq bunları bilmərsə, mənim insani keyfiyyətim, mahiyyətim, ən başlıcası vətəndaşlığım yoxdur. O zaman mən kimə xidmət edəcəyimi də bilmərəm.

Türkiyədən gətirdiyim tariximizə və dinimizin mahiyyətinə dair kitablar oxuyuram. Və oxuduqca məni narahat edən suallara cavab axtarıram:

Mənim köküm kimdir, hansı millətə mənsubam, dedə-babalarım hansı yollardan keçib gəliblər?

İslamı qəbul edəndə qədər mənim millətimin inancı, inamı nə olub? Nəyə səcdə edib, nəyə tapınıb?

Hansı millətlərlə üzləşib, hansından təsirlənib? Hansı millətlərə təsirini göstərüb? Hansı millətlərlə qaynayıb-qarışıb? Millətimin dostu kimdir, düşməni kimdir?

Mə'lumdur ki, sovet diktaturası dövründə biz əsl tariximizi bilməmişik. Daha doğrusu, öz əsl adımızdan başqa bizə bir çox adlar veriblər. Bizi müxtəlif millətlərin quyruğuna calayıblar.

Beləliklə, millətə Türk olduğunu unutdurlar.

Əlbəttə, bunların heç birisi ilə barışmamışam. Bir şəxsiyyət olaraq, mən Türk olduğumu uşaqlıqdan bilirəm. Lakin bunun elmi əsaslarını son illər Türkiyədən gətirdiyim böyük yazıçı və alim Nihal Atsızın "Bozqurdların ölməsi və Bozqurdların dirilməsi", Mustafa

Necati Şəbətçioğlunun "Türk dastanları", "Sonsuzluğa uyanan daşlar", Adilə Aydanın "Etrüsklər", Rəfik Özdekin "Türkün altın kitabı", Əli Hümət Berqi və Osman Kısıqoğlunun "Həzrəti Mühəmməd və həyatı", İbrahim Kəfəsoğlunun "Türk bozqır kulturu", Bahətdin Ögəlin "Böyük Hun imperatorluğu" eləcə də İmam Qəzailinin, Nursinin, Öztunanın dini və tarixi əsərlərini oxuduqdan sonra bildim.

Onu da qeyd edirəm ki, sadaladığım bu kitablarla yanaşı Orxan-Yenisey yazılarına dair bir çox kitabları oxudum. Həmçinin namaz və Orucun islamda yeri, mövqeyi və zərurətini araşdırmağa çalışdım. İslam dini haqqında Qərb və Avropa alimlərinin fikirlərini müxtəlif mənbələrdən öyrəndim. Bu sahədə rus alimi Lev Qumilyovun "Əski türklər" kitabı mənə çox yardımcı oldu. Bir sözle, millətim, onun tarixini öyrənir, bununla da özümü xoşbəxt sanıram.

- Hansı qəzetləri daha çox oxuyursunuz? Ümumiyyətlə, müasir mətbuatımızdan razısınız mı?

- Sovet dövründə bizdə jurnalistika "ölmüşdü". Çünki jurnalistikamız şablon idi. Ona görə də öz səsi, öz üslubu ilə fərqlənən jurnalistikamız yox dərəcəsinə idi. İndi isə fikir azadlığından sonra bizim gənc jurnalistikamız yaranmışdır. Məsələn "Meydan" qəzetində Bəxtiyar Tuncayın, "Aydınlıq" qəzetində Mahal İsmayilovun, "Azadlıq" qəzetində X.Bahadurun məqalələrini sevvə-sevvə oxuyuram. Təəssüf ki, hamısının adını xatırlamıram. Başqa qəzetlərdə də ağıllı yazılara rast gəlirəm.

- Bu yaxınlarda Türkiyədə iki kitabınız çıxdı. "Nil yayın evi" kassettələrini yaydı. Maraqlıdır, Türkiyədən məktub alırsınız mı?

- Əlbəttə, alıram. İstanbuldan, İzmirədən, Ərzurumdan, Qarsdan, İğdıradan adi oxuculardan onlarca məktub alıram.

- Bəxtiyar müəllim, ailəniz haqda nə deyə bilərsiniz?

- Övladlarımdan heç biri mənim sənətimə seçmədi.

- Nəvələriniz necə?

- Altı nəvəm var: dördü qız, ikisi oğlandır. Oğlanlardan birinə atamın adını- Mahmudağa, o birisinə isə öz adıma vermişəm.

- Ustad, istərdinizmi onlardan hansısa Sizin yolunuzu davam etdirsin?

- Yox, istəmirəm. Öz yolları ilə getsinlər, amma bilmək olmaz, bəlkə elə günlərin bir günü...

Oxucular bir şeyi unutmamalıdır. Biz iki dövlətdə yaşayan bir millət olsaq da, köklərimiz bir olsa da, 300 ilə yaxın bir müddətdir ki, başqa-başqa rejimlərdə yaşamış, başqa-başqa təsirlər altında olmuşuq. Buna görə də eyni olan bu millətlərin arasında müəyyən zövq və fikir fərqləri yaranmışdır.

Azərbaycanla Türkiyənin bir-birinə qaynayıb-qarışması məni

sevindirir. Çoxdankı arzumu sizə də açıqlamaq istəyirəm. Özümü təkcə Azərbaycanın deyil, ümumtürk dünyasının şairi kimi görmək istəyirəm.

Azərbaycanla Türkiyə bir-birlərinə bütün sahələrdə səmimi olmalı, hiss etdikləri qüsurları biri-birlərinə bağışlamağı bacarmalıdır. Dövlətlərimiz Şərqdə və Avropada dil və mə'nəviyyət birliyi ilə tanınmalıdır.

- *Bəxtiyar müəllim, müsahibə üçün çox sağ olun.*

R.HACIİSLAMSOY

"Aydın sabah" qəzeti, №1, 1 avqust, 1994

BU DA BİR ALIN YAZISIYDI

- Mən şe'rlərimdən birində demişəm ki, "Axı dünya fırlanır". Və biz daim irəliyə doğru fırlanan dünyada geriye yalnız xatirələrin işığında dönə bilərik, hər gün də nəyisə tapır, nəyisə də xatirələrimizdə qeyb edirik. Son dövrlərdə ictimai həyatımızda baş verən hadisələr xatirələrin iziylə məni bir daha geri dönməyə vadar etdi. Onda mənim 10-11 yaşım ancaq olardı və tez-tez dəyirmançı işləyən əməmin yanına qaçardım. Əmim savadsız idi, lakin o dövr üçün çox qiymətli sayılan bir radiosu, bir də uzun müstüyu vardı. Əmim həmin radio vasitəsilə tez-tez Ankaranı dinləyər, dinlədikcə də müstüyun içi neçə dəfə dolub, boşalardı. Mən ondan soruşardım:- Nə üçün tez-tez Ankaraya qulaq asırsan? O, cavabında:- "Orası bizim ana vətənimizdir. Biz türkük" - deyərdi. Anam da tez-tez belə söhbətlərlə mənim qəlbimdə türklük eşqi, məhəbbəti, odu qalamışdı. Anadan olduğum doğma Şəkiddə tərbiyə aldığım ailədə türklük hissi çox güclü idi. Ona görə də sümükdən iliyə qədər işləyən sovet təbliğatına qarşı məndə güclü bir qürur, əks argument vardı. Bəli, mən türkəm və mənim millətimin Türkiyə kimi bir müstəqil dövləti var. Bu baxımdan anadan qeyri-qanuni doğulan əski rejimə qarşı qəlbimdə e'tiraz vardı. Heç yadımdan çıxmaz, orta məktəbdə oxuduğum zaman dedilər ki, sizin soy adlarınız dəyişməli, (o günə kimi bizim soyadlarımızın sonunda oğlu və ya qızı, ya da Əlibəyli, Məmmədli və s. işləndirdi) - ov, yevlə bitməlidir. O vaxt mənim soy adım zadə ilə bitirdi. Həminəni dəyişdirdilər, ancaq mən buna razı olmadım. Düzdür, "zadə" də bizimki deyil, ancaq hər halda "ov"dan yaxşı idi. Tənəffüsdə İstanbulda təhsil almış və bizə ədəbiyyatdan dərs deyən Cəfər İbrahim adlı müəllimimiz mənə yaxınlaşdı, dedi ki, oğlum, belə etmə, dədəni işə salarsan. Lakin o da məni inadımdan döndərə bilmədi. Ali məktəbdə oxuyarkən mövcud quruluşa qarşı olan e'tirazlarım qəlbimdən barmaqlarıma axmağa başladı. Yavaş-yavaş bu sahədə təkmilləşməyə, fikrimi daha dəqiq ifadə etməyə başladım. Ən yaralı yerim ana dilimizlə bağlıydı. Siz bilirsiniz ki, onda heç bir dövlət idarəsində ana dilimiz işləmir, bütün yazışmalar rus dilində aparılırdı, toplantılarda yalnız rusca danışılırdı və rus dilini yaxşı bilmək vəzifəpərəst manqurtlar üçün bir alilik əlamətinə çevrilmişdi. Məhz bunun tə'siri altında o dövrdə yazmışam:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən
Fasonlu ədəbazlar

Ruhunuzu oxşamaz qoşmalar, telli sazlar
Bunlar qoy mənim olsun,
Ancaq Vətən əppəyi sizlərə qənim olsun.

- Bəxtiyar müəllim, bəs şe'ri dərc etdirmək sizin üçün çətin olmadımı?

- İş burasındadır ki, mən adı çəkilən şe'ri bir müddət dərc etdirə bilmədim. 51 və ya 52 -ci il idi. Mərhum şairimiz S.Vurğunun oğlu Yusifin Moskvada ad günü keçirilirdi. Ziyafət zamanı Yusif atasına dedi ki, Bəxtiyar bir şe'r yazıb, ancaq dərc etdirə bilmir. Şe'ri oxudum və S.Vurğunun çox xoşuna gəldi. O, şe'rə "Ana ürəyi" sözünü də əlavə etdi, dedi ki, Bakıya qayıdanda yanıma gələrsən. Belə də etdim. S.Vurğun kitabların arasından V.İ.Leninin bir əsərini götürdü. Onun yazdığı "Biz öz dilimizi və vətənimizi sevirik" sözünü şe'rimin üstünə epıqraf kimi yazdı və dərc elətdirdi. Ulu ustadın bu təcrübəsi sonralar çox karıma gəldi və neçə-neçə şe'rimin həyata vəsiqə almasında böyük rol oynadı.

Dillə bağlı bir hadisəni də nəzərinizə çatdırım.

50-ci illərin sonunda Mərakeşə getmişdim. Gördüm ki, ana dillərində deyil, fransızca danışırılar. Bu, mənə çox pis təsir etdi və yaralarımın közünü qopartdı.... Geri qayıtdıqdan sonra "Latin dili" adlı bir şe'r yazdım. Orada göstərdim ki, latın xalqı yoxdur, amma dili yaşayır. Yer üzündə elə xalqlar var ki, özləri yaşayırlar, dillərini öldürüblər. Bununla əlaqədar məni bir neçə dəfə MK-ya təbliğat şöbəsinə çağırılar, sorğu-suala tutdular. Cavabında dedim ki, şe'r Mərakeşə həsr edilib. Dedilər ki, bizim vəziyyətə bənzəyir. Mən də: "Bunu siz dediniz, mən yox..." - söylədim. Bu metodla 40 il Universitetdə tələbələrə dərs dedim, mühazirələr oxudum, onlara anladım ki, biz hansı millətin övladlarıyıq və rejim bizi hansı uçuruma sürükləyir.

- Ustad, bu müddət ərzində digər cəzalara, təzyiqlərə mə'ruz qaldınız mı?

- Bəli, 1962-ci ildə məni millətçilik ideyalarının təbliğatçısı kimi günahlandıraraq Universitetdən xaric etdilər. İki il işsiz qaldım, çox ağır vəziyyətdə yaşadım, ancaq bütün bunlar iradəmi qıra bilmədi. 1964-cü ildə yenidən əvvəlki iş yerimə bərpa oluna bildim.

- Ustad, dünən də, bu gün də bizim ən yaralı yerimiz...

- Anladım, oğul, (burada o, dərindən köks ötürdü) bu millətin ən yaralı yeri onun dili, mənşəyi ilə bağlı bə'zi qüvvələr tərəfindən ortaya atılan söhbətlərdir.

Yeri gəlmişkən onu da deyim ki, İranda dərc olunan "Keyhan" qəzetinin son sayında mənimlə iranlı müxbirin müsahibəsi

çap olunub. Onun sözlərindən belə çıxır ki, guya mən Azərbaycan türkcəsini Türkiyə türkcəsindən xeyli fərqli bilir və Azərbaycan türkcəsinin müstəqil dil olduğunu iddia edirəm. Bu qətiyyəni belə deyil. Mən heç vaxt Azərbaycan türkcəsi ilə Türkiyə türkcəsini ayrı dil hesab etməmişəm. Əlbəttə, müəyyən ləhcə fərqləri mövcuddur. Lakin bu fakt o demək deyil ki, dillərimiz ayrındır. Bütün bunlar müəllifin uydurması, öz arzularını həqiqət kimi qələmə verməsinin nəticəsidir. Adı çəkilən yazıda müəllif mənim Türkiyənin indiki dövlət quruculuğundakı dinin dövlətdən ayrılmasının əleyhinə çıxdığım və eyni zamanda İranın dini-dövlət rejimini bəyənmədiyimi yazıb. Lakin bu da ağ yalandır. Mən bir daha təkrar edirəm: mən Türkiyənin dünyəvi dövlət quruculuğu sisteminin qızgın tərəfdarıyam və dinin dövlətdə hakim rolunu qəbul etmirəm.

Həmin yazıda mənim sözlərimi təhrif edən digər fikirlər də var və növbəti yazımda buna müfəssəl cavab verəcəyəm. Müstəmləkə zənciri boğazımıza dolanan gündən bizi türklükdən, kökümüzdən qoparmaq üçün gah tatar, gah fars, gah midiyalı, gah alban, nə bilim daha nə adla adlandırırlar. 1918-ci ildə istiqlaliyyətimizi əldə etdik və öndər M.Ə.Rəsulzadə tərəfindən tarixi həqiqət bərpa olundu, türklük adımız özümüzə qaytarıldı, özgə möhürü üstümüzdən götürüldü. Lakin 30-cu illərin sonlarında Stalin, Mikoyan rejimi yenidən türklüyümüze, adımıza, mənşəyimizə əl atdı, bizi kökümüzdən qoparmaq üçün türk adına yasaq qoyuldu. Millətə qondarma "azərbaycanlı" möhürü vurdular. Bilirsinizmi, heyvan əyilib çəsmədən su içər, ancaq bilməz ki, onun mənəbəyi haradır. O millət ki, çəsmədən su içir, onun qaynağını bilmir, o millət millət deyil. Tarix böyu bu millətə heç bir qüvvə türklüyünü unudura bilməyib, bilməyəcək də...Sizin, bir yazıcınız var: Nihal Adsız! O, "Göy türklərin ölümü və dirilməsi" barədə yazdığı əsərdə tarixin o dönməndə mənşəyimizi olduğu kimi əks etdirə bilir. Allah ona rəhmət eləsin. Bəli, biz türklər Orta Asiyadan çıxmışıq, Şərqə, Qərbə, Avropaya, Amerikaya, bir sözlə, dünyanın hər yerinə yayılmışıq. Ancaq bu, nə dünən olub, nə də o biri gün. Bu, min illər bundan əvvəlın söhbətidir. Və onda nə indiki millətlər vardı, nə də onların dünənki qondarma konsepsiyaları. Bizlər - azəri türkləri, qaqauzlar, türkmənlər bugünkü Türkiyə türkləri dünyaya hökm edən macar-hun tayfalarının varisləri-oğuzların nəvə-nəticələri, kökücələri. Hunların digər varisləri isə qıpçaq, qazax, tatar, cığatay, qırğız, qaraçay, qarakaqlar və s. oldular. Bax, budur bizim əslimiz, kökümüz. Bu adi şeyi bilməmək cəhəldir.

- Ustad, milli mənşəyə laqeydliyin səbəbini təkcə savadsızlıqla izah etmək olar?

- Xeyr, faciənin səbəbi daha dərinlərdədir. Adıca bir misal çəkim. Son bir neçə ildə itirdiklərimizin hamısının bir səbəbi var. O da millətin arasında it arısı kimi danışan vəzifəpərəstlik, kürsüsevrlik, hakimiyyət ehtiraslarıdır. Xarici qüvvələr bundan məharətlə istifadə ediblər və dünən istiqaliyyət uğrunda canından keçməyə hazır olanlar sabah dönüb vəzifə hərislərinə, anasına güllə atan manqurtlara çevrilirlər. Və bu hakimiyyət davasında siyasi qüvvələrin heç biri xalqa güvənmir, köməyi xaricdən axtarırlar. Nəticədə dədə-baba torpaqlarımız, vəzifə uğrunda gedən mübarizələrdə vətən dəllalları tərəfindən hərraca qoyulur. Buna yazıq xalq neyləsin? Bu günə qədər itirdiklərimizin hamısının da səbəbini məhz yuxarıda söylədiklərimdə axtarmaq lazımdır. Yoxsa, sadə xalq döyüşən xalqdır, qeyrətkeş, təəssübkeş, vətən üçün canından keçməyi bacaran xalqdır. Ancaq xalq döyüşməyə, öz gücünü göstərməyə qoymurlar. Bax, bütün faciələrimizin kökü də bundadır.

(Söhbətin burasında şair susdu və bir müddət danışa bilmədi...) Gecdən - gec bununla əlaqədar bir şe'r yazmışam.

Biri-birimizə uyuşan deyil,
Biri-birimizə tərs düşən olduq.
Biz Vətən uğrunda döyüşən deyil,
İqtidar uğrunda döyüşən olduq.

Söhbəti yazdı: ƏZİZ MUSTAFA

R.S. O gün türkün sağ ikən ululaşan şairi ilə çox problemlərdən danışdıq və yəqin ki, görüş yaddaşlarımıza əbədi həkk olunacaq. Görünür, bu görüş özü də alın yazısıdır...

"Zaman" qəzeti, 22 noyabr, 1995

LAP YAXŞI ELƏYİB DOĞRUDAN BİZƏ BİRİ "BARAN" DEDİ, BİRİ "XƏR" DEDİ

Fars və ingilis dillərində İranın sərhədlərindən kənarda da yayılan "Keyhani-həvayi" qəzetinin 1 noyabr 1995-ci il tarixli (1154) sayında xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə ilə bir müsahibə çap olunub. "Güllüstan" kimi bir poemanın müəllifinin buradakı fikirləri olduqca təəccüblüdür. Yaxın tanışlarımdan birinin tərcüməsi ilə müsahibə qoltuğumda Bəxtiyar müəllimin qapısını döydüm. O bildirdi ki, həqiqətən bu ilin yayında Şəkiddə istirahətdə olarkən çoxdan tanış olduğu güneyli şair Əsgər Fərdi belə bir müsahibə götürüb. Ancaq burada fikirlərimin bəzilərinə olduğu kimi versə də, əksəriyyətini təhrif edib. Onun sözlərinə görə, müxbir, söhbətlərindəki bütün "Cənubi Azərbaycan" kəlmələrini "İran" sözüylə əvəzləyib.

Buyurun, həmin müsahibə və Bəxtiyar müəllimin mənə dedikləri kiçik ixtisarla.

"...Azərbaycanın tanınmış şairi Bəxtiyar Vahabzadə deyib ki, mən də imam Xomeyninin S.Rüşdinin ölümünə verdiyi fitvanın tərəfdarlarındanam. Bundan əvvəl Türkiyənin siyasətini və Qərbin fikirlərini himayə edən B.Vahabzadə bir saatlıq müsahibəsində Amerikanı zülm və ədalətsizliyin bayraqları adlandıraraq bildirib ki, mən Amerikanın Azərbaycandakı səfirinə yazdığım məktubda qeyd etmişdim ki, əgər Amerika Qarabağ savaşına qarışmağı başqa dövlətin daxili işinə müdaxilə hesab edirsə, bəs niyə neft müharibəsində İraqa Küveytdə müdaxilə etdi?

B. Vahabzadə: Keçən il ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri R.Kozlarıç müxbirlərlə görüşündə demişdi ki, Siz istəyirsiniz ki, biz amerikalılar Qarabağ münaqişəsində günahkarı barmağımızla göstərək. O zaman mən "Aydınlıq" qəzetində səfirə ünvanlanmış məktubumda yazmışdım ki, Siz Yaxın Şərqdəki münaqişədə də günahkarı məhz barmağınızla göstərmədiyinizə görə o, bu qədər uzandı. Eyni bir şeyi indi də bizim başımıza gətirmək istəyirsiniz. Əgər ərəblər İsrail torpaqlarını işğal etsəydilər, siz onları dərhal barmağınızla göstərərək yerində oturdardınız. Necə ki, Küveytdə mənafeyiniz olduğu üçün İraqın müqəssir olduğunu nəinki barmağınızla göstərdiniz, göydən və yerden tökdüyünüz bombalarla onu darmadağın etdiniz. Bu və S.Rüşdiyə aid olan fikirlərim təhrif olunmayıb.

Müsahibənin başqa bir yerində şair B.Vahabzadə guya istilaçı rus dövlətinin bu bölgənin müsəlman xalqına qarşı siyasətinə belə bir münasibət bildirib.

"Mənim "Gülüstan" poemam Azərbaycanın İrandan ayrıldığı tarixə işarə olunduğundan onun nəşri illərlə qadağan olundu. Buna görə də həтта məni vəzifədən də götürdülər, bir müddət öz evimdə nəzarət altında saxladılar."

Müsahibənin başqa bir yerində: "Bu, inkaredilməz həqiqətdir ki, dünənə kimi İranın tərkibində olmuşuq və gerek ədəbi - mədəni əlaqələrle bu mənəni aradan götürək. Bizi İrandan necə ayıra bilərlər?"

B. Vahabzadə: "Müxbirin sözündən belə çıxır ki, mən şimali Azərbaycanın İrandan ayrılmasına təəssüflənir və onun yenidən İranla birləşməsinə arzulayıram. bu iddianın təpədən dırnağa qədər fikrimizə zidd olduğunu sübut etmək üçün elə "Gülüstan" poemasına müraciət etmək kifayətdir. Burada Azərbaycanı ikiyə parçalayan Rusiya və İran ikisi də eyni dərəcədə ittiham olunur. Soruşuram: Mən nə zaman "Gülüstan" poemasının müəllifliyindən əl çəkmişəm ki, müxbir əqidəmə zidd olan bu fikri mənim ayağıma yazır?"

"Bizi İrandan necə ayıra bilərlər?" cümləsində ifadə olunan fikri başa düşə bilmədim. Biz İrandan çoxdan ayrılmışıq və İrana birləşmək haqqında heç düşünmürük. Burada da "Cənubi Azərbaycan" sözü "İran" sözü ilə əvəz edilib. Müxbirin fikrini belə oxumaq lazımdır: "Bizi Cənubi Azərbaycandan necə ayıra bilərlər?"

Müxbirin mənim adıma yazdığı başqa fikir belədir:

Əgər mənə desələr ki, Azərbaycan respublikasının şairisən, bu məni təhqirdən başqa heç nə deyil. Mən necə Sabiri öz şairim bilib, Şəhriyarı özümünkü bilməyim?

Bə'ziləri deyir İran bizim qardaşımız, Türkiyə əmiogliumuzdur. Amma mən deyirəm: "İran biz özümüzük".

B. Vahabzadə: "Xeyr, qardaşım, bu, mənə təhqir deyil, fəxrdir. Amma orasıyla razıyam ki, Sabir də mənimdir, Şəhriyar da, Mö'cüz də, Seyid Əzim də. Amma Sə'di, Hafiz mənimki deyil."

İkinci fikri isə mən belə demişəm: "Bə'ziləri deyir Cənubi azərbaycanlılar bizim qardaşlarımız, Türkiyə türkləri əmioglanlarımızdır. Mən isə deyirəm: "Cənubi Azərbaycan bizim özümüz, Türkiyə türkləri isə bizim doğmaca qardaşlarımızdır". Müxbir isə Cənubi Azərbaycanı İranla əvəz edərək başqa mətləbə işarə vurur.

"O (B.Vahabzadə-N)" öz müsahibəsinin ardında azəri və İstanbul dilinin fərqləri haqqında deyib ki, bunların arasında böyük fərqlər və uyşmazlıqlar var. Gerek lüzumsuz İstanbul sözlərinin azəri dilinə hücumunun qarşısı alınsın."

B. Vahabzadə: "Burda fikrim tamam təhrif olunub, mən bu şəkildə demişəm: "Son illər Türkiyədə "dil qurumu" adlanan bir

təşkilatın türk dilini təmizləmək şüarı altında apardığı dil inqilabının əleyhinəyəm. Onlar dilimizdə çoxdan vətəndaşlıq hüququ qazanmış bə'zi ərəb-fars sözlərinin əvəzinə sün'i sözlər yaradırlar ki, bu da həm dili saxtalaşdırır, həm də Azərbaycan türkcəsi ilə Türkiyə türkcəsi arasında fərqlər yaradır. Mən bunu lüzumsuz hesab edirəm. Amma mən heç zaman Türkiyə türkcəsi ilə Azərbaycan türkcəsinin ayrı dil olduğunu deməmişəm. Çünki ləhcə fərqi dil fərqi deyil.

R.S. Bəxtiyar müəllim bildirdi ki, müsahibənin maqnitofon lentinə yazılmış variantı onda yoxdur və cənab Ə.Fəridən tələb edir ki, onu olduğu kimi radio və ya televiziya vasitəsi ilə efirə versin.

Öyrəndiyimizə görə Ə.Fəridi özü tez-tez Bakıya gəlib-gedir. Ondan da məsələyə münasibətini öyrənməyə çalışacağıq.

"Press-Fakt" qəzeti, 20.54. cümə, 24-30 noyabr, 1995

ZAMANIN DOLAYLARINDA

-Bəxtiyar müəllim, ötən il Türkiyədən bir şad xəbər eşitdim. Siz N.Xəzri ilə qardaş ölkədə yüksək ədəbi mükafata layiq görülmüşdünüz...

- Layiq görüldüyümüz yüksək mükafatın adı "Elisam"dır. Yəni elm və sənət mükafatı. Təxminən 7-8 il bundan əvvəl təsis olunub. Bu mükafat 2-3 ildən bir verilir. Mükafata ilk dəfə Ç.Aytmatov layiq görülüb. Bundan sonra "Elisam" mükafatını N.Xəzri ilə mən aldım. Mükafat Türkiyədə böyük ixtiralar, elmi kəşflər və yüksək sənət əsərlərinə görə verilir.

- Bəxtiyar müəllim, biz sizi şair, həm də alim kimi tanıyırdıq. İki fəxri adı daşınmaq ədəbi və elmi fəaliyyətinizə necə təsir göstərir?

-Mən özümü alim hesab etmərəm. Doğrudur, elmi əsərlər yazmışam. Lakin bu, hələ alim olmaq demək deyil. Amma onu deyə bilərəm ki, pis müəllim olmamışam. Daha doğrusu, müəllimliyimdən də fikirlərimin gənc nəsə çatması üçün bir tribuna kimi istifadə etmişəm. Bunu mənim tələbələrım çox yaxşı bilirlər. Bu mə'nada mənim müəllimliyim heç vaxt şairliyimə mane olmayıb. Əksinə, tələbə həyatından, gəncliyin fikir və duyğularını əks etdirən bir neçə əsər yazmışam...

- Bu gün bütün şair və yazıçılar çap olunmaq çətinliklərindən şikayətlənirlər. Bu çətinliyi Siz də hiss edirsinizmi?

- Əlbəttə, Yazıçılar Birliyinin vaxtilə müntəzəm çıxan dörd orqanı var idi. "Azərbaycan", "Ulduz", "Literaturnıy Azerbaycan" dərgiləri və "Ədəbiyyat qəzeti". İndi bunların bəziləri maddi çətinlik üzündən çıxmır. O ki, qaldı kitaba, kitab çap elətdirmək isə daha çətinidir. Çünki bunun üçün mütələq varlı adamlar sponsorluq etməlidirlər. Bu isə qələm sahibini alçaldır. Şəxsiyyəti olan yazıçı və şair kitabının nəşri üçün imkan sahibinin qapısını döyməkdən və yardım istəməkdən çəkinir. Belə olduqda böyük ədəbiyyatın yaranması imkansızlaşır. Bütün bunları müqayisə edəndən sonra mən bu qənaətə gəlmişəm ki, yeni ədəbi nəslin pərvazlanması məsələsi müşküləşir.

Biz köhnə nəsil bu vaxta qədər bacardığımızı elədik. İndi biz gələcək ədəbi nəsil barəsində düşünməliyik. Axi, onlar bizim varislərimizdir. Mən belə başa düşürəm ki, elm, sənət və ədəbiyyat dövlətin inhisarında olmamalı, amma dövlətin qayğısını görməlidir. Belə olmasa, böyük elmi kəşflərin və sənət əsərlərinin yaranması mümkün olmayacaq.

- Şair və siyasət. Bu barədə sizin fikrinizi bilmək istərdik.

- Bu çox mühüm məsələdir. Ümumiyyətlə, şairin siyasətlə məşğul olması mənə görə düz deyil. Birinci, ona görə ki, şair ağıldan çox hisslə düşünür. Buna görə şair tez aldana bilər. İkinci, ona görə ki, siyasətlə siyasəti bilən adamlar məşğul olsa daha yaxşıdır. Təşəbbi özündən götürürəm. Mən millət vəkili kimi mütələq parlamentdə müzakirə olunan məsələlər barədə öz fikrimi bildirməli idim. Və bildirdim. Amma üstündən bir qədər keçmiş taleyi həll olunan adam haqqında səhv etdiyimi anlayır və bunun əzabını çəkirdim. Buna görə də mən öz ərizəmlə Mili Məclisin üzvlüyündən çıxdım. Son iki ildə demək olar ki, siyasətlə məşğul olmuram. Və yalnız yazılarımla kifayətlənirəm. Bununla yanaşı, şairin cəmiyyət hadisələrindən kənarda durması və baş verən hadisələr haqqında öz fikrini bildirməməsi mümkün deyil. Məncə, sənət sənət üçündür fikri doğru deyil.

Sənət xalq üçün, vətən üçün olmalıdır. Yeri gəlmişkən, burada bir məsələyə toxunmaq istəyirəm: Əqidə məsələsinə. İnsanın əqidəsi heç vaxt dəyişməməlidir, ancaq cərəyan edən hadisələrə və müxtəlif adamlarla münasibət dəyişə bilər. Bu isə əqidənin dəyişilməsi demək deyil. Bütün oxucularıma mə'lumdur ki, mən hələ 50-ci illərdən başlayaraq Azərbaycanın müstəqilliyi və ana dilimizin qorunması uğrunda əlimdən gələni eləmişəm. Buna baxmayaraq, bə'zi qəzetlərdə məsələnin mahiyyətini dərinədən bilməyən adamlar məni əqidəmi dəyişməkdə günahlandırırlar. Məsələn, "Hüriyyət" qəzetində bir tələbə mənim şə'rimdən:

"Çərxi fələk istəyir lap dolana tərsinə
Əqidəmi heç nəyə dəyişməyərəm mən yenə"

misralarını misal gətirir və bundan sonra sübut etməyə çalışır ki, mən əqidəmi dəyişmişəm. Yuxarıda dediyim kimi, mənim əqidəm Azərbaycanın müstəqilliyidir. Hakimiyyətdə kim olursa-olsun, hansı partiya mənsub olunmasından asılı olmayaraq, əgər mənim müstəqillik ideyasına xidmət edərsə, mən onun qulu olmağa hazırəm. Yaxşı olar ki, adamlara olan münasibəti, əqidəyə olan münasibətlə qarışdırmasınlar. İndi mən həmin adamdan soruşuram: Mən Azərbaycanın müstəqillik ideyasına, ümumiyyətlə Vətən və Qarabağ dərdimizə, millətimizin mənafeyinə, ana dilimizin qorunmasına və s. harada, hansı çıxışmda, hansı yazımda və hansı hərəkətimdə xəyanət etmişəm?

O ki, qaldı iqtidarda olanlara, bir ağsaqqal kimi, mənim onlara heç bir ehtiyacım olmayıb. Əksinə, onların mənə ehtiyacı olub. Əgər iqtidarda olanlar müəyyən bir məsələnin həllindən ötrü

mənimlə məsləhətləşmək istəyirlərsə, mən bundan necə imtina edə bilərəm?

- *Sirr deyilsə, yaradıcılıq planlarınız barədə. Hazırda nə üzərində işləyirsiniz?*

- Ümumiyyətlə, fərdi və ictimai duyğu problemi mənə çox düşündürür. İctimai duyğunun fərdi duyğudan, fərdi arzudan üstün olması fikri əsasında bir pyes yazmaq fikrindəyəm.

- *Xalqımızın həmişə ağsaqqal, ziyalı sözünə böyük ehtiyacı olub. Xalq sözünüz.*

- Atalar deyib ki, "Yaman günün ömrü az olar". Dözməkdən başqa çarəmiz yoxdur. İndiyə qədər bütün ağrılara, əzablara dözmüşük. Görək bir az dözək. Bu gün hamımızın vəziyyəti ağırdır-bəstəkarların da, alimlərin də, şair və yazıçıların da, fəhlələrin də. Hamımız eyni kökdəyik. Mənim xalqım, mənim millətim rəzalətə, cəbhədəki uğursuzluqlara, bu uğursuzluqdan doğan rüsvayçılığa layiq millət deyil. Bu xalq hər şeyə qadirdir. Bu gün dövlət ətrafında birləşmək və şəxsi ambisiyalardan əl çəkmək lazımdır. Bizim xalqın ən böyük qüsuru ondadır ki, bizdə fərdi şüur ictimai şüurdan yüksəkdir. Buna görə də biz hamımızı şəxsi arzumuzu ictimai idealdan və ictimai amaldan üstün tutmamalıyıq.

- *Müsahibə üçün çox sağ olun!*

Müsahibəni apardı: Müşfiq Mirzə

R.S. Müxbirimiz Bəxtiyar müəllimlə görüşükdən iki gün sonra xoş xəbər eşitdik.

- Azərbaycan Respublikasının prezidenti H.Əliyevin fərmanı ilə ünlü şairimiz Azərbaycan xalqının milli azadlıq uğrunda mübarizəsində xüsusi xidmətlərinə görə "İstiqlal" ordeni ilə təltif edilmişdir.

"Vətəndaş" qəzeti, 28 Aprel, 1995

"MƏNİ SİYASƏTDƏ DEYİL, ŞE'RLƏRİMDƏ AXTARIN"

Həmişə şe'rlərinə, məsləhətlərinə, böyük mə'nəvi ehtiyac duyduğumuz sevimli şairimiz B.Vahabzadə son vaxtlar mətbuatda, televizor ekranlarında az görünür. Doğrusu, şair üçün çox qərİbsəmişdik.

Bu yaxında fürsət tapıb onunla görüşdük. Və bə'zi suallarımıza cavab verməyini xahiş etdik.

- *Bəxtiyar müəllim, dünyanın tanıdığı Ç.Aytmatov Sizi "əsrin şairi" adlandırır. Əsr başa çatır. Yeni yüzillik ərəfəsində əsrin şairi nələr düşünür, dünyaya necə baxır?*

- Qarşımıza gələn yeni əsr mənə çox qorxudur. Yeni əsrdə xalqımızın malik olduğu bir çox mə'nəvi dəyərlərini tamam itirməsindən qorxuram.

- *Tarixini bilməyən həddini də bilməz deyiblər. Tariximizə yenə də birtərəfli münasibət, onu cari siyasətə uyğunlaşdırmaq meylləri Sizi - tarixi mövzuda qiymətli əsərlər müəllifini narahat edirmi?*

- Tariximizə həmin dövrün öz tələbləri, öz gerçəkləri baxımından, onu bu günün ölçüləri ilə ölçüb, bu günün tələbləri ilə qiymətləndirməyin əleyhinəyəm. Bu, tarixi şəxsiyyətlərimizi inkara gətirib çıxarır. Biz onları öz zamanələrinin fonunda dəyərləndirməyə çalışmalıyıq. Elm də, sənət də siyasətə deyil, həqiqətə xidmət edəndə böyüyür və zirvələr fəth edir.

- *Hamımız bilir ki, istiqlalın, müstəqillik və dövlətçiliyin yolu keşməkeşli, cəfəli, əzab-əziyyətli olacaq. Lakin ümid edirik ki, çətinliklər vətənin həqiqi övladlarının sə'yi ilə dəf olunacaq, məs'ulyyət və cəfa yükü xalqın bütün təbəqələri arasında ədalətli bölünəcək. İstiqlalımızın beş illiyi tamam oldu. Vəziyyəti necə görürsünüz?*

- Mən bu suala yenicə yazdığım şe'rdən bir parça ilə cavab vermək istəyirəm.

Əsarət odunda bişdi nəslimiz,
Azadlıq eşqinə yandıq, yaxıldıq.
Çatıb azadlığa, bu mə'bəddə biz
Şükr namazını qibləsiz qıldıq.

...İndi biz azadıq, bizi bir zaman
Şeytandan qoruyan abır-həyadan,

Azadlıq düşməyə qəzəbdən, kindən
Millət hədəf olub öz nifrətinə.
Qurtarıb özgeçən əsərinə
Düşdük özümüzün əsərinə.

İndi azadlığım mənə qənimdir
Bu gizli oyundan baş açmır fələk.
Məni kor quyudan çıxardan kəndir
İndi boğazıma keçib halqatək.

- Şair Bəxtiyarın poeziyadan, həqiqət yolundan, inamından və inancından sapdığını görmək çətindir. Lakin aktual siyasi məqamlarda bə'zən bunu görmək olmur. Bunu nə ilə izah edərsiniz?

- Millətin sözünü deyə bilən siyasətçilərimizin azlığı təşkil etdiyi 1988-1992-ci illərdə millət vəkili kimi uca kürsülərdən danışır, demokratiyanın, milli istiqlalımızın qoruyucusu kimi çıxış edərdim. Amma mən peşəkar siyasətçi olmadığımı görə sadələşməyimdən bə'zən aldanır və sonra bunun əzabını çəkirdim. Buna görə də hələ Elçibəy hakimiyyəti dövründə, dəqiq desək 1992-ci ilin payızında mən Milli Məclisin üzvlüyündən istefa verib, kürsülərdən masa arxasına keçdim. Mən başa düşdüm ki, siyasətdə səhv edə bilərəm, amma sənətdə yox. Bu müddətdə bir pyes və xeyli şe'r yazmışam. Ona görə də sizdən xahiş edirəm, məni siyasətdə deyil, şe'rlərimdə axtarın...

- Bəxtiyar müəllim, maraqlı müsahibə üçün Sizə "Liberal-Press" qəzetinin oxucuları adından təşəkkür edir, möhkəm cansağlığı, yeni yaradıcılıq uğurları arzu edirik.

"Liberal-Press" qəzeti, №13, 10 oktyabr, 1996

HAKİMİYYƏT DAVASI

- Bəxtiyar müəllim, tarixi mövzuya müraciət sizdə hansı tələbatdan irəli gəlir?

- Müasirliyə dair fikrimi birbaşa deyə bilməyəndə tarixə üz tuturam...

- Axundovsayağı metod.

- Bəli, bəli. Hadisələri zamanca bir neçə əsr geri atır, ya da başqa məkana köçürürəm. Mən bu metoddan hələ sovet dövründə yazdığım bir neçə poemada istifadə etmişəm. Məsələn, əsərin mövzusunı Əlcəzair həyatından götürür, əsas hədəf kimi isə sovet quruluşunu seçirdim.

- Məhz göytürk tarixinə müraciətiniz də yəqin ki, təsadüfi deyil.

- Yadımdadır, 5-6 yaşım olanda Şekidə kolxoz quruluşu əleyhinə üsyan oldu. On minə qədər adamı buna görə güllələdilər. Salamət qalmış bir neçə yüz nəfər dağlara çəkilib qaçaqlığa başladı. Onlara igid, qorxmaz bir adam olan Qaçaq Abbas başçılıq edirdi. Qaçaqqları 5-6 ailə saxlayırdı. Onlar növbə ilə yemək hazırlayıb küpələrdə həyəətə qoyur, qapını açıq saxlayırdılar. Gecə yarısı qaçaqlar gəlib yeməyi aparandan sonra ev sahibi həyəət qapısını bağlayırdı. Qaçaqqlara kömək edənlərdən biri də bizim ailə idi. İri cüssəli, zəhmli bir kişi olan babam sovet hökumətinə nifrət edirdi, 1946-cı ildə dünyasını dəyişəndə də onun son sözü "türk", oldu. Bəxtimdən orta məktəb müəllimim İbrahim Cəfər də İstambulda təhsil almışdı. O, məşhur əruzşünas Əkrəm Cəfərin qardaşı idi. O, babamın gördüyü işin davamçısı oldu. Mənim türk dili, ədəbiyyatı və tarixinə marağım bir az da dərinləşdi, Yadımdadır, bir dəfə Hadidən danışan İbrahim müəllim həyəcədən qızardı və kövrəldiyini şagirdlər görməsin deyər sinifdən çıxdı. Mən sevimli şagirdi kimi müəllimin ardınca getdim və onun üzünü pəncərəyə tutub çiyini atıla-atıla hiç-qırdığını gördüm. Mən ona nə olduğunu soruşanda İbrahim müəllim gözləri yaşlı "Sən nə anlayırsan, nə deyim sənə, get burdan" dedi. O andan ürəyimə bir toxum düşdü - Hadi haqqında əsər yazmaq! "Nakam" adlandırdığım həmin əsəri 1960-cı ildə yazdım. Əsər dram müsabiqəsində ikinci yeri tutdu və Adil İskəndərov onu səhnəyə qoymaq istəyirdi. Lakin Mərkəzi Komitənin ideoloji işlər üzrə katibi, məktəb yoldaşım olmuş Nazim Hacıyev pyesin səhnələşdirilməsinə icazə vermədi. Dedi ki, əsər başdan-başa türkçülük ideyasıyla asılıdır, onu səhnəyə qoysan, başın ağrıyır.

İndi hamı türkçü olub, mənim adıma isə "sovet şairi" qoyublar.

Məhz Göytürk tarixinə müraciətimin səbəbi isə o vaxt baş verən hadisələrin indi ətrafımızda cərəyan edən proseslərlə heyətamiz oxşarlığındadır.

- *Pyesi yazmaqda sizə impuls verən nə olub və hansı tarixi mənbələrə əsaslanmışsınız?*

- Mən 6-7 ildir göytürklərin tarixinə dair xeyli kitab oxumuşam. Oxuduqca tarixin necə də təkrar olunduğuna heyərət etdim. Mənə impuls verən isə M.Səbətçioğlunun "Tarixə uyanan daşlar" kitabı oldu, bir də Nihal Adsızın "Bozqurdlar" əsəri...

- *Göytürk tarixi kimi dramatik tarixi hadisələrlə son dərəcə zəngin, müəllifə öz dramaturji istədadını hərtərəfli şəkildə reabilitə etməyə imkan verən bu əsəri yazarkən üzləşdiyiniz və dəf etdiyiniz əsas problem.*

- Göytürk tarixi dramaturji əsər üçün o qədər zəngin material verir ki, istər-istəməz dramaturqun qarşısında nəyi qabartmaq problemi doğurur. Bu zaman tarixi hadisələrin müasirliklə uzlaşma dərəcəsini mən əsas meyar kimi götürmüşəm və bu işin öhdəsindən necə gəldiyimi yəqin ki, tamaşaçılar deyəcəklər.

- *Gələcəkdə Göytürk tarixinə dair kinossenari yazmaq fikriniz yoxdur ki?*

- Göytürklərin tarixi doğrudan da drama sığmır, ekran tələb edir. Lakin belə bir film çəkmək indi külli miqdarda vəsait tələb edir. Bir də ki, mən ekranın dilini bilmirəm. Heç ömrün vəfa edəcəyinə də əmin deyiləm. "Göytürklər" bəlkə də "qu quşunun son nəğməsidir".

- *Sizə cəsarətli diləyirik və arzu edirik ki, "Göytürklər" yaradıcılığınızdakı yeni mərhələni başlamaq üçün ancaq və ancaq aldığınız "ikinci nəfəs" olsun.*

- Sağ olun. Minnətdaram.

Müsahibəni götürdü: **ƏSƏD CAHANGİR OĞLU**

"Ekspress" qəzeti, №5. 11-17 sentyabr, 1997

ZAMAN VƏ MƏN

- *Ədəbiyyatımızın bugünkü vəziyyəti barədə nə deyərdiniz?*

- Mətbuatda bu mövzuda tez-tez yazılar verilir. Çoxları, xüsusilə də ədəbiyyatçıların özləri ədəbiyyatımızın bugünkü vəziyyəti ilə bağlı gileyli sözlər deyir, onun durğunluq keçirdiyini zənn edirlər. Mən belə düşünmürəm. Və görürəm ki, istədadlı gənc şairlərimiz yetişmişdir. Bu, mənə çox sevindirir. Deməli, ədəbiyyat yaranır. Bu xalqın minillik ədəbi ənənəsi var. Mənə elə gəlir ki, ədəbiyyatdan naümid olmağa dəyməz.

- *Daha əsl yazıçıların kitabı təsadüfi hallarda çıxır, ehtimal ki, oxucular da təsadüfi hallarda mütləqə vaxt tapırlar, axır zamanlarda kimin əsərini oxumusunuz və oxuduqlarınız sizi qane edirmi?*

- Hazırda səhhətimlə bağlı olaraq irihəcmli əsərlər oxuya bilmirəm. Amma bütün qəzetləri və dərgiləri diqqətlə izləyirəm. Ümumiyyətlə götürdükdə isə mən mütləqən çox sevirm. Ömrüm boyu bir gözümle yazıb, bir gözümle oxumuşam. Sabir Əhmədlinin, İsi Məlikzadənin, R.Tağının, Əlibala Hacızadənin, İsa Hüseynovun, Anarın, Elçinin bir sözlə, bu vaxta qədər demək olar ki, bütün yazıçılarımızın əsərlərini mütləq ələmişəm.

- *On il əvvəl ədəbiyyatımızın mövzusu barədə söz salmaq, bəlkə də yersiz görünərdi, çünki həmin mövzular dilimizin əzbəri idi: ictimai həyatın tərənnümü, əmək xarüqələri, yaşadığımız cəmiyyətin "üstünlükləri" - "işıqlıdır lampaları kolxozun" və s. Bütün bu mövzuların heçliyə qovuşduğu indiki şəraitdə ədəbiyyatın əsl vəzifəsini nədə görürsünüz?*

- On il əvvəlki ədəbiyyat əsasən ölü ədəbiyyat idi. Lakin bunların hamısına sovet ədəbiyyatı deyib küllüyə atmaq da olmaz. Belə ki, o dövrdə protest səciyyəli əsərlər də yaranırdı. Onları yenidən araşdırmaq lazımdır. C.Cabbarlının, H.Cavidin əsərlərini diqqətlə izləsəniz, sovet rejiminin, quruluşunun əleyhinə nə qədər desəniz detal tapmaq olar. Mən elə bilirəm ki, bu əsərlər yenidən tədqiq edilməlidir. Bu öz yerində. O ki qaldı ədəbiyyatın indiki vəzifəsinə, indi məsələlər tamam başqa cür qoyulmalıdır. Biz birdən-birə bu vəziyyətə düşmüşük. Mühi dəyişən kimi ədəbiyyatın da dərhal ona uyğun olaraq dəyişəcəyini gözləmək olmaz. Bir qədər zaman keçməlidir. Yazıcının baş vermiş hadisələri ümumiləşdirməsi üçün vaxt tələb olunur. Dövrün fəlsəfəsi yetişməlidir. Düşüymüz dərdlərin, başımıza gətirilən oyunların köklərini araşdırmahtıq. Bizdə milli məlik hissi çox zəifdir. Çəkdiyimiz müsibətlər bundan

irəli gəlmirmi?! Səhvimiz nədədir? Niyələri, səbəbləri araşdırmaq! Budur bugünkü ədəbiyyatın vəzifəsi.

- Nə yazırsınız, son kitabınız nə vaxt çıxmış və yenisinin işıq üzü görməsinə güman varmı?

- Sonuncu kitabım 70 illiyimlə əlaqədar işıq üzü görüb. Bu yaxınlarda ABŞ-da bir kitabım çap olunub. Kitabda əsasən köhnə əsərlərimin tərcümələri toplanıb.

Hazırda 96-97-ci illərdə yazdığım şe'rlərdən, təxminən 2500 sətirdən ibarət kitab tərtib etmişəm. Bir əsər üzərində də işləyirəm. Lakin nə gizlədim, çap elətdirməyə imkanım yoxdur. Sponsor tapmaq lazımdır. Mənsə heç kimə ağır aç bilmərəm. Yenicə tamamladığım "Özümüzü kəzən qılınç" ("Göytürklər") pyesinin isə Azərbaycan Milli Dram Teatrında məşqləri başlanmışdır.

- Mə'nəvi sıxıntı və maddi çətinliklər dövründə necə yaşayırsınız?

- Maddi çətinlik dedikdə, qeyd edim ki, 90-cı ildən təqaüdə çıxmışam. Əvvəllər vəziyyətim yaxşı deyildi. Amma son beş ayda təqaüdü artırılması səbəbindən maddi vəziyyətim bir qədər düzəlib. Övladlarım böyüyüb, hərəsinin öz evi, öz ailəsi var. Gəlirim həyat yoldaşımın məni demək olar ki, tə'min edir.

Mə'nəvi sıxıntıya gəldikdə isə deməliyəm ki, bu, çox mürəkkəb məsələdir. Ən böyük dərd orasıdır ki, get-gedə mə'nəvi dəyərlərimizi itiririk. Hər gün evimə tanımadığım adamlar dərdini deməyə gəlir, kömək istəyirlər. Onların hamısına, təbii ki, kömək edə bilmirəm. Bu, adi vətəndaş üçün nə qədər ağırdır, o ki qaldı şair ola.

- Poeziyadan bu gün də həzz ala bilərsinizmi?

- Başqa cür ola da bilməz. Poeziyasız yaşamaq mümkün deyil. İndi Anna Axmatovanın şe'rlərini oxuyuram. Elə nəsr əsərləri də var ki, onlar başdan-ayağa lirika, şe'riyyətdir. Onlardan da həzz alıram. Bir məsələni xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Bizim musiqimiz çox zəngindir. Ona görə yox ki, mən azərbaycanlıyam. Bu, həqiqətən belədir. Mənim yeganə təsəllim poeziya və musiqidir.

- Həyatda addımbaşı rast gəldiyimiz dəyişikliklərə münasibətiniz?

- Dəyişiklikləri normal qarşılayıram. Bu, zəruridir. Həyat bir yerdə dayanmır, axır. Artıq cavan şairlər bizim kimi yazmırlar. Qərribə səslənsə də, deməliyəm ki, çox acəb eləyirlər. Xoşbəxtlik orasıdır ki, onlar özlərindən əvvəlkiləri təkrar eləmirlər. Tamamilə yeni yolla gedirlər. İlk baxışda qavramaq çətindir. Əllaməlik eləmədən öz ciğirləri, yolları ilə getsələr, çox gözəl alınar. Mən ədəbiyyatda bu dəyişikliyi müsbət qarşılayıram. Sənətdə mühafizəkarlıq bədbəxtlikdir. Mən özümdən əvvəlki sənətkarlardan çox şey

öyrənmişəm, indi isə cavanlardan öyrənməliyəm. Bu təbii haldır. İndi cavan şairlərlə ayaqlaşmağa çalışıram. Mən görürəm ki artıq üslubum da dəyişib. Əvvəllər bu cür yazmazdım. İyirmi-otuz il qabaq yazdığım şe'rlərin bir qismini indi bəyənmirəm. Hər şey axır, hər şey dəyişir. Bu, dialektikadır. Yazıçı isə öz dövrünün aynası olmalıdır.

"Şəhriyar" qəzeti, 25 sentyabr, 1997

GƏLƏCƏYİMİZƏ İNANIRAM

Müxbir: *-Bəxtiyar müəllim, bu günlərdə Akademik Milli Dram Teatrında Sizin "Hara gedir bu dünya" əsərinizin premyerasında ölkə prezidenti də iştirak edirdi. Bu məsələ ilə əlaqədar təəssüratınızı oxucularla bölüşməni xahiş edirəm.*

B.V.: - O günkü tamaşa premyera deyildi. Bu əsər 1991-ci ildə tamaşaya qoyulmuş, sonra teatr təmirə dayandığından tamaşa göstərilməmişdir. Həmin il bu tamaşa Türkiyədə və Kiprdə göstərildi. Bu il tamaşa yenidən bərpa edildi. Prezident tamaşaya baxdı və haqlı olaraq göstərdi ki, bu, mürəkkəb fəlsəfi əsərdir, bunun öz intellektual tamaşaçısı olmalıdır. Bu əsər hafizənin başqasına köçürülməsi problemi üzərində qurulmuşdur. Bu, insanlıq üçün çox təhlükəli kəşfdir. Elmi - texniki tərəqqi vacibdir. Lakin insanlığa qarşı çevrilmiş tərəqqi bəşəriyyətə fəlakətə aparır. Mən hələ bu pyesi yazmamışdan əvvəl "Baş", "Elm-əxlaq" şe'rimdə bu cür "tərəqqiyə" qarşı e'tirazımı bildirmişdim. "Baş" şe'rimdə deyirdim:

İnsanın adına, şərəf - şanına
Deyirəm, gəlməzmi bundan bir ləkə?
Bir nadan güvənib öz imkanına
Dahinin başına göz dikdi bəlkə...

Mən bu şe'ri yazandan bir qədər sonra Birləşmiş Millətlər Təşkilatı biologiya sahəsindəki bu kəşflərin dayandırılması barədə xüsusi qərar çıxartdı. Bu qərar mənə bu barədəki düşüncələrimi dərinləşdirməyə imkan verdi və mən "Hara gedir bu dünya" pyesimi yazdım. Bu pyesdə dramatik konflikt insanlıqla insanlığa qarşı çevrilmiş kəşflər arasında qurulmuşdur. Bu mə'nada mən prezidentin o fikri ilə şərikəm ki, bu əsərin öz intellektual tamaşaçısı olmalıdır. Təəssüf ki, son 5-6 ildə teatrımız təmirə durduğu üçün dediyimiz tamaşaçını itirmişdir.

Müxbir: *-Azərbaycan yazıçılarının X qurultayı barədə fikirlərinizi bilmək maraqlı olardı.*

B.V.: -Ümumiyyətlə, müsbətdir. Prezidentin geniş məruzəsi çox şeyləri öz yerinə qoydu və bəzi qaranlıq məsələlərə aydınlıq gətirdi.

Müxbir: *-Qurultayda çıxış edənlərin çoxu çap olunmaq çətinliklərindən şikayətləndilər. Bu çətinliyi Siz hiss edirsinizmi?*

B.V.: -Əlbəttə, haqlı şikayətdir. Mən də çətinlik çəkirəm...

İndi gör cavan qələm sahibləri nə çəkir. Çeşidli qəzetlərdə gənclərin şe'r və hekayələrini oxuyur və çox sevinirəm. Gənclər ədəbiyyata təzə hava gətirirlər. Lakin kitabları nəşr olunmur. Buna görə də gələcək ədəbiyyatın taleyi məni çox düşündürür.

Müxbir: *-Ədəbiyyatınızın bu günü Sizi qane edirmi?*

B.V.: -Ədəbiyyat həmişə yaranıb və yaranır. Yuxarıda dediyim kimi, qəzet və dərgilərdə çox sanballı yazılar oxuyuram. İnsanın təbiəti belədir ki, bu günü ilə heç vaxt qane olmur, daha başqa uçuşlar arzulayır. Bu da təbii. Mirzə Cəlil, Sabir kimi klassiklərimiz dahiyənə əsərlərini yaratdığı illərdə mətbuata baxsanız, görürsünüz ki, onların yaratdığını bədii əsər saymamış, keçmiş ədəbiyyatı onlara nümunə göstərmişlər. Zaman keçdi, Sabirlərin, Hadi və Mirzə Cəlillərin qiyməti bilindi. Bugünkü ədəbiyyatın da əsl qiyməti sabah veriləcək.

Müxbir: *-Şair və siyasətə Sizin münasibətiniz?*

B.V.: -Şairin siyasətlə məşğul olmasını rəva bilmirəm. Bunu mən öz təcrübəmdən deyirəm. Parlamentdə demokratik qüvvələr az olanda millətin mənafeyi və istiqlalımızı qazanmaq naminə meydan hərəkatından parlament kürsüsünə qədər bir necə il siyasətlə məşğul olmalı oldum. Lakin anladım ki, mən siyasət adamı deyiləm. Odu ki, siyasətdən ayrıldım.

Allaha şükür, indi yaxşı siyasətçilərimiz və siyasi mövzuda yazan kamil jurnalistlərimiz yetişib. Adlarını çəksəm, uzun bir siyahı alınar. Ancaq birinin adını çəkmək istiyirəm: Hacı Zaminin məqalələrindəki ümumiləşdirmə və yumorik eyhamlar çox xoşuma gəlir. Mən indi bu ahıl çağımızda Rusiya və Avropa səviyyəsində yetişən cavan ictimaiçılarımız və siyasətçilərimizlə öyünürəm.

Ədəbiyyata gəlincə, çıpaq siyasət bədii təfəkkürü yeyən əjdahadır. Bununla yanaşı yazıçı öz zamanəsinin hadisələrinə də biganə olmamalıdır. "Ədəbiyyat həyatın aynasıdır" - kəlamı təsadüfi deyilməyib. Buna görə də mən "Sənət sənət üçündür" şüarını qəbul etmirəm. Sənət xalq üçün, vətən üçündür.

Müxbir: *-Bəxtiyar müəllim, Siz Milli Məclisin üzvü, şair, həm də alimsiniz. Bu üç amil yaradıcılığınızda mane olmur ki?*

B.V.: -Xəstəliyim səbəbli son zamanlar Milli Məclisin iclaslarına çox az hallarda gedə bilərəm. Bu da bə'zən narazılığa səbəb olur. Amma nə etmək? 10-15 ildir ki, elmlə məşğul deyiləm. Əsasən bədii yaradıcılıqla məşğulam.

Müxbir: *-Xalqımızın ağsaqqal ziyalı sözünə böyük ehtiyacı var. Xalqa sözünüüz?*

B.V.: -Respublika əhalisinin maddi vəziyyəti sözsüz ki, acınacaqlıdır. Əhalinin əksəriyyəti bu vəziyyətdədir. Mən bir

vətəndaş kimi bunun ağrısını çəkirəm. Bu gün istehsalın olmaması işsizliyə səbəb olur. Məsələn, Şəkiddə ipək kombinatının 6 min işçisi var. İndi bu kombinat dayanıb. Və 6 min fəhlə çölə tökülüb. Bu rəqəmin arxasında 35-40 min adam durur. Eləcə də Sumqayıtda bizim vaxtilə fəxr etdiyimiz zavodların çoxu dayanıb. Mən bu misalları ona görə çəkirəm ki, istehsal olmayan yerdə millətin maddi vəziyyəti şübhəsiz, ağır olmalıdır. Bəs istehsal niyə yoxdur? Ona görə ki, bizim fabrik və zavodlarımız dünya standartları səviyyəsində deyil. Buna görə məhsulumuz dünya bazarında satılmır. Deməli, bazarımızı itirmişik.

Millətə tövsiyəm odur ki, dözmüşük, dözək. Təkcə müstəqilliyimiz əlimizdən getməsin. Müstəqilliyimizi mədəmizin tələbinə qurban verməyək. Biz müstəqilliyimizi qorusaq, yaxın zamanlarda hər şeyin öz qaydasına düşəcəyinə inanıram.

Müsahibəni apardı : **MÜŞFİQ MİRZƏ**

"Panorama" qəzeti, 17 dekabr, 1997

"HARA GEDİR BU DÜNYA?"

Bu, Bəxtiyar Vahabzadənin yeni dram əsərinin adıdır. Və həm də xalq şairini daim düşündürən, narahat edən, özünü dərk etdiyi gündən cavabını axtardığı ağırlı-acılı əbədi bir sualdır. Hara gedir, bu dünya? Bu gedişi ilə bizi hara aparır? Soyumuzdan, kökümüzdən uzaqlaşdırıb, mə'nəviyyatımızdan, əxlaqi dəyərlərimizdən ayrımı salır? Yoxsa, əksinə idrakın, zəkanın qələbəsinə, insan təkamülünün zirvəsinə yüksəldir? Görəsən elə adında da narahat bir sual olan pyes şairin hansı nigarənciliğindən, ağrısından doğub? Elə bu sualla da Bəxtiyar müəllimə müraciət edirik:

- Mənim dram əsərlərimin qəhrəmanları bir qayda olaraq xarici mühitdən çox, özləri öz daxili "mən"ləri ilə mübarizə aparırlar. Çünki mənim fikrimcə, insan çox mürəkkəb məxluqdur. Otello da, Yaqo da, mütləq mə'nada Yaxşı da, Pis də, Mələk də, Şeytan da bizim öz içimizdədir. Özümüzə kənardan baxa bilsək, biz bunu aydın görərik. Bir şe'rimdə yazdığım kimi:

Başqasının gözünü taxaydım öz gözüme,
Başqasının gözüylə baxaydım öz-özümə
Onda ayıblarıma özüm düşmənlər oldum,
Onda mən, mən olardım.

"Hara gedir bu dünya" pyesinin baş qəhrəmanı da beləcə özünə kənardan baxıb qiymət verir, öz-özü ilə mübarizə aparır.

Onu da deyim ki, bu pyesdə qoyduğum məsələyə mən hələ çox əvvəllər "Baş" şe'rimdə toxunmuşdum. Ümumiyyətlə, bir qayda olaraq dramaturgiyaya mən şe'rdən gəlirəm. Yəni şe'rdə öləri toxunduğum bir məsələ məni rahat qoymur və mən həmin mövzunu pyeslərimdə davam etdirirəm, genişləndirirəm. Şe'rdə məşhur Amerika alimi Uaytın kəşfindən söhbət gedirdi. Uayt yaddaşı göçürməklə şəxsiyyəti dəyişmək üzərində işləyirdi. Sonra başqa bir ingilis alimi irsiyyəti dəyişməklə irsi xəstəlikləri yox etmək istədi. Əslində xeyirxah bir kəşfin necə dəhşətli nəticələri olacağını anlayıb bu kəşfdən imtina etmişdi. Mən "Baş" şe'rimdə yazmışdım:

Ey həkim, gücünə inansan da sən,
Bu yükü boynuna heç götürmə gəl.
Ayırıb insanı öz ələmindən
Ana təbiətlə bəhsə girmə, gəl.

Həkim, təbiəti gəl hakimi sayaq,
Hifz edək bir səsin yüz ahəngini.
Gücümüz çatısa da gərək pozmayaq
Bə'zən təbiətin öz ahəngini.

Sonralar, 1990-cı ildə BMT xüsusi qərar da qəbul etdi. Bu qərara görə bioloji sahədə aparılan bu tipli - yə'ni irsiyyəti dəyişmək üzrə aparılan təcrübələr qadağan olundu. Mən bu hadisələri Azərbaycanca göçürmüşəm. Azərbaycanlı alim Laçın irsiyyətin dəyişdirilməsi üzrə böyük kəşf edib dünya şöhrəti qazanıb. Lakin sonra bu kəşfin necə böyük təhlükə yaratdığını anlayaraq ondan imtina etmək istəyir. Və daxilində bir tərəfdən şəxsi mənafe, şöhrət hissi, o biri tərəfdən isə bəşəriyyətin gələcəyi üçün narahatlıq hissi bir-biri ilə mübarizə aparır. Bu tərəddüdlü, təbəddülatlı anında qan yaddaşı - Ulu Əcdad köməyinə gəlir. Və qəhrəmanı kəşfindən əl çəkib ilkin dəyərlərə, mə'nəviyyətə, qan yaddaşına qayıtmağa dəvət edir. Pyesin sonunda alim öz kəşfindən imtina edir, özü də məhv olur...

- *Bəxtiyar müəllim, pyesinizin tamaşasında iştirak edən möhtərəm prezidentimiz onu çox yüksək qiymətləndirdi. Dramı fəlsəfi, psixoloji əsər adlandırdı. Eyni zamanda, prezident göstərdi ki, "...bu əsərdə bir qədər ümitsizlik hiss olunur. Ümitsizlik olmamalıdır. Cəmiyyət, insan ümidlə yaşamalıdır. İnsan ümidlə yaşamalıdır ki, cəmiyyət mənfə hallardan xilas olsun. Biz bəlkə də buna nail ola bilməyəcəyik. Amma gələcək nəsillər buna mütləq nail olacaqlar". Tamaşadan aldığım təəssüratə əsaslanıb deyə bilərəm ki, doğrudan da pyesdə belə nüans var. Necə bilirsiniz, bu ümitsizlik nədən irəli gəlir?*

- Həyatın, cəmiyyətin inkişaf qanunlarının özündən. Bəşəriyyət mövcud olduğu gündən Xeyrlə Şər, Yaxşılıqla Pislilik arasında mübarizə gedir. Düzdür, Pisliliyin, Şər qüvvələrin yaxşılığı, düzlüyü, həqiqəti yer üzündən silib atmağa qüvvəsi çatmır. Ancaq o da var ki, düzlük, yaxşılıq da pisi, əyrini yer üzündən birdəfəlik silə bilməyib. Deməli, bu iki əks qüvvə üz-üzə, qarşı-qarşıya dayansalar da həmişə birlikdə mövcud olublar. Bax, elə ümitsizliyimiz də, nikbinliyimiz də bundan irəli gəlir.

- *Bəxtiyar müəllim, pyeslərinizin əksəriyyətində müraciət etdiyiniz priyom-şəxsiyyətlərin ikiləşərək mübarizə aparması təkcə yuxarıda dediyiniz kimi, Otellonun da, Yaqonun da, Yaxşının da, Pisin də, bir şəxs daxilində yerləşməsindən irəli gəlirmi? Yoxsa bu daha çox "Birçə ondan razıyam ki, Özümün narazıyam"- deyən şairin öz keyfiyyətlərindən, daxili "mübarizə"lərindən xəbər verir?*

- Mən özüm də təsvir etdiyim insanlardan biriyəm və təbii ki, öz daxilimdəki həmin ikiləşməni, mübarizəni mən yaşayıram. Özü də

yaradıcı adamlarda, düşünən şəxsiyyətlərdə bu mübarizə daha güclü olur. İnsan kamilliyə can atsa da nöqsansız deyil. Odur ki, yalnız özünü dərk etməyən adam özündən tam razı ola bilər. Səmimi sözümdür, mən nə müəllim, nə publisist, nə dramaturq, nə də şair kimi özümdən razı deyiləm. Bu yaşımda mikrofondan qorxuram. Qorxuram ki, səhv edərdəm, nəyisə düz demərdəm. Bu hiss böyük məs'uliyyət hissidən doğur. Biz hər birimiz hər gün səhv edirik. Sadəcə olaraq bə'zilərini bunu e'tiraf edə bilmir, bayaq dediyim kimi özlərinə kənardan baxmağı bacarmırlar. Fikrimcə, hər düşünən insan öz hərəkətlərinə düzgün qiymət versə, yanlışdan, səhvindən nəticə çıxarsa, yer üzündə bu qədər polisə, məhkəməyə ehtiyac qalmaz. Mənim atam savadsız, həm də dindar kişi idi. Bir az da qaraqabaq adamdı. Çox danışmağı sevməzdi. Ancaq elə ki, yatağına girdi, yorganı başına çəkib öz-özü ilə danışardı. Bir dəfə soruşdum ki, ay ata, nə danışsın? Dedi, öz-özümle iclas edirəm. Görüm bu gün hansı günah işi görmüşəm, hansı savabı ələmişəm. Yuxum ərsə çəkilib, yata bilmirəm. Süpürgeçimizin könlünə dəymişəm, sabah gərək ondan üzr istəyəm, könlünü alam. Onda mənim 14-15 yaşım olardı. Bax, elə o vaxtdan mən də "özüm özümle iclas edirəm".

- *Bəxtiyar müəllim, şe'ri planlaşdırmaq çətinidir. Yəqin ki, o, şair qəlbinə tə'sir edən hansı bir hissədən, kövrək bir duyğudan, ya da nə isə bir hadisədən doğur. Dram əsəri isə əvvəldən planlaşdırılır, müəyyən hazırlıq mərhələsi keçir. Planınızda yeni bir səhnə əsəri yazmaq varmı?*

- İndi belə bir pyesim hazırlanır: "Göytürklər" adlanır. Bu da tarixi pyesdir. 1450 il bundan əvvəl əcdadlarımız - göytürklər Çin sərhəddində məskunlaşıblar. Onların həyatını öyrənmişəm. 7-8 il bu işlə məşğul olmuşam. Məqsəd nədir? Bilirsiniz, şe'rə bütün mətləbləri gətirmək mümkün deyil. Odur ki, keçmişimizi, soykökümüzü araşdırmaq, haradan gəlib haraya getdiyimizi aydınlaşdırmaq üçün yenidən dramaturgiyaya müraciət etdim. Babalarımızın "törələrində" və daşlara yazılmış Orxon-Yenisey abidələrində milləti yad tə'sirlərdən qorumaq üçün necə müdrik qanunlar qəbul ediblər! Hər bir şəxs üçün ən böyük məhəbbət Vətən məhəbbətidir, Vətənin mənafevidir. O vaxtın Ana yasasına görə orduda müxtəlif millətlər qulluq edə bilirdilər. Ancaq onbaşı, yüzbaşı, minbaşı, tümənbaşı (tümən - diviziya deməkdi) ancaq türk olmalı idi. Xaqanın yanında yeddi nəfər divan üzvü və yüksək səviyyədə qurultay olarmış. Xaqana, Divanın və qurultayın qərarı ilə yad millətdən qız almağa icazə verilmiş. Özü də o zaman ki, ölkədə vəziyyət ağır olanda, hücum gözlənilirdi. Bu izdivac siyasi məqsəd güdərmiş. Həm də Xaqanın ancaq türk qızından olan övladı vəlişahlik hüququna malik imiş. Yad qızdan olan övlad yalnız şahzadə sayılar, taxt-tac iddiasına düşə bilməzdi. Görürsünüz, milləti saxlamaq, qorumaq əcdadlarımız üçün necə mühüm

əhəmiyyət kəsb edib. Uşaq hansı dildə dil açırsa, o millətə qulluq edir. Bunu mən demirəm, L.Tolstoy deyir, Uşinski deyir, alman dilçisi Yakob deyir. Çünki dil ruhdur, psixologiyadır. Həyatda hər şey mə'nəviyyatdan başlanır. Millətin tənəzzülü də, tərəqqisi də mə'nəviyyata bağlıdır.

Bax, yeni pyesim bu mətləblərdən söz açacaq. Ulu babalarımızın mə'nəviyyatı, əxlaq normaları ən yüksək tələblərə uyğun gəlir. Özü də Göy Tenqriyə - Dan yerinə sitayiş edən ulu babalarımızın müqəddəs kitabları yox idi. Ancaq əxlaq, qayda-qanun çox müqəddəs tutulur, sözsüz əməl olunurdu. Deyilənə görə eramızın V əsridə Vizantiyadan gəlmiş xristian elçisi göytürklərə öz etiqadlarını təklif ediblər. Xaqan bu dinin mahiyyətini öyrənmək istəyib. Müqəddəs Üçlük haqqındakı söhbət onu inandırmaıyıb və o, xristianlığı qəbul etməkdən imtina edib. VII əsrin sonlarında başqa bir Xaqana müraciət edərək islamı qəbul etməyi təklif ediblər. Xaqan islamın mahiyyətini - təkallahlığı qəbul sayıb. Bundan başqa islamın əxlaq anlayışının, şəriət qanunlarının onların qanunlarına uyğun gəldiyini gördüyündən bu dini qəbul etməyə razı olub.

- *Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadə ömrünün və yaradıcılığının zirvəsini yaşayır. Bu zirvədən həm keçilən, həm də qarşıdan gələn yol daha aydın görünür. Necə bilirsiniz, "Hara gedir bu dünya?" Ümumiyyətlə, dünyanın getdiyi bu yol Sizi qane edirmi?*

- Çox qlobal sual qoyursunuz. Təəssüf ki, dünya bizimlə hesablaşmır. O öz qanunlarına uyğun olaraq öz yolu ilə inkişaf edir. "Hara gedir bu dünya?" tamaşasından sonra möhtərəm prezidentimiz dedi ki, yer üzündə neçə yüz min illərdir ki, insan yaşayır və insan cəmiyyəti mövcuddur. Həyatın prosesləri çox mürəkkəbdir. Ancaq o da təbii ki, insan cəmiyyətində eybəcərliklər əsrlərdən-əslərə keçərək daha da çox artır. Vəzifə nədir? Bunu qəbul etmək, onunla razı olmaq, yaxud da ki, mübarizə aparmaq lazımdır?

Biz yazıçılar da bu eybəcərliklərlə özümüz bacardığımız kimi - qələmimizlə mübarizə aparırıq. O ki qaldı dünyanın hara "getməyinə", hər halda bu qədər illərdən sonra müstəqillik əldə etməyimiz çox böyük nailiyyətdir. Və elə təkcə buna görə dünyanın "gərşindən" razı qalmaq olar.

- **Maraqlı müsahibə üçün çox sağ olun.**

Müsahibəni apardı: **FƏRİDƏ SƏFİYEVA**,
M.Ə.Rəsulzadə adına BDU-nun dissertantı
"Respublika" qəzeti, 19 dekabr, 1997

"BİLMİRƏM BU MİLLƏTƏ VƏKİL ETDİ KİM MƏNİ?!"

Bəxtiyar Vahabzadə: Türkün nə uşağına, nə qocasına, nə rusa, nə farsa, azadlıq möhtaclıqlarına və hətta qolumuzu qandallayanlara tanıtmıq ehtiyacı olmayan söz adamı. Hiss və duyğularının toplusu olan yüzə yaxın kitabının 50-i Bakıda, 20-i Moskvada, 15-i isə qardaş Türkiyədə işıq üzü görüb. Rus, ingilis, alman dillərində də dəfələrlə çap olunub. Ömrün 73-cü payızında özgürlüyümüzə bəhs edən "Özümüzü kəsən qılınc" (Göytürklər) pyesini tamamlayıb. Savaş qurtarmayıb. B.Vahabzadə yenidən sözünü qılınc tək belinə qurşayıb.

- **Əsl söz adamı səsdən iti təyyarə kimi sözündən öndə getməli, həyatını görk ələməlidir. Sizi də tanıyanlar xatırlayır ki, özünü "Gülüstən" in önündə addımlamış, totalitar rejimi kəşakəs dövründə belə tələbələrini proqram dərsi deməmiş, vətəncilik, millətçilik dərsi keçmisiniz. Və bu dərslər bütöv bir nəslin özgürlük oyanışında sosial baza rolunu oynayır. Bununla belə, Bəxtiyar Vahabzadənin "Gülüstən" ina rejimin "sifarişli dissidentliyi" kimi yanaşanlar da var.**

- Mən 40 il Universitetdə dərslər demişəm. Və düzgün qeyd etdiniz ki, heç zaman proqram dərsləri deməmiş, tələbələrə yaxşı mənada millətçilik, özünəqayıdış dərsləri keçmişəm.

Yaradıcılığma gəldikdə isə, o qədər açıq-aydın yazırdım ki, bu, "37-nin" xofu qanından-canından getməmiş adamlara dəhşətli görünürdü. Ancaq o açıqlıq "sifarişli dissidentlik" deyildi. Əgər sifarişlə yazırdımsa, onda 1962-ci ildə mənə niyə universitetdən xaric etdilər, niyə partiya töhməti verdilər? İstilaçılıq ittihamı edən, "mən ləkə vurdular şərəfimizə" deyərək açıq - aydın rejimə qarşı çıxan bir əsəri rejim özü necə sifariş edə bilərdi? Vallah, belə iftiraya bismiş toyuğun da gülməyi tutar. Bu yay Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi işçilərinin bayramında H.Əliyev, "altmışıncı illərdə B.Vahabzadənin həbsinə imza atılmışdı, mən mane oldum" demədimi? Əgər mən sifarişli idimlə, bəs niyə həbsimə imza atılırdı?

Bəs mənə nə xilas etdi?

Hər şeydən öncə, gəncliyin qorxu-hürkü bilməzliyindən ahillik ehtiyatlılığına qədəm qoymağım. "Dərsimi" yaxşıca aldıqdan sonra açıq-saçıq yazmadım, sətiraltı yönəltməliyə keçdim. "Leninlə söhbət" poemam da məhz bu məqsədə xidmət edir. Leninin özündən yeddi sitat götürüb hallandırmıya başladım. Məsələn, rüşvət olan bir

məmləkətdə ədalət olmaz, yaxşı adam odur ki, məsləki, əqidəsi olsun və s. Və həmin sitatları üzümə qalxan edərək bir ucunu götürüb bağlayırdım çağdaş dövrə. Sonra getdim Mərakeşə, gördüm Mərakeş xalqı ana dilində yox, fransızca danışır. Gəldim "Latın dili" şe'ri yazdım. Orda qeyd elədim ki, latın xalqı yer üzündən silinsə də, dili yaşayır. Ancaq dünyada elə xalqlar var ki, özü yaşasa da, dilini öldürüblər: MK-dan Cəfər Cəfərov məni yanına çağıraraq soruşdu ki, nə demək istəyirsən?! Dedim ki, görürsünüz, əsər Kasablankada yazılıb. O dedi: axı, sən yazdığın bizə bənzəyir. Mən dərhal dedim ki, bunu mən yox, siz dediniz. Bir də ki, əgər "bu bizik"sə, onda gəlin özümüzü düzəldək. Bax, sonralar antisovet ruhda yazdığım əsərləri beləcə "sığortalayır, mövzusunı gah tarixə keçirir, gah da məkanı dəyişirdim". Ancaq "Gülüstan"ı yazanda (1959-cu il) çox cavan idim. Sözümlü birbaşa demişdim:

Min ləkə vurdular şərəfimizə,
Verdik, sahibimiz yenə "ver" dedi.
Lap yaxşı ələyib doğrudan bizə,
Biri "baran" dedi, biri "xər" dedi
Bizi həm yedilər, həm də mindilər,
Amma arxamızca gileyəndilər...

Bu poemanın üstündə başım müsibətlər çəksə də, o vaxtkı fədakarlığı indi "sifarişli dissidentlik" adlandırırlar. Çox qəribədir.

- Yaradıcılığınız həmişə siyasi ab-havaya nüfuz göstərmiş. Son dövrlərdə isə şahid və iştirakçı kimi bilavasitə siyasi proseslərə də qatılmışınız. Və xalq da şairindən radikal addımlar gözləyib. Fəqət, şe'rləri ilə qan-qan deyən Bəxtiyar Vahabzadə siyasət olaylarında qanı su ilə yumağa meylləndi. Nədən?

- Haqlısınız. Ancaq məsələ bundadır ki, mən sovet rejimində də siyasi mübarizə aparmamış, şe'rlərimlə - "Yollar, oğullar", "Amerika gözəlinə", "Mərziyə", "Ləyaqət", "Bağışlayın, səhv olub" və s. kimi əsərlərimlə döyüşmüşəm. Siyasi mübarizəyə isə 1988-ci ildən sonra gəldim. O zamankı parlamentdə ikicə nəfərdən başqa demokratik qüvvə yox idi - bir mən idim, bir də rəhmətlik İsmayıl Şıxlı. Ona görə də mən siyasi mübarizəyə qoşulmaya bilməzdim. Vətənin mənafeyi bunu tələb edirdi. 5-6 il əlbəyaxa vuruşdum "onlarla". İndi yaddan çıxsa da, məqamında radikal addımlar atmışam. Yadıma gəlmirmi 90-cı ildə - "Bizə ordu lazım deyil", - deyən müdafiə naziri Bəşadlı ilə parlamentdə döyüşməyim, onu "döfərxana generalı" adlandıraraq Milli Ordu yaradılması üçün haray qoparmağım? Mütəllibovun vaxtında da haqq sözü deməkdən

çəkinməmiş, demokratik qüvvələrin hakimiyyətə gəlməsində də bütün qüvvəmi sərf etmişəm. Mən Elçibəyin vəkili idim. İnanırdım ki, demokratik qüvvələr xalqı böhrandan, müharibədən xilas edə bilər... Son dövrlərdə isə səhhətim, əsəblərim çox korlandığına görə demək olar ki, siyasi səhnədən çəkilməmiş, yenidən yazı masama pənahlanmışam. Məndən radikal addım gözləyənlərin çoxusu son illər yazdığım əsərlərin heç birini oxumayıb. Oxusaydılar, görərdilər ki, Bəxtiyar Vahabzadə vətəndaş şair mövqeyindən çəkilməyib, çəkilişi də deyil.

- Təz-tez belə gileylər eşidilir: Söz qiymətdən düşüb. Şərəfsiz yaşamaqdansa, şərəflə ölməyi tələq edən söz adamlarının çoxu özləri dedikləri ömrü yaşamırlarsa, sözün kəsərdən düşməyinə kənarda səbəb axtarmağa dəyərmir?

-Ümumiyyətlə, insan heç zaman malik olduğunun qədrini bilmir. Bəşərin xisləti belədir. Və biz də itirdikdən sonra qədir bilənlərdənək. Sabirin vaxtında onu bəyənmirdilər ki, yazdıqları şe'r deyil, hani bizim Füzulimiz? Eləcə də Mirzə Cəlilin dilini bəsit adlandırırdılar. Amma müəyyən zaman kəsiyində onlardan uzaqlaşandan sonra Sabirin də, Mirzə Cəlilin də dahiliyi ayan oldu. Əlbəttə qələm əhli bir-birinə və başqa ziyalılara böhtan atanda düzlə əyri seçilmir və söz kəsərdən düşür. Amma həqiqəti deyən söz öz qüvvəsindədir. Həqiqi söz heç vaxt kəsərdən düşməyib. Düşübsə, onda "Müsavət", "525-ci qəzet", "Müxalifət", "Təzadlar", "Yeni Azərbaycan" və digər onlarca mətbuatın kəsəri hardandır? Sizin qəzetdə dərc olunan "Moşu" əhvalatı kəsərsiz seydirmi? Nə qədər böyük ironiya var o yazılarda? Nə qədər budaqları silkələyir? Hətta istəmişəm ki, "Moşu"ya Şəki ləhcəsi ilə bir məktub da yazım. Bundan əlavə, qəzetinizdə onlarca yazı oxumuşam və sarsılmışam. Eləcə də götürək ədəbiyyatı. Son iki ildə "525-ci qəzet"də gənclərin elə şe'rlərini oxumuşam ki, valeh olmuşam. Özü də onlar bizim kimi yox, tamam başqa stilə yazır və ürəkləri birməfəsə fəth edirlər. S.Rüstəmخانının Z.Balayənlərin üzünə şillə çəkən "Ömür kitabı"nı unuduqmu? Qabil, M.Araz yaddan çıxdımı? Şahmar Əkbərzadənin, Ramiz Rövşənin, Əlisəmidin, Rüstəm Behrudinin şe'rlərini görmürük mü? Sabir Əhmədlinin, Anarın, R.Tağının, İ. Məlikzadənin, Elçinin, Eldəniz Quliyevin elə məni bəyənməyən Əkrəmin yazdıqları balacamı şeylərdir? Öz içimizdən çıxır deyə böyüklüyünü görə bilmirik. Binanın bütün gözəlliyini görmək üçün ona kənardan baxmaq lazımdır. Bugünkü ədəbiyyatın da böyüklüyü 30-40 ildən sonra görünəcək.

- Həzrəti Mövlana deyirdi ki, "Səbr qurtuluşun açarıdır". Və bu səbr son dövr olaylarında dilimizi də, özümüzü də döyənək eləsə də, qurtulmaq istədiyimizi də, özümüzü də döyənək eləsə

də, qurtulmaq istəyimizdən qurtula bilməmişik. Sizə elə gəlmirmi ki, səbr ancaq məqama qədər qurtuluşa açardır. Həddi keçəndə isə fərsizlik, səbətsizlik, şərəfini qoruya bilməməkdir. Və dövlətin, xalqın səbrini siyasi motivlərlə bağlasaq da, ədəbiyyatımızın səbrini başa düşmək olmur. Səbrlə, gözəlmə mövqeyi ilə o nədən qurtulmağa ümid edir? Bəs, böyük, təlatümlü bir dövrün ədəbiyyat şərəfini kim qoruyacaq?

- Mən bu fikri qəbul etmirəm. Zəngin ədəbiyyatımız olub, var və sabah da olacaq. Bu yaxınlarda N.Hacızadənin "Qisas qiyamətə qalmaz" və Vidadi Babanlının "Ana intiqamı" adlı bir pyeslərinə baxdım. Əminəm ki, "Muxalifət" qəzetində bir adam, eləcə də ədəbiyyatda boşluq "görən" digər kəsələr o pyeslərə baxmayıb. N. Həsənzadənin "Pompeyin Qafqaza yürüşü"nə baxmısınız mı? Böyük alim, böyük insan Xudu Məmmədovun dünyanın monumental əsərləri sırasına daxil olan "Qoşa qanad" əsəri, Elçinin "Ah, Paris, Paris" pyesləri, eləcə də digər yazarlarımızın dövrün nəbzi ilə bir vuran onlarca əsəri var. Çoxusu da maliyyə çətinliyindən işıq üzü görə bilmir. Şəxsən mənim yeni yazdığım 3 kitabım da "sandıqda" yatır. Bax, siz bu məsələdən - ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin üzlaşdığı fəci durumdan danışın. Min cür məhrumiyyətlər hesabına yaranan ədəbiyyata yuxarıdan baxmaq ədalətsizlikdir. O ki qaldı xalqın, dövlətin səbrinə, bütün məqamlarda susmaq yox, yeri gələndə bir yumruq kimi ayağa qalxmaq lazımdır.

-Üstündən keçib gəldiyimiz və Sizin də yaşayıb-yaratdığınız dövrəmi ədəbiyyat havası çox idi, yoxsa indimi?

- Sovet dövründə ədəbiyyat havası çox indikindən yüksək idi. İndi ədəbiyyat havası yoxdur. Çünki şillə deyib bizə, ancaq isti - isti olduğundan ağrısını hiss edə bilmirik, key kimiyik. İkinci səbəb isə odur ki, həmişə Yazıçılar İttifaqına - Birliyə yığışdıq, disputlar, müzakirələr keçirdik, kitablarımızı çap edərdilər, qonorar verərdilər. İndi isə kitab çap etdirmək üçün özümüz pul verməliyik. Bax şəxsən mən əlimdəki bu kitabımı ("Körpü çaydan uzaq düşüb") bir imkanlı adamın himayəsi ilə çap etdirmişəm. O, yaş yetirmiş bir ağsaqqala hörmət eləyib, əl uzadıb. Bəs yetişməkdə olan gənc qələm sahiblərimiz neyləsin? Ədəbiyyatımızın gələcəyini istəyiriksə, bunu düşünməliyik. Dövlət himayəsi deməzdim - çünki dövlət himayə etsə, deyəcək ki, mən deyəni yaz "Sosializm realizmi"nin dadını hələ unutmamışıq. Ancaq bu və ya digər şəkildə ədəbiyyata müntəzəm qayğı lazımdır.

- Yeri gəlmişkən, Yazıçılar Birliyinin sonuncu qurultayı ərəfəsində ölkə başçısı Sizə yeni mənzilin orderini təqdim etdi, son günlərdə imzaladığı Fərmanla isə fərdi təqaüd tə'yin edildi.

- Elə o mənzilə görə də mətbuat adımı çox hallandırır:

Bəxtiyrin mənzili yox idimi, təzəsi onun nəyinə lazımdır və s. Gördüyünüz kimi, mən liftsiz binanın beşinci mərtəbəsində yaşayıram. Birinci mərtəbədə mənim mənziliməcən 96 pilləkən var. Bir yerə gedib-qayıdanda əvvəlcədən evə zəng çalıram, mənim üçün kürsü düşürülər və hər mərtəbənin meydançasında əyləşib nəfəs dərdikdən sonra özüme gəlirəm. İndi özünü dəyin o mənzil mənə lazımdır, ya yox? 50 illik yaradıcılığı olan bir şairə bu çoxdurmuydu? Mənə yeni mənzili irad tutanlar Patamdartda, şəhərin başqa yerlərində qurulmuş imarət və villaları görmürlərmi?

- Yeni nəşildəki xalq ruhuna, idrakına yadlıq, korkorana Qərbi yamsılamaq, kökündən, tarixindən ayrılmaq, gələcəyini özgürlüyündən uzaqlarda axtarmaq Vətənsizlik milli faciəsinə aparır. Yolumuza aydınlıq saçmalı olan ziyallıq isə, dərin böhran yaxalayır. Bu böhran nədən yaranır və ondan çıxmaq mümkündürmü?

- Kapitalizmə keçidlə əlaqədar bizdə çox böyük özündən uzaqlaşma əmələ gəlib. Birinci növbədə milli əxlaqımızdan, islam əxlaqından ayrılıq. Vətənsizlik, manqurtluq isə məhz buradan başlanır. Və nə qədər özgürlüyümüzə uzaqlaşırıq Avropanı yamsılayırıqsa, bir o qədər bədbəxt olacağıq. Bununla belə, lazım olan şeyləri öyrənməyin əleyhinə deyiləm. Ancaq hər şeyə milli əxlaq, mentalitet kontekstindən yanaşılmalıdır. Tamamilə doğru qeyd etdiniz ki, gəncliyin yad səmtə yön almasında başlıca səbəb ziyallılarımızın başlarının öz küylərinə qarışmasıdır. Böhrandan çıxmaq üçünsə, dəqiq resept vermək mümkün deyil. Ən yaxşısı odur ki, hər kəs özlüyünə çəkilib düşünsün, öz vicdanı ilə üz-üzə dayansın. Axı, nə qədər çəkişmək, didişmək olar?

**- "Mən gəlmədim dava üçün,
mənim işim sevgi üçün**

**Dostun evi könüllərdir,
könüllər qurmağa gəldim".**

Ruh adamı kimi həyata Yunis İmrə baxışını Siz də təsdiqləyir, e'tiraf edirsiniz ki, siyasət adamı deyilsiniz, Elə isə umu-küsilərə, qınaqlara səbəb olan siyasətdən, "Duma" oyunlarından imtina etmək mümkünsüz mü?

- Doğrudan da mən siyasət adamı deyiləm. O qədər sadə qəlbəm ki, nə deyirdilər, inanırdım. Ancaq sən demə siyasət çox incə şeymiş. Siyasət demək istədiyini yox, məqamında lazım olanı demək imiş. Onu da mənim kimi sadəlövh şair haradan bilsin?! Ümumiyyətlə, bu qənaətə gəldim ki, söz adamı siyasətlə məşğul olmamalıdır. Ancaq bu o demək deyil ki, zamanın hadisələrindən kənarda qalasan, sözünü deməyəsən. Buna görə də mən bu qənaətə

gəldim ki, sözümlü kürsülərdən deyil, bədii yaradıcılıqla deyim. Ona görə də indi demək olar ki, siyasi səhnədən çəkilməmişəm. Milli Məclisə də nadir hallarda gedirəm. Həm səhhətim pisləşib, həm də yaşım o yaş deyil. Çünki anam məni siyasətçi kimi yox, şair kimi, ruh adamı kimi doğub. Ona görə də Bəxtiyarı siyasətdə yox, şe'rlərində axtarın. Və şe'rlərimdə millətə lazım olanı görməyəniz, onda enimə də vurun, uzunuma da.

oxucu zalı:

"Mətbuata verdiyiniz müsahibələrdə çoxumuzun aşkar bildiyi məsələlərin üstündən 70-ci illərin ehtiyatlılığı ilə adlayırsınız. Axı Siz də kömülməmişin səbəblərini adbaad deməyəcəksizsə, bəs kim deməlidir?"

- Mən nə müsahibələrimdə, nə parlamentdə, nə də meydanlarda dövlət, xalq əhəmiyyətli məsələlərin üstündən ehtiyatla keçməmişəm. O oxucu dilimizin və millətimizin adı məsələsi müzakirəyə qoyulanda birbaşa ölkə başçısına mövqeyimi açıq bildirməyimi, bu barədə "Ədəbiyyat qəzeti"ndə böyük məqalə ilə çıxış etməyimi, Vətən uğrunda döyüşə bilmədiyimiz haqqında haraylarımı nə tez unudub?

Biri-birimizə uyuşan deyil,

Biri-birimizə tərs düşən olduq.

Biz Vətən uğrunda döyüşən deyil,

Vəzifə uğrunda döyüşən olduq.

Məgər bu, içində yaşadığımız günün ağrısı deyilmi? Bu, ehtiyatlılıqdırmi?

- Ömür dedikləri bir ilğımlı yolda sözünüzlə azadlıq carçısı oldunuz. Bəs azadlıqda nə yazırsınız? "Şəbi-Hicran"dan, "Şəbi-Aris"-ə - Vəsl gecəsinə qovuşa bildinizmi?

- Bu sualınıza ancaq şe'rlə cavab verəcəyəm.

"O zaman yazmışdım:

Azadlıq-səhər,

Bu səhər arzusu ölə bilərmi?

Məhkum xalqlar üçün azadlıq qədər

Böyük bir səadət ola bilərmi?..."

İndi yazıram:

Azadlıq! Nəhayət, qovuşduq sənə,
Amma deyəmmədik: "Şükür Allaha!"

...Elə bir gündəyik qollarımızda
Qandala çevrilib azadlığımız...
Vəzifə eşqinə, mənəşə eşqinə
Qardaş qardaşına güllə atırsa,
Düşmən əsgərinə, yad əsgərinə
Halal torpağını əgər satırsa,
Belə azadlığı istəmirəm mən,
Belə azadlığı istəməz Vətən!

Deyəsən, "Şəbi-Aris"in yolu çox uzundur. Amma, dözməli, qanla qazandığımız istiqlalın qədrini bilməli, qorumağıq. Gec-tez azadlığın bəhrələrini dərəcəyik.

- ***Yeni ilin astanasında məmləkətimizin və millətimizin gələcəyinə qəlb adamı Bəxtiyar Vahabzadənin gözləri ilə baxmaq istərdik.***

- Həmişə arzulayırdım ki, millətim rusun tapdağından xilas olsun. Allaha min şükür, xilas olduq. Yaxın gələcəkdə isə ən imkanlı bir ölkəyə çevriləcəyik. Millətimizin müəyyən qüsurları olsa da, işlək millətdir. Ailəcanlıdır. Və ailə dağılmasa, cəmiyyət də dağılmaz. Gələcəyimizi yaxşı görürəm, ümitsiz deyiləm. Müstəqil..yimizi mə'dəməzə qurban verməsək, uğurlarımızın olacağına şübhə etmirəm.

Söhbətləşdi: BƏSTİ ƏLİBƏYLİ

"Müxalifət" qəzeti, 31 dekabr, 1997

KÜLƏKLİ GÜNDƏ MÜSAHİBƏ

Çöldə külək getdikcə güclənir, qar gətirəcəyini xəbər verirdi. Xalq şairi Bəxtiyar Vahabzadənin bu gün bir çoxumuzu narahat edən məsələlərə dair düşüncələri isə onun Hüsü Hacıyev küçəsindəki mənzilində mə'nəvi yellər kimi əsirir.

1998-ci il fevralın 7-si idi...

DİLİMİZ

- Düzü, telefonun dəstəyini götürüb Sizə niyə zəng elədim və niyə görüşmək istədim, - bunu izah edə bilməyəcəyəm. Yə'ni bu, sadəcə olaraq Sizdən bir müsahibə götürmək istəyi deyil...

- Başa düşdüm səni. Belə şeylər olur. Ürək narahat olanda olur. Belə vaxtlarda kiminləsə dərdləşmək, suallarına cavab almaq istəyirsən, yoxsa ürək dözməz. Hamımız beləyik. Yaxşı ələyib gəlmisən. Mən də səhərdən keçmiş tələbələrimin biri haqqında bir məqalə üzərində işləyirdim, amma tamam unutmuşdum ki, o, mənim tələbəm olub. Bir az bundan qabaq Bəkir zəng etmişdi (akademik Bəkir Nəbiyev - Ə.Ş.), o yadıma saldı. Yaxşı, Şəki paxlavası ilə aran necədir?

- Çox şirin olur.

- Onda bu almanın dadına bax. Bazardan gəlməyib, Şekidəki bağımızdır. Hesab elə ki, o bağ da mənim əsərimdir. Amma o "əsəri" yaradanda yaxşı məsləhətçilər olub. Şekidə torpağın, ağacların dilini, ağzının dadını yaxşı bilən bağbanlar çoxdur. Və o bağı salmağa başlayanda bir daha əmin oldum ki, torpaq üzərində əsər yaratmaq kağız üzərində əsər yaratmaqdan asan deyil. Hətta bəlkə də çətindir. Yə'ni bu, bir günün, bir ayın, bir ilin işi deyil. Özü də bağ, heç vaxt bitməyən, heç vaxt tamlanmayan bir "əsərdir". Onun üzərində ömrün boyu işləyirsən, təkmilləşdirirsən, günbəgün, aybaay, ilbəil onun yeni "misralarını", yeni "fəsillərini" yazırsan və qorubədir ki, heç vaxt yorulmursan. Ona görə də mən torpağa toxum səpən, ağac əkən, məhsul yetişdirən adamı - əkinçini, bağbanı ən böyük sənətkar hesab edirəm. Xülasə, bu, uzun işdir, böyük fəlsəfədir. İmkanın olsa, bu il yayda gələrsən Şekiyə, bağda gəzə-gəzə bu fəlsəfəni özümlə üçün yavaş-yavaş xırdalayırıq. Hər il düz üç ay mən o bağdan qırağa çıxmıram.

- Də'vət üçün sağ olun. O tərəflərdə çoxdan olmamışam, heyf ki, yaya da hələ çox var... Bayaq siz "dil" dediniz və mən bir görüşdən aldığım təəssüratı Sizinlə bölüşmək istəyirəm. Fevralın 6-da mənə çox gözəl bir tədbirə də'vət etmişdilər. R.Bəhbudov adına Mahni

Teatrında yazıçı və jurnalist Mehriban xanım Vəzirin "Məhbusun arzuları" hekayələr kitabının təqdimatı idi. Necə gözəl adamlar gəlmişdilər o mərasimə! Necə də qəlb oxşayan bir axşam idi o axşam!...

- Televiziyada işləyən Mehribanı deyirsən, eləmi? Yaxşı tanıyıram, bir neçə hekayəsini də oxumuşam, iki-üç dəfə də televiziya məndən müsahibə alıb. İstə'dadlı, ağıllı qızıdır. O məclisə mənə də də'vət etmişdi. Təəssüf ki, səhhətim gündəlik işlərimdə, planlarımda hərdən düzəlişlər edir. Həmin gün qan təzyiqi qoymadı ki, gedib onu təbrik edim.

- Mərasimi azəri-türk qadınları Cəmiyyəti təşkil etmişdi. Çıxışları dinləyirdim, zala göz gəzdirdim. Bilirsiz, orada bu gün müəyyən qədər yaxşı yaşayan, güzəran qayğılarının divara dirəmədiyi adamlar da vardı, çörəklə imtahana çəkilənlər də, rəhbərliyin siyasətini ürəkdən bəyənlənlər də var idi, mətbuatda bu siyasəti tənqid edənlər də, qocalar da vardı, cavanlar da və bütövlükdə bu, ölkəmizin, xalqımızın özü idi. Görəydiniz bu adamlar necə səmimi, necə mehriban, necə böyük hörmət və məhəbbətlə danışırdılar. Xalqımız, mədəniyyət və incəsənətimiz, xüsusən də ədəbiyyatımız haqqında necə dəyərlı fikirlər söyləyirdilər! Kim həyatda, sənətdə necədirsə, səhnədə də o cür idi. Sabir Rüstəmxanlı, Ələviyyə Babayeva, Qabil, professor Tofiq Hacıyev, professor Nizami Cəfərov... Dilimiz nəğməyə dönmüşdü. Orada boğazdan yuxarı, sün'i bir pafosla deyilmiş bircə kəlmə də eşitmədim. Çox məhrəmanə bir söhbət gedirdi. Həm də duran-zaldakılara bərk-bərk tapşırırdı: Gənclərdən, gənc ədəbi qüvvələrdən muğayat olun! Və mən bütün bu söhbətləri dinlədikcə düşünürdüm: Nə üçün biz bir-birimizlə həmişə belə danışmırıq? Həmişə bu cür səmimi deyilik. Axı, Azərbaycan dili şər, böhtan dili deyil, ülvı bir səmimiyyət dilidir. O vaxt ki kimsə bu dildə yalan danışır, böhtan söyləyir, həqiqəti ört-basdır etmək istəyir, onda bu dil daha Azərbacan dili olmur, dönüb başqa bir dil olur.

- Bu, mənim də ürəyimi ağrıdır ki, nəyə görə son zamanlarda iqtidara, müxəlifətə ayrılandan sonra bizim ziyalıların arasında didişmə olsun, çəkişmə olsun? Niyə biz bir-birimizi anlamayaq, bir-birimizlə düşmən münasibətində olaq? Hamımız bir Vətənin, bir ananın, bir millətin övladıyıq. Heç olmasa bu mədəniyyət məsələlərində gərəkdir birləşək, əl-ələ verək. Dərdlərimiz ümumdür, arzularımız ümumdür, bizi birləşdirən şeylər daha çoxdur, nəinki bizi bir - birimizdən ayıran cəhətlər. Ayıran cəhətlər çox zaman şəxsi interesdən gəlir. Məsələn, mən belə güman edirəm ki, çox zaman bu vəzifə davasıdır. Vəzifə davasına görə, iqtidara çatmaq üçün didişmələr, çəkişmələr... Bunlar mənim ürəyimi ağrıdır və hətta bu barədə bir şe'r də yazmışam. İkincisi də gələk dilimiz haqqında

dediklərinizə. Mənim, sizin bu dilə vurğunluğumuz təkcə azərbaycanlı olduğumuzda görə deyil, ümumiyyətlə, bizim dilimiz, imkanlı və zəngindir. Bir misal çəkmək istəyirəm. Bizə düşmən kəşilən həmin o Silva Kaputikyanın kitablarından birini - adı yadımdan çıxıb, onun ruscasını oxumuşam ("Karvan hələ yoldadır" - Ə.Ş.) - bu sözlərlə başlayır: Mən bu kitabı yazmağa başlamaq üçün yaradıcılıq evinə gəldim. Yorgun idim, çamadanımı yerə qoydum və istirahət etməyə başladım. Radionu açdım, gördüm ki, uşaqlar üçün türk dilində veriliş gedir. Radio belə deyirdi: "Biri varmış, biri yoxmuş, Allahdan başqa kimsə yoxmuş". Bu sözləri Kaputikyan Azərbaycan dilində səsləndiyi kimi yazır və deyir: Öz-özümə düşündüm ki, İlahi, bu nə gözəl dildir! Bu bülbul cəhcəhidir, bu, dil deyil, bu, - nəğmədir! Sonra isə Kaputikyan yenə sayıqlamağa başlayır ki, bu gözəl dildə danışan millət niyə belə vəhşi olub, soyqırımını törədib və ilaxır. Yə'ni Kaputikyan həmişəki kimi böhtan toru toxumasa, Kaputikyan olmaz... Amma bu, bir həqiqətdir ki, başqa millətlərin övladları dilimizə məftun olduqlarını dəfələrlə söyləyiblər. Bu cür adamlara mən çox rast gəlmişəm və həmişə də ürəyim qürurla döyünüb ki, dilimiz başqalarını da valeh edəcək dərəcədə gözəldir. Mən bir misal da gətirmək istəyirəm. Yevgeni Yevtuşenko ilə bizim dostluğumuz uzun müddətdir ki, davam edir və Rimma Kazakova ilə də həmcinin. Bunlar mənim əsərlərimi rus dilinə tərcümə edirdilər. Bildiyiniz kimi, adətən əvvəlcə şe'rlərin sətri tərcüməsi gedir və şe'rlər bu sətri tərcümə əsasında rus dilinə tərcümə olunur. Biz isə onların şe'rlərini alırıq və birbaşa öz dilimizə çeviririk. Və hər iki şairdə mən bunu görmüşəm: sətri tərcümələri oxuyandan sonra həm Yevtuşenko, həm də Kazakova deyir ki, "indi bu şe'ri mənim üçün Azərbaycan dilində oxu". Şe'ri oxuyuram. Mən oxuduqca, onlar şe'rin melodiyasını götürür, ritmini tuturlar. Ona uyğun da, rus şe'ri vəznində takt seçirlər. Digər tərəfdən də, hər dəfə mən şe'ri oxuyandan sonra Yevtuşenko da, Kazakova da hayıl-mayıllı olub deyirlər ki, İlahi, bu nə gözəl dildir!

Mə'lumdur ki, bizim dilimiz türk dilləri qrupuna aiddir. Amma mən deyirdim ki, Azərbaycan dili həmin qrupa daxil olan dillərin içində ən imkanlı dildir. Bunun da bir əsas səbəbi var. Türkiyə türkləri son zamanlarda dil inqilabı elədilər. Yə'ni ərəb və fars dillərindən keçmiş sözləri uydurma və sün'i sözlərlə əvəz etdilər. Məsələn, "fövqəladə" kimi sözün əvəzinə "olağanüstü", "təbiət" kimi sözün əvəzində "doğal" yazdılar, əsərə, kitabə "yapıt" deməyə başladılar. Başqalarını deyə bilmərəm, amma düzəltmə sözlər mənə çox sün'i görünür. Çünki uydurma sözlərdir və mən Türkiyədə bu barədə bir məqalə də çap etdirmişəm. Bizim ləhcəmizdə dəqiqlik və ilkinlik qorunub saxlanıb. Məsələn, Türkiyə telekanallarına baxanda

hərdən eşidirəm ki, filan yerdə "trafik kaza olmuş, üç kişi hayatını kayb etmişdir". "Hayatını kayb etmişdir" nədir? Bu üç sözdənsə, birəcə kəlmə, "ölüb" demək daha yaxşı deyilmi?

- Bunlar öz yerində. Amma mən demək istəyirəm ki, Azərbaycan dilinin özü bizi, yə'ni bu dildə danışanları səmimiyyətə dəvət edir. Səmimilik bu dilin, əgər belə desək, canında, qanındadır. Başqa sözlə, bu dildə danışan adam qeyri-səmimidirsə, riyakardırsa, mənim üçün o, daha Azərbaycan dilində deyil, hansısa başqa bir dildə danışır.

- Nə gözəl, nə gözəl! Tamamilə haqlısan, bilirsinizmi səbəbi nədir? Çox düşünmüşəm bu barədə. Çünki tərcümə ilə də məşğul olmuşam. Məsələn, bə'zən olur ki, rus dilində bir sözün qarşılığını Azərbaycan dilində dəqiqliyi ilə tapa bilmirəm. Niyə tapa bilmirəm? Ona görə yox ki, o sözü mən rusca bilmirəm, yaxud onu duymuram, hiss etmirəm. Yox, məsələ bunda deyil. Səbəbi ondadır ki, bizim dilimiz çox emosional dildir, səmimi dildir, ürək dilidir, gönül dilidir, sənət dilidir və ən doğrusu, sentimental dildir. Ona görə də bu dil ünsiyyət yaratmağa ən çox imkanlı olan bir dildir və bu dildə ən səmimi, ən incə duyğuları, ən incə mətləbləri, ən incə nəzakəti ifadə etmək daha asandır. Amma dilimizdə rəsmi, protokol və dəftərxana məsələlərinə aid deyim tərzinin dəqiq ifadəsini tapmaq nisbətən çətindir.

- İndi təsəvvür edin: həmin o Mahni teatrında, yaşınn bu çağında öz dilinin seyrinə təzədən düşmüş bir şəxs - yə'ni mən, durub çıxır eşiyə və nə görür? Hər tərəfdə reklamlar par-par alışıb yanır, amma bu reklamların demək olar ki, hamısı əcnəbi dillərdədir və bu adam öz dilində çox az sözə rast gəlir. Onun halını təsəvvür etmək, zənnimcə, çətin deyil. Yə'ni bu küçələrdə, bu meydanlarda, evlərin üstündə mənim dilimin elə bir nişanəsi qalmayıb.

- Haqlısan. Bu, çox yalın məsələdir. Bir zaman Bakıda küçələrimizin adları belə yazılırdı: bir tərəfdə Azərbaycan dilində, bir tərəfdə rus dilində. İndi isə yeni lövhələr, reklamlar peyda olub və bunlar çox zaman yalnız əcnəbi dillərdə yazılır. Məsələn, dükanın üstündə "şop" yazılıb. Heç o dükandarın özü bilmir ki, şop nə sözdür.

- Yazılarının birində mən də kinaya əl "dükənçi"-ni, "dükandarı"- "şopçu", "şopdar" adlandırmışam.

- Neyləyəsən?! Ona görə bu məsələ mənə də çox toxunur. Təxminən bir il bundan qabaq bir şe'r yazmışdım. Həmin şe'rə belə misralar var:

Bir vaxt rusça idi reklam-işıqlar.
İndi ingiliscə dürtülür gözə.
İtin də dilinə hörmətimiz var,
Təkcə öz dilimiz yaramır bizə.

Çox qərribədir ki, nəyə biz başqasının kölgəsini çox sevirik. Biz qərribə millətlik, başqasının kölgəsi üstümüzə olmasa, elə bil ki, yaşaya bilmirik. Mən bunu görəndə əsəbiləşirəm. Nəyə görə reklamlarımız başqa dillərdə olsun və nəyə görə mən Bakının küçələrindən keçəndə hiss etməyəm ki, bu, Azərbaycan şəhəridir, bu, Azərbaycanın paytaxtıdır, bura Azərbaycandır. Axı, belə olmaz!

Yazıcıların qurultayında professor Tofiq Hacıyev də bütün bu məsələlərə çox gözəl toxundu və mənə belə gəlir ki, prezident də onun dediklərinə müsbət yanaşdı. Bu, çox mühüm məsələdir və xahiş edirəm ki, qəzetinizdə bu barədə yazasınız. Bildirəsiniz ki, dilimizin heysiyyətinə bu şəkildə toxunmaq günahdır, hətta deyərdim ki, cinayətdir.

MƏN BU İŞƏ MATAM

- Məni bir məsələ də düşündürür: hər hansı bir istedadlı yazıçı haqqında söhbət gedəndə, onun yaradıcılığının məziyyətlərindən danışanda belə bir cəhəti xüsusi qeyd edirlər ki, o, adiliyi görə bilir, adiliyin xarakteristikasını verə bilir. Mənə belə gəlir ki, adilik həm də təbiiyyətdir, təbii olan şeylərdir. Yə'ni Günəşin çıxması, qürub çağı, Ayın batması, qışda qarın yağması təbii olduğu qədər də bizim üçün adilikdir. Mühəribə isə qeyri-təbii. Ruslar "zanimaetsya zarya" deyirlər, amma heç vaxt deməzlər ki, "zanimaetsya voyna". Çünki mühəribə günəş deyil ki, özü çıxa, başlana. O, öz-özünə başlanmır, onu törədirilər, alovlandırırlar... Söhbəti ona gətirirəm ki, yazıçı, publisist, bir sözlə, qələm əhli bu gün adiliyi - təbiiyyəti gördüyü qədər də qeyri-adiliyi - xırda uşaqların əllərinə əski götürüb yolların qırağında duralarını, maşınlar dayanan kimi yüyürüb onların şüşələrini silmələrini və əksinə, başqa bir vətəndaşın qısa bir vaxt ərzində sərvət, mal-mülk sahibinə çevrilməsini də görməli və belə qeyri-təbii gerçəkliyin anatomiyasını da bilməlidir.

- Yazıcılığın, jurnalistliyin birinci şərti hamının görmədiyini görə bilmək bacarığıdır. Adiliyi görüb ümumiləşdirmək isə artıq sənətkarlıqdır. Sözlünüzün üstünə gəlirəm: bu gün halal maaşla imarət ucaltmaq mümkün deyil, hətta nə qədər mükafat da alsan, mümkün deyil. Özünün sahibkarlıq fəaliyyətində halallığı uca tutan, qəpiyi qəpiyin üstünə qoyub az-çox vəsait toplayan bə'zi iş adamları üçün də bu, asan iş deyil. Gəlin görək əslində nələr baş verir. Məscid, məktəb, xəstəxana tikdirmək, sözsüz ki, xeyirxah işdir. Amma bu yaxınlarda bir nəfər televiziya ilə çıxış edib dedi ki, "mən ailəmin büdcəsi hesabına məscid tikdirmişəm", ayıb olmasın soruşmaq, bu ailənin büdcəsi nə imiş görəsən və bu büdcə hansı gəlirlər hesabına

formalaşır? Həm də məscid axı, halallıq ocağı, paklıq mə'bədi, allah evidir! Haram pul ilə məscid tikdirmək nadürüst əməldir. Nə təhər olur ki, mən - əlli il bədi və elmi yaradıcılıqla məşğul olan, ana dilində əlliyyə qədər kitabın və onun yarısı qədər də xarici dillərdə buraxılmış kitabın müəllifi olan bir şəxs heç bir hin də tikdirə bilmirəm, amma sən ailə "büdcəsinin" hesabına məscid tikdirirsən? 40 ildən çoxdur ki, mən bu evdə, bax, bu beşinci mərtəbədə yaşayıram. Və 40 ildən çoxdur ki, istəyirəm, bu evdən çıxım, çünki lifti yoxdur, mən bu beşinci mərtəbəyə çətinliklə qalxıram, amma bunu edə bilmirəm. İmkanım olsaydı istəməzdimmi ki, özümə iki, üçgözlü ayrıca bir ev tikdirim? Mən bunu bacarmadım. Bilirsiniz, mənim çox yaralı yerimə toxundunuz. Bu yaxınlarda prezidentin göstərişi ilə mənə liftli binada mənzil verdilər. Bunu bütün respublika bildi, televiziya ilə deyildi, qəzetlər də bunu xəbər verdilər. Amma bə'zi qəzetlərdə bunu nə cür yazırlar? Bax belə: Məgər Bəxtiyar Vahabzadənin evi yox idi ki, ev alır? Mən də həmin o mətbuat orqanlarından soruşmaq istəyərdim: qardaş, bəs sən o tikilən imarətləri görmürsən? Necə olur ki, sən o 4-5 mərtəbəli imarətləri görmədin, amma mənə dörd gözdən ibarət bir mənzil verdilər, onu gördün? Sənin şəirin yə'ni buna layiq deyildi?

Bəxtiyar Vahabzadəyə mənzil verilir və o saat bu, suallar doğurur. Amma bir bank müdiri olan inananların, yə'ni camaatın 48 milyon dollarını götürüb aradan çıxırsa, bu, o qədər də böyük söz-söhbətə səbəb olmur. Qərribə deyilmi? Yaxud dedilər ki, qaçqınlar üçün göndərilən humanitar yardımın neçə milyon dollarını vəzifəli şəxslərdən biri mənimsəyib. Həmin vəzifəli şəxsə soruşmaq istərdim: Əgər sən belə bir iş tutmamisansa, səni mətbuatda ittiham edən adamı nə üçün məhkəməyə vermirsən?

Mən bunu anlamıram. Rəhmətlik professor Mirzə Feyzullanın (Feyzulla Qasımzadə-Ə.Ş.) bir sözü vardır: "Atam-atam mən bu işə matam!" Mən də mat qalmışam ki qaçqınlarımız qışın soyuğunda çadırlarda yaşayırlar, amma bir nəfər 48 milyon oğurlayır. Artıq bu - korruptsiyadır. Məgər bizim hamımız bir Vətənin, bir millətin övladı deyilikmi? Bəs bu niyə belə olur? Bəs həmin adamın vicdanı, insafı, milli hissi hardadır?

ONLARI UNUTMAMALIYIQ

- Bura gəlib Sizin bu beşinci mərtəbəyə çatanda qapınızın ağzında dayanıb nəfəsimi dərdim. Sonra başımı qaldırıb üzbəüz qapıya baxdım və onun üstündəki lövhədə oxudum: Əliğa Kürçaylı. Və mənə belə gəldi ki, Əliğa Kürçaylı sağdır, indi yaxınlaşb zəngin

düyməsini basacağam və qapını onun özü açacaq. Çox qərribədir: gözəl şairin xatirəsini kiçik bir lövhə də yaşadarmış...

- Mən də hər dəfə bu qapıdan çıxanda o lövhəni görürəm, Əliəğa Kürçaylı gəlir durur gözlerimin qabağında. Neçə il qapı bir qonşu olmuşuq. Mən bu qapıdan çıxmışam, o da o qapıdan, pilləkənin başında görüşmüşük... Dünyadır da! Bizim heç vaxt unudulmaycaq sənətkarlarımız, qiymətli adamlarımız çoxdur. Onlardan biri də Əliəğa Gürçaylıdır. Bəs Əhməd Cəmil? Əhməd müəllim qonşu blokda yaşayırdı. Onları, Osman Sarıvəllini unutmaq mı olar?! Heç vaxt! İnan ki, mən ədəbiyyata gələndə Əhməd Cəmilə, Osman Sarıvəllidən öyrənmişəm. Onları özü-mə ustad hesab etmişəm. Son vaxtlarda televiziya bir-iki dəfə də zəng etmişəm. Xahiş etmişəm ki, Osman Sarıvəlli, Əhməd Cəmil, Rəsul Rza, Zeynal Xəlil, İsi Məlikzadə, Əliəğa Gürçaylı haqqında, aramızdan vaxtsız gedən başqa şair və yazıçılarımız haqqında verilişlər hazırlasınlar. Öminəm ki, biz o verilişləri görəyik.

- Və yenə bu misraları eşidəcəyik:

Can nənə, bir nağıl de...

- Bah, sən də yadımdadı? Klassikadır bu! Mənim nəvəm dünən gəlib dedi ki, baba, səndə Əhməd Cəmilin kitabı var? Gətirdim verdim, soruşdum ki, qızım, nəyi axtarırsan bu kitabda? Dedi ki, müəllimimiz bizə Əhməd Cəmilin "Can nənə, bir nağıl de" şe'rinə əzbərləməyi tapşırıb.

- Eşq olsun həmin müəllimə!

- Sağ olsun! Müəllim görüb ki, bu şe'r dərsləkdə yoxdur, ona görə də uşaqlara bu şe'ri əzbərləməyi əlavə tapşırıq verib.

Mən dəfələrlə Təhsil Nazirliyinə zəng etmişəm, demişəm ki, bu cür şe'rləri dərsləklərə salın, uşaqları bu şe'rlərdən məhrum etməyin.

- Can nənə, bir nağıl de!

- Ömrüm-günüm yat daha.

Hamısını indi desəm

Nağıl qalmaz sabaha...

Nə qədər şirindir, nə qədər gözəldir!

Məni narahat edən bir məsələ də var: xaricdə çəkilmis zorakılıq filmlər, "ujas" filmləri. Bunlar bizim uşaqlarımızın, yeniyetmələrimizin, gənclərimizin əxlaqına elə balta çalır ki, heç deməli deyil. Kim nə deyir, desin, amma mən inanmıram ki, Amerikada çəkilmis bu filmləri Amerikanın özündə göstərsələr. Çünki bu, cavanların psixologiyasını korlayır, uşaqlara zorakılıq hissinə aşılayır, sadizmi, despotizmi təbliğ edir. Nə qədər ev yandırmaq olar, nə qədər qan tökülər, namusa nə qədər təcavüz edilər - hamısı bu filmlərdədir. Adam öz arvad-uşağı ilə oturub televizora baxa bilmir, xəcalət çəkir. Nə qədər eybəcərlik olar?

Mətbuatımız bunları da görməlidir, susmamalıdır, cəmiyyətimizin əxlaqını pozan belə üzünə "incəsənət" nümunələrinə dözümsüzlük şəraitinin yaranmasına kömək etməlidir. Bu cür "şirpotrebin" ölkəmizə idxalına qətiyyətlə yol vermək olmaz. Çünki bu, açıq-aşkar təxribatdır, əxlaqımızı pozmaqdır.

Mə'nəviyyatımızın, əxlaqımızın dayaqlarını, zəngin tarixi keçmişimizin misilsiz yadigarlarını isə dağıdıb alt-üst edirlər. Bu yaxın vaxtlarda **İçərişəhərdə** olmusanmı? Elə günü sabah get, bir tamaşa elə. Gör ki, nə biabırılıqdır. Sökülər, tikirlər, bir Allah bilir ki, nə qayırlar. İçərişəhərin əski arxitekturasını qoruyub saxlamaq lazımdır. Yoxsa o pullar ki, var ey, onun qabağında Qala divarları da davam gətirməz. Görək mətbuatımız İçərişəhər qarşısında özünü sipərə çevirə. Axı, İçərişəhər hələ sovet dönəmində qoruyulmuşdur.

- Bu da çox maraqlıdır: Azərbaycana, Bakıya kimlər gəldi, kimlər getdi, İçərişəhərə dəyib toxunmadı. İranlı gəldi, dağıtmadı, rus gəldi, dağıtmadı, 1918-ci ildə ingilis gəldi dağıtmadı, sovet hökuməti gəldi dağıtmadı, hətta qərar çıxartdı ki, tarixi abidələri, keçmişin mədəniyyət abidələrini qorumaq lazımdır və İçərişəhəri də Dövlət me'marlıq qoruğu kimi gözünün üstündə saxladı. İndi bizim özümüz - müstəqilliyini əldə etmiş bir ölkənin vətəndaşları - bunu niyə dağıdırıq? Düzü, heç nə başa düşmürəm.

- Mən isə ümumiyyətlə belə şeyləri başa düşməkdən yorulmuşam. Çünki bu, mə'nəviyyətsizliqdır. Hər şeyin təhri var, hər şeyi pula qurban vermək olmaz. Elə buna görə də mən kazinoları bağlanmasını ürəkdən alqışlayıram. Bunlar mə'nəviyyətsizlik, əxlaqsızlıq yuvalandır. Bilirsən, hərdən mənə elə gəlir ki, bu xarici dövlətlərin məqsədi bizi öz kökümüzdən qopartmaqdır, bizi dəyişdirib başqa şəkillərə salmaqdır və bu işdə onlar özümzünkülərdən icraçı kimi istifadə edirlər.

"MƏN EHTİYATLI NİKBİNLƏRDƏNƏM"

- Bütün bunları nəzərə alanda, sizin dediklərinizi də eşidəndə aydın görürsən ki, cəmiyyətin ovqatı birmə'nəli deyil, bu ovqatın iki qolu var: **nikbinlik və bədbinlik qolu. Siz hansı qoldansınız?**

- Düzünü bilmək istəsən, mən ehtiyatlı nikbinlərdənəm. Onu əsas götürürəm ki, hər şey axır, hər şey dəyişir, bu, dialektikadır. Çünki yaman günün də sonu olmalıdır. Belə davam edə bilməz. İnanıram ki, bir necə ildən sonra millətimiz indikindən qat-qat yaxşı yaşayacaq. Mən buna inanıram. Bəlkə də özümü inandırmaq istəyirəm. Əgər millət bir yumruq kimi birləşsə, əlbir olsa, bir-birimizə arxa olsa, bir-birimizlə səmimi olsa...

- **Gəldik söhbətimizin əvvəlinə - səmimiyyətdən başlamışdıq...**

... bəli, səmimi olsaq, torpağımızı onu bizə vəsiyyət edənlər qədər sevsək, istədiyimizə nail olacağıq. Xalqımız zəhmətkeş, səmimi, istiqanlı və ailəcanlıdır. Ailəcanlıdır - deməli, öz övladlarının, öz ölkəsinin gələcəyini düşünür.

Amma mən "əgər" dedim, mənim ehtiyatlı nikbin olmağım da bu sözlə bağlıdır. Söhbətimizi buradaca bitirək. İndi isə... Şəki paxlavası qaldı ha! Özün bax, sonra peşman olarsan. Qoy deyim, adama bir stəkan çay gətirsinlər...

Bayırda soyuq külək əsirdi...

Müsahibəni apardı: **ƏLƏKBƏR ŞƏHRİLİ**

"Günay" qəzeti, 12 fevral, 1998

SOVET ƏDƏBİYYATI VƏ SOVET DÖVRÜ ƏDƏBİYYATI

Sual - Böyük ədəbiyyatın kontekstində sovet ədəbiyyatını necə xarakterizə edirsiniz? Bu ədəbiyyatın nəşrinə, təbliğinə və ənənələrinin davam etdirilməsinə ehtiyac varmı?

CAVAB - Burda 2 məsələni bir-birindən ayırmaq lazımdır. Bir var, sovet ədəbiyyatı, bir də var sovet dövründə yaranan ədəbiyyat. Bir var, sosializm realizmi deyilən cərəyanın əsasında yaranıb sovet ideologiyasını təbliğ edən ədəbiyyat, bir də var, həmin dövrdə yaranıb, lakin həmin ideologiyayı təbliğ etməyən, əksinə, müxtəlif bədii üsullardan istifadə edərək ezop dili ilə sovet ideologiyasına qarşı çıxan ədəbiyyat.

Rus sovet ədəbiyyatında sovet ideolojisini təbliğ edən Mayakovski, D.Bedni, Serafimoviç, A. Fadeyevlərlə yanaşı, Mondelştam, Qumilyov, Svetayeva, Anna Axmatova kimi sovet ideologiyasına biganə olan və Zoşçenko, Pasternak, Soljenitsin kimi bu ideologiyaya qarşı çıxan yazıçılar da var idi.

Böyük qırğız yazıçısı Ç.Aytmatov "Əsrə bərabər gün", "Cəllad kötüyü" kimi əsərlərində sovet təbliğatı nəticəsində tarixi yaddaşını itirmiş manqurtların obrazını yaratmaqla sovet rejiminə və ideolojisinə qarşı çıxmamışdımı? Və bu əsərlər "sovet ədəbiyyatı" adlanırmı?

Azərbaycan ədəbiyyatında da vəziyyət təxminən eynidir. Sovet dövründə sovet ideologiyasını təbliğ edən yazıçılarla yanaşı, bu ideologiyadan yan keçən şair və yazıçılarımız var idi (H.Cavid, Ə.Cavad, Y.Cəmənşəminli və s.).

Sovet dövründə eyni yazıçının - həm sovet ideolojisini təbliğ edən, həm də ondan yan keçən, bə'zi hallarda isə ona qarşı çıxan əsərlərin olduğu mə'lum deyilmi? S.Vurğunun partiyayı, onun rəhbərlərini, sovet quruluşunu təbliğ edən əsərləri ilə yanaşı, "Vaqif", "Aygün", "Aslan qayası", "Ayn əfsanəsi" kimi əsərləri, "Məhəbbət lirikası", "Həyat fəlsəfəsi", "Şair, nə tez qocaldın sən", "Mən tələsmirəm", "Unudulmuş tək məzar", "Yadıma düşdü" kimi şe'rləri sovet ideologiyasından yan keçən dahiyanə nümunələr deyilmi?

Eləcə də R.Rzanın sovet ideologiyasını təbliğ edən əsərləri ilə yanaşı ("Lenin") bu ideologiyaya qarşı çıxan ezop dili ilə yazdığı "Qızıl gül olmayaydı", "Rənglər", "Sarı dana", "Azadlıq" kimi onlarla əsərləri olmamışmı? S. Rüstəmin Cənub şe'rləri də bu qəbildən.

Sovet ədəbiyyatı adı altında sovet dövründə yaranmış

"Dumanlı Təbriz" (M.S.Ordubadi), "Su ərizəsi", "Ötən günlər dəftərindən" (S.Rəhimli), "Anket Anketov", "İclas qurusu" (Mir Cəlal), "Gətir oğlum, gətir" (O.Sarıvəlli), "Can, nənə, bir nağıl də" (Ə.Cəmil), "Şeyx Şamil" (M.Hüseyn), "Gələcək gün" (M.İbrahimov), "Unuda bilmirəm" (İ.Əfəndiyev), "Dəli Kür" (İ.Şıxlı), "Tütək səsi", "Yanar ürək" (İ.Hüseynov), "Dünya mənim, dünya sənin" (M.Araz), "Anlamaq dərdi", "Yaxşı padşahın nağılı" (Anar), "Ölüm hökmü" (Elçin), "Kiçik təpə" (Nəbi Xəzri), "Xahiş" (H.Abbasadə), "Köç" (M.Süleymanlı), "Quyu" (İ.Məlikzadə), "Gəncə qapısı", "Sağ ol, ana dilim" (S.Rüstəmxanlı), "Səhv düşəndə yerimiz" (Qabil), "Qız qalası" (N.Həsənzadə), "Qanköçürmə stansiyasında" (S.Əhmədli), "Afrikanın səsi" (X.Rza), H.Arifin, F.Qocanın, F.Sadığın, M.İsmayılın, Ş.Əkbərzadənin, İ.İsmayılzadənin, A.Məs'udun və başqa qələm sahiblərinin bir qismi sovet ideologiyasının təbliği və tərənnümündən yan keçmiş, bir qismi də dolayısı ilə ideologiyanın əksinə yazılmış əsərlərdir.

S.Vurğunun "Mən tələsmirəm", H.Arifin "Şe'r deyilmi?", Ə.Kərimin "Qaytar ana borcunu", M.Arazın "Dünya mənim, dünya sənin" kimi sənət incilərinin hansı dövrdə yazılmasının əhəmiyyəti varmı? Məgər "Koroğlu" operası sovet dövründə yaranmayıb? Bəli, sovet dövründə həm ədəbiyyatda, həm rəssamlıqda, həm də musiqidə ölməz sənət əsərləri yaranıb. Bunları heç kəsin inkar etməyə haqqı yoxdur.

Buna görə "sovet ədəbiyyatı" ilə "sovet dövrü ədəbiyyatı" anlayışlarını bir-birindən ayırmaq və sovet ideologiyasını təbliğ etməyən əsərlərin nəşrini və təbliğini vacib sayıram.

"Xalq qəzeti", 10-16 aprel, 1998

MƏKTUBLAR, ÇIXIŞLAR

EY QOCAMAN TÜRKİYƏ!

Fikir və əməl qardaşım Namiq Kamal Bəy, "Türk olmaq" kitabınızı həvəslə, təqdir edə-edə oxudum. Sizin bu kitabınız mənim Azərbaycanda apardığım 50 illik mücadilənin eynidir. Fikirlərimizin, qayğı və dərdlərimizin nə qədər yaxın olduğuna həm heyrləndim, həm də yox.

Ona görə heyrlənmədim ki, mən sizi çoxdan tanıyır, eyni dərdlərlə yaşadığımı bildirdim. Heyrlənməyimin səbəbini isə sizin kitabınızın 69-cu səhifəsində mənim adımlı çəkmədən "azərbaycanlı bir dəyərli şair" - deyər mənim heyrlətimin səbəbini yazmısınız: "Azərbaycanlı bir dəyərli şair bana söylə demişdi: "Bizi ruslar zorladı, dilimizə rusca sözlər doldurdular, dilimizi unutturub rusca üstə çıxarmaya çalışdılar. Pəki, sizi kim zorladı? Biz sizi nümunə almaq istiyoruz. Siz nədən kəndinizə nümunə olmuyorsunuz? Dilimizin bayrağını yüksəklərə qaldırmaq sizin görüviniz deyilmidir?"

Bəli, dostum, bir neçə il bundan əvvəl mən sizə bu sualı vermişdim. Biz iki yüz il rus boyunduruğunda yaşadığımız. Buna görə də ana dilimiz özümüzü kimə əsarətdə oldu. Bu illər ərzində biz ana dilimizin təbii haqqını qorumağa çalışdıq. Mən hələ 1954-cü ildə yazdığım "Ana dili" şe'rinə demişdim:

Ey öz doğma dilində danışmağı ar bilən
Fəsonlu ədəbazarlar.
Könlünüzü oxşamaz qoşmalar, telli sazlar.
Qoy bunlar mənim olsun.
Ancaq Vətən çörəyi sizlərə qənim olsun.

Əlbəttə, o zamanlar bu şe'r yuxarı dairələrin xoşuna gəlmədi və bunun üstündə başım çox bəlalər çəkdi. Mən başıma gələn bu bəlaları çox təbii sayırdım. Çünki mən rusun kölesi idim. Amma Allaha min dəfə şükürlər olsun ki, Anadolu türkləri tarixin heç bir dönməsində heç bir xalqın kölesi olmamışdı. Əgər bu həqiqətdirsə, bəs nə üçün böyük imperatorluqlar qurmuş Anadolu türkləri bu gün özləri öz milli varlıqlarına düşmən kəsilib, bülbül cəhcəhinə bənzər türk dilinin bəkarətini pozur, onu zorlayır? Türk dilində cəhəşümül əsərlər yaradan Nəsimi, Nəvai, Yunus, Füzuli, Məhdumkulu, Sabir, M.Əkiflərə bu dil yaradı, indi bizə yaramır? Özümüzdən sözlər uydururuq? Kim bizə bu haqqı vermişdir? Axı, hər bir dilin müəllifi tək-tək adamlar deyil, millətdir.

Müstəqil türk cümhuriyyəti yaranandan sonra bir tərəfdən tədricən vahid ortaq dilə getmək barədə düşünürük, o biri tərəfdən siz

Türkiyə türkləri, hamımız üçün ortaq olan çox-çox sözləri dilimizdən qovur, uydurma sözlər yaradır, aramıza uçurum salırsınız. Bunu biz necə anlayaq? Bax, mənim heyrlətimin səbəbi budur. Siz yazdığınız kimi, mən Ankaranın, İstanbulun küçələrindən keçdiyim zaman bu şəhərlərin Londonmu, Nyu-Yorkmu, ya İstanbulmu olduğunu anlaya bilmirəm. Reklamlar, dükanların və bəzi idarələrin adları, hətta təyarrələrinin üstündə "Türk hava yolları" "Turkish Airlines" yazılır. Türk hava yollarının dərgisinin də adı "Skylife"dir. Bax, mən buna heyrlət edirəm.

Burdan çıxaraq Türkiyədə təhsilin ingilisləşməsi məni ağrıdır. Sizin isnad etdiyiniz böyük alim Oktay Sinanoğlunun Türkiyədə ingilis təhsilinə qarşı yazdığı bir neçə məqalə ilə tanışam. 1996-cı ilin aralıq ayında mən Türkiyədə tədavi olduğum zaman "Aydınlıq" qəzetinin 8 aralıq, 1996-cı il sayında O. Sinanoğlunun "Bir ölkəni kölələşdirmək istəməz təhsilini yabançılaşdırın" məqaləsini və bu il "Türk ədəbiyyatı" dərgisinin 293-cü sayında "Ekitimmi, eritimmi?" məqalələrini oxuyub bu böyük şəxsiyyətin qəlbən mənə, mənim fikirlərimə nə qədər yaxın olduğuna heyrləndim.

O.Sinanoğlu əcnəbi dildə təhsilin türk milləti üçün nə qədər böyük faciə olduğunu çox gözəl anlamış və bizi ayılmaq üçün sözün həqiqi mənasında həyəcan təbii çalmışdır.

Siz kitabınızda türk olmanın nə böyük şərəf olduğunu şe'r qədər hisshəyəcanla dolu cümlələrinizdə çox gözəl açıqlayırsınız: "Türk demək hunlar, göytürklər, sakalar, avarlar Qarahanlılar, Səlcuklular, osmanlılar, timurlular, Baburlular deməkdir. Nəhayət, Türkiyə cümhuriyyəti deməkdir. Azərbaycan, Türkmənistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Özbəkistan cümhuriyyəti deməkdir.

"Türk" demək minlərcə ildən bəri dalğalanan bayraq deməkdir. "Türk" demək tarix boyunca başı dik olmaq deməkdir. "Türk" demək on milyon kilometr toprağa yayılmış rəngarəng dil deməkdir.

"...Türk" demək insanlığın bilim və ədəbiyyat tarixinə Kutadqu Bilik, Divani lüğəti-it-türkü, Divani Hikməti, İbni Sina, Fərabiyi, Biruniyi, Əl Xarəzmiyi, Uluc beyi, Əli Kuşçuyu...Oktay Sinanoğlunu, Çingiz Ayratmatovu, Çingiz Dağçıyı hədiyyə etmiş bir böyük dünya deməkdir".

Nəhayət, sonda bu nəticəyə gəliniz ki, "Bizi türk yaratdığı üçün Allaha şükürlər olsun"... "Nə mutlu türküm deyənə"

Bütün bunları bizim yadımıza salmaqda, böyük şəxsiyyətlərimizi bizə tanımaqda Sizin ali məqsədiniz ikinci Göytürk səltənətinin yaradıcısı böyük atamızı Bilgə xaqanın dediyi məşhur sözlərlə biz özümüz haqqında düşünməyə çağırırsınız. Hələ 1400 il bundan öncə Bilgə xaqan demişdi: Ey Türk bəyləri, millət, eşidin. Yuxarıda mavi göy çökmədikcə, aşağıda qara torpaq yarılmadıqca sənini elini, sənini törəni kim poza bilər?

Ey türk milləti, titrə və özünə dön. Sən özünə dönəndə böyük olursan".

Demək, özündən qaçma, özünü bəyənməmək, başqasını böyük, özünü kiçik görmək beləsi hələ o zamandan da varmış! Demək, Mete, Bumin, Bilgə, İstemi, İltəriş xaqanlar, böyük osmanlı imperatorları və yuxarıda adlarını saydığımız böyük bilim adamlarımız olmasaydı, biz tarixin dolaylarında çoxdan itib-batmışdıq.

Bununla bərabər, çox keçmişlərdən bizim damarlarımızdan axıb bu günə qədər davam edən özünə, öz milli varlığına biganəlik, özünü kiçik, başqasını böyük görmək beləsi nə deməkdir? Niyə biz bu mərzə mübtəlayıq? Bizim böyük bilginlərimiz psixoloqlar, tarixçilər, filoloqlar, filosoflar bu bəlanın səbəblərini və köklərini araşdırmalı, buna qarşı müharibə e'lan edilməli, içimizdə yaşayan özünə, öz milli varlığına laqeydlilik xəstəliyindən bizi xilas etməlidirlər.

Əlbəttə, nə siz, nə Sinanoğlu, nə də mən yabancı dilləri öyrənməyin əleyhinə deyilik. Amma əcnəbi dillər yalnız ana dilinin vasitəsilə öyrədilməlidir.

Mənim bu yazıda məqsədim üreyinizin qanı ilə yazdığınızı "Türk olmaq" kitabınızı təhlil etmək, onu incələmək deyil. Çünki bu kitab mənim üreyimin əks-sədası, eynən mənim düşüncələrimdir. Mən bu yazımla sizinlə əl-ələ verib mübtəla olduğumuz bu bəlalardan xilas olmağın yollarını, bir sözlə, dərdin ilacını aramaqdır.

Mən anlaya bilmirəm, necə ola bilər ki, ömrünün uzun illərini uzaq Amerikada yaşayan Sinanoğlu düşdüyümüz bu bəlanı görə bilir, ona əlac axtarır, amma Türkiyədə və Azərbaycanda, eləcə də başqa türk cümhuriyyətlərində bu bəlanın içində yaşayanların əksəriyyəti heç bu barədə düşünmür də.....

Sizin yazdığınızı Yalçın Pekşenlər bizdə də var. Ancaq bunlar bizim təbii mühitdə yetişən Pekşenlərdir.

Sovet imperiyası dövründə Azərbaycan və eləcə də rus əsarətində olan başqa türk cümhuriyyətlərində dövlət işləri, yazışmalar, toplantılar yalnız rus dilində aparıldığından rus dilini mükəmməl bilməyənlər yüksək məqamlara qaldırılmaz, onlara iş verilmirdi. Buna görə də valideynlər övladlarını anadilli məktəblərə deyil, rus məktəblərinə verirdilər. Nəticədə bu respublikalarda anadilli məktəblərin sayı ildən-ilə azalırdı. Rus məktəblərində təhsil alan uşaqlar isə rus tarixini, rus ədəbiyyatını, rus adət-ənənəsini, bir sözlə, rus mədəniyyətini bilir, o məktəblərdən tam rus olub çıxır, özünü, öz tarixini, öz ədəbiyyatını və mədəniyyətini bilməməzlikdən, öz millətinə düşmən kəsilir, özünü kiçik, rusu böyük görürdü.

Bu yaxınlarda rus təhsili görmüş rus kafalıları rus dilində Bakıda "Monitor" adlı dərgi buraxmağa başladılar. Və həmin dərgidə yazdılar ki, biz millət deyil, qəbiləyik. Bildiyimiz kimi biz istiqlalımız uğrunda

mübarizə apardığımız zaman ermənilər Ermənistanda yaşayan azəri türklərini qovanda, biz də Azərbaycanda yaşayan yarım milyonluq erməniyi Azərbaycandan çıxartdıq. Bunu görən rusların bir qismi də Bakıdan yavaş-yavaş getməyə başladılar. Gədənlərin yerinə Qarabağdan və Ermənistandan qovulan azəri türkləri əsasən Bakıda yerləşdi.

Yuxarıda bəhs etdiyim "Monitor" dərgisinin ətrafında toplaşan həmin rus kafalı gənclər rus və ermənilərin Bakıdan getmələrinə təəssüflənib, bunu bizim üçün fəlakət sanırlar. Onların əqidəsinə görə vaxtilə Bakıda yaşayan rus və ermənilər bizi mədəniləşdirmiş. Amma Qarabağ və Ermənistan köylərindən Bakıya köçürülən azəri türkləri indi bizi geriye aparır, başqalarından qazandığımız mədəniyyətimizi korlayırlar.

Ən dəhşətliyi də budur ki, onların fikrincə biz heç zaman türk olmamışıq. Erməni əhatəsində yaşayan azərbaycanlıları ermənilər "türk" adlandırmış, buna görə də onlar özlərini türk hesab edir və Bakıya köçəndən sonra da yerli azərbaycanlılara onlar bizim türk olduğumuzu demişlər. Yalnız bundan sonra biz azərbaycanlılar da özümüzü türk adlandıрмаğa başlamışıq. Cəhəlin dərəcəsinə görürsünüzü? Əslində mən onları qınamıram. Çünki onlar anadilli məktəblərdə təhsil alsaydılar, bizim klassiklərimizi - Füzulini, Nəsimini, M.F.Axundzadəni, Cəlil Məmmədquluzadəni, Sabiri oxusaydılar, bilərdilər ki, bu dahilər türk olduqlarını dönə-dönə yazmış, və türk olduqları ilə fəxr etmişlər. Eləcə də rus əsarətində olduqlarından rus dilində təhsil alan özbək, türkmən, qazax, qırğız, tatar gəncləri türk olduqlarına tam mənasında inanmır və burdan da bizim fəlakətimiz başlanır.

Moskva ruslaşdırma toxumunu elə səpib ki, həmin rus qafalıları bu gün bizim istiqlalımıza qarşı çıxır, gözünü Moskvaya dikib yenidən onlarla birləşməyimizə çalışırlar.

Bunlar mənə aydındır. Amma dəfələrlə Sizə və başqa türkiyəli qardaşlarıma dediyim kimi, bizim fəlakətimizin səbəbləri aydındır. Bəş Sizə - tarix boyu əsarət görməyən (Allah heç zaman göstərməsin) Türkiyə türklərinə nə oldu ki, öz kökünüzdən, milli varlığınızdan bu qədər ayrı düşdünüz? Siz buna heç bir səbəblə haqq qazandıra bilməzsiniz. Çünki günah özünüzdədir. Bunu siz də etiraf edirsiniz: "Öz mədəniyyəti ilə barışmayan bir toplumuz. Hələ kəndikəndi ilə savaşımaı bitirməmiş."

İndi siz bu gün yabancı dildə təhsilin bir milləti necə rəzil etdiyini bizim simamızda görüb bizdən dərs götürməli, yabancı təhsilə qarşı mübarizə e'lan etməlisiniz. Burda böyük Atatürkün məşhur kəlamını xatırlatmaq yerinə düşər: **"Milli məniyini bulamayan millətlər başqa millətlərə yem olurlar."**

Bu yerdə siz haqlı olaraq: **"Çağdaş dəğişimi uygulamanın kurumsal yolunu... mümkün olduğunca kəndi keçmişinə yönəlməyə" görürsünüz. Çünki irəliləmək üçün geriye baxmaq gərəkdir".** Çox

doğru olaraq göstərsiniz ki, "Yaponlar kəndi milli kulturlarına dayalı olaraq kalkındılar və milli kulturlarını kalkınmalarının mühərrik gücü olaraq dəyərləndirdilər."

Bəli, yaponlar kompyuteri hazır olaraq Qərbi ölkələrindən almadılar, özləri öz kompyuterlərini yaratdılar. Yaponların minik avtomobillərinə diqqətlə baxsanız, görürsünüz ki, insan gözələrinə bənzər qarşıda yanan faralarından tutmuş, zahiri görkəminə qədər cansız avtomobil onların özlərinə bənzəyir. Mənim bugünkü Türkiyədən istədiyim budur: Qoy Türkiyə özünəbənzər öz kompyuterlərini, öz avtomobilini, öz füzəsini yaratsın. Qərbi texnikasını olduğu kimi götürməsin. Bu, böyük bir milləti təqlidçiliyə aparır.

Yenidən dönək təhsilin yabançılaşdırılmasına.

Yenə siz çox doğru vurğulayırsınız ki, **"Bilim və texniki yəntəmləri evrenseldir Türkiyənin də kəndi bilim və texnikini gəlişdirməsi, kəndi amac və qayələrindən sapmamaq görək-mək-dədir. Egitimini başqa dildə apdıran, gənclərinin düşünmə qabiliyyətlərini hər gün böyləcə kirlədən, hər gün onlara somurğa evladı ruhu, agentə kafahlıq və aşıqlıq duyğusu aşılayan bir ölkə bunu yapamaz. Görəkən yabançı dillər, hər yerdə olduğu kimi ayrıca öyrənilə bilər. Amma kəndi dilini qaldırıp atmaq qəflətlərin ən böyüyüdür".**

Mənim əsərlərimi rus dilinə çevirən moskvalı şair arkadaşım Rimma Kazakova bir gün məndən sordu: **"Siz ana dili mövzusunda niyə bu qədər çox yazırsınız?"** Mən ona ana dilimizin əriyib yox olma təhlükəsi qarşısında olduğunu dediyim zaman o, mənə başa düşdü və bu bəlanın səbəbini əcnəbi dildə təhsildə olduğunu deyib əlavə etdi ki, keçən əsrdə bu bəlaya bizim ziyalılarımız da tutulmuş, L.Tolstoy və K.D. Uşinski kimi yazarlarımız və alimlərimiz bu axına qarşı çıxmışlar. Ertəsi günü o, mənə məşhur rus pedaqoqu Uşinskinin **"Ana dili"** kitabını gətirdi. Mən bütün gecəni o kitabı oxuyub bir millətin varlığı üçün ana dilinin qədər böyük önəmə malik olduğunu bir daha anladım. Mənə aydın oldu ki, keçən əsrdə Sizin kimi batılmaq siyasətinə uyan rus ziyalıları Rusiyada fransız və alman məktəbləri acır və övladlarını yabançı məktəblərinə verməyi özlərinə şəraf bilirlər. O zaman bu məsələnin millət üçün təhlükə olduğunu bilən böyük pedaqoq Uşinski yazır: **"Ana dilində bütün millət, onun varlığı, mə'nəvi dünyası təzahür edir. Vətənin səması, iqlimi, havası, çölləri, dağ və düzənlikləri, meşə və çayları, fırtına və tufanları, xalq ruhunun bütün yaradıcılıq qüvvəsi ilə ana dilində fikirlərə, şəkillərə və səslərə çevrilir... Xalqın əlindən hər şeyini alsanız o, onların hamısını qaytarar bilər. Lakin onun əlindən ana dilini alsanız, o heç vaxt onu bir daha yarada bilməz. Xalq hətta özünə yeni Vətən də yarada bilər. Amma ana dili yoxsa, millət də yoxdur, Vətən də..."**

Bundan sonra alim, yabançı məktəblərdə təhsil alan uşaqları **"mə'nəvi şikəst"** adlandırır və belələrinin Vətən və millət üçün əsl oğul ola bilməyəcəyini, xalqı anlamayacağını, hansı dildə təhsil alıbsa o xalqın xarakterini kəsb edəcəyini bildirir. Sonra əlavə edir ki, bu **"mə'nəvi şikəstlər"** hər hansı bir idarədə işlədikləri zaman **"üzlərinə nə qədər vətənpərvərlik maskası taxsalar da yenə də Vətənsiz, yaziq adam olaraq qalacaqlar."**

Bu, bir millət üçün fəlakət deyilmi? Bunun böyük fəlakət olduğunu bilən Ermənistan parlamenti 1996-cı ildə erməni uşaqlarının rusdilli məktəblərdə təhsilini yasaq etdi.

Sizin kitabınızdan da öyrəndim ki, bu məsələ ilə əlaqədar Fransa parlamenti **"Fransız dilinin istifadəsinə ilişkin 4 avqust, 1994-cü tarixli bir yasa"** qəbul etmişdir.

Mən bu yasanı bütün türk cümhuriyyətlərindən, o cümlədən Türkiyə və Azərbaycan parlamentlərindən də gözləyirəm.

Mənim çox sevdiyim professor Faruk Kadri Timurtaşın ana dili haqqında dediyi sözləri Sizə xatırlatmaq istəyirəm: **"Dil məsələsi bir milli müdafiə məsələsidir. Dilimizi qorumaq Vətəni qorumaqla bərdır. Çünki dil də Vətən qədr, tarix qədr əzizdir. Dil də bayraq kimi, ailə kimi müqəddəsdır. Bəlkə hebsinin ifadəsi olduğu üçün hebsindən öndədir. Dil olmayınca millət olmaz. Milli kulturun baş ünsürü dildir."**

Əziz qardaşım N.Kamal bəy, Sizin kitabınızı oxuyub bitirəndən sonra kitabınızın son səhifəsinə bu sözləri yazdım: **"Türk doğulmaq asandır. Amma bizim zamanədə sözün gerçək mə'nasında türk olmaq, əcdadlarımızın şərafli adlarına layiq yaşamaq çox çətindir!"**

Sözümün sonunda üzüm böyük Türkiyəyə tutub deyirəm:

Ey şanlı bir tarixə malik olan böyük və qocaman Türkiyə! Unutma ki, biz səni özümüz üçün ömək bilirik. Buna görə də sınırlarından kənarda yaşayan böyük türk dünyasını pərişan etməyə, sənə dikilən gözləri qapatmağa, sənə bəslənən ümidləri puç etməyə sənə haqqın yoxdur. Ortaq atamız Bilgə Xaqanın sözlərini qulaqlarında sırğa elə: **"Ey türk, silkin və kəndinə dön!"**

"525-ci qəzet", 23 aprel, 1998

"Ortadoğu" qəzeti, 29 nisan, 1998

**ABŞ - ın AZƏRBAYCANDAKI SƏFİRİ
RİÇARD KOZLARİÇ CƏNABLARINA
AÇIQ MƏKTUB**

Hörmətli cənab səfir!

Mən siyasətçi deyiləm, adicə şairəm və bütün ömrüm boyu dünyaya və dünyada cərəyan edən hadisələrə yalnız şair gözü ilə baxmışam.

Uşaqlıqdan ən çox ıflət etdiyim və qorxduğum şey - ədalətsizlik olmuş və ömrüm boyu haqsızlığa, ədalətsizliyə qarşı üsyan etmişəm. Paradoksa baxın: Mən bu təbiətlə sovet adlanan faşist rejimində yaşamağı oldum və ömrüm boyu Amerikadakı sərbəstliyə, fikir azadlığına və demokratiyaya həsədlə baxdım. Amma...

Mayın 19-da kütləvi informasiya vasitələri nümayəndələri üçün keçirdiyiniz mətbuat konfransında Siz dediniz ki: "Azərbaycan umur ki, biz günahkarı barmaqla göstərək. Amma bu, münafişinin həllinə kömək edə bilməz. Biz Yaxın Şərqdə bunun şahidi olduq". Doğrusu, bu mühakimənizi heç başa düşmədim.

ABŞ fəvqəldövlət kimi əgər ədalətin və həqiqətin müdafiəçisi missiyasını boynuna götürübse, niyə günahkarı barmaqla göstərər yerinə oturtmur? Məgər Siz mə'lum deyil ki, artıq 6 ildir ki, Azərbaycan torpağında müharibə gedir? Məgər Siz bilmirsiniz ki, erməni qoşunları Rusiyanın köməyi ilə Azərbaycan torpaqlarının 20 faizini işğal edib? Məgər Siz bilmirsiniz ki, bu işğalda Rusiyanın da mənafeyi var? Məgər Siz bilmirsiniz ki, torpaqlarımızın işğalı ilə Rusiya bizi diz çökdürmək, bu vasitə ilə rus qoşunlarını müşahidəçi adı ilə ərazimizə soxmaq istəyir?

3 gün əvvəl Rusiyanın müdafiə naziri P.Qraçov "Vesti" verilişində bizi açıq-aydın hədələyib dedi: **"Ya rus qoşunlarının müşahidəçi adı ilə Qarabağ sərhədlərinə gəlməsinə izn verin, yaxud da məhv olacaqsınız"**.

Məgər ABŞ bunu bilmir? Siz bilmirsiniz ki, bütün bunlar Rusiyanın bizə qurduğu tələdir? Bunu bilə-bilə Siz bizim torpaqların işğal olunub-olunmadığını da şübhə altına alırsınız. Bəs işğal necə olur? Torpaqlarımızın işğal olunduğunu sübut etmək üçün bizdən fakt tələb edirsiniz. Belə çıxır ki, göydəki günəşin varlığına da sübut lazım...

Bəli, biz kiçik bir ölkə olmaqla fəvqəldövlət olan ABŞ-dan umuruq ki, günahkarı barmağı ilə göstərsin. Çünki o, özünü bütün dünyada insan haqlarının müdafiəçisi, haqq və ədalət bayraqdan kimi tanıdır. Amma nədənsə bizim haqqımızı müdafiə edəndə çəkinir.

Bəli, nə qədər ki, ABŞ işğalçını öz barmağı ilə göstərər, ona günahkar və işğalçı olduğunu açıq-açığına demir, işğalçı ilə işğala mə'ruz qalanı eyni gözlə görür, Ermənistan Rusiyanın köməyi ilə istədiyini edəcək.

Sizdən soruşuram, əgər biz Ermənistan torpaqlarını işğal etsəydik, Siz buna necə baxardınız? Yəqin ki, ABŞ-da yerləşən erməni lobbisinin tə'kidi ilə bütün dünyada bizi işğalçı kimi rüsvay edər, barmağınızla göstərərdiniz.

Prezidentiniz bizim prezidentə göndərdiyi məktubunda Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarını işğal etməsindən danışır. Guya, heç belə şey yoxdur. Amma bizdən tələb edir ki, Ermənistanı blokadadan azad edək. Gülməli deyilmi? Sizcə, budurmu ədalət?

Çıxışınızda dediniz ki, günahkarı barmaqla göstərmək, bu münafişinin həllinə kömək etməz və buna Yaxın Şərqdəki münafişini misal çəkdiniz.

Mən deyirəm əksinə! Siz Yaxın Şərqdəki münafişədə də günahkarı məhz barmağınızla göstərmədiyinizə görə münafişə bu qədər uzandı. Siz eyni şeyi bizim də başımıza gətirmək istəyirsiniz? Əgər ərəblər İsrail torpağını işğal etsəydi, Siz onları dərhal barmağınızla göstərər yerinə oturdardınız. Necə ki, Küveytdə mənafeyiniz olduğu üçün İraqa müqəssir olduğunu nəinki barmağınızla göstərdiniz, göydən və yerdən tökdüyünüz bombalarla İraqı darmadağın etdiniz. Və bununla da "ədaləti bərpa" etdiyinizi bildirdiniz.

Doğrusunu deyim ki, ömrüm boyu ədalət və həqiqət ölkəsi kimi tanıdığım, yer kürəsinin ağsaqqalı bildiyim ABŞ-ın bizim başımıza gətirilən bu müsibətlərə biganəliyini görəndən sonra yer üzündə ədalət və həqiqətin olmadığına inanmışam.

Ona görə də bu gün mən Amerikanı ədalət, azadlıq və demokratiya ölkəsi deyil, həqiqəti və ədaləti öz mənafeyində görəndə bir dövlət adlandıram.

"Aydınlıq" qəzeti, 27 may, 1994

ELİSAM MÜKAFATI

(Mükafatın təqdim mərasimində çıxış)

Əziz qardaşlarım!

Dünyanı az-çox dərk edəndən bu günə qədər ömrüm boyu türk ruhu ilə yaşamış, türk havası ilə nəfəs almışam. Əlbəttə, bu, ailə tərbiyəsinin və müəllimlərimin təsirinin nəticəsi idi. Mən hələ uşaq ikən atam, əmilərim Anadolu türklərinin qəhrəmanlığından, mərdliyindən ağzıdolusu danışdılar. Bu söhbətlər hələ uşaqlıqdan mənim qəlbimin dərinliyində türk məhəbbət toxumu saldı. Və bu toxum məni əsl türk kimi yetişdirdi. Məktəbdə isə vaxtilə Türkiyədə təhsil almış ədəbiyyat müəllimim İbrahim Cəfər bu toxumu cücərdi. O məni öz kökümün, soyumun üstündə əsl türk olaraq yetişdirdi.

Siz əsirliyin nə olduğunu bilməzsiniz. Allah bunu heç bir millətə, ilk növbədə Sizə və bir daha bizə göstərməsin.

Evimizdə hər zaman radionun milli Ankaranın üstündə olardı. Ankaranı dinlə və dikturun hər sözünü su kimi içərdik. Qəzetləri oxuyar, Türkiyədən xoş xəbərlər gözlərdik. Amma sovet mətbuatı hər zaman Türkiyədən pis xəbərlər yazar, Türkiyəni qınardı. Məsələn, "Türkiyədə aclıqdır", "Türkiyə geri qalmış məmləkətdir", "Türkiyənin sənayesi yox, ziraəti bərbad" və s. Amma biz onu da bilirdik ki, sovet mətbuatında yazılanları tərsinə anlamaq lazımdır. Yəni "Türkiyədə aclıqdır" yazırsa, bunu "toxluq" kimi, "geri qalmış" yazırsa, "irəli getmiş" kimi anlardıq.

Türkiyə hər zaman bizim arxamızda dağ kimi dayanmışdır. 1918-ci ildə Rusiyanın fitvası ilə ermənilər Bakını və bir sıra bölgələrimizi işğal etdi. O zaman özünün yardıma ehtiyacı olduğu halda Türkiyə ordusu bizim yardımımıza gəldi. Dədəm deyirdi ki, 1918-ci ildə türk ordusu gəlməsəydi, erməni bizim millətin kökünü kəsəcəkdə. 1918-ci ildə M.Ə. Rəsulzadənin öndərliyi ilə qurduğumuz Azərbaycan Cümhuriyyətini 1920-ci ildə bolşevik imperiyası yıxandan sonra, Türkiyə bizim M.Ə. Rəsulzadələrə qucağını açdı və mühacir dövlətimizi burda qoruyub saxladı. Türkiyə bütün türk ölkələrinin Zəki Vəli Toğan, Əhməd bəy Ağaoğlu, Əli bəy Hüseynzadə, Sədri Maksudi Arsal kimi dəyərli şəxsiyyətlərinə qucağında yer verdi.

Bunları unutmaq olarmı?

İndi Allaha min dəfə şükür olsun ki, istiqlalımızı aldıq. Lakin bu istiqlal bizə sevinc gətirmədi. Yenə Moskvanın fitvası və yardımı ilə ermənilər torpaqlarımızın bir qismini işğal etdilər. Bu gün də bütün

dünyada bizim arxamızda duran, fəryadımızı dünyaya çatdıran yeganə dövlət Türkiyədir. Başqa cür də ola bilməz. Çünki biz qardaş deyil, ətlə dırnaq kimi vahidik. İki cümhur başqanımız Süleyman Dəmirəl və Heydər Əliyevin dediyi kimi, biz iki dövlət, bir millətik. Füzuli, Nəsimi, Yunis İmrə sizinmi, yoxsa bizimmi? Bunları ayırmaq mümkünə, Türkiyə türkünü də Azərbaycan türkündən ayırmaq mümkündür.

Mən hər dəfə "Türkiyə" sözünü tələffüz edəndə dilim şəkarlənir, könlüm həyəcanlanır. Çünki Türkiyə mənim arzularımın, diləklərimin məmləkətidir. Çünki Türkiyə dünyadakı bütün türk xalqlarının gözünü dikdiyi, ümid bəslədiyi, arxa bildiyi bir səcdəgahdır. Türkiyə ömrüm boyu həsrətilə yaşadığım, uğurlarına sevinib, uğursuzluqlarına kədərləndiyim, adını çəkdiyim zaman qoluma qüvvət, ürəyimə təqət, gözlerimə işıq verən bir məmləkətdir. Ümidgahım, qibləgahım, zorla mənim əlimdən alınmış addımı qoruyub saxlayan, demək namusumun, izzət və şərəfimin qoruyucusu, görən gözüm, vuran qolum, düşüncəm beynim, çarpan ürəyim, ana dilim, tarixim, bayrağımdır Türkiyə.

Yalnız mənim deyil, bütün türk dünyasının Amerikasındır Türkiyə.

Bu gün diləklərimizin məmləkəti olan Türkiyə iki Azərbaycan şairinə ödənilir. Mən və şair dostum Nəbi Xəzri sovetlər birliyinin çox böyük ödəllərini və medallarını almışdıq. Bunların içərisində ən mühümü isə Sovetlər Birliyinin Dövlət mükafatı laureatıdır ki, biz buna da sahibik. Biz bu ödəli alanda da şübhəsiz, sevinmişik. Lakin bu gün Türkiyənin "Elisam" qurumunun bizə verdiyi ödəli bir ananın öz övladına "sağ ol" və "əhsən" deməsinə bənzər. Bir övladın öz anasından eşitdiyi "sağ ol", başqalarının ona dediyi "sağ ol" a bənzəməz. Bu "sağ ol" ana sağoludur. Buna görə də aldığımız bu ödəli görə biz birinci növbədə Türkiyə Cümhuriyyətinə, bu cümhuriyyətin başında duranlara, başda Yəhya bəy Aken-gin olmaqla "Elisam" qurumunun üzvlərinə, bu gün bu məclisə toplananlara və bütün Türkiyə vətəndaşlarına dərin təşəkkürümüzü bildiririk.

Ankara, 1994

SONA XANIMA MƏKTUB

Bakı Dövlət Universitetinin dosenti Çərkəz müəllimin qəfil ölümü onun həyat yoldaşı Sona xanımı sarsıtmış və o, ərinin xatirəsinə "Çərkəzli, Çərkəzsiz günləri" adlı yanıqlı bir kitab həsr etmişdir. Həmin kitabı oxuyan xalq şairi B.Vahabzadə kitab haqqında təəssüratını müəllifə açıq məktub şəklində yazmış və redaksiyamıza təqdim etmişdir.

HÖRMƏTLİ SONA XANIM!

Sevimli ərinizin vaxtsız vəfatından dolayı çəkdiyiniz iztirabları dilə gətirən kitabınızı oxudum və ağrı-acınıza ortağ oldum. Kitabınızın başlıca uğuru ondadır ki, Siz şəxsi dərдинizi və bu dərddən doğan ürək ağrınızı oxucunun da qəlbinə köçürə bilmişiniz. Yaradıcılıq işində bu, əsas şərtədir. Kitabçanı oxuyub qurtarandan sonra mən özüm özümə belə bir sual verdim ki, dünənə qədər qələm əhli kimi tanınmayan bir xanımın yazısındakı bu odun, bu atəşin, nəhayət, ürəklərə yol tapıb, özü qədər də başqalarını yandırıb-yaxmasının sirri nədədir? Bu suala bir bayatıda cavab tapdım:

Əzizinəm gül oldum,
Dərd yandırdı, kül oldum,
Bir dərd bilməz quş idim,
Oxudum, bülbül oldum.

Bəli, ömründə dərd bilməyən quş da dərd əlindən oxusa, bülbül olar. Əslində əsl şairi də, əsl bəstəkarı da sənətin zirvəsinə yalnız dərd qaldıra bilər. Ən böyük sənət korifeylərimiz olan Füzuli və Sabir dərдин, qəmin, bəşəri kədərin bülbülləri deyilmi? Sizi də dilləndirib bu kitabı yazmağa məcbur edən həmin dərd, həmin qəmdir.

Qəm fikrin açarı, aqlın ustadı,
İdrak qəm daşına dəydi, parladı.
Çəkdiyi əzabdan qəm dərən ağıl.
İlləri yaşayır bircə anda da.
Qəmin damcısında közərən ağıl
Közərməz şadlığın ümmanında da.

Bəli, Sona xanım, şadlıqda, sevincdə düşüncə yoxdur. Bizi düşündürən üreyimizə sığmayan dərdimiz, qəminizdir. Dərd bizi idrakımızın zirvəsinə qaldırır, böyüdür. Sevinc isə bizi idrakımızın üst qatında yelləndirib kiçildir. Əlli illik yaradıcılıq təcrübəmdən deyə bilərəm

ki, ən tutarlı, ən uğurlu yazılarımı mənə dərdim yazdırb. Ona görə də bu misraları gəlişigözlə söz kimi deyil, gəldiyim qənaət kimi demişəm:

Dərdim olmasaydı, dərd tutmaq üçün,
Dərдин dəryasına tilov atardım.
Sevinci qaşıyıb vallah, mən hər gün
Sevincdən özümə dərd yaradardım.
Əgər olmasaydı dəryaca dərdim,
Dərдин yoxluğunu mən dərd edərdim.

Bununla belə, ədəbiyyatda əsas məsələ dərдин özündə deyil, dərдин ifadəsindədir. Siz bunu da tapa bilərsiniz: "Dağlardan duman çəkilər, fəsilər dəyişər, gün batar, ay doğar, yenə ağaclar çiçəkləyər, amma Çərkəz dönməz bu vəfasız dünyaya...." yaxud: "Mənim taleyim sənə keçən bir anı, bir bayramı, bir günü 100 illik sənsiz ömrümə dəyər". Yaxud: "Sənin yoxluğuna inanmadığım halda Sənin yoxluğundan yazmağa başladım..." və s.

Misal gətirdiyim bu cümlələr Sizin imzanız deyil, dərдин imzasıdır. Eyni hissləri mən sevimli şairimiz N.Həsənzadənin dünyadan vaxtsız getmiş xanımına həsr etdiyi şe'rlərdə də görmüşəm.

Mən uzun illər universitetdə işləsəm də, fakültənin dəhlizlərində hərdən Çərkəzi görsəm də, onunla heç vaxt ünsiyyədə olmamış və hətta onun hansı fənnədən dərs dediyini də bilməmişəm. Lakin Sizin yazınız mənə onu tanıtdı və məni onun vaxtsız ölümünə acıtdı. Sizin bir uğurunuz da budur! Yazınızın qəhrəmanını mənə və mənim kimi çoxlarına bu tanıtmə qüdrəti isə itkinizdən doğan dərдинiz deyil, Sizin ona olan böyük məhəbbətiniz və sədaqətinizdir. Mən onu Sizin bu böyük sevginizdən süzülən hisslərdən keçərək tanıdım. Burda isə onun deyil, məhz Sizin obrazınızı gördüm və siz burda mənim nəzərimdə kitabın müəllifi deyil, qəhrəmanı kimi canlandınız. Kitabın ən böyük uğuru isə budur!

Sona xanım, ay mənim millətimin müasir Burla Xatunu, Banu Çiçəyi, Həcəri, Siz bu yazınızla məhəbbət və sədaqət rəmzinə çevrilib öz kitabınızın qəhrəmanı oldunuz. Axı, əsl türk xatunu ömür-gün yoldaşına bəslədiyi böyük sevgisində və ona olan sonsuz sədaqətində həmişə qəhrəman səviyyəsinə yüksəlmişdir.

Ölənin dalınca ölmək olmaz. Bununla belə, ərinizin ölümündən illər keçsə də, hələ Sizin əyninizdən matəm paltarını çıxartmamağınız, bütün bayramlarınızı qara bayram kimi keçirməyiniz, həyatın bütün ne'mətlərinə göz yumub yalnız ömür-gün yoldaşınızın xatirəsi ilə yaşamağınız bütün gözəl milli dəyərlərimizin unudulduğu indiki zamanda ən böyük fədakarlıq və qəhrəmanlıqdır. Siz indiki ağır

şəraitdə onun yazılarını çap etdirməklə öz ömrünüzü deyil, onun ömrünü yaşayıb, onu yaşatmaq üçün yaşayırınsınız. Nə qədər əzablı olsa da bu cür ikili ömrü yaşamağa dəyər.

Ona rəhmət, Sizə isə böyük səbr və dözümlü diləyirəm.

"Şəki" qəzeti, № 32

9 avqust, 1995

OXUYUN VƏ DÜŞÜNÜN.

Hörmətli redaksiya! Bu günlərdə Əfşan Məmmədova adlı bir oxucudan maraqlı bir məktub aldım. Oxucularımız üçün də maraqlı olacağını nəzərə alaraq məktubu eynilə köçürüb qəzetiniz vasitəsilə suallarına cavabı ona çatdırmaq istəyirəm.

Əfşan xanım yazır:

"Mən ədəbiyyatımızın oxucularından biriyəm. Boynuma alıram ki, köhnə şairlərimizi yaxşı başa düşə bilmirəm. Füzulini bir neçə dəfə oxumaq və öyrənmək istədimsə də dili mənə çətin gəldi. Amma indiki şairlərimizin və yazıçılarımızın əsərlərini oxuyuram. Məni kitab həvəskarı edən qonşumuz orta məktəblərdə 40 ildən artıq dərs deyən Cahan müəllimə olub. Onun zəngin kitabxanası var. Mən sizin şe'r, məqalələr kitablarınızın çoxunu oxumuşam. "Dərin qatlara işıq" və "Gəlin açıq danışaq" kitablarınızda ana dili, onun qorunması, orta təhsilin mütləq ana dilində olması barədəki fikirləriniz mənim ürəyimdən xəbər verir. Ona görə ki, ana dilində təhsil almayan uşaqlarımızın və qohumlarımızın öz dillərini bilməməsinin və milli xüsusiyyətlərimizə lağ etmələrinin dəfələri şahidi olmuşam. Sizin ürək ağrısı ilə bəhs etdiyiniz ana dili haqqındakı məqalələrinizi mən Cahan xanıma göstərdim. Birlikdə oxuduq. O, dərhal mənə Sabir Rüstəmxanlının "Ömür kitabı"nı verib oxumağımı xahiş etdi.

Kitabı üç günə şirin bir roman kimi oxudum. Kitab mənə çox tə'sir elədi. Mən bu kitabla özümü tanıdım. Mən belə hesab edirəm ki, bu kitabı özünü bu millətin övladı sayan hər kəs oxumalıdır.

Əvvəla, bu kitab barədə Sizin fikrinizi bilmək istəyirəm. İkincisi, bu kitabdakı bir məsələ mənə bu məktubu Sizə yazmağa vadar etdi. O yazır: "Öz milli ölümsüzlüyünə inandığına görə bizim xalqın ürəyində millətçilik duyğusu kök atıb yaşaya bilmir".

Rüstəmxanlı şair-vətəndaş müşahidəsi ilə xalqımızın ürəyində millətçilik duyğusunun olmadığını tamam düz deyir. Amma bunu müsbət hal kimi qiymətləndirməsini başa düşə bilmədim.

Mənə elə gəlir ki, milli hissimizin zəifliyi bizim üstünlüyümüz deyil, nöqsanımızdır. Bəlkə də başımıza gələn bəlalardan çoxu elə bu nöqsandan başlayır. Mən bu barədə Sizin fikrinizi bilmək istəyirəm".

Hörmətli Əfşan xanım, Sizin yazdığınız kimi, "özünü bu millətin övladı sayan hər kəs bu kitabı oxumalıdır". Mən Sizin bu fikrinizə yalnız bir şey əlavə edərdim: Rüstəmxanlının "Ömür kitabı" son 30 ildə yaranmış ən gözəl kitablarımızdan biridir. Bu kitab gənclərimizə özünü idrak, mənsub olduğu milləti tanıtma dərsi verir.

Cahan müəlliminin də bu kitabı oxumağınızı Sizə tövsiyə etməsi təsadüfi deyil.

Sizin ana dilini bilməyənlər haqqında dediklərinizlə də şərikəm. Ana dilində dil açmayan və təhsil almayanların əksəriyyəti mə'nəvi cəhətdən şikəst olur, öz millətinə yuxarıdan aşağı baxır.

Mən Sizdən xahiş edirəm, bu kitabın "Ana dili" bölməsini çox diqqətlə oxuyasınız. Bu bölmədə müəllif Güntekin daş yazılarından Dədə Qorqud abidələrinə qədər və ondan sonrakı ulularımızdan gətirdiyi misalları diqqətlə oxuyun və əzbərləyin: **"Ey türk oğuz bəyləri! Millət! Eşidin! Yuxarıda mavi göy çökməzsə, aşağıda torpaq dəlinməzsə sənin elini, sənin törəni kim poza bilər? Silkədən və özünə dön!"**

Bəli, türk milləti kimsəni yamsılamayanda, özünə dönəndə böyükdür, yenilməzdir.

Bu böyük sözləri misal gətirən Sabir gör özü ana dilimiz haqqında nə deyir: "Ana dili! Sən bu dünyanın şəkilsən. Ana südündən, dağ çiçəyindən, Savalanın qarından, çayların sırtısından, başın üstündəki qartalların harayından, meşələrin xışıltısından, şimşək çaxışından, torpaq ətrindən, yaz leysanından, ay işığından və uzaq ulduzların parıltısından yaranmışsan".

Ana dilimiz haqqında deyilən bu sözlər nəslrlə yazılmış şe'rdir, nəğmədir. Vətəninə, xalqına, ana dilinə dəlicəsinə vurulmayan və onun taleyi ilə yaşamayan adam bu sözləri yazı bilməz. Buna görə də yuxarıda kitabdan gətirdiyiniz o cümlə Sizi narahat etməsin. Sabir o cümlədə aşırı millətçilikdən danışır.... Və haqlıdır. Bəli, bizim millətin ürəyində aşırı millətçilik yoxdur. Bu, bizim üstün cəhətimizdir. Çünki aşırı millətçilikdən faşizm qoxusu gəlir. O, milli eqoizmdir, milli eqoizm isə hər bir millət üçün fəlakətdir. Biz heç bir milləti özümüzdən aşağı və yuxarı bilmirik. Bizim istəyimiz nədir?

Millətlərin cərgəsində
Mən də varam deyirəm.
Mən dünyadan millətimə
Ədalət istəyirəm.

Dünyada özündən müştəbəh elə millətlər var ki, orta məktəblərinin fizika dərslərində yazılır ki, elektrikdən tutmuş telefona, telefondan tutmuş atom fizikasına qədər hamısını biz kəşf etmişik.

Belə müştəbəhlik bizdə yoxdur və yaxşı ki, yoxdur. Sabir Rüstəmxanlı demişkən, ona görə ki, "Biz öz ölümsüzlüyümüze inanırıq".

Hörmətli oxucumuz Əfşan xanım, müasir yazıçılarımızı oxuduğunuza və təhlil etdiyinizə görə çox sağ olun. Və buna görə bütün yazıçılarımız adından Sizə təşəkkür edirəm. Amma bir ricam var: yalnız bizimlə kifayətlənməyin, bizim klassik ədəbiyyatımızı və dünya ədəbiyyatının incilərini də oxuyun və düşünün!

Dərin hörmətlə...

"Ədəbiyyat" qəzeti, 16 yanvar 1998

MƏNƏVİYYAT BAYRAĞI

(1994-cu il, 1 noyabrda)

*Türkiyənin Bilkənd Universitetində keçirilən
Füzulinin 500 illik yubiley gecəsindəki çıxış)*

Mən ömrüm boyu böyüklər böyüyü, dahilər dahisi Füzulini öyrənməyə çalışmış, lakin acizliyimi hiss edib bu fikirdən vaz keçmişəm. Mən nəyləyə bilərdim ki, bu ucsuz-bucaqsız dəryanın yalnız birçə damlasında batırdım. Həmişə məchul və namə'lum şeylər insanda böyük maraq doğurur. Əslində insan oğlu məchulları mə'luma, namə'lumları aydınlığa çıxarmaq yolunda təkmilləşmiş və ucalmışdır.

Bu gün insan və kainat qarşı-qarşıya dayandığı kimi, Füzuli şe'rinin sirri və e'cazkarlığı da əsrlər boyu öyrənilməsinə baxmayaraq bizim qarşımızda bir sual kimi dayanmışdır. Biz bu gün "Seyr eylə Məkanı-Laməkanı" deyən Füzulini elmin bugünkü səviyyəsində yenidən öyrənməliyik.

Bilmək gerek onu kim cəvahir
Nə Kənçi-nihandan oldu zahir?
Nə dairədir bu dövrü-əflak,
Nə cazibədir bu mərkəzi-xak?
Hər xilqətə gərçi bir səbəb var,
Aya, səbəbi kim etdi izhar?

Böyük şairin XVI yüzildə verdiyi bu sualların cavabı XX yüzildə hələ tamamilə dərk olunmamışdır.

İnsanlıq tanıya, sevgini dinə çevirən Füzulinin səsi bütün zamanları gəlib keçir, bizi həqiqətə, sədaqətə, ədalətə, böyüklüyə, ülviliyə və yüksəkliyə səsləyir. O, bizimlə bərabər yaşayır.

Bir sözlə, Füzuli sözlərində nəfəs alan, fikirlərində yaşayan, duyğularında fəryad çəkən insanlar insanı, şairlər şairi, ariflər arifidir.

Şairlər var ki, biz onları bəyənik. Şairlər var ki, biz onları sevirik, şairlər də var ki, biz onların sənəti qarşısında sükut edir, onun tilsiminə düşürük. Füzulinin özü demişkən: "Surəti-halim gören surət xəyal eylər məni". Beləliklə, Füzuli şe'rinə, Füzuli xatirəsinə ən böyük hörmət, bizim heyretimiz və bu heyrətdən doğan sükutumuzdur.

Füzuli tədqiqatçılarından hər biri onun böyüklüyünü bir cəhətində görmüşlər. Mən isə onun böyüklüyünü ilk növbədə dilinin şəhri ilə dünyadakı bütün türk xalqlarını birləşdirməsində, bir cırağın

ətrafında toplaya bilməsində görürəm. Kim iddia edə bilər Füzuli yalnız Azəri türklərinin şairidir?! Yox! O, həm Azəri, həm türkmən, həm kerkük, həm özbək və həm də Türkiyə türklərinin dahisidir. Bir sözlə, Füzuli türk xalqlarının kökü, bizsə onun qolları, budaqlarıyıq. Mən hələ 1959-cu ildə yazdığım "Şəbi-Hicran" poemasında bu məsələyə belə toxunmuşdum:

Arzusunu, eşqini o tapmadı həyatda,
Həyata güldüyündən ağlatdı zülüm-zülüm,
Füzulini həyat da.
Burda böyük dərdimiz yadıma düşdü mənim,
Hələ birlik görməmiş mənim böyük Vətənim,
Qəsbkarlar əlində didildi, parçalandı,
Ancaq sərvəti deyil, ürəyi də talandı,
Sərvət getsə qəm deyil, sərvət gələr yenə də,
Bu qəmdir ki, millətin qəlbinə, eşqinə də
Dilinə, ruhuna da qəsb edələr...Ay aman
Ələmlərin, dərdlərin hamısından bu, yaman!
Bax belə bir zamanda -
Günəş kimi parlayıb qalxdı göyə Füzuli.
Saldı şəfəqlərini hər ölkəyə Füzuli.
Ürəklərdə qıvrılıb qövr elədi acılar,
Hərəsi bir diyarda qalan qardaş-bacılar,
Füzulinin şe'rilə tanıdı bir-birini,
O çatdırdı qardaşa, qardaşın əllərini,
Könüllərə bir ümid, nəş'ə verdi Füzuli,
Parçalanmış milləti birləşdirdi Füzuli.

Çünki o, öz dühası ilə elə bir zirvəyə yüksəlmişdi ki, o zirvədən o, bütün türk xalqlarına görünür, müştərek dili ilə onları bir-birinə doğmalaşdırırdı.

Şəbi-hicran yanar canım, təkər qan çeşmi giryarım,
Oyadar xəlqi əfqanım, qara bəxtim oyanmazmı,
...Degildim mən sənə mail, sən etdin əqlimi zail,
Mənə tə'n eyləyən qafil, səni görcək utanmazmı.
Füzuli rindü şeydadır, həmişə xəlqə rüsvadır,
Sorun, kim bu nə sevdadır, bu sevdadan usanmazmı?

Ana laylasına bənzər bu misralardakı dilin sehrilə dünyanın o başında yaşayan bir türklə bu başında yaşayan türk eyni kökə qayıdıb bir-birini tapır. Budur Füzuli şe'rinin tilsimi, böyüklüyü və qüdrəti!

Bu gün bu salonda iki türk dövlətinin başqanlarını Süleyman Dəmirəli və Heydər Əliyevi yanaşı oturdan da Füzuli sənətinin qüdrəti, Füzuli şe'rinin dilidir.

Bu gün dünyada mövcud olan 6 türk dövlətinin hər birinin öz bayrağı var. Bizi bir-birimizdən fərqləndirən yalnız o bayraqlardır. Lakin Füzuli elə bir bayraqdır ki, biz o bayrağın kölgəsində bir-birimizdən ayrılmır, əksinə, birləşirik! Beləliklə, Füzuli bizim mə'nəviyyət bayrağıdır.

Son zamanlar türk dövlətləri bir-biri ilə dostluq və qardaşlıq müqavilələri bağlayır. Bunlar hamımızı sevindirir. Lakin Füzuli olan yerdə bizə heç bir dostluq və qardaşlıq müqaviləsi lazım deyil. Mən arzu edirəm ki, türk dövlətlərinin diplomatları bir yerə toplaşanda bayraqların yerinə masa üstünə Füzulinin kiçik heykəlini qoysunlar. Çünki bayraq fərqləndirir, Füzuli isə birləşdirir.

Kölgəndə yaşadığ şair, beş yüz il.
Yenilməz heç zaman sənət bayrağın.
Milyon il keçsə də saralan deyil,
Sənin söz gülşənin, sənin söz bağın.

Ömrünü ahlarla vermədin bada,
Arzu deryasında bir yelkən oldun,
Zaman başqasını yandıranda da,
Alışan o oldu, yanan sən oldun.

Ağladın, yayıldı səsin hər yana
Bülbül bağçalarda ötdü dedilər,
Gələndə Məhəmməd gəldin cahana,
Gedəndə, Füzuli getdi dedilər.

"Ədəbiyyat" qəzeti, 17 fevral, 1995

BÜLBÜLÜMÜZ

(Böyük müğənni Bülbülün 100 illik yubiley gecəsində çıxış)

Hörmətli prezident!

Hörmətli Bülbülsevərlər!

Düz 100 il bundan öncə Azərbaycanımızın göz bəbəyi olan Şuşada dünyaya bir uşaq gəldi. Atası Məşədi Rza kişi ona Murtuza adı verdi. Uşaq böyüdü, pərvazlandı, Cıdır düzündə bülbül kimi cəh-cəh vurdu. Millət ona Bülbül adı verdi. O, xalqın verdiyi bu gözəl adı ömrünün sonuna qədər şərəf və ləyaqətlə daşdı. Beləliklə də o, özünü yenidən özü yaratdı.

Bu gün Bülbül bizim üçün kimdir? Mirzə Fətəli Axundzadə dramaturgiyamızın, Üzeyir bəy operamızın və professional musiqimizin binasını qoydu, Bülbül də professional vokal sənətimizin təməlini qoydu. Bu üçlük təkcə Azərbaycan mədəniyyətinin deyil, bütün müsəlman Şərqişində saydığım səhələrin baniləri olub Azərbaycanımızın başını ucaltdılar.

Bülbülün cəhanşümül xidməti bir də bundan ibarətdir ki, o, Azərbaycan milli vokal sənətini qərb vokal sənəti ilə qaynaqlaşdıraraq mədəniyyət tariximizdə inqilab yaratdı. Bu inqilab "Koroğlu" operası ilə zirvə nöqtəsinə çatdı. Həmin operada üç dahimizin - söz Koroğlumuzun - Füzulinin, musiqi Koroğlumuzun - Üzeyir bəyin, səs Koroğlumuzun - Bülbülün ürəyi döyünür.

Ölməz Bülbülümüzün xidməti bununla məhdudlaşmır. Vəfatından bir qədər əvvəl onun akademiyadakı çıxışı bu gün də mənim qulaqlarımda səslənir. Bülbül Azərbaycan və italyan dillərində sait səslərin çoxluğunu və vokal uyarlığını fonetik faktlarla göstərdi və böyük alimliyini sübuta yetirdi.

O, həm də musiqi folklorumuzun yorulmaz bilicisi və tədqiqatçısı idi. Təsədüfi deyil ki, Bülbül Azərbaycanı oymaq-oymaq gəzərək 500-dək xalq mahnısını toplayıb, onları özünəməxsus ilahi rəng və çalarlarla xalqın özünə qaytardı.

Bülbül bütün bu xidmətləri ilə vokal sənətimizdə bir məktəb yaratdı. Şükürlər olsun ki, bu gün bu məktəbin Azər Zeynalov və vokalçıların Bülbül adına birinci beynəlxalq müsabiqəsinin "Qranpri" mükafatına layiq görülmüş Surxay Əsgərovu var. Sevinirəm ki, möhtərəm prezidentimiz bu məktəbin qayğısını daim çəkir, Surxay

Əsgərov kimi yeniyetmələri öz himayəsinə götürür.

Bəli, Bülbülün sənətdə açdığı yol geniş üfüqlərə doğru addımlayır. Allahdan arzum budur ki, Bülbülün yurdu qaytarılsın və onun növbəti yubileyini Şuşada keçirək.

Əziz Bülbülsevərlər, mən Bülbül haqqında geniş bir məqalə yazmışam. Amma bu, çox azdır. Mən böyük sənətkarın qarşısında borcumu bitməmiş hesab edirəm. Sağlıq olsun!

İndi isə Bülbül haqqında yuxarıda dediklərimi şe'rin e'cazkar dili ilə ifadə edən qələm dostum, şair Şahmar Əkbərzadənin şe'ri ilə çıxışımı tamamlamaq istəyirəm. Şe'r bugünkü qəzetlərdə dərc olunubdur.

Sənə ellər verib, "Bülbül adını",
Əbədi qalacaq vurduğun cəh-cəh!
Çox bülbül görübdü qoca dünyamız,
"Səndən nə gəlməyib, nə gəlməyəcək"!

Bülbülün vəfası gül soluncadır,
Sən solmaq bilməyən səs gülümüzsən.
Şaxta tanımayan, qış tanımayan
Bülbülü mat qoyan Bülbülümüzsən!

Yüzillik ad günün Şuşasız keçir.
Yağılar yurduna od ələyiblər.
Səsinə mərminin gücü çatmayıb,
Cəlladlar büstünü güllələyiblər.

Yad atlar kişneyir Cıdır düzündə,
Qalıb əsirlikdə İsa bulağı.
Xarı bülbülümüz Bülbülsüz qalıb,
Hər gün qan ağlayır Bağrıqan dağı.

Yoluna göz dikib güllü-çiçəkli
Yeddi dolamının yetim yolları.
Laylanı çalan ev baxır Şuşadan,
Boylanır ümidlə Bakıya sarı.

Baxır əsir düşmüş qərrib məzarlar,
Orda Vaqif qalıb, Xan qızı qalıb!

Hayla igidləri Koroğlu kimi
Pənəhyan nə'rənə tamarzı qalıb.

Sənə ellər verib "Bülbül" adını,
Əbədi qalacaq vurduğun cəh-cəh!
Çox bülbül görübdür qoca dünyamız,
"Səndən nə gəlməyib, nə gəlməyəcək"!

"Azərbaycan" qəzeti, 5 dekabr, 1997

HÖRMƏTLİ PREZİDENT,

(70 illik yubileyimdəki nitq)

Hörmətli xanımlar və bəylər!

70 illik ömür yolumda, 50 illik yaradıcılıq hesabatımı dinləmək üçün bu gün bu möhtəşəm salona toplaşan bütün həmvətənlərimə dərin minnətdarlığımı bildirirəm.

Yaşadığımız belə ağır bir vaxtda yubileyimin bu cür təntənə ilə qeyd olunması həm az-çox elədiklərimin xalqıma gərək olduğuna məndə inam yaradır, həm də elədiklərimin bu qədərbilən millətə arzu etdiyim qədər layiq olmadığına görə məni utandırır. Amma atalarımızın bir müdrik sözü mənə təskinlik verir: "Varını verən utanmaz".

Əziz həmvətənlərim, bu ağır günlərdə zaman bizi imtahana çəkir. Əgər biz bu ağır imtahandan uğurla çıxa bilsək, bir neçə ildən sonra dünyanı ən ləyaqətli, ən xoşbəxt ölkələrindən biri olacağımıza inanıram. Bu yolda millətimizin bütün övladlarına dözümlü, mətanət və qüdrət arzulayıram. Dediym mətanət və qüdrət isə öz-özünə yaranmır. Onu hər kəs öz vicdanında, öz qəlbində tapmalı, öz şəxsi arzusunun və şəxsi mənfəətinin Vətənin və xalqın arzu və mənfəətində əritməyi bacarmalıdır. Böyük Sabirimizin dedi ki "Mən salim olum, cümlə cahan batsa da batsın", yaxud "Millət necə tarac olur olsun, nə işim var" əqidəsi ilə yaşasaq, 100 ilə də istədiyimizə çatma bilməyəcəyik.

Ömrümüz boyu arzuladığımız, nəhayət qazandığımız müstəqil dövlətimizin hələ üçcə yaşı var. Biz 3 yaşlı bu körpəni istidən-soyuqdan, hər cür belədən və xəstəlikdən qorumaq, böyütməli, sonra ondan valideynlik borcumuzu ummalıyıq.

Biz köhnəni yıxıb, yenini qururuq. Bu qurma işində adi zəhmətkeşdən tutmuş, prezidentə qədər hər birimiz bu qurumun aqası deyil, qolları çırmamış fəhləsi olmalıyıq. Biz bunu bacarsaq, gələcək bizimdir. Amma evimizi vətən, qohum - qardaşımızı millət sayıb yalnız öz arzularımızın qulu olsa, onda əsrin sonunda əli boş qalacağıq. Allah bizi o nəticədən saxlasın.

Bu gün bizi ağından ən böyük dərd Qarabağ dərdi və çadırlarda yaşayan qaçqınlarımızın dözülməz vəziyyətidir. Hər gün gözlərimiz qəzetlərdə, qulaqlarımız dünya radiolarındadır. E'tiraf edək ki, biz təklənmişik. Ümid yalnız yenə də özümüzə, öz səbrimizə və qüdrətimizədir. Belə bir vaxtda hərəmin bir tərəfə çəkəməsi, bizi Krilovun təmsilindəki vəziyyətə salar.

Ömürdən nə qaldığını Allah bilir. Bütün şüurlu həyatım boyu

həsəratını çəkdiyim, uğrunda hər cür cəfaya hazır olduğum istiqlalımızın və Azərbaycanımızın taleyi qədər məni heç şey narahat etməmişdir. Ulu Tanrı müstəqil Azərbaycanımızın milli faciələrindən və düşmənlə tapdığından azad olmasını, sürətli tərəqqi yoluna düşməsinə sizlərlə bərabər mənə də göstərsin!

Əziz həmvətənlərim!

Ömrümün 70 illik zirvəsində mən ilk növbədə mənə ilham və yaradıcılıq əzmi verən, mənə haqq və həqiqət yolunu göstərən, Vətən və millət sevgisini qəlbimə dolduran və məni zamanın qıl körpüsündən keçirib bütün bələlardan saxlayan o böyük yaradana - ulu Tanrıya şükranam.

Məni yaşadan, qəlbimi yaratmaq eşqilə alovlandıran, istiqlal uğrunda mübarizəyə səsləyən, ulu əcdadlarımızdan keçib qanımızda, canımızda və tarixi yaddaşımızda yaşayan, mənim arzularımı, hisslərimi zamanın çirkəblərinə bulamağa qoymayan həmin bu Vətən və millət sevgisinə borcluyam. İstiqlal mücahidi olan mənim əqidə müəllimlərim - vicdan və namus rəmzi kimi tariximizə düşmüş atalarımız - M.F.Axundzadə, H.Zərdabi, Mirzə Cəlil, Sabir, H.Cavid, Əlibəy Hüseynzadə, M.Ə.Rəsulzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, S.Vurğun, R.Rza və uzun illər həmfikrim, həmdərdim olan böyük alim Xudu Məmmədovun xatirələri önündə baş əyirəm.

Yubileyimi təbrik edən Türkiyə Cümhuriyyətinin başqanı S.Dəmirəl həzrətlərinə, məni özünün Fəxri Doktoru seçən Ankara Universitetinin Elmi Şurasına təşəkkür və minnətdarlığımı göndərirəm.

Məni təbrik edən bütün idarə və təşkilatlara, dost və tanışlara, qələm yoldaşlarıma, bu salonda əyləşən həmvətənlərimə, təbrik üçün uzaq ölkələrdən gəlmiş qonaqlarımıza - əsərlərimin gözəl tərcüməçisi, şair bacım Rimma Kazakovaya, qardaş Türkiyə Cümhuriyyətinin səfirinə, İrandan gəlmiş alim dostum Cavad Hey'ətə dərin təşəkkürlərimi bildirirəm.

Burda mənim ünvanıma çox gözəl və xoş sözlər deyildi. Lakin sənətkarın əsl qiymətini tarix və zaman verir. 30-60 ildən sonra mənim müvəzzəti yaradıcılığım haqqında bu gün deyilən xoş sözlərin deyilib-deyilməyəcəyini isə bir olan Allah bilir.

Mən bir neçə fərqlənəmə nişanına, fəxri ada, mükafat və ordenlərə layiq görülmüşəm. Əməyimə verilən qiymət kimi hamısında sevinmişəm. Lakin bu yaxınlarda mən, mərhum şairimiz X.Rza və qələm dostum M.Araz "İstiqlal ordeni" ilə təltif olundu. Bir var düşündə başqa bir dövlətin ordenini gözdürsən, bir də var, öz müstəqil və halal dövlətinin halal ordeninə layiq görülsən. Bu mənə də öz dövlətimin ordeninə layiq görülmə, mənim üçün çox böyük qiymət

və şərəfətdir. Ulu Tanrıdan ömür istəmirəm, möhlət istəyirəm ki, itirdiyimiz torpaqların qaytarıldığı günü görüm və yazmaq istədiyim "Qarabağ dastanı"nı tamamlayıb millətimə təqdim edim.

Sözümün sonunda məni yetişdirən millətimə, müstəqil dövlətimə və bu dövlətin başında duran müdrik və möhtərəm ağaşaqqalımız Heydər Əlirza oğluna təşəkkür və minnətdarlığımı bildirirəm.

1995

MƏMMƏD ARAZ

(M.Arazın 60 illik yubileyində çıxış)

Biz bu gün bu möhtəşəm saraya xalqımızın son 30-40-illik həyatına-sevincinə və kədərinə, çırpıntısına və mübarizəsinə ayna tutan söz zərgəri, qadir sənətkarımız Məmməd Arazın 60 illik yubileyinə toplaşmışıq. Bu münasibətlə mən M.Arazın özündən əvvəl, bu gözəl sənətkarı Azərbaycan ədəbiyyatına bəxş edən ulu xalqımızı təbrik edirəm.

Qüdrətli qələmi ilə 40 il bu Vətənə, bu millətə xidmət edən şairimizin yaradıcılığını təhlildən keçirən bütün qələm sahibləri onu vətəndaş şair adlandırmışlar. Çünki onun şairliyi böyük vətəndaşlıq hissindən cücmüşdür. Hər hansı şairin yaradıcılığındakı Vətəndaşlıq duyğusu onun istedadının ölçüsüdür. Daha doğrusu, vətənpərvərlik duyğusunun böyüklüyü onun istedadının böyüklüyüdür. Bu mənada Məmməd Araz Nəsimi, Xətai, Sabir, Cavid və C.Məmmədquluzadə kimi böyük əqidə və fikir bahadırlarımızın həqiqi varisidir.

Məmməd Araz öz haqqına deyil, haqqın özünə səcdə qılmağı bacaran bir fədaidir. O, özünü əqidəsinə qurban verməyi bacarmışdır.

M.Araz ədəbiyyata Məmməd İbrahim kimi gəldi. Bəs niyə o, M.İbrahimdən M.Araza çevrildi? Araz çayı ilə ikiyə bölünən böyük vətənimizin dərdi Məmmədi bir vətəndaş kimi bu dərddən daşıyıcısına çevirəndən sonra o, "Araz şairi" adını alıb M.İbrahimdən M.Araza çevrildi. Beləliklə, sənətin eniş-yoxuşlu, çətin yollarını bələdçisiz keçən, yolu öz qüdrətli qələmi ilə açan bu sənətkar öz şairlik imzasını da özü müəyyənləşdirdi.

Mə'lum bir həqiqətdir ki, doğma xalqının ürəyindən su içməyən sənətkar xalqın ürəyinə yol tapa bilməz. Öz el-obasını bəyənməyib dünyanın oğlu olmaq iddiasına düşənlər doğma kəndi bir yana, heç öz atasının ləyaqətli övladı ola bilmir. Amma öz el-obasının ləyaqətli oğlu olanlar həm də dünyanın oğlu ola bilər. Beləliklə, dünyanın vətəndaşı olmağın yolu doğulduğun kiçik kənddən keçir. Buna görə də əlinə qələm aldığı gündən Azərbaycanı vəsf edən:

Vətən mənə oğul desə nə dərdim
Mamır olub qayasında bitərdim

deyən M.Araz ana Vətəni Azərbaycana səcdə ed-ədə özü demişkən "mənzilini gündoğandan günbatana" qədər uzada bildi.

M.Araz XX əsrin ikinci yarısında yetişən ustad söz sənətlərinin

ön sırasında. Onun şe'ri dövrün havasını yaşadır, misralarında vaxtın nəbzi vurur. Buna görə də onun şe'ri bu günün həqiqətlərini sabaha çatdırır. Demək o, bu günlə bərabər sabahın da şairidir.

Sözümün əvvəlində M.Arazı bu Vətənə bəxş edən xalqımızı təbrik etmişdim. Sözümün sonunda isə bizə gözəl şe'rlər və poemalar bəxş etdiyinə görə xalqın adından M.Arazı təbrik edir, ona can sağlığı və daha böyük uğurlar diləyirəm.

HÖRMƏTLİ ƏHMƏD KABAKLI BƏY

"Türk ədəbiyyatı" dərgisinin bu ilki mayıs ayında Sizin "Alperen Egitimi (təhsil) ədəbiyyata qarşı üçüncü kultür ihtilalı" məqalənizi oxuyub çox təəssüfləndim.

Demək Türkiyədə özünü inkar, öz milli varlığına düşmənçilik peyda olmuşdur.

Mən məqalənizdə qaldırdığınız bu mühüm məsələdə Sizin fikirlərinizə tam ortaq çıxır və səsimi səsiniyə qoşmaq istəyirəm.

Əziz qardaşım, xarici düşmənle savaşımaq asandır. Çünki onun mövqeyi də bəllidir, hədəfi də. Daxili düşmənle savaşımaq həmişə çətin olmuşdur. Qurd ağacı içindən yediyi kimi, biz türkləri də sadəqəlbiliyimizdən düşmən həmişə içəridən dağıtmağa çalışmışdır.

Bir milləti məhv etmək üçün onun başına atom bombası yağdırmaq daha lazım deyil, mə'nəvi dəyərlərini - yə'nə dilini, ədəbiyyatını və tarixini zədələmək, hafizəsindən silmək kifayətdir. Bu iş isə Türkiyədə dil kurumunun başına Akop dilaçarı gətirməkdən başladı və Akop da türk millətinin dilini "açmaq" şüarı ilə onun mə'nəviyyatını zədələdi.

Mən heç cür anlaya bilmirəm, bir millət öz dilinə, öz milli varlığına, öz tarix və ədəbiyyatına, bir sözlə, öz-özünə necə düşmən ola bilərmiş?

180 il rus boyunduruğunda, başqa xalqın yumruğu altında yaşamağımıza baxmayaraq biz məhz milli varlığımızı - yə'nə ana dili və ana ədəbiyyatımızı qoruyub saxlaya bildiyimizə görə bir millət kimi yaşayıb, assimilə olunmadıq. Əsarətdə olduğumuz zamanlar Dədə Qorqud və Koroğlu kimi dastanlarımız, bayatı və məsəllərimiz, ata sözlərimiz, Füzuli, Nəsimi, Sabir, Vaqif, S.Vurğun kimi şairlərimiz hansı millətin övladı olduğumuzu qulaqlarımıza pıçıldayıb bizi bir millət kimi qoruyub saxladılar. Bəli, bu gün biz bir millət kimi varıqsa, bu varlığa görə ədəbiyyatımıza və bu ədəbiyyatın mə'narı olan dilimizə borcluyuq. Bu, heç bir sübuta ehtiyacı olmayan bir aksiomdur. Milləti millət kimi şəkilləndirən, kamilləşdirən onun şifahi və yazılı ədəbiyyatı, varlığının təsdiqi isə ana dilidir.

Öz tarixini, dilini, ədəbiyyatını, milli mədəniyyətini bilməyən, ona hörmət etməyən adam o millətin övladı ola bilməz. Çünki riyaziyyat, fizika, kimya kimi dəqiq elmlər beynəlmiləl, humanitar elmlər isə millidir. Buna görə də əgər orta və ali məktəblərimizdə öz vətəni və millətini sevmə, onun yolunda ölümə

belə getməyə hazır olan həqiqi vətəndaşlar yetirmək istəyiriksə, dil və ədəbiyyat dərslərini nəinki azaltmaq, daha da artırmaq lazımdır. Yox əgər millətini bəyənəməyən, başqa millətləri öz millətindən üstün sayan, bir sözlə öz millətinə və öz Vətəninə düşmənlər yetişdirmək istəyiriksə məktəblərdən dil və ədəbiyyat dərslərini tamam götürün. Çünki milli xarakter milli ədəbiyyat və ana dili ilə formalaşır.

Beşin beşə vurulmasının hasilinin 25 olduğunu, suyun H₂O düsturu ilə yazıldığını bilmək bilikdir, mənaviyyat deyil.

Amma "Altaylara bağlar məni alımdakı nurum" hardan gəldiyimizi, "torpaq, əgər uğrunda ölən varsa, vətəndir." misrası isə vətən qarşısındakı borcumuzu xatırlatmaqla gənc nəsli bu millətin övladı kimi yetişdirir.

M.Akifin milli marşı oxunurkən 65 milyonluq türk millətinin bir nəfər kimi birləşdiyinin, yumruğa döndüyünün dəfələri şahidi olmuşam. Bu birliyi, bu vəhdəti yalnız ədəbiyyatın, sənətin qüdrəti yarada bilər. İkinci başqa bir qüvvə tanımıram. Bu qüdrətdən əl çəkmək ən azı Vətənə və millətə xəyanətdir.

XIX əsrin sonunda Rusiyada milli məktəblərlə yanaşı, alman, ingilis və fransız məktəbləri də açılmışdı. O zaman rus zadəganları öz övladlarını milli məktəblərdə deyil, əcnəbi məktəblərində oxutmağa başladı. Bunun gələcəkdə millət üçün böyük xəta olacağını düşünən rus pedaqoq alimləri və yazıçıları, o cümlədən böyük L.Tolstoy bu meylə qarşı çıxdılar. Böyük pedaqoq K.D.Uşinski o zaman yazdı ki, anadilli məktəblərdə deyil, əcnəbi məktəblərdə təhsil alan rus uşaqları böyüyəndən sonra üzünə nə qədər vətənpərvərlik maskası taxsa da öz millətinə deyil, əcnəbi millətlərə xidmət göstərəcəklər.

Tarixi boyu müstəqil yaşayan, öz milli bayrağı, öz milli marşı olan Türkiyədə çox təəssüflər olsun ki, bu gün mən elə hadisələrlə qarşılaşıram ki, doğrusu, Türkiyənin müstəqilliyinə mənə şübhə oyanır. Düşünürəm: İlahi, Türkiyənin öz içində bu türk düşmənçiliyi hardan qaynaqlanır?

"Türk ədəbiyyatı" dergisi, 1996

SIYASƏT VƏ ƏDƏBİYYAT, YAXUD XORUZ OĞLUNUN PİTİSİ

Əzizim Rafiq Tağı, "Yeni Məsavət" qəzetinin 26-28 noyabr 1996-cı il tarixli sayında "Siyasət və ədəbiyyat" adlı məqaləndə yürütdüyün fikirləri sənin özünəməxsus qayəni əks etdirən hekayələrinlə tutuşdurdum. Gördüm, hekayələrinə bir adamsan, məqaləndə başqa adam. Sənin fikirsiz, əqidəsiz (yəni siyasətsiz) bir dəne də hekayən yoxdursa, məqaləndə fikri, əqidəni, mövqeyi-yəni siyasəti niyə inkar edirsən? Axı, unutmaz ki, əqidə, qayə siyasətin deyil, siyasət əqidənin, mövqeyin övladıdır. Bir də aydınlaşdırmaq lazımdır ki, sən hansı siyasəti nəzərdə tutursan? Xalqları qul halına salan kommunist ideologisi siyasətdir, ona qarşı çıxan milli azadlıq ideyası da. Sonuncunu ədəbiyyatda bu və ya digər şəkildə əks etdirən siyasi mövzuda yazılmış əsərlərə etirazımı var? Əgər belədirsə, demək sən Soljenitsinin, sovet ölüm düşərgələrini əks etdirən əsərlərini sırf siyasət kimi qəbul edir, bədi əsər hesab etmirsən?

Mən səni başa düşürəm. Sovet dönməndə qələm sahiblərini yalnız bir ideologiyaya tabe etdirən sosializm realizmi deyilən əjdahadan elə qorxmusan ki, indi də bütün ideologiyaları, qayələri inkara qalxırırsan. Sovet dövründə yazılan əsərlərin bir qisminin plakat ədəbiyyatı olduğunu hamımız bilirik. Lakin o dövrün özündə də müxtəlif yol və üsullarla o dövrə qarşı çıxan əsərlər yazılmamışmı?

Ədəbiyyata məqaləndəki ölçü ilə yanaşsaq, görək M.F.Axundzadəni, Mirzə Cəlili, Sabiri və Hədiyi inkar edək. "İmzasını atmış millət övraqi həyata, Yox millətimin xətti bu imzalar içində" beyti o dövrdə millətin milli varlığını müdafiə edən ən yaxşı siyasi lirika nümunəsi deyildimi?

Sözündən belə çıxır ki, biz bu gün "sənət xalq üçün" şüarından əl çəkməli, "sənət sənət üçündür" şüarı ilə yazıb yaratma-hıyq? Biz bu gün ədəbiyyatın əxlaqi-tərbiyəvi rolunu inkar etməli-yik?

1937-ci ilin qurbanlarından olan böyük Cavid bir yandan "Şairin mövqeyi uca dağ başında" - deyib "sənət sənət üçün" şüarını bayraq edirdisə, o biri yandan türkçülük ideyasını təbliğ edən "Səyavuş"u yaradıb "sənət xalq üçündür" cəbhəsində dayanırdı.

Dünyanın ən böyük qələm sahibləri ən böyük əqidə və fikir

adamları olmuşlar. Son məqələndə Puşkini kosmopolit adlandırırın. Yox, əzizim, Puşkin Rusiyanın ən böyük millətçi şairidir. Rus generalı Yermolovun qoşunları Qafqaza daxil olanda "Əy başım Qafqaz dağları, Yermolovun ordusu gəlir"-deyə o, Rusiyanın işğalçılıq siyasətini alqışlamamışdımı? Yaxud nəyə görə böyük humanist L.Tolstoy Qafqazda milli azadlıq hərəkatının başında duran Şeyx Şamil deyil, o, hərəkata xəyanət edən Hacı Muradı əsərinə qəhrəman seçmişdi? Dünya ədəbiyyatının korifeylərindən Firdovsi vətəninə işğal etdiyinə görə dünyada yeni bir din yaradan ərəb millətini "həşarət yeyən vəhşi" adlandırmadımı? Görünür, ən böyük dahilər də tərəfsiz ola bilmirlər?

Qardaşım, elm kosmopolit, sənətsə millidir. Hər millətin öz rəngi, öz sifəti, öz dili var. Puşkinə "niyə sən türk dilində deyil, rus dilində yazmısan" - demək mümkün olmadığı kimi, "Niyə sən millətinin mövqeyindən çıxış edirsən" də deyə bilmərik.

Şekidə Xoruz oğlu adında bir aşpaz var idi. O, piti bişirməyin ustası idi. bütün Azərbaycanda "Xoruz oğlunun pitisi" məşhur idi. Əsrimizin əvvəllərində Şekidə bolşevik hərəkatına rəhbərlik edənlərdən birisi hər gün günorta Xoruz oğlunun aşpazxanasında nahar edər və aşpazın haqqını da artıqlaması ilə ödəyərmiş. Azərbaycan sovetləşəndən sonra həmin bolşeviki Bakıya böyük vəzifəyə aparırlar. Xoruz oğlunun pitisinin dadı damağında qalan bolşevik 10-15 ildən sonra məhz piti eşqinə Şəkiyə gəlir, görür ki, Xoruz oğlunun pitixanası bağlanıb. Soraqlaş-soraqlaş gəlib onu bir hökumət restoranında tapır. Ona piti sifariş verir. Yeyir, amma heç xoşuna gəlmir və Xoruz oğlundan soruşur:

- Xoruz oğlu, bu nə pitidir?

Xoruz oğlu kefini pozmadan:

Mən daha Xoruz oğlu deyiləm, Toyuq oğluyam.

-Necə yə'ni Toyuq oğlu?

-Siz bolşeviklər gələndən sonra xoruzlar toyuğa dönüb.

-Ə, ağzının sözünü bil! Bəs piti niyə bu kökə düşüb?

Xoruz oğlu:

- Siz gəlməmişdən əvvəl balaca bir dükanim vardı, öz əlim, öz başım idi. Siz gəlib norma qoydunuz. Pitiyə flan qram ət, flan qram noxud, flan qram quyuq - göstərilən normadan bir qram da o yan, bu yan ola bilməz. Beləliklə də, qram pitinin içinə oturdu. O qaydanı ki, siz qoymusunuz, yediyn piti elə ondan artıq olmaz.

Sosializm realizmi əsasında yazılan bir çox əsərlər mənə Xoruz oğlunun sovetləşmədən sonrakı pitisini xatırladır. Beləliklə də, ədəbiyyat Xoruz oğlunun pitisi deyil, Toyuq oğlunun pitisi oldu.

Qardaşım Rafiq, amma mən də sənə kimi, Toyuq oğlunun deyil, Xoruz oğlunun pitisinin tərəfdarıyam. Ədəbiyyatın sinfiliyi və partiyalılığına mən də yoxam. Bununla belə, mövqesiz, əqidəsiz, qayəsiz ədəbiyyatı ədəbiyyat saymıram.

"Yeni Müsavat" qəzeti, № 66, 255,
3-5 dekabr, 1996

ASHIQ SAKIT KÖÇƏRİYƏ MƏKTUB

Məktubunu və "Dərbənd" qəzetinin nüsxələrini aldım və diqqətlə oxudum. Səninlə görüşə bilməməyimə çox təəssüfləndim. Sənin ilə hər görüşün mənim üçün nə qədər xoş olduğunu bilməmiş deyilsən. Keçən yay Şəkidə mən səni axtardım. Dedilər Şəkidən köçmüşsən. Çox təəssüf! Şəkilərin sənə lazımı şərait yaratmamasına üzdüldüm.

Əziz həmkar, sənin gücün, qüdrətin Azərbaycan türkcəsinin bütün incəliklərinə, şəhd-şirəsinə, dərinliklərinə sahib olmağındadır. Sən sahib olduğun bu qüdrəti, istedadının bütün imkanlarını yalnız və yalnız bu dildə ifadə edə bilərsən. Dağıstan isə sənin dillə bağlı istedadının bütün imkanlarını və qüdrətini nümayiş etdirməyinə çətin olmayacaqmı? Buna görə də sənin bu mühitdən ayrılmağın məni ağrıdır.

Keçən yay Şəkidə Dərbənddəki "Narın qala" ədəbi birlik üzvlərinin bir toplusunu oxudum. Həddindən artıq xoşuma gəldi. Toplunu mənə həmin ədəbi birliyin üzvlərindən biri vermişdi. (Yaddaşımın kütlüyündən şe'rlərini çox sevdiyim o şairin adını unutmuşam.)

Toplu haqqında yazmaq fikrinə düşmüşdüm. Kitab Şəkidə qaldığından şairlərin və şe'rlərin adı yadımda qalmayıb. Amma tə'siri və istisi hələ də ürəyimdədir. Buna görə də sənin "Narın qala" mühitinə düşməyin mənə ümid verir ki, sən o hava içində pərvazlana bilərsən.

Mənə gətirdiyin "Dərbənd" qəzetinin bir neçə nüsxəsi ilə tanış oldum. "Körpü" rubrikası ilə buraxdığınız yazılarda qaldırdığınız məsələlər ürəyimcədir. Qəzetin bütün əməkdaşlarına mənim təşəkkürlərimi yetir. Dağıstan-Azərbaycan əlaqələrinin tarixi həqiqətən çox qədimdir. Bu əlaqələrin davamı bu gün bizə daha çox lazımdır.

Bu vacib məsələdə hamımızın, o cümlədən mənim də günahım böyükdür. Biz Azərbaycandan kənarda yaşayan qardaşlarımız haqqında az düşünrük. Sağlıq olsun, vaxt tapıb Sizə baş çəkməyi özümə borc bilirəm. Dağıstanda yaşayan soydaşlarımız, o cümlədən ruhən və qəlbən bizə yaxın olan ləzgi, avar, kumık, lak, dergin və s... millətlərlə ədəbi əlaqələrin vacibliyi bu günün tələbidir.

Mənim "Böl görüm" şe'rinə təxmisin çox xoşuma gəldi. Xüsusən şe'rinin sonuncu bəndi yekun kimi çox qüvvətlidir:

Aşıq Sakit, ürək olub döyündün.
Elin ağrı-acısıyla deyindin.
Bəsdir Qorqud dədələrlə öyündün,
Hünərin var, özün Qorqud ol görüm.

Afərin! Çox tutarlı və dəqiq deyilmiş bənddir.

Şe'rlərimi çap etdiyinizə görə çox sağ olun. O ki qaldı Hacıbala Sənsizin şe'rlərindəki qüsurlar və ədəbi plagiat, bu barədə qəzetinizdə çıxan məqalə kifayətdir. Bunu böyütmək, şişirtmək mənə, lazım deyil, çünki tarixdə belə hadisələr çox olmuş, lakin "ondan xəta səndən əta" atalar sözünü xatırlayıb məsələni şişirtməməyinizi məsləhət bilirəm. Mənə gəlincə, mən bu adamı tanımır və yazılarını da birinci dəfə göndərdiyiniz kitabçadan oxudum.

Sizə işlərinizdə uğurlar diləyirəm.

22fevral, 1996

ZAMAN VAR, TARİX VAR

"Azərbaycan Kültür Dərnəyi"nin (Türkiyə)

başqanı T. Məhəmməd bəy Kəngərliyə məktub

Redaksiyadan

Ötən ilin mart-aprel aylarında dərc olunmuş sayında Türkiyədə nəşr edilən "Azərbaycan" dərgisi Vaşinqtonda yaşayan Əhməd Əli Arslan adlı birisinin "Moskvanın Bakıdan əsədilən ayaq səsləri" başlıqlı yazısına öz səhifələrində yer ayırmışdır. Yazını tam səmimiyyətlə "sayıqlamalar" adlandırmaq mümkündür. Azərbaycanda baş verən içtimai-siyasi hadisələrin gedişatından tamamilə xəbərsiz olan müəllif öz xəstə təxəyyülünün "qüdrətinə" sığınaraq, xaricdə yaşayan həmvətənlərimizi nəinki nəzəri müləhizələri ilə, həm də faktların açıq-aşkar təhrif edilməsi ilə aldatmağa cür'ət edir. Ə.Ə.Arslan yazısını "Azərbaycanda Heydər Əliyev hakimiyyəti də ömrünü bitirmək üzrədir"-deyə başlayaraq, yazının hər yerində təkrarladığı bu fikri sübuta yetirməkdən ötrü bildiklərini, bilmədiklərini, bir sözlə, hər şeyi bir-birinə qatıb-qarışdırır, yetənə yetir, yetməyəndə də bir daş atır. Guya Bakıda "Demokratik Konqres" in bir qurultayı keçirilir. Guya ölkəmiz faktiki olaraq, beş yerə bölünür: talışlar, tatlar, avarlar, ləzgilər də erməni daşnaklarının ardınca gedərək, federal cümhuriyyət tələbi ilə çıxış edirlər. Guya Milli Məclisin sədri R.Quliyev "Nə yapaım biz də ləzgi və talışları orqanizə edərik" - deyə bildirir. Guya... Nə isə Ə.Ə.Arslanın uydurduğu yalanların üstündən bir il keçəndən sonra da dilə gətirmək adamdan böyük səbr və hövsələ istəyir. Yalanlarsa bir deyil, iki deyil. Bu müəllif kiminsə buyruğu ilə qələmə aldığı yazını hazırlarkən, görünür, Kələkidəki ağası ilə də məsləhətləşməyib, belə olsaydı, heç olmasa, ötən hökumət tərəfindən Ə.Elçibəylə danışıqlar aparmaq üçün Naxçıvana göndərilmiş nümayəndələrin siyahısına doğru-dürüst öyrənə bilərdi.

Oxucu sual edə bilər ki, düz bir il bundan qabaq dərc olunmuş bu yazıya indi diqqət yetirməyimizin səbəbi nədir? Onsuz da Ə.Ə.Arslanın dedikləri bu bir ildə həqiqət olmamış, beləliklə, o, öz proqnozları ilə öz-özünü pis vəziyyətdə qoymuşdur. Əgər xalq şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin yazıdakı bir neçə fikrə münasibət bildiren açıq məktubu olmasaydı, yəqin ki, bu qısa şərhə ehtiyac qalmazdı. İş burasındadır ki, həmin müəllif bir ağacda oturub, min budaq silkələrkən, hörmətli şairimiz fəaliyyətinə uyğun gəlməyən yalanlar da uydurmuşdur. Bununla əlaqədar Bəxtiyar müəllim Türkiyədə fəaliyyət göstərən Azərbaycan Kültür Dərnəyinin başqanı Məhəmməd Kəngərliyə üz tutmağı və bə'zi məsələlərə açıqlıq

gətirməyi lazım bilmişdir. ("Azərbaycan" dərgisi Kültür Dərnəyinin nəzdində dərc olunur.) Bəxtiyar Vahabzadə yazır:

HÖRMƏTLİ MƏHMƏD BƏY!

Əhməd bəy Qaracanın redaktorluğu ilə nəşr edilən "Azərbaycan" dərgisinin keçən ilki mart-nisan sayında gedən "Moskvanın Bakıdan əsədilən ayaq səsləri" məqaləsinin boş bir cəfəngiyat olduğunu Sizə telefonla dedim. Məqalədə irəli sürülən bir çox cəfəng şeylər haqqında yazmaq fikrində deyiləm. Lakin mənimlə əlaqədar məsələyə münasibətimi bildirməmək mümkün deyil. Çünki bu fikirlərin heç bir faktik əsası yoxdur.

Ə.Ə.Arslan yazır: "Şimdiyə qədər Heydər Əliyevin əmrində səsi çıxmadan çalışan B.Vahabzadə də artıq Heydər Əliyevin vaxtının tamam olduğuna inanmış bulunuyor. B.Vahabzadə sədiq dostlarından Nureddin Rzaevinin əlinə sıxışdırıldığı bir "aman" məktubu ilə onu İstanbulla - "Türklük dünyasının dərgahına" üz sürtməyə göndərirdi".

Bu, təpədən dırnağa böhtandır.

Əvvəla o, bu sözləri keçən il mart ayında yazmış və indi, o vaxtdan 2 ay keçməsinə baxmayaraq onun verdiyi proqnozun düz çıxmadığı göz önündədir.

İkincisi, mənim "Türk dünyası dərgahına" göndərdiyim o məktub haradadır? Əgər belə bir məktub varsa, xahiş edirəm, onu tapın və dərginizdə çap edin. Onda bu, boş söz olmaz, fakt olar.

Üçüncüsü, müəllif "Türklük dünyasının dərgahı" deyərəkən haranı nəzərdə tutur? Mən İstanbulda Türk Dünyası Araşdırmaları Vakfı olduğunu bilərəm. Onun da başında türk dünyasına böyük xidmətlər göstərmiş dostumuz Turan Yazqan durur. Əgər mən "aman" məktubunu Turan bəyə göndərmişəmsə, Allaha şükür, o, sağsalamatdır, məktubu ondan alıb çap edə bilərsiniz. Əgər müəllif "Türk dünyasının dərgahı" deyəndə Turan bəyin ofisini nəzərdə tutursa, anlama bilmirəm, mən nədən ötrü Turan bəydən aman diləməli idim?

Əvvəla, bu amana mənim heç bir ehtiyacım yoxdur. İkinci tərəfdən, Turan bəy məni çox yaxşı tanıyır və o, mənim hansı əqidəyə qulluq etdiyimi çox yaxşı bilir.

Sonra məqalə müəllifi yazır: "B.Vahabzadə bir addım daha irəli gedərək H. Əliyevin "Özəl məşvərətçisi" ünvanı ilə "yüksək məqamlara" görüvöləndirildi".

Mən nə zaman H.Əliyevin "özlə məşvərətçisi" olmuşam? Mən ömrümdə heç zaman heç bir vəzifə tutmamış, ən böyük vəzifəm universitet professoru olmağımdır. İndi də 6 ildir təqaüddəyəm. Axı, bu böhtançı nəyə əsasən bu boya yalan uydurur? O yazdı, bəs bu cəfəngiyatı çap edən hansı sübuta əsasən çap edir?

Onu da deyim ki, kiminsə məşvərətçisi olmağı mən özümə heç vaxt şərəf bilmərəm. Məşvərətçi olmaq Əhməd Əli kimilər üçün böyük məqamdır, mənim üçün yox.

Arzu etsəydim, mənim ən böyük vəzifələrə çatmaq imkanım var idi. Amma mən özümü həmişə bütün vəzifələrin fəvqündə hesab etmişəm. Mən istənilən vəzifəni tutsaydım, indikindən çox-çox kiçilmiş olardım. Mən ömrüm boyu vəzifə naminə deyil, Vətən və millət naminə qələm çalmışam. Bu, sizə də çox yaxşı bəllidir. Azərbaycanda çox şahlar at oynadıb. Tariximizdə qalan isə Şah İsmayıldır. Amma o da Şah İsmayıl kimi deyil, həm də Şah Xətai kimi qalıb (əsasən şairliyinə görə).

O ki qaldı mənimlə Elçibəy münasibətinə, xahiş edirəm, bu məsələyə Əhməd Əli kimilər qarışmasın. Ona görə ki, bu, tarixdir. Amerikada oturub Azərbaycanda baş verən olaylar haqqında yazan şəxs deyərler: kommunist iqtidarının cövlan etdiyi bir dövrdə, 50-60-cı illərdə bu rejimin əleyhinə "Gülüstən", "Ana dili", "Ağlar-güləyən", "Yollar-oğullar" və onlarla bu məzmununda əsərlər yazan bir qələm sahibini əqidsizlikdə günahlandırmaq ən azı bilgisizlikdir.

Əhməd Əlinin yazdığı kimi, mənim Elçibəyə rəğbətım, Şəki-Zakatala bölgəsində onun prezident seçilməsi üçün əlimdən gələni etməklə məhdud deyil. Bu, çox kiçik məsələdir. Biz Ə.Elçibəylə fikir yoldaşı olmuşuq. Lakin Xalq Cəbhəsi hakimiyyətə keçəndən sonra onlar, özlərinin də e'tiraf etdiyi kimi, bə'zi xatalara yol verdilər. Buna görə də mən Elçibəy hakimiyyətinin dördüncü ayı öz ərizəmlə Milli Məclisin üzvlüyündən istə'fa verdim. Bunu siz - Məhməd bəy və Əhməd Qaraca hamıdan yaxşı bilirsiniz. Hələ o zamanlar siz mənim Milli Məclisdən çıxmağıma təəssüfləndiniz və yenidən Milli Məclisə qayıtmağı mənəndən dənə-dənə xahiş etdiniz.

Beləliklə, mən, Əhməd Əli Arslanın yazdığı kimi, Elçibəy iqtidarından sonra deyil, Elçibəyin iqtidarda olduğu zaman onlardan üz döndərmişdim.

Vətəndən kənarda oturub Vətən və Millətin taleyi barədə fikir söyləmək çox asandır. Bizim burda bir gündə çəkdiyimiz iztirabları, ağrı və acıları Siz orda illərlə çəke bilməzsiz. Niyə, hansı haqla siz bizim 40-50-ildə elədiklərimizi bir məqalədə yerə vurursunuz? Bəs ayıb deyil? Axı, zaman var, tarix var. Sizin ustadınız və bizim mehrabımız Məhməd Əmin bəyi də bir zamanlar bax beləcə yerə vuranlar var idi. Nəticəsi nə oldu?

Güman edirik artıq şərhə ehtiyac yoxdur. Ürək bulandıran budur ki, əlindən heç bir iş gəlməyənlər, ömrünü Vətən və Xalq üçün əridənlərə böhtan atmaqla bir iş gördüklərini zənn edir, bununla da tarixə düşmək istəyirlər. Lakin bu, mümkün olan iş deyil, Təbiət

qartalı geniş asimanlar, uca zirvələr üçün, əqrəbi isə onu-bunu sancmaq üçün yaradıb.

"Azərbaycan" qəzeti, 1 mart, 1996

R.S. Ə.Ə.Arslan yuxarıda adını çəkdiyim iftira dolu məqaləsindən düz bir il sonra Bakıya gəlir. Bir il əvvəl Azərbaycan rəhbərliyinə layiq bilmədiyi prezident Heydər Əliyevlə görüşmək və ondan nəsa qoparmaq məqsədilə "Xalq qəzeti"ndə "Azərbaycan bizim leylamızdır" adlı bir məqalə çap etdirir. Həmin məqalədən bir parçanı misal gətirirəm:

"Mən hörmətli prezident Heydər Əliyevin fəaliyyətini böyük Atatürklə yan-yanə qoyuram və görürəm ki, bir çox məqamlar üst-üstə düşür" ("Xalq qəzeti", 23 may, 1996).

İndi bu adamın kim olduğunu qoy oxucu özü tə'yin etsin.

ƏZİZİM FUAD!

"Azadlıq" qəzetinin 13 iyun tarixli sayında sənin müsahibəni oxuyub, çox təəssüfləndim. Sənin milli teatrımızdan getməyin hələ o zaman sən qədrini bilən və sən gözəl sənətini dəyərləndirməyi bacaran bir tamaşaçı kimi, mənə çox ağrıtdı. Bunu hələ o zaman sənə böyük ürək ağrısı ilə demişdim. Yəqin yadımdadır.

Müsahibən çox xoşuma gəldi. Əslində "xoşuma gəldi" ifadəsi yerinə düşür. Çünki müsahibədə deyirsən ki, rus teatrında özünü qütbətdəki kimi hiss edirsən. Bu sözlər mənim xoşuma necə gələ bilər? Axı, gözəl bir sənətinin qütbətdə düşməsi o sənəti qiymətləndirən qələm sahibinin xoşuna gələ bilərmi? Mən səni bir dramaturq-aktyor qarşılıqlı əlaqəsindən başqa, bir övlad kimi sevdiiyəmi də, yəqin ki, unutmamısan.

Bəs belə isə mənim xoşuma gələn nədi? Hər şeydən əvvəl müsahibədən boylanən şəxsiyyətin, qürurun və ən ümdəsi isə səviyyəni! Məncə geniş izahata ehtiyac yoxdur. Sən sənətinə xırdalanmadığın kimi, adi söhbətində də öz səviyyədə durub fitrətdəki böyüklüyü göstərirsən.

Bu yaxınlarda "Özümüzü kəsən qılınc" adlı uzaq keçmişimizdən bəhs edən (Göytürklər barədə) tarixi pyesimin nöqtəsini qoydum. Bu pyes indi Ağakışi Kazımovdadır. Pyesi Şekidə çox sevdiiyəm qələm dostum Teymur Xəlilova oxudum. Onun birinci sualı bu oldu:

- Əsərin baş qəhrəmanı Gurşad obrazının ifasında kimi nəzərdə tutmusunuz?

Cavab vermədim. Birinci ona görə ki, teatrımızın vəziyyəti hamıya məlumdur. İkinci ona görə ki, nəzərdə tutduğum sənətkar indi "qütbətdədi".

Bununla bərabər mən bu pyesi hələ fikrimdə qururkən gözlərimin önündə dolanan Fuadın eyhamlı baxışlarından, vüqarlı duruşundan, təkcə cümlələr yox, kəlmələr arasında uzun sükutundan doğan ifadəli, məhz ifadəli çöhrəsi olmuşdur... Amma nə edəsən ki, müsahibəndə dediyin kimi, təkcə maddi məhdudiyyətimiz deyil, mə'nəvi məhdudiyyətlər də arzumuzu gözümüzə qoyur. İndi nə edəsən ki, nə teatrımız var, nə də onun Fuadı!.. Mən bununla heç də indi sağ olan başqa sənətcilərimizin istə'dadına kölgə salmaq istəmirəm. Allaha min dəfə şükr olsun bir ucdan Səməndər və Hamlet kimi qüdrətli sənətkarlarımızı itirsək də, istə'dad çeşmələrimiz qurumayıb.

Mən prezidentimizə bu barədə iki dəfə demişəm. Sonuncu söhbətimiz aprel ayında oldu. O, Lüksemburqa getməyə hazırlaşdı. Mənə dedi ki, bu səfərdən qayıdan kimi, mənim yadıma sal, birlikdə teatra gedək, elə oradaca təmir məsələsini həll edək. O, səfərdən qayıdan kimi köməkçisi Təriyələ zəng vurub yadıma saldı. Təəssüf ki, bir şey çıxmadı. Mən Şekiyə gəldim. Avqustun sonuna qədər buradayam. Yolum Şekiyə düşsə mənə gör. Telefon nömrəsi 4-35-35 - dir.

Allah bizi arzumuz qovuşdursun. Əzizim Fuad, səni yaxşı başa düşürəm. Kişi öz kişiliyindən keçməz, yazdığın kimi maddi dolanışıq naminə şəxsiyyətini alçaltmaz. Lakin... Vətənin, millətin naminə, bu xalqın sənəti naminə, sənət mə'bədimiz olan yeganə teatrımızın naminə..."qütbətə" sığınmaq düzgün deyil. Öz səviyyəni saxlamaq, şəxsiyyətinə ləkə gətirməmək şərtlə doğma mə'bədinə qayıtmalısan. Bu barədə düşünməyini xahiş edirəm. Mən sənə qarşıdakı maneəni də, teatrdan getməyinin səbəbini də bilirəm. Amma sabah nə olacağını heç kəs bilmir. Bir daha düşünməyini ərklə xahiş edirəm. Səni öpürəm!

ŞƏKİ, 15 iyun.1996.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön söz	3
------------------	---

PROBLEMLƏR

Ana dili-Dövlət dili	6
Qatıq qara ola bilməz	8
Dini savadsız mollalardan qoruma	10
Məkrli yalan və böhtan kimə gərəkdir?	15
Tarixi şəxsiyyətləri siyasi oyunlara qatmayaq	17
Ana dili, yenə də ana dili	23
Professor Oqtay Sinanoğlu: "Bir ölkəni kölələşdirmək istəsəniz təhsilini yabancılaşdırın"	25
Dini dəyişmək nə deməkdir?	28
Bizim kimimiz var?	30
Allah fəryadımıza çatsın	33
Dildə, əməldə, fikirdə birlik	35
Əsrin görüşü	37

ŞƏXSİYYƏTLƏR

İstiqlal nəğməkarı	40
İman şairi	43
Dədə Süleyman	46
Böyük türkçü	53
Bizim Xudu-sirri xuda	54
Mir Cəlal haqqında xatirə	63
Həyəcan təbili çalan vətəndaş alim	67
Göz həkimi	69
Mə'nəviyyat fədaisi	72
Əziz qardaşım İlyas	75
Hikmət Ziya	77
Kişi ömrü	78

İsi Məlikzadə	80
Bizim Yaşar	81
60 ilin dostu	84
Kərpic Həsən	85
Rüstəm körpüsü	88
Dost haqqında bir neçə söz	91
Sevimli bəstəkarımız	95
Xeyirxahlıq və ədalət timsalı	97
Dünənki tələbəm, bugünkü yol yoldaşım	100
Gözəl əsərlər müəllifi	102

RƏ'YLƏR

Eyni dərd, eyni düşüncələr	105
Səhnəmizdə bu günün səsi	109
Dəyərli kitab	114
Mənim rə'yim	116
Qərribə hekayələr	119
Sənət sənət üçündür, yoxsa xalq üçün?	122
Xoru millət oxusa	126
Hörmətli Ələviyyə xanım	129
Bir şe'r haqqında	130
Klip musiqini və sözü zorlayanda	132
"Beşik dəftəri"	133
"Əsəd və Zeynəb" hekayəsi	137

MÜSAHİBƏLƏR

Elə ahlar böyütdük ki...	139
Ziyalı sözü	143
Qırğın əvvəlcədən hazırlanmışdı	147
Sular duruldu, gördük dibindəki daşları	150
Haqq işimizə göz yumurlar	155
Hər gecə kəlməyi-şəhadətimi deyirəm	158
Aydın sabahın ümidi ilə	162
Bu da bir alın yazısıydı	165
Lap yaxşı eləyib...	169
Zamanın dolaylarında	172

"Məni siyasətdə deyil, şe'rlərimdə axtarın"	.175
Hakimiyyət davası	.177
Zaman və mən	.179
Gələcəyimizə inanıram	.182
"Hara gedir bu dünya"	.185
Bilmirəm bu millətə vəkil etdi kim məni?	.189
Küləkli gündə müsahibə	.196
Sovet ədəbiyyatı və sovet dövrü ədəbiyyatı	.205

MƏKTUBLAR, ÇIXIŞLAR

Ey qocaman Türkiyə	.208
ABŞ-ın Azərbaycandakı səfiri	
Riçard Kozlariç cənablarına açıq məktub	.214
Elisam mükafatı	.216
Sona xanıma məktub	.218
Oxuyun və düşünün	.221
Mə'nəviyyət bayrağı	.224
Bülbülümüz	.227
Hörmətli Prezident	.230
M.Araz	.233
Hörmətli Ə.Kabaklı bəy	.235
Siyasət və ədəbiyyat	.237
Aşıq Sakit Köçəriyə məktub	.240
Zaman var, tarix var	.242
Əzizim Fuad	.246

Çapa imzalanmış 12.04.1999. Neşrin formatı 60x90^{1/16}.

Mətbəə kağızı № 1. Uçot nəşr vərəqi 15.3.

Şərti çap vərəqi 15.75.

Sifariş № 38. Müqavilə qiyməti ilə.

Azərbaycan Respublikası Mətbuat və informasiya nazirliyi

Azərbaycan Dövlət nəşriyyatı, Bakı, H. Hacıyev küç. 4.

"Şərq-Qərb" mətbəəsi, Bakı, Aşıq Ələsgər küç. 17.

Hazır plyonkadan çap olunub.

“Саман вақти”нинг асосий қисми	175
“Саман вақти”нинг асосий қисми	177
“Саман вақти”нинг асосий қисми	179
“Саман вақти”нинг асосий қисми	182
“Саман вақти”нинг асосий қисми	185
“Саман вақти”нинг асосий қисми	187
“Саман вақти”нинг асосий қисми	190
“Саман вақти”нинг асосий қисми	192

НОҚТИЛАР, ҚИЯСИЛАР

“Саман вақти”нинг асосий қисми	208
“Саман вақти”нинг асосий қисми	210
“Саман вақти”нинг асосий қисми	212
“Саман вақти”нинг асосий қисми	215
“Саман вақти”нинг асосий қисми	218
“Саман вақти”нинг асосий қисми	221
“Саман вақти”нинг асосий қисми	224
“Саман вақти”нинг асосий қисми	227
“Саман вақти”нинг асосий қисми	230
“Саман вақти”нинг асосий қисми	233
“Саман вақти”нинг асосий қисми	236
“Саман вақти”нинг асосий қисми	239
“Саман вақти”нинг асосий қисми	242
“Саман вақти”нинг асосий қисми	245

“Саман вақти”нинг асосий қисми
“Саман вақти”нинг асосий қисми
“Саман вақти”нинг асосий қисми
“Саман вақти”нинг асосий қисми

“Саман вақти”нинг асосий қисми

БҲҲТИЛАР ВАҲАБЗАДӨ
ЗАМАН ВӨ МӨН
АЗӨРБӘЙҶАН ДӨВЛӨТ НӨШРИЛАТЫ
БАКЫ - 1999

WG
V-27

ZAMAN VƏ MƏN

BƏXTİYAR VAHABZADƏ